

AHMED CEVDET

KISAS - I ENBİYA

V

Hazırlayan
Mahir İZ

eskikitaplarim.com

Atamkorkud

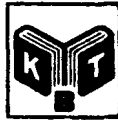
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YAYINLARI

AHMED CEVDET

KISAS - İ ENBİYA
ve
TEVARİH - İ HÛLAFA

Cilt III – Kısım I

Hazırlayan
Mahir İZ

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 637
1000 TEMEL ESER DİZİSİ : 119

Onay : 13.3.1985 gün ve 831.0 - 850 sayı.
İkinci baskı, Aralık 1985
Baskı Sayısı : 10.000

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ABBASİLER DEVRİ devamı	3
Muti'in son günleri	3
Muizüddeve ile Nâsirüddeve'nin birbiriyle muharebeleri uzlaşmaları	4
Rüknüddeve'nin Rey şehri ile dağ şehirlerini, sonra Ta- beristan ve Cürcân'ı aldığı sırada Muizüddeve'nin de Basra'ya girişi	4
İnâmüddeve'nin vefatı ve Büveyhoğulları ile Sâ mân- oğulları'nın muharebeleri	6
Muizüddeve'nin Umman'ı alışı	8
Rüknüddeve'nin yine Horasan seraskeri ile muharebesi	8
Şah'ın oğlu İmran	10
Muhtelif vakalar	11
Mağrib'in ahvâli	13
Büyüklerin vefatı	15
Hükümdarların vefatı	17
Küçük savaşlar ve Rumlarla yapılan muharebeler	21
Büveyhoğulları ile Sâ mân oğulları'nın andlaşması ve Bah- tiyar'ın kötü halleri	26
Tâyi'in Hallfeliği	29
Tâyi' ve Kâdir'in hilâfet günleri	29
Bazı hükümdarların vefatları	34
Rüknüddeve'nin vefatı	35
Adudüddeve'nin Irak'ı istilâsı	35
Elçi divânı	40
Adudüddeve'nin bazı doğu memleketlerini alması ve kızını Halife ile evlendirmesi	41
Adudüddeve'nin Cürcân'ı alması Sâ mân oğulları ile muha- rebesi ve Horasan'ın karışıklığı	43

Adududdevle'nin vefatı, Samsamuddevle'nin tahta çıkması,	
Şerefüddevle'nin de Fâris'i alışı	46
Batiha'nın durumu	47
Müeyyidüdevle'nin vefatı, Fahrüddevle'nin kendi mülkü- ne dönüşü ve Horasan'da bazı vakalar	48
Şerefüddevle'nin Irak'ı alması ve Samsamüddevle'yi hap- setmesi.	49
Karamita'nın durumu	52
Şerefüddevle'nin tahta çıkışı, Samsamüddevle'nin Fâris'te hükümeti ve başka hadiseler	52
Büyüklerin vefatı	55
El - Kâdirbillâh'ın cülûsu	56
TÜRKİSTAN'IN UMÜMÎ DURUMU, HAN VE HA- KANLARI.	58
Buğra Han'ın Buhara'ya gelişi, dönüşü ve ölümü . . .	61
Sebüktekin'in oğlu Mahmud'un Horasan seraskerliği . .	64
Hükümdarların vefatı	65
Rey ve Cebel'de bazı vakalar	68
Sâmânî devletinin çöküşü ve Gazneliler devleti'uin doğuşu	70
Gazneliler Devleti ve Sultan Mahmud-u Gaznevî . . .	74
Doğan Han, Kadir Han	82
SELÇUKLULARIN İLK ZAMANLARI	84
Sultan Mahmud'un vefatı ve Mesud'un tahta çıkması .	88
Ruınlar ile yapılan muharebeler	90
Büyüklerin ölümü	90
Kadir'in vefatı ve Kaim'in hilâfete geçmesi	93
Kadir Han'ın vefatı	94
Kaimbiemrullâh'ın Halifelik zamanı	94
Mağrib, Mısır ve Şam'ın durumu	99
SELÇUKLULAR DEVLETİNİN DOĞUŞU	102
Sultan Mevdud'un tahta çıkışı	111
Büyüklerin ölümü	112
Selçuklular'ın sonraki durumları	113
Tuğrul Bey'in Bağdat'a gelişi ve Büveyhoğulları devleti- nin çöküşü.	122
Tuğrul Bey'in Musul tarafına gidişi	126

Niyâl Bey'in isyanı üzerine Tuğrul Bey'in Hemedan tara-	
fına gidip gelmesi sırasında çıkan vakalar	127
Vefatlar	180
Tuğrul Bey'in vefatı ve Alparslan'ın tahta çıkışı	181
Mağrib'in durumu	182
Sultan Alparslan	185
Alparslan'ın öldürülmesi	141
Melik Şah'ın tahta çıkışı ve bazı vakalar	144
Büyüklerin vefatı	146
Halife Kaim'in vefatı ve Muktedibillâh'ın yerine geçişi	147
Muktedi'nin hilâfeti zamanında Selçuklular'ın şöhretinin	
artması	147
Endülüs ve Mağrib'in durumu	155
Melik Şah'ın Bağdat'a gelip gitmesi	157
Nizâmülmülk ile Melik Şah'ın sonları	158
Melik Şah oğullarının muharebeleri ve Berkiyaruk'un sal-	
tanata geçmesi.	160
Ölümler	162
Müztazhir'in Halifeligi	165
HAÇLILAR'IN MEYDANA ÇIKIŞI.	171
Irak, Horasan ve Azerbaycan'ın durumu	185
Haçlılar'ın bazı muharebeleri	191
Büyüklerin vefatı	203
Sultan Mahmud'un, amcası Sultan Sencer ile muharebesi	208
Muvahhidin Devleti'nin ilk zamanları	216
Ölümler	218
Sultan Mahmud'un vefatı, yerine oğlu Davud'un, sonra da	
Mesud'un çıkması	219
Sultan Sencer'in Mesud ile muharebesi ve Melik Tuğrul'un	
saltanatta kalması	221
Mesud'un saltanata dönüşü	222
Çeşitli vakalar	224
Halife'nin Mesud ile muharebesi, esir alınması ve Raşid'in	
Halifeligi	225
Râşid'in Halifelikten indirilmesi ve yerine Muktefi'nin	
geçmesi.	228
İmâdeddin'in bazı fetihleri ve Kayser ile muharebeleri	229

	<u>Sayfa</u>
Mesud ile Davud'un muharebesi ve Râşid'in öldürülmesi	232
Sencer ile Hârezmşah'ın muharebesi ve bazı vakalar	233
Sultan Sencer'in Hatah Türkleri ile muharebesi ve bozulması ve bazı vakalar	234
Kuzey Afrika ve Endülüs'ün durumu	237
İmâdeddin Zengi'nin bazı muharebeleri ve vefatı	238
Haçlıların Şam'ı kuşatması, dönüşleri ve bazı muharebeleri	240
Büyüklerin ölümü	242
Zengi'nin oğlu Gâzi'nin vefatı ve kardeşi Nureddin'in bazı fetihleri	243
Selçukluların sonu, Gûriler, Harzemşahlar ve Eyyûbiler	245
Nureddin Zengi'nin Şam'ı alması	245
Gûriler Devleti'nin doğuşu ve Gazneliler Devleti'nin çöküşü	246
Sultan Mesud'un vefatı ve Sultan Sencer'in esirliği	247
Selçuklular Devleti'ne ait bazı hadiseler ve bazı hükümdarların vefatı	249
Sultan Mehmed'in vefatı ve Süleyman Şah'ın tahta çıkışı	252
Halife Muktefi'nin vefatı, haltercûmesi ve Müstencid'in Halifeliği	253
Süleyman Şah yerine Aslan Şah'ın geçmesi ve İldeniz'in durumu	254
Hakan Mahmud'un tahttan indirilişi ve Müeyyed'in Horasan emri oluşu	257
Büyüklerin ölümü	258
Mısır ve Şam vakaları, Selâhaddin Eyyûbi	259
Büyüklerin vefatı	270
Mağrib'deki bazı hadiseler	272
Kavurtoğulları'nın ortadan kalkması	274
Gûriler'in durumu	274
Harzemşahlar	278
Selçuklu Devleti'nin batışı	279
Gûriler Devleti'nin ahvâli ve Harzemşah	282
Tuhaf bir vak'a	291
Selâhaddin Eyyûbi'nin fetihleri ve muharebeleri	292
Büyüklerin vefatı	317

	<u>Sayfa</u>
Sultan Selâhaddin'in vefatı ve Melik Eftal'in tahta çıkışı	318
Melik Efdal'in saltanat devri	319
Aziz'in saltanat devri	322
Avrupalılar'ın Kostantaniye'yi istilâ etmeleri	326
Konya saltanatında meydana gelen değişiklikler	328
Melik Adil'in saltanat devri	330
Yemen hadiseleri	333
Büyüklerin vefatı	335
Melik Zâhir'in vefatı ve Keykavus'un Haleb'e gidip dönüşü	336
Haçlılar'ın hücumları ve Melik Âdil'in vefatı	338
Musul ve Elcezire vakaları	343
Hülâsa	346
Üçüncü cildin birinci kısmının sonu	350

KISAS-I ENBİYA

III. CİLD, I. KISIM

ABBASİLER DEVRİ

(devam)

MUTİ'İN SON GÜNLERİ

Büveyhoğulları'ndan Muîz-üd Devle, yukarıda geçtiği gibi Irak'ı ele geçirdikten sonra, askerin âdet olduğu gibi tâyinât ve ulûfe istemeleri üzerine yolsuz vergiler çıkarmaya ve halkın mallarını haksız olarak zorla almaya mecbur kaldı. Devlete ait köyleri mâlikâne olarak akrabasına ve isyan eden bölüklerin başlarına tahsis etti. Devlet memurları o köylerden el çekti, divanlar da iş görmez hale geldi.

Öyle tesirli ve sözü geçen adamların eline geçen köylerin bakımı arttıysa da, halkın ellerinde kalan köyler ahalisi daima vurguna ve zulme uğradıklarından, su bendleri ve köprülerin yapılması ve suların gerektiği gibi halka verilmesi gibi faydalı işlere bakılmadığından, halkın elinde bulunan köyler harap olmuş ve bu suretle devletin geliri eksilmiş, sonunda da Muîz-üd Devle, ordularını idare etmekten âciz kalmıştır. Akrabaları çok şımardığı için, onların büyüyen burunlarını kırmak üzere birçok Türk köleleri alıp, onlara bol bol arazi verdiği için kendisiyle milleti arasında bir soğukluk ve nefret hâsıl olmuştur.

MUİZ-ÜD DEVLE İLE NÂSİR-ÜD DEVLE'NİN BİRBİRİYLE MUHAREBELERİ VE UZLAŞMALARI

334 senesinde Musul emiri olan Hamdânoğulları'ndan Nâsir-üd Devle, külli yetli bir ordu ile Bağdat üzerine yürüyüp, Bağdat'ın doğusunu elde etmiştir. Muiz-üd Devle ile aralarında şiddetli muharebeler olmuş. Muiz-üd Devle kaçmaya hazırlanırken, Deylemliler bazı harp hileleri yaparak, şark tarafını zapt edince Nâsir-üd Devle, (Ukberâ) ya çekilip Muiz-üd Devle ile haberleşerek 335 yılı Muharrem'inde sulh yapıp Musul'a döndü.

Fakat beraberindeki Türk askerleri bu uzlaşmadan hoşnûd olmayıp, Musul üzerine yürüdükleri için Nâsir-üd Devle Nusaybin tarafına kaçtı. Türkler de arkasına düştü, oradan Sencer'e geçti, Türkler onu takip edince, Nâsir-üd Devle âciz kaldı ve Muiz-üd Devle'den yardım istedi. O da yeteri kadar askerle vezirini gönderdi, Nâsir-üd Devle de bu sudetle tehlikeden kurtuldu ve Musul'a yerleşti. Fakat Muiz-üd Devle'ye yıllık muayyen bir vergi vermeye mecbur oldu.

RÜKN-ÜD DEVLE'NİN REY ŞEHİRİ İLE DAĞ ŞEHİRLERİNİ SONRA TABERİSTAN VE CÜRCÂN'I ALDIĞI SIRADA MUİZ-ÜD DEVLE'NİN DE BASRA'YA GİRİŞİ

Otuz seneden ziyâde Horasan ve Mâverâünnehir emiri olan Ahmed Sâ mânî'nin oğlu Nasr, 331 senesinde vefat edince halk onun oğlu (Nuh) a biat

ve yemin ettilerse de, çok geçmeden Sâmanoğulları arasında anlaşmazlıklar çıktı. Horasan Seraskeri olan (Muhtâc'ın oğlu Ebû Ali) de Emir Nuh'a isyan edince, Büveyhoğulları'ndan Rûkn-üd Devle, fırsatı kaçırmadan 335 senesinde Rey şehrini ve dağ şehirlerini ele geçirmiş ve Horasanlılar'ı orarlardan uzaklaştırmıştır.

Kardeşi Muiz-üd Devle de 336 senesinde Bağdat'dan çıkıp çöl yoluyla Basra üzerine yürüyünce, (Karâmîta) çöl yolunun kendilerine ait olduğunu bahsederek, Muiz-üd Devle'nin kendilerinden izin almadan o yoldan askeri yürütmesine itiraz etmişlerse de, Muiz-üd Devle onları tahkîr ederek cevaplandırmış ve Basra'yı zaptetmiştir. Basra emiri Ebû'l Kasım Beridi, (Heçr) şehrine gitmiş ve Karâmîta'ya sığınmıştır.

Muiz-üd Devle bu suretle Basra'yı ele geçirdikten sonra veziri ile Halife Mutî'i Basra'da bırakıp, kendisi büyük kardeşi (İmâd-üd Devle) ile görüşmek üzere Fâris'e gitti. Ve İmâd-üd Devle'nin huzuruna çıkıp yer öptü.

Her ne kadar Büveyhoğulları, her üçü de kendi hükümetlerinde müstakil iseler de İmâd-üd Devle, "Emîr-ül ümerâ" idi, diğer ikisi ise onun emrindeydi. Muiz-üd Devle bu kadar kuvvet ve saltanata sahip iken, İmâd-üd Devle'nin huzurunda ayakta durması şaşılacak şeydir. Her ne kadar İmâd-üd Devle oturmasını kendisine teklif etmişse de, o yine oturmamıştır. Ondan sonra Muiz-üd Devle Bağdat'a döndü, veziri ile Halife de Basra'dan Bağdat'a geldiler. O sırada Büveyhoğulları'ndan Rûkn-üd Devle Taberistan ve Cürcân'ı da almıştı.

İşte bu suretle (Büveyhoğulları) devleti çok büyümüş ve kuvvetlenmişti. Rey, Cebel, Fâris, Eh-vâz ve Irak'ın geliri hep onların hazinelerini dolduruyordu. Musul, Diyarbekir ve etrafından da muayyen bir vergi alıyorlardı. Abbasi Halifesi kendi ellerinde olduğu için, o kuvvetle de her tarafta sözlerini geçiriyorlardı.

337 senesinde Muiz-üd Devle Musul'u zaptettiysede de o esnada Horasan askerlerinin Rey ve Cürcân taraflarına ilerleyecekleri kardeşi Rükned Din tarafından kendisini haber verilmiş ve ondan asker istemişti. Nâsir-üd Devle ile haberleşerek Musul eyâleti ve el-Cezire, Şam tarafı için Muiz-üd Devle'ye senelik sekiz milyon dirhem vermek ve idaresi altındaki şehirlerde İmâd-üd Devle ve Rükned Devle ve Muiz-üd Devle adlarına hutbe okutmak üzere sulh imzaladıktan sonra, Muiz-üd Devle Bağdat'a döndü.

İMÂD-ÜD DEVLE'NİN VEFATI VE BÜVEYHOĞULLARI İLE SÂMÂNOĞULLARI'NIN MUHABERELERİ

İmâd-üd Devle'nin evlâdı olmadığından, kardeşi Rükned Devle'nin (Fenâ Hüsrev) adındaki oğlunu yanına çağırdı ve Fâris iklimi için onu kendisine veliaht yaptı. 338 senesinde İmâd-üd Devle, Şiraz'da vefat edince, Fenâ Hüsrev Fâris emiri oldu. Fakat Emir-ül Ümerâlık babası Rükned Devle'ye geçti. Muiz-üd Devle ona bağlandı.

İmâd-üd Devle'nin yanında büyük adamlar ve kendi avarında beyler vardı, onlar Fenâ Hüsrev'i küçük görüyorlardı. Hüsrev gereği gibi hükümeti eline alamadığından, babası Rükñ-üd Devle Şiraz'a gitti, Muiz-üd Devle de Bağdat'dan bir miktar asker ile vezirini gönderip Hüsrev'in hükümetini kurup sağlamlaştırdılar. O zaman mahlâs ve elkâb vermek halifelere ait teşrifattan olduğu için, Halife Mutî' tarafından Fenâ Hüsrev'e (Adıd-üd Devle) adı takıldı.

Horasan ve Mâverâünnehir emîri (Nâsr-ı Sâ-mâni'nin oğlu) tarafından verilen emir üzerine Horasan seraskeri (Karatekin'in oğlu Mansûr) ise 339 senesinde büyük bir ordu ile Rey şehri üzerine yürüdü. Rükñ-üd Devle'nin kaymakamı Isfahan'a kaçtığından Mansûr, Rey şehrine girerek yer yer asker gönderip, Rükñ-üd Devle'nin memurlarını uzaklaştırdı ve bütün dağ şehirlerini zaptetti.

Rükñ-üd Devle o zaman Şiraz'da bulunduğu için bunu haber aldı ve hemen kardeşi Muiz-üd Devle'ye emirnâme yazarak, Irak'a yakın olan yerlerden Horasanlıları çıkarmak üzere asker göndermesini bildirmiş olduğundan Muiz-üd Devle, hemen (Sebüktekin) adındaki mâbeyincisi ile Deylem'li Türk ve Araplar'dan büyük bir ordu gönderdi.

Sebüktekin, Horasanlılara galebe çalarak Hemedan'ı zaptetti. Rükñ-üd Devle'de askeri ile oraya geldi. Ve bu suretle büyük bir ordu toplanmış oldu. Fakat Mansûr'un askeri daha çok olduğu için, Hemedan üzerine yürümeye cesaret edemedi Isfahan'a gitti. Rükñ-üd Devle de beraberindeki askerle o tarafa hareket etti. Aralarında günlerce şid-

detli muharebeler oldu. İki taraf da büyük yiyecek sıkıntısı içindeydiler. Hatta Rûkn-üd Devle kaçmayı düşünürken, Mansûr ondan evvel geceleyin çadırlarını bırakarak kaçmıştır.

MUIZ - ÜD DEVLE'NİN UMMÂN'I ALMASI

Yukarıda yazıldığı gibi Muiz'üd Devle Basra'ya giderken çöl yolu ile hareket ettiği için, Karâmitâ'nın itirazlarına uğramıştı. Bunu fırsat bilen Ummân emiri (Vecih-in oğlu Yûsuf), Karâmitâ'yı kendi tarafına çekmiş, onlar da karadan kendisine yardım ederek 341 senesinde bir büyük donanma ve pek çok asker ile gelip, Basrayı muhassara etmişti.

Muiz-üd Devle'nin Ehvaz'da bulunan veziri bunu haber alınca, hemen Basra'nın imdadına koştu ve Ummânlıları perişan etti. Vecih'in oğlu Yûsuf, kaçarken gemileri, silâhları Muiz-üd Devle'nin askerinin eline geçti.

Çok geçmeyip Yûsuf öldü. Hükümeti Karâmitâ'nın eline geçti. Daha sonra Muiz-üd Devle bir büyük donanma göndererek Ummân'ı ele geçirdi.

RÜKN - ÜD DEVLE'NİN YİNE HORASAN SERASKERİ İLE MUHAREBESİ

Yukarıda geçtiği gibi, Horasan seraskeri Karatekin'in oğlu Mansûr, Rûkn-üd Devle ile İsfahan'da yaptığı muharebeden yenilerek kaçtıktan sonra çok geçmeden vefat etti. Onun yerine geçen eski Horasan seraskeri (Muhtâc'ın oğlu Ebû Ali), Merv'de

bir ordu hazırlayarak, 342 senesinde Rey üzerine yürüdü.

Rükn-üd Devle'nin askeri kuvveti, onunki kadar olmadığından, (Taberek) kalesine girerek müdafaa-ya karar verdiği için, Ebû Ali kale önüne gelip, onunla aylarca çarpıştı, fakat muvaffak olamadı, sonunda Rükn-üd Devle her sene Sâmânî emirine iki-yüzbin altın vermek üzere sulh yaptılar.

Bunun üzerine Ebû Ali Horasan'a döndü. Fakat: "Ebû Ali muharebede doğrulukla hareket etmedi" diye Sâmânoğlu Emir Nuh'a fitnelediler. Bunun üzerine Ebû Ali Horasan seraskerliğinden azılolundu, o da gücendiği için Rükn-üd Devle ile haberleşerek 343 senesinde Rey'e gitti, Rükn-üd Devle ise ona büyük ikramda bulundu.

Ebû Ali, Horasan'ın Halife tarafından kendisine verilmesini istedi. Rükn-üd Devle de kardeşi Muiz-üd Devle'ye yazıp, Horasan'ın Ebû Ali'ye verilmesi hakkında Halife tarafından fermân getirtti. Ebû Ali bu ferman ile Nisabur'a gitti. Halife (Mu-ti'lillâh) namına hutbe okuttu ve Horasan'ı zaptetti.

İşte o sırada (Nâsr-ı Sâmânî'nin oğlu Nuh) öldü. Yerine oğlu (Abdülmelik) geçti. Abdülmelik, Ebû Ali'nin üzerine büyük bir ordu gönderdiği için, Ebû Ali dayanamayarak Rey'e geldi ve 334 senesinde vefat etti. Ondandır Horasan askerleri ile Rükn-üd Devle arasında birçok muharebeler olmuştur.

O sırada Muiz-üd Devle de Aberbeycan'da ve başka taraflarda dâhili muharebelerle meşgul oluyordu. Kendisini en çok meşgul eden (Şâhin oğlu ~~in~~ rân) idi.

ŞAHİN OĞLU İMRÂN

İmrân (Câmide) köyü ahalisinden olup, birçok suçlarla töhmetli olduğundan, 338 senesinde (Batiha) ya sığınmıştı.

(Batiha) denen yer, Basra sazlıklarıdır ki, Fırat nehri taşıdığı zaman Basra etraflarına kadar uzunluğu yirmi ve genişliği sekiz - dokuz saatlik araziyi kaplamakla birçok göller ve adalar, sazlıklar ve kamışlıklar meydana gelip, bu adalar arasında kayıklar yürür, bazı arap kabileleri de bu adacıklarda sazdan kulübeler yapıp otururlardı.

Şâhinoğlu, cezadan kurtulmak için işte bu Batiha'ya sığınmış, balık ve su kuşları avlayarak geçinmekteydi. Bu sırada yanına balıkçılardan ve hırsızlardan birçok halk toplanarak, hükümete karşı durabilecek kadar bir kuvvet kazanmıştı.

Bununla beraber hükümet tarafından üzerine büyük bir kuvvet gönderilir korkusu ile, Basra hükümdarı olan (Ebû'l Kâsım Beridi) ye sığındı. O da ona Câmide ile Batiha'lar taraflarının idaresini verdi.

Bunun üzerine İmrân, askerini çoğalttı, silâhlarını arttırdı, Batiha'daki tepeler üzerine kaleler ve kuleler yaptırdı. Ve gelip geçenlerden hatta hükümet askerinden bile bağ almaya başladı. Asker ise, kendi yerleri olan köylere gitmek için oralardan geçmek zorundaydılar. Bundan dolayı Muîz-üd Devle, Batiha üzerine birkaç kere veziri ile ordular scvket-tiyse de, askeri bozuldu ve dağıldı. Çaresiz kalarak İmrân ile barıştı ve Batihaları ona bıraktı. İmrân

rân, bundan sonra ölünceye kadar 40 sene o taraflarda böyle serkeşce hükümet etmiştir.

M U H T E L İ F V A K ' A L A R

339 senesinde İslâm âlemi için mühim olan bir vak'a zuhûr etmişti. 22 sene evvel Karâmita taaife-i (Hacer-i Esved) i Kâbe-yi Mükerrerme'den kaldıracak, hükümet merkezleri olan (Hicr) şehrine götürmüşlerdi. Bu sene onu Kûfe'ye getirdiler ve Kûfe Camii'ne koyarak halka ziyaret ettirdiler, sonra da Mekke-i Mükerrerme'ye götürdüler, eski yerine kondu ve etrafına bir gümüş çember geçirildi.

343 senesinde Muiz-üd Devle'nin adamları ile Mısırlılar Mekke'de muharebe edince, Muiz-üd Devle tarafı galip geldi. Mekke'de önce Rûkn-üd Devle ve Muiz-üd Devle oğlu ve veliahtı olan (Bahtiyâr) adlarına ve sonra da Mısır hükümdarı olan (Toğaçoğlu) adına hutbe okunmuştur.

349 senesinde Türkler'den ikiyüzbin kadar (Hargâh) islâm oldu.

Hargâh, deriden yapılmış çadır ve oba demek olduğundan, bir hargâh, bir ev halkı, demek olur. Bu kadar kalabalık ailenin birdenbire İslâm dinine girmeleri, İslâm âleminde büyük vakalardandır. Fakat bunlar bedevî ve vahşi kabileleri olduğu için, soygunculuk etmek, eşkiyalık yapmak gibi kötü işlerden kendilerini alamazlardı.

350 senesinde (Ebû-uş Şevârid'in oğlu Ebû'l Abbâs), yılda ikiyüzbin dirhem vermek üzere başkadı tayin edildi. O zamana kadar para alınarak

hâkim tayin etmenin emsâli geçmemiştir. Bu çok çirkin vak'a, ilk önce bu adamla başlamış olduğundan, Halife Mutî'lillâh, Ebû'l Abbâs'ı huzuruna kabul etmedi ve meclise girmemesini emretti. Muiz-üd Devle ise, sonraları belediye reisliğini ve zaptiye nezaretini de öyle bir paraya bağlamıştır.

351 senesinde Şiiler, Muiz-üd Devle'nin emri ile Bağdat camilerinin kapıları üzerine (Süfyân'ın oğlu Muavi'ye ve Fâtıma'dan "Fedek"i zorla alana ve Hasan'ın dedesi, Aleyhisselâmın kabrine gömülmesine mâni olana ve Ebû Zer'i sürgün edene ve Abbas "Şûra" çıkarana Allah lânet etsin) diye yazdılar. Halife kudretsiz ve mahkûm bir durumda olduğundan bir şey yapamıyordu.

Fakat ehl-i sünnetten bazıları bu yazıları geceleyin sildiler. Muiz-üd Devle tekrar yazdırmak istediye de, veziri olan (Muhellebî), silinen yazıların yerine ıAllah-ü Teâlâ, Âl-i Resûl'e zülmedenlere lânet etsin) diye yazılıp, lânette Muaviye'den başkasının tasrih olunmasını nasihat ettiği için öyle yapıldı.

Daha sonra Basra'da ve Hemedan'da halk arasında mezheb kavgası ile fitne çıkararak pek çok adamlar öldü.

352 senesinde Âşûrâ günü Muiz-üd Devle'nin emri ile çarşılar kapandı ve kadınlar saçlarını dağıtıp, sokaklarda ağlaşmaya başladılar. Hazret-i Hüseyin için mâtem yapıldı.

Aynı senenin Zilhiccesinin 18 nci günü de Bağdat'da (İyd-i gadiri hum) merâsimi yapılarak, gece dükkânlar açıldı, kandiller yakıldı, davul zurna çalındı.

353 senesinde de Muharrem'in onuncu Aşûrâ günün çarşılar kapanıp, mâtem yapıldı. Fakat Şîhler ile Sünniler arasında büyük kavgalar oldu, pek çok adamlar yaralandı ve pek çok mallar yağma edildi.

M A Ğ R İ B' İ N A H V Â L İ

(Zenâte) kabilelesinden (Ebû Yezid-i Hâricî) ki, müslümanları kâtir sayarak, mallarını canlarını mubah addeden (Nigâriye) mezhebindeydi. Bu bâtıl mezhebe o civardaki halkı dâvet ederek, başına pek çok serseri toplamıştı. 333 senesinde bazı şehirleri zaptetti ve (Mehdi'nin oğlu Kaaım Ubeydî) tarafından gönderilen askeri perişan edip, Tunus'u aldıktan sonra (Mehdiye) de Kaaım'ı kuşatmış ve 334 senesinde ondan vazgeçerek, (Kayrevân) a gitmiştir.

O sırada Kaaım vefat etmiş, yerine oğlu (İsmail Mansûr) geçmişti. Hazırladığı mükemmel bir ordu ile, kendi başta olmak üzere, Kayrevân'a gidip, 335 senesine kadar Ebû Yezid ile muharebe etti. Sonunda Ebû Yezid bozguna uğrayıp kaçınca, Mansûr onu takip etti ve 336 senesinde Ebû Yezid-i Hâricî, yaralanarak esir oldu ve öldü.

Mansûr çok çalışkan ve gayretli bir adam olduğundan, Ebû Yezid gailisini ortadan kaldırdıktan sonra, kara ve deniz kuvvetlerinin kuvvetlenmesi için çok büyük emekler sarfetmişti.

Sicilya adasında Müslümanlar'la Hristiyanlar arasında muharebe devam etmekte olup, Hristiyanlar, Konstantaniye Kayseri'nden yardım istediler.

Kayser tarafından çok sayıda asker gönderildi, Mansûr da Afrika'dan Sicilya'ya mükemmel bir ordu gönderdi, 340 senesinde yapılan muharebede Rumlar bozguna uğradı ve İslâm ordusu zafere kavuştu.

341 senesinde Mansûr vefat etti. Yerine oğlu (el-Muiz li Dinillâh) hilâfet tahtına oturdu. Ve baş kaldıran kabileleri ve Berberileri okşayarak yola getirdi ve aralarını buldu. bu suretle de çok kuvvet kazandı. Deniz ve kara kuvvetlerini olgunlaştırmak ve yer yer gazvelerle meşgul olmak; bahsinde Endülüs emiri (Abdurrahmân-ı Emevi) ile yarış ediyordu. Fakat mezhepleri ayrı olduğundan, birbirlerinin aleyhinde bulunuyorlardı. 344 senesinde aralarında birçok deniz muharebeleri oldu.

345 senesinde de Mansûr'un büyük bir donanması ile Sicilya emiri Rum diyarına harbe gitmiştir.

(Sicilmase) emiri (Vâsul'un oğlu Muhammed) bir zamandan beri (Şâkirlillâh ve Emir-ül Mü'minin) ünvanını alıp, kendi adına para bastırdığı için Mansûr, 347 senesinde Rum kölelerinden (Cevher) adındaki kölesini kumandan tayin ederek, bir büyük ordu ile Garb-ı Aksâ'ya gönderdi. Cevher, bütün muharebelerde galebe çalarak, Vâsul'un oğlunu tutmuş ve okyanus sahillerine kadar gitmiştir. Hasılı Afrika'da Ubeydiye devleti çok büyük bir kuvvet ve iktidar kazanmıştır.

V E F A Y Â T - I A ' Y Â N BÜYÜKLERİN VEFATI

335 senesinde arap âlimlerinden ve birçok eser sahibi olan (Ebû Bekr-i Savlî) vefat etti. 339 senesinde de nahiv âlimlerinden meşhûr (Zeccâc) in ömür şişesi kırıldı, yâni vefat etti. Allah rahmet eylesin.

Yine o sene islâm filozoflarının en büyüğü olan (Ebû Nasr-ı Fârâbî) vefat etti. (Fârâb) köyünde doğmuş bir Türk idi. Türkçeden başka yabancı diller de bilirdi. Bağdat'a gidip, Arapçayı iyice öğrendikten sonra, felsefe ile uğraştı. Ve mantık ilminde büyük bir âlim olan (Yûnus'un oğlu Ebû Bîsr Metâ) nın dersine devam etti, sonra Harran'a gidip Muktedir'in halifeliği zamanında vefat eden (Hayât'm oğlu Yuhanna) adındaki Hristiyan filozoftan ders aldı, sonra Bağdat'a dönüp felsefe ilimlerini tamamladı ve Aristo'nun kitaplarını açıklıyarak yazdı ve müzik ilminde olgun bir hâle geldi, birçok eserlerini yazıp bitirdi. Sonra Şam'a, oradan da Mısır'a gitti ve tekrar Şam'a döndü. Türk kıyafetini giyerdi ve onu hiç değiştirmede.

Bir gün (Seyfüddeve) nin meclisinde Şam âlimleri toplanmıştı. Bir takım meseleler görüşülüyordu. Fârâbî de oradaydı. Onun söylediği sözler, ötekilerin sözlerini altetti. Ondan sonra hepsi sustular ve onun söylediğini yazmağa başladılar. Fârâbî, Şam'da yerleşmiş ve halk ile temas etmeyip, daima bahçelerde ve akarsu başlarında, nehir kenarlarında gezer dolaşırdı. Dünya işlerinden uzak kalırdı. Seyfüddeve'nin kendisine takdir ettiği, gün-

de dört dirhem ile yetinirdi. 339 senesinde 80 ya-sındayken vefat etti. Allah taksirâtını affetsin.

Mantık ilmini kuran Aristo'ya (Muallim-i ev-vel) yani "İlk Hoca" denildiği gibi, bu ilmi Arap-ça olarak en güzel yazan Fârâbî'ye de (Muallim-i sâni) yâni "İkinci Hoca" denilmişti. Daha sonra felsefe ilimlerini bir derece daha inceleyen İbn-i Sinâ'ya da (Muallim-i sâlis) yâni "Üçüncü Hoca" denmiştir.

340 senesinde Hanefî âlimlerinden meşhur (Ebû'l Hasan-il Kerhî) vefat etti. Pek ziyâde âbid bir zât olup, ancak amelde hanefi mezhebinde ol-duğu halde, itikatta mu'tezile mezhebindeydi.

(Mütenebbi) diye tanınan meşhur şâir, (Hü-seyin'in oğlu Ahmed) ki, bir aralık (Semâve) ta-raflarında peygamberlik davasına kalkmış ve başı-na Kelb kabilesinden pek çok halk toplamıştı. Mı-sır ve Şam emiri (Ahşit) in Humus'ta kaymakamı olan (Lü'lü), Mütenebbi'nin üzerine yürüyüp, top-luluğunu dağıttı, kendisini de esir etti. Mütenebbi ise, bunun üzerine tövbe ve istiğfar ederek kurtul-du ve (Hamdân'ın oğlu Seyfüddevle) nin yanına git-ti. Ve oradan Mısır'a geçti. (Kâfûr Ahşidi) yı met-hetti, 350 tarihinde de hicvettiği için yanından ay-rıldı ve Fâris emiri (Adududdevle) nin yanına gitti ve onu methetti. 354 senesinde Kûfe'ye gitmek üze-re yola çıkmıştı, yolda bedeviler onu da, oğlunu da öldürdüler ve mallarını aldılar.

356 senesinde (Kitâb-ı Ağâni) ve birçok eser sahibi (Ebû'l Ferec-i İsfahâni) vefat etti.

Rükn-üddevle'nin veziri olan (Amid'in oğlu Ebu'l Fazl) da 359 senesinde vefat etti. Emsâli az bulu-

nur bir zattı. Tedbirli, siyaseti yüksek, iyi bir kâtip ve muharrir, başkalarının ulaşamadığı derecelere her hususta yetişmiş, birçok faziletleri kendinde toplamıştı, birçok ilimlere vâkıftı. Hem de muharebelerde cesaretli bir kahramandı. Her hususta Rük-nüddevle'nin yüzünü ağartmıştı. Oğlu Adududdevle'ye de devletin iyi idare edilme tarzını, siyaseti ve ilme, âlimlere sevgi ve hürmeti hep o öğretmişti. İşin doğrusu yerini boş bırakıp gitti. Fakat ileride kendi yerini tutacak bir adam yetiştirmişti ki, o da (Abbad'ın oğlu Ebû'l Kasım) dı. Amîd'in oğlunun yanında bulunup ona sohbet arkadaşlığı ettiği için kendisine (Sahib-i Vezîr) derlerdi. Sonra da (Abbâd'ın oğlunun sahibi) diye tanınmıştır. Bu sıralarda (Rük-nüddevle'nin oğlu Müeyyid-üd Devle) onu kendisine vezir tayin etti. O da Müeyyid'in bütün işlerini düzeltti. Sahiblik mertebесinden sonra, vezîr-i âzâm oldu. Ökünceye kadar Rük-nüddevle'nin oğullarına pek güzel hizmet etmiştir. Amîdoğlu'nun en büyük hizmetlerinden biri de devletine bir vezir yetiştirmiş olmasıdır.

H Ü K Ü M D A R L A R I N V E F A T I

334 senesinde Mısır ve Şam'ın emiri olan (Toğaç'ın oğlu Ahşit) Şam'da vefat edince, yerine oğlu (Ebû'l Kasım Enûcûr) geçti. Fakat küçük olduğu için babasının zenci olan kölesi ve en ileri gelen kumandanı bulunan (Kâfûr) adındaki hadımağası saltanata vasi oldu, devlet idaresi onun elinde kaldı ve Enûcûr'u alıp Mısır'a götürdü.

Halep emiri olan Hamdânoğlu Seyfüddevle, Ahşit'in vefatını işitince, ordusu ile Şam'a gidip idaresini ele aldıysa da, daha sonra Kâfûr Şam'ı geri aldı.

349 senesinde Enûcur ölünce, yerine kardeşi (Ahşit'in oğlu Ali) geçti. Fakat o da küçük olduğu için Mısır devleti yine Kâfûr'un elinde kaldı.

350 senesinde Endülüs emiri olan (Abdurrahman el-Nâsir) ölünce, oğlu (Hâkim) e biat edildi ve kendisine (Müstansir) lâkabı verildi.

Yine aynı sene Horasan ve Maverâünnehir emiri olan (Sâmânî Nuh'un oğlu Abdülmelik) öldü ve yerine kardeşi (Nuh'un oğlu Mansûr) geçti.

Mısır emiri olan Ahşit'in oğlu Ali, 355 senesinde ölünce, Kâfûr, Mısırdaki tam bir istiklâl sahibi oldu.

Simsiyah bir hadımağa olup, vaktiyle Ahşit onu 18 altına satın almıştı. Sonra adı Mısır, Şam, Hicâz ve Mekke minberlerinde okunmaya başlandı. Ahşit'in vefatında oğulları küçük kaldığı için, Ahşidiyye Devleti'ni Kâfûr, onların adına iyi idareye muvaffak oldu. Ve onların vefatından sonra Mısır saltanatında müstakil kaldı. Hakkında Mütenebbi'nin güzel methiyeleri vardır.

356 senesi Safer'inde Halep emiri (Hamdân'ın oğlu Seyfüddevle) ölünce, yerine (Şerik Ebû'l Meâli) diye lâkaplandırılan oğlu (Sa'ddüddevle) geçti. İki sene sonra Seyfüddevle'nin kölesi Fer'aveyh, efendisinin oğlu olan (Ebû'l Maâli) ye isyan ederek Haleb'i zaptetti.

Fakat bir sene sonra aşağıda geleceği gibi, Rumlar, Halep'te Fer'aveyh'i muhasara etmişlerdir.

Yine 356 senesi Rebüülâhir'inin 13 ncü günü Irak emîri olan (Büveyh'in oğlu Muiz-üd Devle) ölünce, yerine oğlu (İzzettin Bahtiyâr) geçti.

Muiz-üd Devle'nin ölüm haberi Ummân'a gelince, oradaki kumandanı Umman beldesini Fâris emiri olan (Rükn-üd Devle'nin oğlu Adududdevle) nin memurlarına teslim etmiştir.

Yine bu sene Kirman emiri (İlyâs'ın oğlu Ebû Ali) ölünce, evlâdı arasında anlaşmazlık çıktı. Fâris emiri Rünk-üd Devle'nin oğlu Adududdevle bu suretle Kirman eyâletini zaptetti.

Musul emiri (Hamdân'ın oğlu Nâsır-üd Devle) ihtiyarladığı için, âsâbı bozulup, hiddeti ve asabiyeti arttığından, evlâdını ve devlet büyüklerini sıkıştırıp, onlara şiddet gösterirdi. Bundan dolayı onlar da aleyhine döndüler ve oğlu (Ebû Tağlib) 356 senesinde babası Nâsır-ül Devle'yi tutup hapsettiyse de, kardeşlerinden bazıları buna karşı çıktıklarından birbirleriyle döğüşmeye başladılar, bu sırada Nâsır-üd Devle hapisnede öldü.

Kardeşler arasında devam eden muharebede Ebû Tağlib, ötekilerine galebe çaldı.

Yine bu 356 senesinde Mısır ve Şam'ın emîri olan (Kâfûr) vefat edince, yerine Ali Ahşit'in oğlu (Ebû'l Fevâris Ahmed) geçtiyse de, herkes tarafından kabul edilmediği için memlekette karışıklık çıktı ve Mısır'ın ahvâli bir keşmekeşe uğradı.

Afrika emiri (Muizz-i Alevî) bunu duyunca, babasının Rum kölelerinden (Cevher) adındaki kumandanı büyük bir ordu ile Mısır'a gönderdi. 358 senesinde Cevher, daha Mısır'a vâsıl olmadan Ahşit'in askerleri kaçtı. Cevher ise bugün Kahire şeh-

rinin yeri olan mevkide ordusunu kurdu ve Kahire'nin binasına girdi. Ve Muizz-i Alevî namına da hutbe okutmaya başladı. Sonra ezanda şiiilerin usulü üzere (Hayy-ı alâ hayrul amel) yan' "Hadi hayırlı işlere" denmeye ve namazlarda besmele açık okunmaya başlamıştır. Cevher, Mısır'da yerleşince, bir ordu göndererek Şam taraflarını da ele geçirmiştir.

Yukarıda geçtiği gibi (Seyfüddevle) nin vefatında yerine oğlu Ebû'l Maâli geçmişken, Seyfüddevle'nin kölesi Fer'aveyh, efendisinin oğluna isyan ederek Haleb'i zaptetmişse de, bir taraftan Rumlar'ın devamlı hücumları ve öte taraftan Mısır askerlerinin istilâ hareketleri arasında şaşkın bir halde kalarak, Humus'ta bulunan Ebû'l Maâli'ye boyun eğerek 359 senesinde Ebû'l Maâli adına Halep'te hutbe okuttu. O sene Halep'te olsun, Humus'da olsun Muizz-i Alevî adına da hutbe okunmuştur. O sene Mekke-i Mükerrerme'de ve Medine ahalisinde (Halife Mutî') adına hutbe okunmuş ise de, Medine-i Münevvere'nin içinde hutbe, Muizz-i Alevî adına okunmuştur.

Devlet-i Ubeydiyye'nin ilk çıktığı zaman Karâmita taifesi, halkı, Ubeydî Halifesi namına davet etmişlerken, sonraları aralarına uyumsuzluk girdi. Hele Muizz-i Alevî'nin Mısır ve Şam'ı alması üzerine Karâmita onu kendilerine rakip görerek, 360 senesi içinde Şam'ı aldıktan sonra, Mısır'a giderek (Ayn-ı Şems) de ordu kurup, Cevher ile muharebe ettiler. Ve önce galip geldilerse de, sonra yenilerek Şam'a döndüler.

Muizz-i Alevî ise, o sırada Afrika ve Trablus-garp vilâyetlerine, Sicilya adasına, başka başka valiler tayin etmişti, saray halkı ile devletin ileri gelenlerini ve saraya ait askerlerini, baba ve dedelerinin tabutlarını beraberine alarak 362 senesinde İskenderiye'ye gitti. Daha sonra yukarı doğru giderek Cevher'in kurup yaptırdığı Kahire'ye gitti. Sonra Afrika cihetinde de (Kuzey Afrika) nice ihtilâl ve muharebeler vukubuldu. 363 senesinde Karâmita, Mısır üzerine hücum etti. Şiddetli muharebeler olduysa da, sonunda perişan oldular ve çoğu öldü, kaçıp kurtulanları da Muizz-i Alevî tarafından gönderilen onbin seçkin suvâri ile takip edildi, artık Karâmita Şam taraflarında duramayıp (Lâh-sa) ya, (Katif) e kadar kaçtılar. Onun üzerine Muizz'in askeri Şam'ı zaptetmiş, o sene de Muizz'in adına hutbe okunmuştu.

KUÇUK SAVAŞLAR VE RUMLARLA YAPILAN MUHAREBELER

İslâm askerleri yaz mevsiminde Rum diyârına akın ederlerdi. Sonraları Abbasi halifeliği zayıflayınca, bu âdet bırakıldı ve mukabil olarak Konstantiniye Kayseri'nin Anadolu seraskeri, İslâm şehirlerine tecavüz etmeye başladılar.

Fakat (Hamdân'ın oğlu Nâsır-üd Devle), Musul'da yerleştikten sonra, kardeşi ve Humus ile Halep emîri olan Seyfüddevle de Rumlar'a karşı mukabelede bulunmaktaydı.

Hâsılı Rumlar'a karşı İslâm hududlarının korunmasıyla da yalnız Hamdânoğulları meşgûl olup, Irak emiri olan (Büveyh'in oğlu Muizz-üd Devle) ise, Hamdân oğullarının memleketlerini almaya çalışıyordu. Hamdânoğulları bir taraftan Rumlar ile savaştıkları halde, bir taraftan da Büveyhoğulları'nın baskısı ile ezilmekteydiler.

Her ne kadar Tarsus Murâbıtları arasına Rum memleketlerine gazâ ederlerdi. Fakat Rumlar daha fazla bir kalabalıkla karşı koyunca, onlar da hududu koruyamaz oldular. Tarsus'da (Seyfüddevle) adına hutbe okunurken, Tarsus emiri (İbn-üz Zeyyât) istiklâl emeline düşerek, onun adını hutbeden kaldırmış olduğundan, Murâbıtlar o tarafın yardımından da mahrum kaldılar.

Bunun üzerine Rumlar, 337 senesinde Maraş'ı aldılar ve 342 senesinde de (Seruç) şehrini yakıp, ahalisini de esir aldılar.

345 senesinde Seyfüddevle, Rum tarafına gaza edip, birçok şehirler ve pek çok esir aldı. Oradan Adana'ya geçip, Haleb'e döndüyse de, Rumlar da bir taraftan tecavüz ederek (Meyyâfarikîn) şehrini yaktilar ve ahalisini esir ettiler ve bir Rum donanması Tarsus kıyılarını harap ettikten başka, 351 senesinde de Rumlar (Çukurova) da da (Ayn-ı Zerbi - Anavarza) kalesini aldılar ve ahalisini öldürerek yok ettiler. O taraflarda bulunan kalelerin bir kısmını muharebe ile, geri kalanını da kale içerisindekilerin aman istemesiyle aldılar. O sırada (Bağraz) ahali, Rum generaline otuzbin dirhem vererek, yerlerinde kalmalarını temin ettiler.

Tarsus emîri (İbn-üz Zeyyât), Tarsus Murâbit-ları'ndan dörtbin kişi toplayarak kendini korumak istemişse de, Rumlar çok kalabalık olduğundan, askerinin çoğu öldü, geri kalanı da dağıldı. Tarsus ahâlisi bunun üzerine hutbe tekrar Seyfüddevle'nin adını okumaya başladılar. İbn-üz Zeyyât da kederinden kendisini suya atarak intihar etti.

Sonra Rumlar büyük bir ordu ile Halep üzerine yürüyüp, şehre girdilerse de, kalesini alamadılar, yalnız pek çok mal ve esir elde ederek döndüler. Sonradan Seyfüddevle, etrafta dağınık bulunan askerini toplayarak Çukurova'ya geldi ve Anavarza kalesini tekrar yaptırdı. Ve Rum diyârına iki fırka asker göndererek, pek çok mal ve esir aldı. 354 senesinde Rumlar, (Misis) şehrini hücum ile alarak, ikiyüzbin nüfusu bulan ahalisinin çoğunu öldürdüler, geri kalanı da esir aldılar. Tarsus'tan da amân aldıkları için ahâlisi başka memleketlere hicret etti.

355 senesinde Rumlar, Diyarbekir'i kuşattı-larsa da, elegeçiremeyip, 300 ölü ve 400 esir bırakarak döndüler.

Yukarıda geçtiği gibi Hamdânoğulları'nın başına gelen perişanlık, dolayısı ile Rumlar'a karşı koyacak kimse kalmadığından, 357 senesinde Rum-lar'ın birçok çeteleri Antakya taraflarına dağılarak, onikibin kadar Müslüman'ı şehit etmişlerdir.

Konstantaniye kayseri (Nikefor), İslâm şehir-lerinin bu karışıklığını fırsat bilerek, 358 senesinde büyük bir ordu ile Şam'a hareket etti. Trablus-Şam'ı aldı, Humus'u birçok da esir ve ganimet malı alarak geri döndü. O sırada bir kolordusu da el-

Cezire'ye girerek, pek çok esir ve ganimet malları almıştır.

359 senesinde de Kayser, Antakya'yı aldıktan sonra, Haleb şehrine girdi. Ve yukarıda geçtiği gibi Haleb'i zorla almış olan (Fer'aveyh) i Haleb kalesinde sardı. Ve Kayser'in hazinesine senede bir vergi vermek üzere anlaşma yaptı ve ganimetleri alarak döndü. Fer'aveyh ise, sonradan o zaman Humus'ta bulunan efendisinin oğlu (Ebû'l Meâli) ile barışıp, Haleb'de onun adına hutbe okumuştur. O sırada Kayser'in bir fırkası da Malazgirt'i ele geçirmişti.

Hâsılı İslâm şehirlerindeki karışıklıklar dolayısıyla Kayser (Nikefor), meydanı boş bularak istediği gibi atıp tutmaktayken, Antakya'dan dönüşünde karısı, sevgilisi olan (General Zimsis) ile anlaşarak Nikefor'u öldürmüş, Zimsis de Kayserlik makamına çıkmıştır.

Kayser Zimsis 361 senesinde büyük bir ordu ile El-Cezire'ye girerek, Rakka'dan Nusaybin şehrine kadar ilerlemiş ve askerleri tuttuklarını öldürmüşler ve buldukları malı da almışlardır.

Bu surele felâkete uğrayan birçok ahali Bağda'a gidip şikâyet ettiler, o vakit (Bahtiyar) Kûfe tarafında avlanmaktaydı.

Bağdat'ın ileri gelenlerinden bir topluluk (Bahtiyar) ın huzuruna çıkıp, düşmanların İslâm memleketlerine tecavüz ettiği bir sırada kendisinin avlanmakla mesgul olmasının doğru olmadığını söylediklerinde, Bahtiyar, Bağdat'da bulunan teşrifatçısı (Sebüktekin) e muharebe için lâzım gelen hazırlığa başlanmasını yazmıştı. O da işe başlayarak,

halktan hesapsız gönüllü asker topladı. Ve Bahtiyar, Musul emiri olan Hamdânoğulları'ndan (Nâsır-üd Devle'nin oğlu Ebû Tağlib) e haber göndererek, hazırlanmaka olduğunu ve ordu için zahire edarik emesini emretti. O da sevinerek seferberlik hazırlığına başladı.

Bağdat'da takım takım toplanmakta olan bu ordu, (Nefir-i Âm) dedikleri isisnasız herkesin askere alınması yolunda bir topluluk olduğu için, Sünnî ve Şii ayrılığı ve aşağı abaka ile oldukça seçkin zümre, birbirleriyle anlaşılamamışlar ve bu suretle bir fitne meydana çıkmıştır. Ticaret merkezi olan (Mahallet-ül Kerh) yanmıştır.

Bahtiyar, muharebeye sarfetmek için Halife Muti'den mal isteyince, Muti'; "Eğer devletin idaresi benim elimde olup da, gelirler bana gelseydi, muharebeye ve halkın diğer işlerine sarfetmek bana düşerdi. Halbuki bende hutbeden başka bir şey yok, eğer isterseniz onu da bırakıp köşeye çekileyim." diye cevap vermişse de, Bahtiyar tarafından korkutularak ısrar edilen zavallı Halife, cübbesini, sarığını ve diğer elbiselerini, evin eşyasını ucuz pahalı demeyip satarak, elde ettiği dört-yüzbin dirhemi Bahtiyar'a gönderdi. Bahtiyar, bu paraları eğlencesine sarfetti, muharebe işi unutulup kaldı.

Rumlar, İslâm hükümetlerinin zayıflamasından faydalanmak isteyerek, Kayser'in Anadolu seraskeri (Âmid) şehrini almak sevdasına düştü. 362 senesinde büyük bir ordu ile Diyarberir'e doğru yürüyünce, daha önce ölmüş olan (Hamdân'ın oğlu Ebû'l Heycâ)nın kölesi ve Diyarbekir valisi olan Hezar-mert, Hamdân'ın torunu (Ebû Tağlib) den yar-

dam istemişti. O da (Nâsır-üd Devle'nin oğlu Hibetullah) in idaresinde bir ordu göndermişti. Hibetullah gelip Hezarnert ile birleşti. Her ne kadar Rumlar onlara nazaran çoğunlukta olsalar da, manevra yapılamayacak dar bir boğazda Rumlar'ın üzerine hücum ettikleri için, Rum askerleri bozuldu ve başkumandanları esir oldu. Hamdânoğlu yine şöhet buldu, büyük bir nâm ve şân kazandı.

Kayser Zimsis'in asıl maksadı olan Suriye kıtası, yukarıda geçtiği gibi, Muizz-i Alevî'nin eline geçmiş oldu. Bir müddet sonra da Zimsis de Tarsus tarafında zehirlenerek öldü.

BÜVEYHOĞULLARI İLE SÂMÂNOĞULLARI'NIN ANDLAŞMASI VE BAHTİYAR'IN KÖTÜ HALLERİ

Senelerden beri Büveyhoğulları ile Sâmânoğulları arasında devam eden düşmanlığa 361 senesinde son verilerek, Rüküddevle ve oğlu Aduddevle, her sene Sâmânoğulları'na yüzellibin altın vermek üzere (Nuh-u Sâmanî'nin oğlu Emîr Mansûr) ile andlaşma yapıldı. Ve Mansûr, Aduddevle'nin kızını aldı ve fevkalâde ağır hediyeler gönderdi.

Büveyhoğulları bu suretle doğu tarafından emin oldularsa da, kuzey tarafında Rumlar İslâm askerlerine tecavüz etmekteydiler. Muizz-i Alevî'nin Irak'a doğru ilerlemekte olması, telâşa sebep olduğu halde, Irak emîri olan Muizz-üd Devle'nin oğlu Bahtiyar, saltanat tahtına oturalıberi hevâ ve hevesine düşmüştü. Vaktini kadınlar arasında geçiriyordu. Babasının emektarı olan devlet adamlarını ve (Deyâlime) kumandanlarını horladığı için, on-

lar da ondan nefret etmişlerdi. Bu suretle kuvveti zayıfladı.

362 senesinde veziri (Ebû'l Fazl) ı tutup hapsetti ve (İbn-i Bakiyye) yi onun yerine vezir yaptı. Herkes buna şaştı. Çünkü İbn-i Bakiyye, aşağı tabakadan bir adamdı. Vezirlik için kendisinde gerekli bilgi yoktu. Fakat bahtı yâver olduğundan, sarayda mutbak emirliği yapıyordu. Bahtiyar'a güzel yemekler pişirtiyor ve boynunda mendil olduğu halde, Bahtiyar'ın sofrada yanı başında durup ona hizmet ederek teveccühünü kazanmıştı ve bu suretle vezir olmuştu. Eski vezir Ebû'l Fazl, Bahtiyar'ın masraflarını ödemek için halkı kırıp incitiyordu. Kendisinin azledilmesinden dolayı ahali memnun kalmıştı. İbn-i Bakiyye ise, Ebu'l Fazl'ın ve onun akrabasının mallarını ellerinden alarak, biraz zaman devleti idare etmiş ve avâm halk arasında sevilmişti. Fakat zorla alınan mallar bitince, bu sefer halka saldırdı ve birçok zulümler yaptı. Bu suretle ipin ucunu elinden kaçırdı. Alçaklar gürûhu fırsat bulup, türlü türlü fenalıklar yapmağa başladılar. Etraftaki köyler harap oldu, halkın elinde mal kalmadı. Bundan dolayı devlet hazinesi büyük sıkıntıya düştü. Askeri ise geçmiş alacaklarını istemeye başladıklarından, devlet adamları ne yapacağını şaşırdı.

Bunun üzerine Bahtiyar, başka vilâyetlerden para toplamak için (Ehvaz) a gitti. 363 senesinde o havalıyı dolaşmaya başladı. Kendisinin teşrifatçısı ve Türk askerlerinin başı olan (Sebüktekin) de Bağdat'da kaymakam kaldı.

Bahtiyar, Ehvaz'da gidince, valisi olan (Bahtekin) kendisine ağır hediyeler vererek, teveccühünü kazanmak istediği sırada, halkın malını elinden zorla almaya bahane olacak bazı vakalar zuhur etti.

Şöyle ki: Ehvaz'da askerler arasında dövüşme ve vuruşma çıkarak, bir tarafta Türkler, bir tarafta Deylemliler şehrin dışına çıkarak muharebeye başladılar Bahtiyar, aralarını bulmak için çalıştıysa da, başaramadı. Ve Deyâlîme'den olan yakınlarının yaptıkları telkîn ile Ehvaz valisi (Bahtekin)i kâtibini ve Sebüktekin'in akrabasından olan bir adamını tutturup hapsettirdi. Deylemliler Türkler'in üzerine saldırarak, atlarını ve eşyalarını yağmaya koyuldukları için, aralarında şiddetli bir çarpışma çıktı, her iki taraftan birçok adamlar öldüler. Türkler kaçtılar. Bahtiyar da Sebüktekin'e ait olan araziye aldı ve bir emir ile "Türkler'in kanı helâldir." diye Basra'da tellâl çağırttı.

Bu dehşetli haber Bağdat'a vâsıl olunca, Sebüktekin de Zilkade içinde Bahtiyar'ın Bağdat'daki sarayını yaktı ve mallarını ele geçirdi. Bağdat'da bulunan Türkler de Deylemlilerin evlerini basıp, buldukları eşyayı aldılar. Türkler, Sünnî mezhebinde olduğundan, Bağdat ahalisi de Sünnî yolunda bulunan Sebüktekin'e yardım ettiler.

T Â Y İ ' İ N H A L İ F E L İ Ğ İ

Bahtiyar'ın görülen kötü işlerine karşı Bağdat'daki Türkler'in Şiiler ve Deylemliler hakkında yaptıkları şiddetli muameleler üzerine artık Türk-

ler'in Bahtiyar ile barışmaları imkânsız görüldüğü için, reisleri olan Sebüktekin, Bahtiyar'a karşı çıkmak üzere hazırlığa başladı. Fakat Halife Muti' felçli olup, Sebüktekin, Bahtiyar'a karşı hareket ettiği zaman Halifeyi de ordusu ile beraber götürmeye mecbur idi. Halife kendisine bir yol gösterdi. Halife Muti'lillah, hilâfetten kendi kendisini azletti. 363 senesi Zilkâde'sinin 13 ncü günü Muti'nin oğlu (Tâyi'lillâh)a biat edildi. Muti'in hilâfet müddeti 29 senedir.

TAYI' VE KADIR'IN HİLÂFET GÜNLERİ

Bahtiyar, yukarıda geçtiği gibi kendi maiyetindeki Türk askerlerini vurup dağıtmış, Basra'daki Türk askerlerinin dahi kanlarının helâl olduğunu ilân etmişti. Halbuki Türkler ile Deylemliler arasında ırkça fark olduğu gibi, Türkler Sünnî, deylemliler ise Şii olduğundan, mezhebce de aralarında ihtilâf vardı. Yalnız askerlik bakımından birleşiyorlardı. Bu sefer o birlik tarafı da bozulunca, birbirine karşı can düşmanı oldular. Ve Ehvaz'da bulunan Türkler isyan etti. Bahtiyar'ın yanındaki Türk kölemenleri de harekete başladı, Basra'daki Türkler'in büyükleri Bahtiyar'ın yanına gelip, bu işin sonunun çok acı olduğundan bahsederek, ona çıkıştılar. Deylemliler'in büyükleri ise: "Düşmana karşı korunmak için uzaktan ok ile atış yapma bakımından Türk askerlerinin orduda bulunmaları lâzımdır." dediler. Hakikatte de o zaman muharebelerde en çok yüz ağırta Türk okçuları idi.

Bundan dolayı Bahtiyar'm zihni karıştığı için, hemen hapsedilmiş olan Türk büyüklerinin salverilmesini ve Ehvâz valisi (Âzâdrûye) yi Sebüktekin'in yerine başkumandan tayin etti. Ve bu hareketi ile Türklerin kendisine ısınıp, yatışacaklarını zannetti. Ve o sırada çoluk çocuğu (Vâsıt) ta bulunuyordu. Ehvaz'dan kalkarak Vâsıt'a geldi. Çok heyecana gelmiş olan halk, henüz sakinleşmediğinden Bahtiyar işi amcası (Rüknüddevle) ye ve amcazâdesi (Adududdevle) ye bildirip onlardan imdat istedi.

Rüknüddevle, ona imdat için veziri ile bir ordu gönderdi. Oğlu Adududdevle'nin de gereken asker ile kendisinin hareket etmesi için emirnâme gönderdi. Bahtiyar ayrıca Hamdânoğulları'ndan Musul valisi olan (Nâsır'ın oğlu Ebû Tâlib) i imdadına çağırmiş ve kendisine evvelce yüklemiş olduğu kesin vergiyi kaldıracığını bildirmiş olduğundan, o da kardeşi (Nâsır'ın oğlu Ebû Abdullah) ile (Tekrit)e bir fırka asker gönderdi.

Bağdat'daki Türk ordusunun reisi olan (Sebüktekin) ise, Halife (Tâyi')i babası (Mutî')i beraberine alarak Vâsıt'a gitti. Fakat (Deyr-i Âkûl)e varınca, (Mutî'lillâh), sonra da kendisi öldü. Ve cenazeleri Bağdat'a gönderildi.

İşte böyle karışıklıkları aşağı tabaka ve serseri gürûhu fırsat bilerek, Bağdat'da büyük bozguna kaktıkları sırada. Ebû Tâlib yetişip, o türlü edepsiz gürûhunu terbiye ederek ahaliyi korumuştur.

Sebüktekin'in vefatı üzerine Türkler dağılırlar zannederek Bahtiyar memnun olmuştu. Türkler ise,

en büyük sergerdeden ve Muizz-üd Devle kölelerinden olan (Eftekin) i kendilerine kumandan yaparak işlerini yoluna koydular. Ve 363 senesi sonunda gidip Vâsıt'ta Bahtiyar'ı sararak sıkıştırdılar.

50 gün kadar süren muhasara günlerinde Türkler, daima kazanarak ilerlemekte, Bahtiyar ise devamlı Rüknüddeve'ye ve Adududdevle'ye feryat mektupları uçurmaktaydı.

Adududdevle, Fâris ordusu ile ve babasının veziri de (Rey) askeri ile hareket edip Ehvaz'da birleştiler. 364 senesi içinde Vâsıt'a geldiler.

Eftekin işi anlayınca, Vâsıt'tan kaçıp Bağdat'a doğru yürüdü. Ebû Tâlib, Bağdat'dan çıkıp Musul'a gitti. Ve Adududdevle, Dicle'nin doğusundan yürüyüp, Bahtiyar'a da batıdan hareket etmesini emretti.

Eftekin, Türk askerleri ile karşı çıkıp Deylem-liler ile Medâin arasında çok şiddetli bir çatışma oldu. Fakat Adududdevle'nin askeri kat kat çok olduğundan Eftekin bozulup, Tekrit'e çekildi.

Adududdevle, Bağdat'a girip, Halife Tayi'a pek çok hürmet gösterdi ve ikrâm etti. Bahtiyar'ı da hapsederek, Bağdat'da yerleşmek istedi. Fakat Bahtiyar'ın oğlu Basra'da vali bulunuyordu. Bunu Rüknüddeve'ye şikâyet etti. O da oğlu Adududdevle'ye Bahtiyar'ı yerine oturtarak Irak'dan çekilmesi için tehditnâme gönderdi. Adududdevle, Irak'ı Bahtiyar'a teslim ile Fâris'e döndü.

Eftekin de en seçkin Türkler'le Şam'a gitti. O zaman Şam'ın gençleri isyan etmişlerdi. (Muizz-i Alevî) tarafından tayin edilen valinin emri yürü-

mediği gibi, memleket büyüklerinin, eşrafın sözleri de geçmez olmuştu.

Eftekin Şam'a gidip, şehrin dışına konaklayınca, memleketin eşrafı karşı çıkıp, şehre girmesini ve memleketin âsâyişini yoluna koymasını istediler. Muizz-i Alevî ile aralarında itikatca fark olduğundan, kendilerini onun tahakkümünden ve Kuzey Afrikadakilerin zorbalığından kendilerinin kurtarılmasını rica ettiler. O da şehre girdi. Muizz-i Ubeydi'nin orada valisi olan (Reyyân Hâdim) i çıkardı ve Muizz'in adını hutbeden çıkararak, Şaban içinde (Tâyî'lillâh) adına hutbe okuttu. Ve edepsiz gürûhunu korkuttu, memleketin işlerini yoluna koyarak, geliri arttırdı, Muizz'e dahi güler yüz göstererek ve gönül alıcı mektuplar yazarak bir müddet onu avuttu.

O sıralarda Râfiziler gemi, azya aldılar. Ve camilerde teravih namazı kılınmaması, Muizz-i Alevî tarafından gerek Mısır'da, gerek dışarlarda ilân edilmişti.

Muizz-i Alevî, Eftekin'i yanına çağırmışsa da, gitmediğinden Muizz, onun üzcrine gönderilmek üzere bir ordu hazırlanmasını emretti. Fakat ömrü vefa etmediğinden 365 senesinde öldü. Yerine oğlu (Aziz Billâh) geçti ve Mekke'de kendi adına hutbe okuttu.

Eftekin, karadan Şam tarafına hareket ederek, Mısır tarafından Sayda'da vali bulunan (İbn-üş Şeyh) ile Mağribliler'in ileri gelenlerini sardı. Onlar ise, daha kalabalık olduklarından Eftekin'i küçümseyerek onu uzaklaştırmak için ordusuna hücum ettikleri zaman Eftekin, kendisini kaçar gibi

göstererek onları istediği yere kadar çekip getirdikten sonra, birdenbire döndü ve ansızın üzerlerine hücum ederek yüklendi ve onların dörtbin kadar askerini kıldı. Sonra (Akkâ) ve (Taberiye) taraflarını yağma ederek Şam'a döndü.

Bunun üzerine (Aziz Alevî), mükemmel bir ordu hazırlayarak, Cevher adındaki meşhur başkumandanı Şam tarafına gönderdi. Cevher, Şam'da Eftekin'i sardı. Şam ileri gelenlerinin tavsiyesi üzerine Eftekin, Karâmita'yı yardıma çağırdı. Karâmita, Arap yarımadası'ndan çıkıp, Şam'a yaklaştıklarında Cevher, iki düşman arasında kalmamak için Mısır'a döndü.

Eftekin, Karâmita ile birleşti, pek çok halk da onlara katılarak ellibin kişilik bir ordu ile Cevher'in arkasına düştüler. Ve (Remle) de ona yetiştiler. Cevher, (Askalan) a kapandı. Ertekin onu sıkıştırınca, Cevher, ona pek çok mal vermek suretiyle amânını aldı ve savuşup Mısır'a gitti.

Bunun üzerine (Muizz-i Ubeydi) büyük bir ordu ile, kendi başında olmak üzere Mısır'dan çıkıp, Remle'de Eftekin ve Karâmitâ ile 367 senesi muharrem'inde çok kanlı bir muharebeye tutuştu. Sonunda galebe çaldı. Lâkin muharebe sırasında Eftekin'in kahramanlığına, cesaretine ve bilgisine hayran kaldı. Onu kim diri tutar kendisine getirirse yüzbin altın vereceğini ilân etti.

Aziz, böylece Eftekin'i ortadan kaldırdıktan sonra Şam'a bir vali gönderdiyse de, Eftekin'in yakınlarından (Kasâm) adındaki sergerde, Şam gençlerini toplayarak başa geçmiş olduğundan, işleri eline almıştı. Valinin hükmü geçmiyordu. Fakat hut-

be Aziz namına okunuyor, o da bununla yetiniyordu.

Hâsılı Şam'ın idaresi Cumhuriyete benzer bir haldeydi. Seneler sonra Kasâm tutulup Mısır'a gönderilmişti.

BAZI HÜKÜMDARLARIN VEFATLARI

336 senesinde Endülüs emîri (Addurrahmân-ı Emevî'nin oğlu Hâkim) 60 yaşında vefat etti. Âlim, fâzıl, âlimleri seven, kadri yüksek bir adamdı. (Allah rahmet eylesin). Vefatında 10 yaşında olan oğlu tahta çıktı ve (Müeyyedbillâh) diye lâkab verildi. Fakat küçük olduğundan teşrifatçısı olan (Ebû Âmir) ona vasi oldu ve onu halk ile temastan menetti, mutlak bir vekil olarak uzun zaman devleti çok iyi bir tarzda hükümdar gibi idare etmiştir.

Yine bu sene Karâmita'nın reisi olan (Hasan-ı Cenâbî'nin oğlu Yûsuf) vefat edince, Karâmita'nın işleri müştereken 6 kişiye verilmiş ve bunlara (Sâdât) denilmiştir.

Yine bu sene Horasan ve Maverâünnehir emîri olan (Nuh-u Sâ mânî'nin oğlu olan Mansur) vefat etti, yerine 13 yaşında olan (Ebu'l Kaasım Nuh) tahta çıktı.

Sâmânoğullarının Gazne başkumandanı olan (Alptekin'in oğlu Ebû İshak) bu sırada çocuksuz olarak ölünce, kölesi ve en ileride kumandanı olan (Sebüktekin) kahraman ve tedbirli bir zât olduğu için, asker, onu efendisi yerine başkumandanlığa seçti ve kendisine doğrulukla hizmet edeceklerine yemin ettiler. Sebüktekin 366 senesinde Gazne'yi elde ettikten sonra, Hint tarafına yürüdü ve bir-

çok memleketleri alarak, nihayet aşağıda geleceği gibi "Gazneliler devleti"nin başlangıcı oldu.

RÜKNÜDDEVLE'NİN VEFATI

Büveyh'in oğlu (Rükneddin), pâyitahtı olan (Rey) şehrinden çıkıp, 361 senesi Cumâdelulâ'sında Isfahan'a gitmiş ve Fâris emiri olan büyük oğlu Adududdevle'yi oraya çağırması ve öteki oğulları ile, kumandanlarını da bir araya getirerek Adududdevle'yi veliaht yapmıştır. Onun idaresi altında olmak üzere diğer oğlu (Fahrüddevle) ye Hemedan ile Dağ şehirlerini ve öteki oğlu (Müeyyidüddeve) ye de Isfahan ve çevresini vasiyet ederek, Rey şehrine döndü. 366 senesi Muharrem'inde yaşı 70 i geçtiği halde vefat etti. Halim, cömert, akıllı, adaletli, vefalı ve vakar sahibi, güzel eserler bırakmış bir zât idi. (Allah rahmet etsin).

(Bilâd-ı Cebel), yani dağ şehirleri dedikleri geniş bir ülkedir. Kuzeyden Deylemliler tarafına ve batıdan Aberbeycan ülkesine, güneyden Irak-ı Arab ve Hozistan, doğu tarafından da Fâris ve Horasanla çevrilmiştir. Merkezi Isfahan şehri idi.

ADUDUDDEVLE'NİN IRAK'I İSTİLÂSİ

Adududdevle, babasının yerine geçince "emîr-ül ümerâ" oldu. Bahtiyar'ın Deylemliler'in usulu üzerine onun hükmüne girmesi lâzım geliyordu. Fakat aralarındaki geçmişten dolayı, Bahtiyar ondan emin değildi. Kendisi olsun, veziri (İbn-i Bakiye) olsun, Adududdevle'ye kötü sözlerle sövüp sayıyorlardı.

Adududdevle, Bahtiyar'ın (Şâhin oğlu Ümrân) ve (Hamdân oğlu Ebû Tâlib) gibi etrafındaki hükümdarları ve hatta kendi kardeşi (Fahrüddevle) yi kendi aleyhine çevirdiği ve onlarla o yolda bir anlaşmaya çalıştığını işitmişti. Aynı zamanda çok zamandan beri İran Kürdistanı'nda kendi başına hüküm sürmeye kalkan (Berzigâni) emirlerinden (Hüseyn-i Kürdi'nin oğlu Hasanveyh) ile de kendi aleyhine ittifak ettiği anlaşılınca, 366 senesi içinde büyük bir ordu ile Irak üzerine yürüdü.

Bahtiyar da, müdafaa için Vâsıt'a indi. Ebû Talib ile Hasanveyh kendisine askerle yardıma geleceklerini vâdetmişlerken, sözlerinde durmadılar. Bununla beraber İbn-i Bakiye'nin yanlış düşüncesine uyarak Bahtiyar, Vâsıt'tan kalkıp Ehvaz'a gitti. Adududdevle ile karşılaşınca Bahtiyar'ın askerlerinden bazıları Adududdevle tarafına dönünce, Bahtiyar'ın ordusu bozuldu. Kendisinin de, veziri (İbn-i Bakiye) nin de malları ve eşyası yağma edildi. Bahtiyar, kaçmak suretiyle güç hal ile Vâsıt'a geldi ve Şâhin oğlu İmrân'a sığındı. Şâhin oğlu ona ikram ve ihtiramda bulunarak pek çok mal ve eşya verdi. Adududdevle ise bu sırada askerî bir fırka göndererek Basra'yı aldı.

Bu felâketlerin sebebi İbn-i Bakiye olduğundan, Bahtiyar onu Vâsıt'a gelince hapsettirdi, malını elinden alarak askere dağıttı ve Adududdevle ile sulha girdi. Fakat Hasanveyh'in oğulları bin kadar atlı ile imdada geldiklerinden, Bahtiyar onlara güvenerek yine Adududdevle ile savaşmak için Vâsıtta kalmaya niyet ettiyse de, Adududdevle'nin büyük ve mükemmel ordusuna karşı bin kadar kürt atlı-

sının hiç hükmü olamayacağından Bahtiyar, Bağdat'a, Hasanveyh oğulları da memleketlerine döndüler.

Bu bozgun, Bahtiyar için pek büyük bir musibetti. Bu acı, kendisine her şeyi unutturması lâzım gelirken, bu kargaşalık arasında kaybolan bir Türk kölesi için yandı tutuştu. Onu çok seviyordu. O kadar kederlendi ki, yemez, içmez ve tahtına oturmaz ve bir işe bakamaz oldu. Bir gün "bu kölenin gaybûbeti bence mülkümün ve saltanatımın kaybından daha büyük bir felâkettir." diye açıkca üzüntüsünü ve hasretini bildirdi. Sonra kölenin esirler arasında bulunduğunu haber alınca, Adududdevle'ye yazıp, her ne isterse kölenin bedelini vereceğini bildirdi ve Adududdevle de köleyi kendisine gönderdi. Fakat bu hadise, halk arasında yayılınca, Bahtiyar, halk ve münevver arasında gülünç bir mevkie düştü.

367 senesinde Adududdevle, Bağdat üzerine yürüdü ve Bahtiyar'a haber gönderdi. Irak'tan çıkıp istediği tarafa gitmek üzere kendisine mal ve silâh vereceğini bildirdi.

Bahtiyar, çaresiz bu teklifi kabul etti. Adududdevleyle ona hil'at gönderdi ve İbn-i Bakiye'yi istedi. Bahtiyar, İbn-i Bakiye'nin gözlerini çıkarıp, kendisine gönderdi. Adududdevle hemen İbn-i Bakiye'yi fillere çiğnetti ve cesedini köprü başına astırdı.

Adududdevle'nin gönderdiği silâh ve diğer eşya ile Bahtiyar kendi dairesini düzüp, Şam'a gitmek üzere Bağdat'dan çıkarken Adududdevle de Bağdat'a girdi. Halife (Tâyi') ona saltanat hil'atleri ile,

mücevher taç giydirdi ve kendi eli ile kemer ve kılıncı kuşattı. Ve âdet olduğu üzere emirlere verilere gelen gümüş yaldızlı sancaktan başka veliahtlara mahsus olan altın yaldızlı bir sancak dahi verdi. Evvelce Muizz-üd Devle Bağdat'daki sarayında davul çaldırmak istediği zaman Halife Muti' ona izin vermemişti. Halife Tâyi' bu kere Adududdevle'nin sarayında sabah, akşam ve yatsı vakitlerinde üç nöbet çalınmasını ve Bağdat minberlerinde Adududdevle isminin zikrolunmasını emretti. Bütün bunlar halifeliğin çok zayıf düşmesinden oluyordu.

Bahtiyar Şam'a gitmek üzere Bağdat'dan çıktığı zaman, Nâsır-üd Devle'nin oğlu Hamdan beraberinde idi. (Ukberâ) ya vardıklarında Hamdân kendi kardeşi olan Ebû Tâlib'e düşman olduğundan Bahtiyar'ı onun aleyhine kışkırttı ve Musul'un zaptını kolaylaştırdı, Bahtiyar da ona uyup, Şam'a gitmekten vazgeçerek, Musul'a gitmek üzere Tekrit'e vardıkta, Ebû Tâlib ona haber gönderip eğer Hamdân'ı kendisine gönderirse beraberce Adududdevle üzerine hareket edip, onu mülküne iade edeceğini taahhüt etmesiyle Bahtiyar hemen Hamdân'ı tutup Ebû Tâlibi adamlarına teslim etti. O da Hamdân'ı bir kalede hapsedi ve yirmibin asker ile gelip, Bahtiyar ile birleşerek Bağdat üzerine yürüdüler.

Adududdevle, bunu öğrenince ordusu ile Bağdat'dan çıkıp, Tekrit yakınlarında onları karşıladı ve döğüşüp, perişan etti. Bahtiyar'ı da tutarak öldürdü. Musul'a gidip Hamdânoğulları'nın ülkelerini ele geçirdi.

368 senesinde Diyarbakır ve etrafını tamamiyle alıp, Irak'ta hükümetini pekiştirdi.

Ebû Tâlib kaçarak yer yer dolaşmaktaydı. Adududdevle onun arkasına askerler göndererek, onu da 369 senesinde tutarak öldürdü.

Bu sene Şâhinoğlu İmran öldü, yerine oğlu Hasan geçti. Adududdevle, Batiha ülkesini elde etmek için veziri (Mutahhar) ile bir ordu göndermişti. Mutahhar sular üzerinde Hasan ile muharebe edip, bozuldu ve utancından intihar etti. Hasan da Adududdevle'ye her sene bir miktar mal vermek üzere sulh yaptı.

Senelerden beri üstüste çıkan fitne ve fesatlarla, Bağdat şehri yıkılmaya yüz tutmuştu. O sene Adududdevle, camileri, çarşıları, harap olan su yollarını, dereleri tamir ettirdi. Hastahane gibi hayırlı binalar yaptırdı. Mal - mülk sahiplerini yerlerinin tamirine zorlayarak, Bağdat'ın imârına çalıştı. İmamlara, müezzinlere, din âlimlerine, muhaddislere, kelâm ulemâsına ve tefsir sahiplerine, şâirlerle, ediplere, tarihçilere, doktorlara ve mühendislere maaşlar bağladı, hac yolunu emniyet altına aldı, Medine-i Münevvere'ye bir kal'e yaptırdı. Medine, Necef, Kerbelâ büyüklerine, eşrafına, fakirlerine ve orada yerleşmiş olan yabancılara belirli tahsisatlar verdi. Veziri (Harun oğlu Nasr), Hristiyan olduğu için ona da kiliseler yaptırması ve fakirlerine sadakalar, verilmesi ve vakıflar yapılması için izin verdi.

E L Ç İ D İ V Â N I

Halife Tâyi'in elinde hiç bir kuvvet yoktu. Aduddevle merasim ve teşrifât bakımından onu pek yüksek dereceye çıkarmıştı. Hatta 369 senesinde (Halife Ubeydi), Mısır ve Mağrib'in emîri olan (Aziz Alevî) tarafından Bağdat'a bir elçi gönderilmişti. Halife Tâyi'in huzuruna kabul edilmek için Aduddevle şöyle pek mükellef ve gösterişli bir divan hazırlattı.

Halife Tâyi', hilâfet tahtı üzerine oturmuş ve omzunda Hazret-i Peygamber'in mübârek hırkası ve elinde Asâ-yı Peygamberî, belinde de Resûlullah'ın kılıcı vardı. Etrafında ise, süslü elbiseler giymiş, kılıçlı 40 nefer duruyordu. Fakat Aduddevle'nin girmesinden evvel arkadan görünmemesi için bir büyük perde çekilmişti. Türkler ve Deylemliler silâhsız oldukları halde o divana girdiler. Memleketin eşrafı ve yüksek mevkideki devlet adamları iki tarafta saf olup durdular. Sonra Aduddevle izin alarak içeriye girdikten sonra perde kaldırıldı ve Aduddevle yer öptü.

Elçi bu halden şaşırды ve: "Ey Hükümdar bu nedir? Allah'ın huzuruna mı çıkılıyor?" deyince, Aduddevle: "İşte yer yüzünde Allah'ın Halifesi budur." dedi ve yedi kere yer öperek ileri yürüdü. Halife Tâyi', (Hâlis) adındaki teşrifatçısına: "Onu yaklaştır" deyince, Aduddevle yaklaşıp iki kere yer öptü ve Halife: "Yakın gel" deyince, daha ziyade yaklaşıp, Halife'nin ayağını öptü. Halife ona sağ eli ile işaret ederek kürsüyü gösterdi. Aduddevle cdeben oturmadı, Halife tekrar tekrar ısrar etti,

Sonunda ant vererek: "Otur" deyince, Adududdevle kürsüyü öpüp üzerine oturdu. Halife Tâyi', "Allah-ü Teâla'nın doğuda ve batıda bana verdiği bu lûtfu, milletin işlerinin çevrilmesini sana devretmeyi uygun buldum. Sen de kabul et" deyince, Adududdevle; "Emir-ül Mü'minin efendimizin hizmetinde Allah yardımcım olsun" dedi, sonra Halife, Adududdevle'ye bir hil'atle saltanat tacını giydirdi. Evvelce Halife Tâyi', Adududdevle'ye bu tacı giydirmişken, bu sefer Mısır elçisine nümayiş olsun diye bu tacı giyme merasimini tekrar yapmıştır. Mısır elçisinin kabûl resmi, kendisini dehşet ve hayretler içinde bırakarak tamamlanmıştır.

Ubeydiler gibi Büveyhoğulları da Şii iseler de, Büveyhoğulları (Zeydiye) mezhebindeydiler, Ubeydiler ise (Râfizi) olduklarından. mezhebçe aralarında fark vardı. Adududdevle de Sünnî olmadığı halde, sırf tuttuğu siyâsî meslek icabı Mısır elçisine karşı Abbaşi Halifesini pek büyük göstermek istemiştir.

ADUDUDDEVLE'NİN BAZI DOĞU MEMLEKETLERİNİ ALMASI VE KIZINI HALİFE İLE EVLENDİRMESİ

Evvelce Bahtiyar ile Adududdevle'nin aleyhine birleşenlerden (Hasanveyh-i Kürdi), 369 senesinde vefat etti. Onun elinde bulunan (Deynever) şehri ile, (Sermaç) kalesi ve benzeri şehirler Adududdevle'nin eline geçti. Sonra da Adududdevle Musul'a bağlı şehirlerden (Hakkâri) taraflarını da almıştır.

Adududdevle aleyhine Bahtiyar ile birleşenlerden biri de kendi kardeşi (Fahrüddevle) idi. Adududdevle ona azarlayıcı bir mektup gönderdi. Fahrüddevle, yaşca kendisinin küçük olduğunu ve babasının nasihatını unutarak, ağabeyisine bir düşman gibi cevap yazdığından, Adududdevle, (Bilâd-ı Cebel) tarafına gitmek ve o tarafların işlerini yoluna koymak üzere o sırada büyük bir ordu ile Bağdat'dan çıktı. Ordunun öncüsü Hemedan'a varınca, Fahrüddevle'nin kumandanlarından ve Hasanveyh'in ileri gelen adamlarından bir çoğu ve Fahrüddevle'nin veziri bazı büyüklerle birlikte Adududdevle'ye sığındılar. Fahrüddevle'nin hükümeti bu suretle ortadan kalkınca, kendisi Deylem tarafına kaçtı. Oradan da ayrılıp, Cürcân ve Taberistan emiri olan (Veşmîr'in oğlu Kaabus)a sığındı.

Adududdevle, Hemedan'da iken, kardeşi (Müeyyidüdevle) nin veziri meşhur (Abbâd'ın oğlu Sahib) gelip, onunla görüştü.

Sahib, o devrin en büyük âlimlerindendi. Siyaset ve memleket idaresi bakımından da tek adam sayılırdı. Adududdevle ona büyük hürmet gösterdi. Ve Fahrüddevle'nin şehirlerini Müeyyidüdevle'ye verdi. Bu suretle Müeyyidüdevle, babasının bütün memleketlerini ele geçirmiş oldu. Büyük biraderini de büyük tanımaya bu suretle mecbur oldu, esasen bu, kendi hanedanlarının usulündendi.

370 senesinde Adududdevle Bağdat'a dönerken Halife Tâyi', onu karşılamaya çıktı. O zamana kadar halifelerin hükümdarları karşılamaya çıktıkları görülmemişti. Yine o sene Adududdevle kızını, Halife Tâyi' ile evlendirdi, maksadı ondan bir çocuk

olursa, onu vellaht yaparak, halifelik ile saltanatı birleştirmekti.

ADUDUDDEVLE'NİN CÜRCÂN'I ALMASI SÂMANOĞULLARI İLE MUHAREBESİ VE HORASAN'IN KARIŞIKLIĞI

Yukarıda geçtiği gibi Fahrüddeve, Cürcân emiri Kaabus'un yanına kaçmıştı. Adududdevle, onun kendisine teslimini istedi. Kâh tehdit, kâh vaad suretiyle onu inandırmaya çalıştıysa da, Kaabus kabul etmediğinden, Adududdevle kardeşi Müeyyidüddeve'ye asker ve mal vererek, onun ordusunu kuvvetlendirdi. O da mükemmel bir ordu ile 371 senesinde Cürcân üzerine yürüdü. Kaabus onu (Esterâbâd) da karşıladı. Bir gün sabahtan akşama kadar çarpıştılsa da, sonunda Kaabus bozguna uğrayıp, Nisâbur'a kaçtı ve Horasan valisinin himâyesine sığındı, arkadan da Fahrüddeve gidip onunla buluştu, bozulan asker de onlara katıldı.

O zaman Horasan valisi olan (Ebu'l Abbas Hüsâmüddeve) işi Buhara'ya bildirdi. Horasan ve Mâverâünnehir hükümdarı olan Sâmâniler'den (Mansur'un oğlu Nuh) hemen Kaabus ile Fahrüddeve'ye ikram ederek ve yeteri kadar asker vererek Cürcân'a gidilip onları hükümetlerine iâde etmeleri için kumandana emir verdi. Hüsâmüddeve de Nişâbur'da birçok asker toplayarak ve Fahrüddeve ile Kaabus'u beraberine alarak Cürcân'a gitti ve Müeyyidüddeve'yi sardı. Bu orduda hadım kölelerden (Fâik-ül Hâssa) adındaki kumandan da bir fırkayı idare ediyordu.

Bu muhasara iki ay sürdü. Her gün sabahleyin harb ediliyor, akşam dinleniyorlardı. Cürcân'da yiyecek kalmadı. Müeyyidüddeve pek sıkıldı, ne olursa olsun düşman üzerine çıkıp, hücumu karar verdi. Bir gün bütün kuvveti ile hücum ederek, Fâik-ül Hâssa'nın fırkasını bozdu. Bu bozgun, öteki fırkalara da sirâyet etti, Fâhrüddeve ile Hüsâmüddeve ordunun ortasında bulunuyorlardı, akşama kadar dayandırlarsa da, nihayet sonunda onlar da bozgunlara karıştılar. Bu suretle Müeyyidüddeve, hesapsız ganimetlere kavuştu.

Hüsâmüddeve, Kaabus ve Fahrüddeve ile beraber Nisâbur'a dönünce, işi Hükümdar Nuh'a arz ettiler. O da evvelkinden daha mükemmel bir ordu donatarak, Cürcân'a gitmek üzere Hüsâmüddeve'ye emirnâme verdi. Hüsâmüddeve 372 senesinde Nisâbur'da tekrar büyük bir ordu hazırlamış ise de, Buhara'da vezir-i âzâmın öldürülmesi üzerine Hüsâmüddeve, devletin işlerini yoluna koymak için Buhara'ya çağırıldı ve bu suretle Cürcân seferi geri kaldı.

Yukarda geçtiği gibi, Sâmanoğulları'ndan Nuh, çocukken tahta çıkmıştı. Annesi her işe karıştığından, devletin ahengi bozulmuş ise de, vezir-i âzâm olan (Ebu'l Hüseyin-il Utbî) devleti çok iyi idare ediyordu. Horasan başkumandanı (Sîmcüroğlu Ebu'l Hüseyin) ise, uzun müddet Horasan'da hükümdar gibi hükümet ediyordu. Orada iyice yerleşmiş, işine gelmeyen emirlere ehemmiyet vermez olmuştu. Utbî, onu azil ile, yerine Hüsâmüddeve'yi Horasan seras-

keri tayin etti. Horasan askeri de ona baş eğdi. (Simcûroğlu) da bu muameleden üzülerək, Sicistan'a çekilmişti. Hüsâmüddeve'nin Cürçân'da bozulduğı haberini alınca, Simcûroğlu, Horasan'a doğru hareketle Kûhistan'a geldi. Kendisinin hazırladığı ve talimat verdiği köleler, Buhara'da Utbî'yi öldürünce, vezirlik makamı boş kaldı. Devlet büyüklerine bir korku geldi, yukarıda yazıldığı gibi, Hüsâmüddeve Buhara'ya çağırıldı. Simcûroğlu, onun Buhara'ya gittiğini öğrenince, Kûhistan'dan kalkıp Horasan'a gitti. Fâik ile haberleşerek Nisâbur'da birleştiler ve o tarafları zaptettiler.

Bunun üzerine Hüsâmüddeve askeri ile Buhara'dan çıkıp (Merv) şehrine geldi. Elçi ve mektuplarla haberleşerek, Nisâbur ile seraskerlik Hüsâmüddeve'de; (Belh) şehri Fâik'de; (Herat) şehri de Simcûroğlu'nda kalmak üzere anlaştılar. Hâsılı Sâ mâniler ülkesinin en mühim kısmını aralarında paylaştılar.

Fakat Utbî'nin yerine başvezir olan (Aziz'in oğlu Abdullah), Hüsâmüddeve'nin düşmanlarından olduğundan, onu azlederek, Simcûroğlu'nu Horasan seraskerliğine getirdi. Horasan askeri kumandanları tarafından Hüsâmüddeve'nin seraskerlikte kalması istenmişse de, (Aziz oğlu) tarafından cevap verilmiş, Hüsâmeddin de seraskerlikten çekilmediği için Horasan işi keşmekeşte kalmıştır.

ADUDUDDEVLE'NİN VEFATI, SAMSAMUDDEVLE'NİN TAHTA ÇIKMASI, ŞEREFÜDDEVLE'NİN DE FÂRIS'I ALIŞI

Horasan'ın karışıklığı sırasında yani 372 senesi Şevvâl'inin sekizinde (Rüknüddevle'nin oğlu Aduddevle) vefat etti. Cenazesi Necefe götürülerek orada gömüldü.

Akıllı, âlim, heybetli, tedbirli, yüksek eserli bir sultandı. Ulemâyı sevdiği için her taraftan âlimler onun sarayına gelerek, adına birçok kitaplar yazmışlardır.

Ölünce, kumandanlar ve devletin erkânı toplanarak, yerine oğlu (Samsamüddeve) yi çıkardılar.

Büveyhoğulları, evvelce birlik ve beraberlikle işlerinde hareket ettikleri için, kuvvetleri çoktu. Rüknüddeve ölünce, bu birlik sarsıldı. Sonra Aduddevle, amcazâdesi (Bahtiyar) a ve kardeşi (Fahrüddeve) ye galip geldikten ve küçük kardeşi (Müeyyidüddeve) de ona uyduğu için eski kuvvetleri yerine gelmişse de, Fahrüddeve'nin Nisâbur'da olması ve Sâmânî devleti tarafından kendisinin korunması ona bir iç yarısı açtı. Ve vefatında kendi oğulları arasına ayrılık düştü.

Samsamüddeve Bağdat'da tahta çıkınca, Kirman valisi olan kardeşi (Şerefüddeve Ebu'l Fevâris)den şüphelendi; ona taraftar olan diğer kardeşi (Bahaüddeve) yi tutup hapsedti. Öteki kardeşleri (Ebu'l Hüseyin Ahmed) ile, (Ebû Tâhir Firûzşah) a Fâris tarafını belli bir gelir ile verip, onları o tarafa gönderdiler. Şerefüddeve ise, babasının ölü-

münü haber alınca, yerinden hareket ederek, onlardan evvel gidip Fâris vilâyetini zaptetti. Ve Samsamüddeve adına okunan hutbeyi kaldırarak, kendi namına okutmaya başladı ve (Tâc-üd Devle) adını aldı. Ebu'l Hüseyin ile Ebû Tâhir de yolda Şerefüddeve'nin Fâris'e gittiği haberini alınca, Ehvaz'a döndüler.

Samsam, vak'ayı haber alınca, Fâris üzerine asker gönderdi. Fakat muharebe sonunda askeri bozuldu. O sırada (Adududdevle'nin oğlu Ebu'l Hüseyin) de Ehvaz'ı istilâ ediverdi.

B A T İ H A ' N I N D U R U M U

372 senesinde Batiha'nın emiri (İmrân oğlu Hüseyin) i kardeşi (Ebu'l Ferec) öldürerek yerine geçti. Fakat cahil ve çok hiddetli bir adam olduğundan, o da öldürülerek, yerine kardeşinin oğlu (Ebu'l Meâli) geçtiyse de, küçük olduğundan, kendisinin teşrifatçısı ve İmrân'ın en büyük kumandanı olan (Ali'nin oğlu Muzaffer), memleketin işleri ile meşgul oldu. Ve bütün Batiha taraflarını eline aldı, artık başlıbaşına hüküm sürmek istediğinden, Ebu'l Meâli'yi Batiha'dan çıkardı, kızkardeşinin oğlu (Mühezzeb-üd Devle)yi veliaht yaptı ve bu suretle 373 senesinde Batiha'da (Şâhin'in oğlu İmrân) hanedanı göçüp gitmiştir.

MÜEYYİDÜDDEVLE'NİN VEFATI, FAHRÜDDEVLE'NİN KENDİ MÜL- KUNE DÖNÜŞÜ VE HORASAN'DA BAZI VAK'ALAR

Rey ve Bilâd-ı Cebel emiri olan (Rüknüddeve'-nin oğlu Müeyyidüddeve), 373 senesi Şaban'ında vefat etti. Devletin büyükleri, yerine kimi geçireceklerini aralarında görüştüklerinde, (Abbâd'ın oğlu Sâhib): "Fahrüddeve, bu hanedanın büyüğüdür. Müeyyidüddeve'den evvel bu memleketin idaresinin başına geçmesi daha lâıyktı. Bundan dolayı onu hakkı olan mülkünün başına geçirmek daha uygundur." dedi, ötekiler de bunu kabul ettiler. yukarıda geçtiği gibi o zaman Nisâbur'da bulunan Fahrüddeve çağırıldı, asker ve devletin büyükleri onu karşılamaya çıktılar. Fahrüddeve de hiç bir engel ve sıkıntı ile karşılaşmadan saltanat tahtına oturdu. (Sahib) i vezirlikte bırakarak, ona tam istiklâl verdi. Samsamüddeve ile de birleşerek, tek taraflı oldular. Halife tarafından da Fahrüddeve'ye hil'at gönderildi.

Yukarıda geçtiği gibi, Horasan başkumandanlığında birbirine halef - selef olan (Simcûr'un oğlu Ebu'l Hüseyin) ile (Ebu'l Abbas Hüsâmüddeve), bir türlü anlaşamıyorlardı. Hüsâmüddeve, vaktiyle Fahrüddeve'ye yardımı olduğu için, Fahrüddeve tahtına dönünce, Hüsâmüddeve ondan yardım istedi. O da Nisâbur'a birçok mal ve asker gönderdi.

Simcûroğlu ile Fâik, Fahrüddeve askerinin Nisâbur'a geldiğini haber alınca Nisâbur'a geldiler. O zaman Merv'de bulunan Hüsâmüddeve de Nisâbur'a

gelip, Fahrüddevle askeri ile birleşti. İki taraf arasında birçok günler şiddetli muharebeler oldu, Simcûr'un oğlu yenilerek dönmeye mecbur oldu. Hüsamüddevle, Nisâbur'u alarak, Nuh-u Sâ mânî'ye bir ricanâme gönderdi. Fakat veziri (Aziz oğlu), Hüsamüddevle'nin Horasan'da kalmasına karşı geldi. Nuh'un vâlidesi de ona uydu, o zaman ise, vâlidenin nüfûzu çoktu ve sözü de tesirli idi.

Bundan dolayı Buhara'dan Simcûroğlu'na imdat için asker gönderildi. O da perişan olan askerini toplayarak kendisine çeki düzen verdi. Fâris emiri (Şerefüddevle Ebu'l Fevâris) den yardım isteyip, o da amcası Fahdüddevle'ye rağmen Simcûroğlu'na yardım için pek çok asker gönderdi. Bu suretle Simcûr oğlunun kuvveti arttığı için, hemen Hüsamüddevle üzerine yürüdü. Bir gün akşama kadar uzayan şiddetli muharebede Hüsamüddevle'nin ordusu bozuldu ve askerinin çoğu esir edildi. Kendisi dahi savuşup Cürcân'a gitti. O zaman Fahrüddevle orada bulunduğu için, Hüsamüddevle'ye ikram ederek onu Cürcân'da bırakıp, kendisi Rey şehrine gitti. Hüsamüddevle, Cürcân'da asker toplayıp Horasan tarafına gitmişse de, başaramayıp yine Cürcân'a gelmiş ve bir müddet sonra orada ölmüştür. Bu suretle Simcûroğlu Horasan seraskerliğinde, Fâik de Herat hükümetinde kalmışlardı.

ŞEREFÜDDEVLE'NİN IRAK'I ALMASI VE SAMSAMÜDDEVLE'Yİ HAPSETMESİ

Rüknüddevle'nin oğlu Fahrüddevle, Büveyhoğulları hanedanının en büyüğü olup, Irak emiri olan

Adududdevle'nin oğlu Samsamüddevle de onunla müttelik olduğundan, 374 senesinde Adududdevle'nin oğlu Ebu'l Hüseyin, Ehvaz'da ve Adududdevle'nin oğlu Ebû Tahir, Basra'da Fahrüddevle adına hutbe okudular. Ve onun adına para bastılar.

Fâris emîri Adududdevle'nin oğlu Şerefüddevle ise, Fahrüddevle'ye düşman olup, Irak hükümetini de ele geçirmek isterdi. 375 senesinde Fâris'den çıkarak Ehvaz üzerine yürüdü. Adududdevle'nin oğlu Ebu'l Hüseyin, müdafaada bulunmak istediye de, askerî, Şerefüddevle tarafına yönelmekle Ebu'l Hüseyin, İsfahan tarafına kaçtı, Şerefüddevle de gelip Ehvaz'a girdi ve Basra'ya asker gönderip Adududdevle'nin oğlu Ebû Tahir'i tutarak hapsedtirdi ve Basra eyâletini de tamamiyle ele geçirdi.

376 senesinde Şerefüddevle, ordusu ile Vâsıt'a gelince, Samsamüddevle ne yapacağını şaşırıp, hemen hâpiste bulunan kardeşi (Ebû Nasr-ı Bahaüddevle) yi hâpisten çıkararak, kendisine bir zarar gelmemesini rica için Şerefüddevle'ye gönderdi. Fakat bundan bir fayda hasıl olmadıktan başka, iş biraz daha güçleşti.

Bunun üzerine Samsamüddevle, devletin büyükleri ile görüştü. Her biri bir fikir söylediler, reyler dağıldı. O da hiç birinin fikrine kıymet vermayerek, etrafındaki sadık adamlarıyla bir kayığa binip, Vâsıt'a gitti. Şereffüddevle ile görüştü. Şerefüddevle onu hoş karşıladı ve teminat verdi. Fakat yanından çıktıktan sonra onu tutturarak bağlattı ve beraberine alarak Bağdat'a götürdü ve yanında hapsederek Irak'ı zaptetti.

Bu sırada Deylem askerleri ile Türk askerleri arasında karışıklık ve çatışma oldu. Şerefüddeve'nin yanında onbeşbin kadar Deylem askeri toplanmıştı. Türk askeri ise üçbin kadardı. Deylemliler, çokluklarına güvenerek Türkler'e yukarıdan bakıyorlar ve onları küçümsüyorlardı. Bundan dolayı aralarında döğüşmeler oldu ve Deylemliler üstün çıktılar, Türkler'i takip ederek, saflarını bozdukları zaman Türkler birden bire geri dönüp, Deylemliler'in önlerinden, arkalarından hücum ederek, üçbinden fazla Deylemli'yi öldürdükten sonra, Bağdat şehrine girdiler ve buldukları Deylemlileri öldürüp, mallarını yağma ettiler. Sonra Şerefüddeve onları barıştırdı. Fakat o sırada Samsamüddeve'yi hapisten çıkarmak sözleri deylemliler arasında söylenmeye başlanmış olduğundan, Şerefüddeve, Samsamüddeve'yi Fâris'e gönderip bir kalede hapsettirmiştir.

(Hasanveyh-il Kürdi'nin oğlu Bedir Bey), Fah-rüddeve'yi sevdiğinden, Şerefüddeve onun üzerine 377 senesinde bir ordu gönderdi. (Karmisin) vâdisinde karşılaştılar. Bedir Bey'in askeri bozulup kaçtı, gözden kaybolduktan sonra Şerefüddeve askeri çadırlarına girip, istirahatate vardıklarında Bedir Bey dönüp ansızın onların üzerine hücum edince, atlarına binmeğe meydan bulamayıp, pek çoğu öldü. Geri kalanı da kaçtı. Ordudaki mallar ve eşya hepsi Bedir'in eline geçti.

KARÂMITA'NIN DURUMU

375 senesinde Karâmita'nın (Sâdât-ı Sitte) denilen altı reisinden ikisi birçok asker ile gelip Kûfe'yi istilâ etmişlerse de, Samsamüddeve tarafından gönderilen asker ile muharebe neticesinde dağılıp, pek çok telefât vererek kaçtıklarından, eski heybetleri kalmadı.

378 senesinde (Asfar) diye tanınan bir adam, (Münferik) aşiretinden birçok asker toplayarak Karâmita ile çok şiddetli bir muharebe etti. Ve onları yenerek, pek çoğunu da öldürdü ve (Ahsa) ya kadar da takip etti. Karâmita, Ahsa'da kaleye kapandıkları için Asfar, (Katif) e gidip, Karâmita'nın oradaki kölelerini, mallarını ve eşyalarını alarak Basra'ya gelmiştir.

ŞEREFÜDDEVLE'NİN TAHTA ÇIKIŞI, SAMSAMÜDDEVLE'NİN FÂRIS'TE HÜKÜMETİ VE BAŞKA HADİSELER

Bazı yakınlarının kendisine yaptıkları teşvik ile Şerefüddeve, Samsamüddeve'nin gözlerine mil çekmek için 379 senesinde Fâris'e bir adam gönderdi. Daha yolda iken Şerefüddeve, Bağdat'da Cemâziyelâhir'in başlarında vefat etti. Giden adam Fâris'e varınca, o işi yapmakta tereddüde düştü. Fakat Samsamüddeve'nin hapsedildiği kale muhafızının teşviki ile Samsam'ın gözlerine mil çekmiştir. Fakat onu korumaya memur olan bekçiler, Samsam'ı salıverdiler. Asker de ona tâbi olduğu için Sîraz tahına oturdu.

Şerefüddeve'nin yerine kardeşi (Ebû Nasr Bahaüddeve Şehinşah) tahta çıktı. Halife Tâyi de ona hil'at giydirerek, saltanat tahtına çıkardı. Fakat Samsam da âmâ olduğu halde Fâris'te başlı başına hükümet etmekteydi.

Bahaüddeve'nin tahta çıkışından sonra Bağdat'da yine Türkler'le, Deylemliler arasında fitne çıkarak 12 gün çarpıştılar. Bahaüddeve, aralarını bulmaya çalıştıysa da muvaffak olamadı. Nihayet Türkler'le beraber oldu, Deylemliler zayıf düşünce sulha yanaştılar. Ondan sonra Deylemliler bu ayrılık dolayısıyla zayıfladı. Türkler ise, birleşerek kuvvet bulmaya yüz tuttu.

Irak'ın karışıklığı üzerine Fahrüddeve, Irak'ın alınması hususunda Abbâd'ın oğlu Sâhib ile bir danışma yaptı. Sâhib, Irak'ı çok sevdiğinden ve Şerefüddeve'nin vefatını da fırsat bildiğinden, bu işi kolaylaştırdı. Fahrüddeve, hemen Rey'den hareketle Hemedan'a gelince, (Hasanveyh-i Kürdî'nin oğlu Bedir) gibi kudretli kumandanlar onun yanına geldiler. Yapılan danışmada Irak'a Sâhib ile Bedr-i Kürdî ana yoldan, Fahrüddeve ise, (Huzistan) yolu ile yürüyüşe başlanmasına karar verildi.

Sâhib hemen hareket etti. Fakat onun düşmanları: "Sâhib belki Adududdevle oğulları tarafından elde edilmiştir." diyerek, Fahrüddeve'yi şüpheye düşürdüklerinden Fahrüddeve onu geri çevirdi, beraberine alarak yürüyüşe koyuldu ve Ehvaz'ı zaptetti. Fakat cimrilik ettiğinden asker sıkıntı çekiyor ve onlara kötü muamele ediyordu. Asker de: "Bu adam istediğini elde ettikten sonra da bize böyle mi davranacak?" diye söylenmeye ve dağılmaya

başladılar. Sâhib ise, devletinin menfaatinden başka bir şey düşünmeyen büyük ve yüksek ahlâklı bir zât olduğundan, kendisi hakkında şüpheler bulunduğunu işitince, işten el çekti. Halbuki o başta bulunmadıkça işlerin doğru gitmeyeceği belliydi.

Bahaüddeve, onların Ehvaz'a vardıklarını işitince o tarafa bir miktar asker göndermişti. O sırada Ehvaz nehri yükselip taşmakla Fahrüddeve'nin askeri onu bahane ederek dağıldılar.

Fahrüddeve'nin bundan canı çok sıkıldı. O zamana kadar kendi fikri ile hareket ettiği halde, bu sefer Sâhib'in fikrini sordu. O da: "Böyle zamanlarda mal dağıtarak askeri kendinizi sevdiniz ve onlara sıkıntı çekirtmeyiniz, şimdi sarfedilecek paranın bir sene sonra birkaç mislinin elde edileceğini taahhüt eylerim." dediyse de, Fahrüddeve bu nasihatı tutmadı. Ehvaz askeri de dağılıverdi. İşler zorlaştı, sonunda Fahrüddeve kırılgın ve üzgün olarak Rey tarafına döndü, yolda bazı ileri gelenleri lüzumsuz yere tutturup hapsedtirdi.

Fahrüddeve, eğer Sâhib'in dediğini yapsaydı Irak'ı zapteder ve Büveyhoğulları hanedânının büyüğü olduğundan, babasının yerini tutardı. Fakat bazı garezkârların sözlerine uyduğu için maksadını elde edemedi. Nasirüddeve'nin oğulları (Ebû Tahir) ile (Ebû Abdullah)-ki, Şerefüddeve'nin hizmetindeydiler, onun vefatında Bahaüddeve'den izin alarak, gelip Musul'u zaptettiler.

Bir zamandan beri Diyarbekir hükümdarları olan Mervân-ı Kürdî'nin oğulları ise bu sırada Musul'u gözlerine kestirip, Hamdânoğulları ile şiddetli muhareleler yaptılar. Her iki taraf zayıf düştüğü

için Nusaybin emiri ve (Akiloğulları) reisi olan (Müseyyeb'in oğlu Mehmed), 380 senesinde gidip Musul'u zaptetti. Bahaüddeve'ye de bağlı kalacağını arzettiği için, uzun zaman Musul'da Müseyyebogulları hükümet etmişlerdir.

B Ü Y Ü K L E R İ N V E F A T I

(Kitâb-ı Sibeveyh) in şârihi olan Bağdat kadısı (Ebû Sait El-Hasan-üs Sirâfi), 368 senesinde vefat etti. Nahiv âlimlerinden olduğu halde, çok yüksek bir fakih, aynı zamanda mühendis ve mantık âlimi idi. Hâsılı birçok fenleri bilen, faziletli bir zât idi. (Allah rahmet eylesin).

Yine o sene meşhur doktor (İbrahimoğlu Sâbit-i Sâbil Harrânî) dünya hastahanesini terk ederek çıkıp gitti.

370 senesinde (Ahdeb) adındaki meşhur müzevir, yazı ve imza taklidini bırakarak göçüp gitti. Herkesin yazısını o kadar kuvvetli taklit ederdi ki, o adamın yazısı olduğunda şüphe edilmezdi. Adududdevle dahi aralarına nifak sokmak istediği hükümdarları birbiri aleyhine düşürmek için onun sahte yazılarını kullanırdı.

380 senesinde Mısır emîri olan (Aziz Alevî)'nin meşhur veziri (Ebu'l Ferec) vefat etti. Çok akıllı ve tedbirli bir zattı. Vefat ettiği zaman Aziz çok kederlendi. Cenazesinde bulunup, namazını kıldı. Günlerce divanları kapattı. Sonra (Musullu Ebâ Abdullah) ı vezir yapmışken, ondan vazgeçerek, Hristiyanlar'dan (Nasturi'nin oğlu İsa) yı vezir tayin etti. İsa, tabiatıyla Hristiyanlar'a sevgi ve ilgi gös-

terirdi. (Mişel) adında bir Yahudi'yi Şam'a vali tayin ettiğinden, o da Yahudilerle ilgilendi. Bundan dolayı Müslümanlar birçok sıkıntılara uğramışlardır.

381 senesinde Haleb emîri olan (Seyfüddevle'nin oğlu Ebu'l Meâli Sa'd-üd Devle) Haleb'de vefat ettiğinden yerine oğlu (Ebu'l Fezâil) geçti.

EL - KÂDIRBİLLÂH'IN CÜLÜSU

Asker ulûfe isteyince, devlet hazinesinde mal kalmadığından, Bahâüddevle, vezirini tutup hapsederek malını askere verdi. Fakat yetişmediğinden, Halife Tâyi'in mallarına göz dikti. 381 senesi içinde onu da hapis ve yerinden çıkararak, mallarını aldı. Tâyi'in hilâfet müddeti 17 sene, 8 ay ve küsûr gündür.

Bunun üzerine bir müddetten beri Batiha'da firarda bulunan (Muktedir'in torunu ve İshak'ın oğlu Kâdirbillâh) Halife seçildi. Bahaüddevle, onu dâvet için seçkin yakınlarını Batiha'ya gönderdi. Önce Batiha emîri (Mühezzeb-üd Devle) ona biat etti ve o sene Razaman'ının 12. günü Bağdat'a geldi. Ertesi gün nâmına hutbe okundu, sonra bir büyük divan kuruldu. Kâdirbillâh ve Bahaüddevle birbirlerine kötülük etmeyeceklerine dair yemin ettiler ve Kâdir kendi kapısının dışındaki yerlerin hepsini Bahaüddevle'ye verdiğiine, orada bulunanları şâhid gösterdi.

Fakat o sene Bağdat'da fitne, fesad ve yangınlar birbirinin ardı sıra geldiğinden, saltanatın heybeti kalmamıştı.

Tâyi' hal'edildikten sonra, Bahaüddeve'nin sarayında hapsolunmuştu. 382 senesinde Kâdir'e teslim edildi. Kâdir, ona sarayında bir daire ayırdı ve hizmetçiler tayin etti. Tâyi', kendi hilâfet zamanında olduğu gibi, Kâdir'in yanında da her istediği emrine hazır bir durumda 12 sene kadar daha emniyet ve rahatlıkla yaşadı.

Horasan ahalisi hutbelerde Kâdir'in adını söyleyip, halâ Tâyi' adına hutbe okuyorlardı. 383 senesinde Hicaz'dan dönüp, Bağdat'a gelen Horasan hacılarını Halife Kâdir bir mecliste toplayıp hutbe için onlara nasihat etti ve böyle hareket edilmesi için Horasan'a da mektup gönderdi.

O esnada Türkistan'dan (Buğra Han)¹ gelip, Buhara'yı almış olduğundan, Horasan'ın durumu çok karışmıştı. Bu karışıklığı anlatmadan evvel Türkistan hanlarının hallerini belirtelim.

¹ Buğra, Tuğra vezninde Harzemli Sultanlarından bir padişahın adıdır. (Buğra Han) diye bilinir.

Ayrıca turna sürüsünün önünde uçan turna kuşuna da denir. Buna (Turna horozu) derler. Ayrıca bir yemek adıdır ki, onu Buğra Han icat etmiştir. Bizim memleketlerde onun adına (Acem Yahnisi) derler. Bazı yerlerde de (Salma Aşı) denir. Bazıları (Borani) dedikleri yemeğin adıdır, bu kelime (Buğrahâni)den bozmadır, derler.

TÜRKİSTAN'IN UMUMİ DURUMUNUN ÖZETİ, HAN VE HÂKANLARI

Asya'nın doğu sahil kıyısında Sibirya hududunda bulunan (Baykal gölü) ve ona dökülen (Angâra) nehri hizasına kadar 500 saatlik mesâfeye (Büyük Tataristan) denir. Bütün Moğol ve Özbek memleketlerini kaplar. Moğol, ötedenberi Türk'ün bir kısmı sayılarmıştı. Fakat Moğollar'ın yüzleri yassı, göğüsleri geniş, elleri ayakları küçüktür. Lehçe ve kıyafetçe de Türkler'den ayrılırlar. Tatarlar da moğol'dan bir aşirettir. Fakat (Cengiz Han) zamanında hükümet bu aşiretin eline geçtiği için, (Tatar) ismi şöhet bulmuştur. (Volga nehrinin arap coğrafyacıları arasındaki adıdır).

Tataristan hududundan (Hazer Denizi) ve (İdil) nehri hizasında Rusya hududuna kadar bin saat mesafeye (Türkistan) denir. (Hata), yani Çin'in kuzey bölgesi ve (Aksu), (Yarkent), (Hoten) memleketlerini içine alan ve (Çin Türkistanı) denen (Kâşgar) vilâyeti ve (Hoten), (Hucent), (Mergînam) ve (Esferâyin) gibi meşhur şehirleri hâvî olan (Fergan) eyâleti ve (Balasagon), (Tırâz), (Fârab) ve (Karakurum) gibi nice nice bakımlı şehirler ve (Harezmi) şehirleri; (Kırgız) diyarı, (Deşt-i Kapçak) hep Türkistan'ın birer bölgeleridir.

Türkler, önce (doğulu) ve (batılı) diye iki kısma ayrılırdı. Doğu Türkleri (Uygur) ve (Hıliç) gibi 15 kadar kabileye ayrılmışlardır. Batı Türkleri ise, (Oğuz), (Kıysak), (Salur) ve (Kırgız) gibi 15 kadar kabileye ayrılmışlardır. Kabileler de aşiretlere (İl); aşiretler de oymaklara ayrılmıştır. Ka-

bile beylerine (Han) denir. Ve (Hanlar Hanı) olanlara da (Hakan) denir. (Padişah) demektir.

Tataristan ve Türkistan (Mefâze) çöllerinde dolaşan kabilelerin sayısını ancak Allah bilir. Bunlar arasına yerlerine yurtlarına sığamayıp, aileleri ile beraber bir ordu halinde güney ve batıya yürüyerek, önlerine gelen şehirleri sel gibi basarlardı.

Hicret tarihinden beşbin sene evvel Türkler'in (Hind), (İran) ve (Bâbil) taraflarını istilâ ettiklerini eski tarihler yazar.

Hicretten 1300 sene evvel (Oğuz) Türkleri 28 sene kadar İran'a, Bâbil'e ve Şam'a hücum etmişlerdir. Tarihlerde (Oğuz Han) zamanı dedikleri işte budur.

Müslümanlar (Ceyhun) nehrini geçerek, Semerkant ve Buhara'yı aldıkları zaman, buralarına (Mâverâünnehir) denir ve Horasan Beyliğine bağlı olarak idare olunurdu.

Mâverâünnehir vâdileri olan (Sâmânoğulları) istiklâllerini kazanınca, Buhara'yı kendilerine başkent yaptılar. Horasan'ı da vali ve kumandanla idare ediyorlardı. Mâverâünnehir'in bir taraftan sınırı (Ceyhun) nehri, diğer taraftan hududu belli değildir. Henüz İslâm olmamış olan Türk aşiretlerinden bir çoğu zaman zaman İslâm ülkelerine saldırarak zarar verdiklerinden, Sâmânoğulları onlarla savaşmak zorunda kalırlardı.

Bir de Buhara ve Semerkant'ın kuzeyinde (Türkistan) denilen (Balasagon), (Karakurum), (Fârab), (İsbicab) ve (Traz) gibi birçok bakımlı şehirleri bulunan bölgede Müslümanlığı kabul etmiş olan Türk hanları bağımsız bir hükümet kurdular, bu-

nun adına da (Devlet-i Hâniye), “Hanlar Devleti” denir. Bu hanlar da henüz Müslüman olmayan Türk ve Tatarlar’la savaşırlardı. Bunlar bir hânedandan olup, her biri şehirde başlı başına hükümet idare eder ve işlerinden (Hanlar hanı) olan da oldukça büyük kuvvete ve kudrete sahipti. Merkezleri olan (Balasagun) şehri, eskiden İslâm hududu olup, sonra bu hanlar Türkistan ile Çin arasında bulunan (Kâşgâr) vilâyetini de almışlardı.

Bu hânedanın ilk zamanları gereği gibi belli değildi. Fakat kendileri (Efrâsiyab) neslinden olduklarını söylerler.

Bunlar semâvi bir dine mensub değillerken, en büyük cetleri olan (Şebük Karahan) Müslüman olunca, ondan sonra gelenler de Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Şebük ölünce, yerine oğlu (Musa) geçti. Ondan sonra sırası ile birbirinin oğlu (Ali), (İyilik), (İbrahim Toygaç), (Davud Buğra Han) ve onun oğlu (Süleyman) o ülkeye padişah olmuşlardır.

Sâmânî Devletinin zenginlik ve düzeni bozulmaya yüz tutunca, Türkistan hânlarının da buna karşı kuvvetleri artıyordu. Hatta bu hanlardan (Buğra Han Türkî) diye tanınan (Süleyman’ın oğlu Şahâbüddeve Harun), aşağıda beyan olunacağı gibi, bir Türk ordusu ile gelip, Buhara’yı aldı. İşte bu Türkistan hanlarından oldukça kimliği bilinen bu (Buğra Han) dır.

Bu hanların başkentleri Kaşgar yakınında ve Seyhun nehrinin öte tarafındaki (Balasagun) şehridir. Mâverâünnehir’i aldıktan sonra Buhara ve Semerkand’ı başkent yapmışlardı.

Abbasi Halifeleri, Türk kölelerinden birçok kölemen askeri teşkil etmişlerdi. Oğuz kabilesinden de askerlik yapmak üzere Bağdat'a gelen oymakların ardı sıra öteki Türk kabileleri de gelmişlerdir.

Türklerin ileri gelenlerinden (Selçuk) adındaki kumandan ile, Oğuzlar'ın büyük bir topluluğu (Halife Muti') zamanında İslâm ülkesine gelip Müslüman olmuşlar ve bu suretle (Selçukoğulları) dahi pek çok şöhret kazanmışlardı. Bunlar İran tarafına yayıldıkları zaman, kendilerine (Etrâk-i Güziye) yani, "Guz", (Oğuz Türkleri) ve sonra hepsine birden (Türkmen) denilmiştir. (Guz, "Guzguz" avurt demektir. Ve "Guz" Türk cinsinden bir kabilenin adıdır. Hala Oğuz dedikleri aşirettir) .(Kaamus tercümesi).

Türk kabilelerinin en şerefli (Oğuz) kabilesidir. Oğuzlar'ın soy, sopça en önce bulunanı (Kayı) ilidir. Vaktiyle (Kayı Han), Oğuzlar hâkanıydı. Onun torunlarından (Süleyman Şah)-ki, Osmanlıların en büyük ceddidir, - Kayı ilinin bir oymağı ile Cengiz zamanında Anadolu tarafına göçüp, Fırat vâdisine gelmiş ve Fırat nehrinde boğularak ölmüştür. Kabri hâlâ (Türk Mezarı) diye tanınır. İşte onun torunu Osmanlı padişahlarının birincisi olan (Osman Gazi) hazretleridir.

BUĞRA HAN'IN BUHARA'YA GELİŞİ - DÖNÜŞÜ VE ÖLÜMÜ

(İsmail Sâ mânî)nin kölesi olup, onun devaddârlığında, yani kâtipliğinde bulunan ve Sâ mânîoğulları'ndan (Ahmed) zamanında Sicistan valisi olan (Simeûr) un oğulları ve onlardan (Ebu'l Hüseyin

Muhammed), uzun müddet Horasan başkumandanlığında bulunarak, Horasan'da bağımsız hükümdar gibi hareket etmişti. Hakikaten âlim, bilgili bir zât idi. (Âdâtüsa'dât, sa'dât-ül âdât) yâni: "Efendilerin âdeti, âdetlerin efendisidir." demektir. Ve (Kulûbul ahrâr, kubûrul esrâr), yâni: "Mert adamların kalpleri, sırların mezarıdır." gibi hikmetli cümleler onundur.

377 senesinde ansızın vefat eden Ebu'l Hüseyin'in yerine oğlu (Ebû Ali Muhammed) geçti. Babasının memuriyeti olan Horasan seraskerliğinin kendisine verilmesini Horasan ve Mâverâünnehir hükümdarı olan (Mansûr-u Sâ mânî'nin oğlu Nuh) dan bir dilekçe ile istedi. O da bunu kabul etti. Ebû Ali, ferman ile hil'atin gelmesini beklerken, bunun Herat valisi (Fâik-ül Hâssa) ya gönderildiğini işitti. Ve Fâik'in Herat'dan Horasan'a yürüdüğünü Ebû Ali işitince, kendisine hile yapıldığını ve kötü muamele ile karşılaşacağını düşünerek, en seçkin askerini beraberine alıp, Fâik'e karşı yürüdü. Fâik'in bundan haberi olmadığı için tuzağa düştü. Onu yolda ansızın basıp, topluluğunu dağıttıktan sonra tekrar Hükümdar Nuh'a arıza yazıp, Horasan seraskerliğinin kendisine verilmesini istedi. Emir Nuh, bu sefer ona izin verdiği gibi, Fâik'in uhdesinde olan Herat'ı ve bütün Horasan vilâyetini Ebû Ali'ye verdi. O da Nisâbur'a dönerek, Horasan'ın vergisini toplamaya başladı.

Emir Nuh, sonra verilmek üzere Horasan vergilerinden birazının devlet hazinesine gönderilmesini emredince, Ebû Ali, özür dilemişse de, işin sonundan korkarak Türkistan hükümdarı olan (Şaha-

büddin Buğra Han) ile, Horasan kendisinde ve Mâ-verâünnehir de Buğra Han'da kalmak üzere aralarında gizli bir anlaşmaya varmışlardır. Bu suretle Buğra Han hırs ve tamaha düşmüştü.

Fakat Fâik-ül Hâssa, bozgundan sonra (Merzûz) e gelip, dağılmış olan askerini topladı, onlara çeki düzen verdikten sonra izin almadan Buhara'ya doğru hareket etti. Devlet adamları şüpheyeye düşerek ona karşı asker gönderdiler. Muharebe sonunda bozulup, (Tirmiz) e geldi. Emir Nuh tarafından çıkarılan ferman ile Cürcân valisi Fâik'in üzerine asker gönderdi. Bu sefer Fâik, o askeri bozduktan sonra Buğra Han ile mektuplaştı ve onun hırsını arttırmak için teşvikte bulundu.

Buğra Han, yavaş yavaş Sâ mânîlerin arazisini istilâya başladı. Sâ mânî Emir Nuh tarafından gönderilen orduyu bozdu. Bunun üzerine Emir Nuh, Horasan askeri ile Ali'nin Mâverâünnehir'e gitmesini emrettiyse de, Ebû Ali kabul etmedi. Buğra Han ise, Buhara üzerine yürüdü, Fâik de gidip onunla görüştü ve ona bağlandı. 383 senesi içinde Buğra Han gelip Buhara'ya girdi.

Emir Nuh, gizlice Buhara'dan çıkıp Ceyhun nehrini geçince, yine Ebû Ali'yi imdadına çağırırsa da, Ebû Ali dinlemedi. Fâik ise, Buğra Han'dan izin alarak gidip (Belh) i zaptetti. Fâik'in maksadı devlet erkânından olan düşmanlarına galebe çalarak (Devlet Atabeyi) olmak sevdasında idi. Ebû Ali'nin maksadı ise, velinimetini olan Sâ mânîoğulları'na hiyânet etmektir.

Buğra Han, bir müddet Buhara'da oturduktan sonra, havası ve suyu ile uzlaşamadığından, ağır

bir suretle hastalanıp (Balasagon) a döndü. Buha-
ra'dan ayrılırken ahali ayaklandı. Oğuz Türkleri
de onlarla birleşip yardım ederek, Buğra Han'ın
dümdar fırkasını vurdular mallarını aldılar Buğ-
ra Han da eceli ile yolda öldüğünden Emîr Nuh ge-
lip Buhara'ya girdi.

Buğra Han hayırlı, adaletli ve âlimleri seven cö-
mert bir adamdı. Vefat edince (İyilik Han) diye ta-
nınan (Şemsüddeve Ali'nin oğlu Ebû Nasr Ahmed)
Balasagon'da tahta çıktı. O da hayırlı, adaletli ve
âlimleri seven bir zât idi.

SEBÜKTEKİN'İN OĞLU MAHMUD'UN HORASAN SERASKERLİĞİ

Sâmânî Nuh, Buhara'ya girip yerleştikten son-
ra Ebû Ali, ona yardım etmediğine pişman oldu.
Fâik-ül Hâssa ise, Buhara'ya gidip, devlet işinde
kuvvetli bir yer tutmak sevdasına düştü. Askerini
toplayıp Belh'den Buhara üzerine yürüdü. Emîr Nuh
bunu haber alınca ona karşı bir ordu çıkardı ve
yapılan savaşta Fâik'in ordusu bozuldu, o bozgun
asker ile Ebû Ali'nin yanına geldi. Ebû Ali mem-
nun oldu ve kalbi kuvvet kazandı. Her ikisi Emîr
Nuh'a karşı çıkmak üzere birleştiler.

Emîr Nuh bunu işitince, işi Gazne seraskeri
(Sebüktekin) e bildirdi ve onu yardıma çağırdı. Se-
büktekin de kuvvetli hazırlığa başladı.

Ebû Ali ve Fâik de (Büveyhoğlu Fahrüddeve)
ile haberleştiler ve kendinden yardım istediler. Fah-
rüddevle onlara imdad için külliyetli asker gönder-
di. Bunun üzerine Sebüktekin Gazne'den Horasan
tarafına yürüdü. Emîr Nuh da Buhara'dan gelip

onlarla birleştı, Ebû Ali ve Fâik üzerine hep beraber yürüdüler. Herat taraflarında iki taraf karşılaştı ve muharebe sonunda Ebû Ali ile Fâik'in ordusu bozuldu, kendileri de önce Nişâbur'a, oradan da Cürcân'a kaçtılar.

Emir Nuh zaferi kazanıp Nişâbur'a gelince, Horasan'ın idarî ve askerî işlerini Sebüktekin'in oğlu (Mahmud) a verdi. Kendisi Buhara'ya, Sebüktekin de Gazne'ye gitti.

Ebû Ali ve Fâik sonra kendilerini toplayıp büyük bir kalabalıkla 385 senesinde ansızın Horasan üzerine yürüdü. Mahmud'un yanındaki asker pek az olduğundan, Gazne tarafına doğru geriledi. Sonra babası Sebüktekin ile birlikte Horasan'a giderek (Tûs) da şiddetli bir muharebeye tutuldular. Ebû Ali ile Fâik bir daha bellerini doğrultamayacak bir halde büyük bozguna uğradılar.

Fâik bunun üzerine Türkistan hükümdarı olan (İyilik Han) a başvurdu, o da onu Emir Nuh'a tavsiye etti. Ebû Ali de Emir Nuh'dan affetmesini rica etti. O da teminat verdi. Fakat Ebû Ali Buhara'ya gelince. Emir Nuh onu hapsetti. Ebû Ali hapiste iken öldü. İşte Sîmcüroğulları hânedanı velinimetlerine hiyânet ederek, nimetin küfrânında bulundukları için mahvolup gitmişlerdir.

HÜKÜMDARLARIN VEFATI

Bir iki sene içinde o asrın hükümdarlarından birçok zâtlar ölmüş ve siyasî hallerde pek çok değişiklikler olmuştur. 386 senesinde kuzey Afrika Emiri (Yusuf Bilgin'in oğlu Mansûr) vefat etti ve

yerine oğlu (Bâdis) geçti. O sırada Mısır ve Mağrib'in sahibi olan (Aziz Alevi) öldü. Onbirbuçuk yaşında bulunan oğlu (Hâkimbiemrillah), Ubeydiye tahtında Hilâfet makamına oturtuldu. Ve onun tarafından (Bâdis) e hil'at ve ferman gönderildi, o da Hâkim Biemrillâh'a biat etti.

Hâkim, küçük olduğu için, babasının vasiyeti üzerine Ak Hadımağaları'ndan sarayının işlerini çeviren (Ercuvan), devlet işlerini idareye başladı. Ve yer yer çıkan isyan ve karışıklıkları bastırmaya çalıştı, Hâkim'in terbiyesine ve yetişmesine gayret etti. Hâsılı Ubeydiye Devletine pek çok hizmet etti. Fakat onun hâlis nasihatleri Hâkim'e ağır gelerek, bulûğ yaşına gelince Ercuvan'ı idam etti. Ercuvan'ın veziri (Kethüdası) olan (İbrahim oğlu Feht) adındaki Hristiyan'ı kendisine vezir yaptı.

Yine 386 senesinde Musul Emiri (Müseyyeb'in oğlu Ebû Zevvâd) vefat edince yerine (Müseyyeb'in oğlu Mukallet) geçip, muharebelerle meşgul olmuştur. 387 senesi Receb'inde Horasan ve Mâverâünnehir emiri olan (Mansûr-u Sâ mânî'nin oğlu Nuh) Şaban'da da Rey ve Cebel emiri (Rüknüddeve'nin oğlu Fahrüddeve) ile, Harezm emiri (Muhammed'in oğlu Me'mun) öldüler.

Fahrüddeve'nin yerine 4 yaşındaki oğlu (Mecdüddeve) tahta geçirildi. Ve kardeşi (Şemsüddeve) ye Hemedan - Irak hududuna kadar olan memleketler verildi. Anneleri (Seyyide Vasi), saltanat vekili ve memleket idaresinde başvurulacak bir makam oldu. Devlet adamları kendisi ile danıştırlardı. Fahrüddeve'nin veziri (Ebû Tahir) ile (Ebu'l Abbas-ül Kâfi) onun huzurunda bulunurlar ve emri ondan

alırlardı. Hatta hükümdarlardan gelen mektuplar, annesinin önünde açılır ve cevaplarını o verirdi.

(Muhammed'in oğlu Me'mun) un vefatında yerine Harezmi valisi olan oğlu (Ali); (Sebüktekin'in oğlu Mahmud'un kız kardeşi ile evlenerek, aralarında akrabalık peyda olduktan sonra Ali öldü, yerine Harzem emiri olan kardeşi (Ebu'l Abbas Me'mun) da Sebüktekin'in oğlu Mahmud'un hemşiresi ile evlenerek, bu akrabalığı korumuş, Mahmud ile her hususunda birlikte bulunmuştur.

388 senesinde (Deylemliler isyan ederek âmâ olan Fâris Emiri Adududdevle'nin oğlu Samsamüddeve'yi öldürdüklerinden, Şiraz'da Irak Sultanı olan Adududdevle'nin oğlu olan (Bahâüddevle) adına hutbe okundu. 389 senesinde Bahâüddevle Şiraz'a gidip, orada oturduğu için, Bağdat'da bir kaymakamı bulunurdu.

Fakat Irak'ın idaresine bir zayıflama ve bozukluk geldi. Hatta Bağdat'ın (Kerh) mahallesinde Zilhicce'nin 18 nci günü olan (Yevm-i Gadir) de Şiiler'in çadırlar kurup, şenlik etmeleri ve (Âşûrâ) gününde de mâtem yapmalarına karşı, o sene Sünniler de Bağdat'ın (Basra Kapısı) mahallesinde Yevmi Gadir'den 8 gün sonra (Resûl-u Ekrem S. A. Efendimizin Hazret-i Sıddîk R. A. ile Gâr'a girdikleri gündür.) diyerek şenlik etmeleri ve âşûra gününden 8 gün sonra da (Zübeyr'in oğlu Mus'ab'ın öldürüldüğü gündür) diyerek mâtem tutmaları Sünnilerle, Şiiler arasındaki düşmanlığı arttırmıştır.

Müseyyeboğulları'ndan Musul Emiri olan (Kıravas), 392 senesinde asker göndererek, Medâin'i muhasara etti. Bahaüddevle'nin Bağdat'daki kayma-

kamı ordu ile o tarafa koşup, şiddetli muharebeler yaptılar. O sırada edepsiz gürûhu fırsat bulup, Bağdat içinde adam öldürmek, mal gasbetmek ve yangın çıkarmak gibi birçok fenalıklar yaptılar. Hele Sünniler ile Şiiler arasında düşmanlık pek çoktu. Bahâüddeve tarafından 393 senesinde (Amid-ül cuyûş) adıyla gönderilmiş olan askerî kumandan, bütün fesat çıkaranları cezalandırdı, Sünniler'e olsun, Şiiler'e olsun mezheblerine ait merasim yapmalarını menetti ve İmâmiye'nin fakihi olan (Ebû Mu'lim) i sürdürdü ve memleketin emniyetini geri getirdi.

Büveyhoğulları'nın yukarıda geçen karışık durumları dolayısıyla Halife (Kadir), biraz daha heybetinin kuvvetini göstermeye başladı. Hatta 399 senesinde Bahaüddeve, meşhur şâir (Şerif Radi)nin babası olan (Ahmed Müsevi) ye Aleviler nakibliğini, hac emirliğini, mezâlim nezareti ve (Kazâyı kuzat) yani Kazaskerlik memuriyetlerini verip, Şiraz'dan emrini gönderdi. Kadirbillâh, Kazaskerlik vazifesinden başka diğer üç memuriyetini imza etti.

394 senesinde (Amid-ül Cuyûş), Kürdistan üzerine bir ordu gönderdi. Fakat Kürtler her taraftan üşüşerek bu orduyu bozdular ve bütün mal ve eşyalarını yağma ettiler.

(REY) VE (CEBEL) DE BAZI VAK'ALAR

Büveyhoğulları yukarıda geçtiği gibi zayıflamışlardı. Rey ve Cebel Emiri olan (Mecdüddeve)'nin annesi (Seyyide) on senedenberi devletini iyi idare ediyordu. Fakat sonradan vezir olan (Kasım'ın oğlu Ebû Ali), kumandanları Seyyide aley-

hine kıskırttı. Mecdüddeve'yi de korkuttu. Mecdüddeve'nin elinde bir iş bırakmadı. Seyyide'de şehir-
den kaleye çıktığı için, etrafı askerle çevrildi. Sey-
yide, bir hile ile kaleden çıkıp Cebel kumandanı
olan (Hasan veyh-il Kürdi'nin oğlu Bedir) in yanı-
na kaçtı. Hemedan valisi Fahrüddeve'nin oğlu (Şem-
süddeve) de Hemedan askeri ile oraya geldi. Be-
dir, onlarla beraber Rey üzerine yürüdü ve iki ta-
raf arasında şiddetli bir çarpışma olduktan sonra,
Bedir, Rey şehrine girdi ve Mecdüddeve'yi esir etti.

Vâldesi, Mecdüddeve'yi kalede hapsederek yeri-
ne öteki oğlu (Şemsüddeve)yi tahta çıkardı. Be-
dir de memleketine gitti. Seyyide, yine devletin ida-
resini ele aldı. Ve Şemsüddeve bir sene kadar sal-
tanat sürdü. Fakat vâldesi onu tutumunu beğen-
meyip, Mecdüddeve'yi daha uygun gördüğünden,
tekrar onu tahta oturttarak, Şemsüddeve'yi yine
Kirman'a gönderdi.

Bedr-i Kürdi, Şemsüddeve'nin tahta çıkması-
na sebeb olmuş olduğundan, bu sefer tekrar Mecdü-
dde'nin yerine geçmesi onu gücendirmiş ise de, hü-
kümet merkezinin işlerine haksızlığa vakti yoktu.
Çünkü oğlu (Hilâl), onunla muharebeye kalkmış.
nihayet babasını tutup, hapsedmişti. Halbuki Kürt
Beyleri arasında fitne ve fesad eksik olmadığından,
işin sonunda Bedir de, Hilâl de iç savaşlarda öldü-
rölmüşlerdir.

İşte bu suretle Seyyide, devlet idaresinde kar-
şısında çekinecek hiç bir kimse kalmadığından, ba-
ğımsız bir halde ölünceye kadar devletini iyi ida-
reye muvaffak olmuştur.

SÂMÂNİ DEVLETİ'NİN ÇÖKÜŞÜ VE GAZNELİLER DEVLETİ'NİN DOĞUŞU

Yukarıda geçtiği gibi, Horasan ve Mâverâün-nehir Emîri (Nasr-ı Sâ mânî'nin oğlu Nuh), 387 senesinde vefat ettikten sonra, Sâ mânî Devleti'nin işleri bozulmuş, etraftaki vali ve kumandanlar hır- sa kapılmışlardır.

Nuh'un vefatı üzerine oğlu (Ebu'l Hâris Mansûr) a biat olundu. Hazinedeki malları asker kumandanlara dağıttı. Onlar da ona bağlı kalmak üzere karar verdiler, içlerinden (Bektorun), devletin idaresini ele almak istedi. (Fâik-ül Hâssa) ise, Sâ mânî devletinde tek kalabilmek için Türkistan hükümdarı olan İyilik Han'ı Buhara üzerine harekete kışkırtmış olduğundan, İyilik Han, Nuh'un vefatını işitince, bir ordu ile Semerkant üzerine yürüdü. Fâik de yanında bulunduğundan, onu da bir fırka seçkin suvari ile Buhara'ya gönderdi. Nuh'un oğlu Mansûr, bunu işitince, Buhara'dan çıkıp, Ceyhun nehrini geçerek Horasan tarafına döndü. Fâik de hiç bir güçlkle karşılaşmadan Buhara'ya girdi ve Emîr Mansûr'a hizmet etmek için geldiğini ilân etti. Buhara'nın eşrafını ve şeyhlerini Emîr Mansûr'a gönderip, onu muahede ve vesikalarla temin etti. Mansûr, Buhara'ya gitti ve devlet idaresini Fâik'e teslim etti, Bektorun'u da Horasan Seraske- ri tayin etti. Bektorun, kimse ile karşılaşmadan ve zorluk çekmeden Nisâbur'a girdi. Çünkü Gazne Emîri Sebüktekin'in vefatında Horasan valisi olan

oğlu (Mahmud), Gazne'ye gidip, biraderi ile harb halinde olduğundan, Horasan tarafı boş kalmıştı.

Sebüktekin, hayırlı, vefakâr ve itikâtı bütün bir zât olup, 20 senelik emirliği zamanında daima Hindistan'a sefer ederek, muharebeler yapar olduğundan, İslâm kumandanları içinde iyi nâm kazanmıştı. Tutulduğu hastalıktan kurtulamayacağını anlayınca, büyük oğlu Mahmud, Horasan emiri olduğu için Nisâbur'da bulunduğundan dolayı, Gazne emirliğini küçük oğlu (İsmail'e vasiyet etmişti. Sebüktekin vefat edince, İsmail, Gazne hükümetini zaptetti. Asker kendisini küçük gördü ve para vermesi için sıkıştırdı. O da onlara yaranmak için babasından kalan malları askere dağıttı. Mahmud, işten haberdar olunca, kendisi yaşca büyük olduğu halde, uzakta bulunduğu için, babası kendi makamını küçük oğluna vasiyet etmiş ise de, büyüklerin öne geçmesi tabii olduğundan, İsmail'e mektup yazarak kendisi ile birlikte hareket etmesini ve babasının mirasından kendi hissesine ait olanları göndermesini bildirdi. Birçok adam ve mektuplar göndererek, bir uzlaşma yolu aradıysa da, mümkün olamayacağını anladı. Kılıç ile bu davayı halletmek için askerini toplayarak Gazne üzerine yürüdü. Gazne dışında çarpışma sonu galip geldi, İsmail Gazne kalesine kapandı, sonra ağabeyinden amân istedi, kaleden çıktı, Mahmud ona ikram ve ihtiramda bulundu ve âdet üzere saltanatına ortak etti.

Mahmud, kardeşinin gailisini ortadan kaldırdıktan sonra Horasan'a döndü. Beytorun, eyâlet merkezi olan Nisâbur'a gelip yerleşmişti. Mahmud, Sâmanoğlu Mansûr'a itaat ettiğini bildirdi ve Ho-

rasan valiliğinin kendisinde kalmasını istedi. Mansûr, kendisinin (Tirmiz), (Belh), (Büst) ve (Herat) ile yetinmesini cevap olarak bildirdi. Mahmud, eski dileğini tekrar ettiyse de, bir cevap gelmediğinden, Nisâbur üzerine hareket etti. Beytorun, Nisâbur'dan kaçınca, Mahmud şehre girdi.

Mansûr bunu işitince, kendisi bir ordu ile hareket etti. Mahmud da Sultan'a karşı durmaktan sakındı ve (Mervirûz)a çekilip, işin sonunu bekledi.

Mansûr, (Serhas) da iken, Beytorun onunla görüştü. Mansûr'dan umduğu ve beklediği kadar hürmet görmediğinden dolayı gücendi ve Fâik'e şikâyet etti. Mansûr'u tahtından indirmek üzere Fâik ile birleşti. Askerî kumandanlardan bazıları da bu anlaşmaya girdi. Ve 389 senesi içinde Mansûr'u tahtından indirdiler ve henüz küçük olan Nuh'un oğlu (Abdülmelik) e biat ettiler. Velinimetlerine acımayıp ve Allah'dan korkmayıp Beytorun'un emri ile zavallı Mansûr'un gözlerine mil çektiler ve kendi zanlarınca Sâ mânî devletini avuçlarının içine aldılar.

Onların bu vahşice muameleleri halkı üzdü. Vak'a, Sebüktekin'in oğlu Mahmud tarafından işitilince, Fâik ve Beytorun'a azarlayıcı mektup gönderdi. Ve üzerlerine hücum etti. O senenin Cemaziyelevvel'inin sonunda Marv'de buluştular ve çok şiddetli bir muharebe oldu. Fâik, Beytorun ve arkadaşları bozguna uğrayıp dağıldılar.

Mahmud Sebüktekin de Horasan'da yerleşti ve hutbeden Sâ mânîler'in adını kaldırarak (Kaadirbilâh) adına hutbe okutmaya başladı.

İşte (Sultan Mahmud-u Gaznevi) dedikleri budur ki, Sebüktekin'in soyundan ilk önce (Sultan) ünvanını alan odur. Yukarıda geçen Merv muharebesinde ki zaferi üzerine etrafta bulunan vali ve kumandanların hepsi ona boyun kesip bağlandılar. Belh şehrini başkent yaptı. Pederinin yolundan giderek Hindistan'a gazalar yaptı ve birçok memleketler fethetti ve zamanındaki hükümdarların en büyüğü oldu.

Fâik ve Beytorun, Merv'de bozguna uğradıktan sonra, (Abdülmelik Sâ mânî) ile beraber Buhara'ya gittiler. Yine Horasan'a dönmek için büyük bir ordu hazırlamaya başladılar. Fakat bütün kumandanların başı bulunan Fâik-ül Hâssa'nın vefat etmesi ile devlet zayıfladı, askerî hazırlık işi de geri kaldı.

İyilik Han ise, bir Türk ordusu ile Buhara'ya gelip, Abdülmelik'i ve bütün Sâ mânî sülâlesinin çocuklarını hapsetti ve Sâ mânîler'in hükümeti de bu suretle ortadan kalktı.

Sonra Abdülmelik'in kardeşi (Muntasır Ebû İbrahim), kadın kıyafetine girip Harzem'e kaçtı. Başına bir miktar asker toplayarak (Aslan) adındaki birini serasker yaptı ve ileri doğru gönderdi. Kendisi de arkadan gelerek, Buhara'da İyilik Han tarafından orduya bir gece baskını yapıp bozdu. Han, imdat gönderdilyse de, onları da bozdu. Sonra İyilik Han'ın kendisi birçok asker ile, Buhara üzerine hareket ettiğini Muntasır haber alınca, duramayıp Ceyhun'u geçti. Ve (Ebiverd) şehrini aldı. Oradan da kalkıp Nisâbur'a gitti. Orada bulunan Mahmud'un kardeşi (Nasr'a) galebe çaldı. Nasr, Herat'a kaçtı. Çok geçmeden (Mahmud Seyfûddeve) büyük

bir ordu ile gelince Muntasır duramayıp, (Şems-ül Meâli Kaabus) a sığındı. Bir zaman orun himâyesinde vaktini rahat geçirdikten sonra yine Nasr'ın üzerine yürüdü. Ve bozulup, Buhara'ya, oradan da Semerkant'a gitti. Sonra tekrar Nisâbur üzerine yürüdüyse de yine bozularak Semerkant'a geldi. Semerkant ahalisi ona pek çok köle, mal verdi ve üçbin savaşçı ile yardım ettiler. Bunu iyilik Han işitince geri dönüp, Muntasır ile savaştıysa da, bozuldu. Sonra iyilik Han pek çok asker ile gelip, Muntasır'ı bozguna uğrattı. Bundan sonra Muntasır, işine bir düzen veremedi. Kâh Horasan'a, kâh Buhara'ya kaçtı. Sonunda malı da, silâhı da bitti, nihayet öldürüldü. (Muntasır Ebû İbrahim), ecdadı gibi kendi başına bağımsızlık kuramadığından Sâ mânî hükümdarları (Abdülmelik) de sona erer.

GAZNELİLER DEVLETİ VE SULTAN MAHMÖD-U GAZNEVİ

(İsmail Sâ mânî'nin oğlu Ahmed)in kölelerinden (Alptekin), (Nasr-ı Sâ mânî'nin oğlu Nuh) un hüküm sürdüğü zamanlar şan kazanıp, serasker olmuştu. Sonra Nuh'un oğlu Abdülmelik zamanında Horasan valiliğine tayin olunup, pek çok zengin oldu. 351 senesinde Emir Mansûr'un hükümet zamanı Alptekin, Mansûr ile bozuşup isyan etti. Mansûr onu yanına çağırdığı halde gitmedi. Gazne'ye dönüp, başlı başına hükümet etti. Mansûr'un gönderdiği askeri bozdu. Sonra araları bulunup barıştılar. Mansûr, Alptekin'in oğlu (Ebû İshak)ı Horasan baş-

kumandan yaptı. Alptekin, Hind hudutlarında gazâ ile meşgul oldu. Alptekin'in ölümü ile yerine oğlu (Ebû İshak) geçti. Ve onun zamanında en öndeki kumandanlardan (Sebüktekin), devletin büyük işlerinde bulunuyordu. Ebû İshak, onu baş teşrifatçı tayin etti. Ebû İshak, çocuksuz vefat edince, onun yerine 366 senesinde Sebüktekin getirildi.

Sebüktekin, asker toplayarak, Hind şehirlerine sefer edip, birçok kaleler aldı. Günden güne kuvveti arttı. (Büst) hâkimi (Doğan) ın üzerine (Emir Baytûs) hücum edip, memleketini elinden aldığı için Doğan, Sebüktekin'e sığındı. Sebüktekin, askeri ile Büst'e gidip, Baytûs ile savaşınca, Baytûs bozguna uğradı ve vilâyeti Doğan'a teslim etti.

Doğan, her sene Sebüktekin'e bir miktar vergi vermeye ve ona bağlı kalmaya söz vermiş, oğlunu da rehin olarak Sebüktekin'e bırakmıştı. Sonra Doğan, yerinde yerleşince, Sebüktekin'e isyan etti ve vergisini vermedi. Bir mecliste otururken, vergi kendisinden istenince, sert sözler söyleyerek, kılıcını çekip Sebüktekin'in elini yaraladı. Sebüktekin de kılıcı Doğan'ın elinden alıp onu yaraladı. Mecliste bulunanlar onları birbirinden ayırdı. İkisi arasında harb açıldı, Doğan'ın askeri bozuldu, Sebüktekin, Büst şehrini alarak oraya bir vali tayin etti.

Baytûs kaçtığı zaman, kâtibi olan (Kitâb-ı Tecnis) sahibi kâtib (Ebu'l Feth), Büst'te kalmıştı. Sebüktekin, onu kendi yazı işlerine memur etti. Sonra (Sultan Mahmud Gaznevî) de onu bir zaman kâtipliğinde bulundurdu. Biraz zaman sonra Ebu'l Fetih bu işten istifa ederek, bir köşeye çekilmiştir.

(Kastar) hakimi, kalesinin sağlamlığına güvenerek isyan edince, Sebüktekin onun üzerine yürüdü, kaleyi aldı ve sahibini esir etti. Sonra affederrek, yıllık belli bir vergi vermesi şartıyla kalesini ona bıraktı.

Sebüktekin, Büst ve Kastar'ı aldıktan sonra, Hindistan tarafına geçip, birçok kaleler ve ganimetler aldıktan sonra, Gazne'ye döndü. Hind padişahı (Çeypâl), Sebüktekin'in bir düziye Hindistan'ı çiğneyip geçmesinden gayrete gelip, pek çok asker topladı. Fillerini de beraber alarak, Sebüktekin üzerine yollandı. Bunu haber alan Sebüktekin de asker topladı, birçok da akıncı hazırladı. (Gürek) adındaki derbent yanında ordular karşılaştı. Hind askeri pek çoktu. Harb başladı. İki taraf da dayanıyordu. Gök gürleyip, şimşek çakarak, pek şiddetli bir yağmur yağıyordu. Hindliler şaşırıp bozulduğundan amân istediler, Sebüktekin de kabul etti. Çeypâl, bir miktar mal, elli kadar fil ve birkaç kale vermeye söz verdi. Sebüktekin, Çeypâl tarafından vad edilen kaleleri teslim almak için adamlar gönderdi. Çeypâl, biraz uzaklaşınca, Sebüktekin'in adamlarını kendinin bıraktığı rehinler karşılığı olarak hapsetti. Sebüktekin bunu haber alınca tekrar yola çıktı, uğradığı yerleri yağma ve harap ettikten sonra, Hindistan'ın mühim ve sayılı kalelerinden (Lemgan) üzerine yürüdü ve orasını zaptetti. Puthanelerini yıkıp, yerine camiler yaptırdı. Ye ileri giderek geçtiği yerleri harap etti, halkını da öldürerek, intikamını aldıktan sonra Gazne'ye döndü. Bütün bunları haber alan Çeypâl da, yüzbin asker ile Sebüktekin üzerine yürüdü. Sebüktekin de ona karşı çık-

tı, yapılan muharebede Çeypâl'in ordusu bozuldu ve Sebüktekin galip geldi. Pek çok esir ve ganimet malı aldı. Bu zaferden sonra Sebüktekin daha çok kuvvet buldu, (Afganistan), (Cünd), (Haliç) halkı ona itaat ettiler.

Yukarıda yazıldığı gibi (Ebû Ali) ile Fâik-ül Hâssa) nın isyan etmeleri üzerine, onların gailisini ortadan kaldırmak için Sâmnâniler'den Sebüktekin'den yardım istemişti. 384 senesinde oğlu Mahmud ile Horasan'a gidip, zorbaların terbiyesini verdi ve vilâyetin işleri yoluna girdi.

O zaman Sebüktekin'e (Nâsırüdevle), oğlu Mahmud'a da (Şeyhüdevle) lâkabını verdiler. Hükümdar Nuh, Mahmud'u Horasan vali ve kumandanlığına tayin etti. Mahmud, Nisâbur'da kalıp, Sebüktekin Belh'e gitti. Orada saraylar yaptırdı. Bir müddet sonra hastalandı. Hastalığı uzayınca, Gazne'nin havasını özleyip, yola çıktı. Gazne'ye varmadan yolda hastalığı arttı, 387 senesi Şabanında vefat etti. Cenazesi Gazne'ye getirilip, gömüldü.

Sebüktekin'in oğlu Mahmud, kardeşi ile olan kavgasını bitirdikten sonra (Merv)de kazandığı zafer üzerine, etraftaki kumandanların hepsi ona boyun eğmişlerdi. 388 senesinde Mahmud padişah oldu. Sultan Mahmud-u Gaznevî Nisâbur'a bir vali tayin edip, kendisi Belh'a gitti. Sonra (Ahmed'in oğlu Halef) i Sicistan'da sıkıştırdı, bir miktar vergi alarak sulh yaptı. Evvelce bu Halef, oğlu (Tahir) i gönderip, Mahmud'un amcası (Buğracığ) ın elinden (Boşşenc) i alıp, bir hile ile Buğracığ'ı öldürmüştü. Sultan Mahmud, buna kızarak onun üzerine asker göndermişti. Mahmud Gaznevî, İslâmlar ile harb et-

mek istemediğinden, teklif edilen sulhu kabul ile Belh'e çekildi.

Sultan Mahmud-u Gaznevi, 392 senesinde Hindistan'da Müslüman olmayan bölge üzerine yürüyerek, (Reşor) şehrine geldi. Çeypâl, kalabâhk bir ordu ile karşı çıktı. Büyük bir harb oldu. Çeypâl'in ordusu bozuldu ve Çeypâl, çoluk çocuğu ile esir edildi. Sonra birçok memleketler daha alındı, Çeypâl'in boynundaki gerdanlık beşyüzbin altın kıymetindeydi. Belli başlı esirlerin boyunlarında da öyle kıymetli gerdanlıklar vardı. Birçok kıymetli cevherler ve büyük mallar ganimet olarak alındı, pek çok da esir ele geçti. Mahmud, Çeypâl'a bir miktar mal vererek onu serbest bıraktıysa da, o zaman Müslümanlara esir olan bir adamı başlarına geçirmek, Hindliler'in âdeti olmadığından, Çeypâl'a kıymet vermediler. Çeypâl, o hakarete dayanamadığından, saçını, sakalını traş edip, kendisini ateşe atarak intihar etti. Sultan Mahmud, Hindistan'ın başka taraflarına da yürüyüp, birçok kaleler aldıktan sonra Gazne'ye döndü.

393 de Sicistan'ı aldı. (Hısn-ı Tak) denilen sağlam ve kuvvetli bir kaleyi ele geçirmek için filler işe yaradı. Mahmud, o kaleyi aldıktan sonra yıktırdı. Sicistan halkı rahat durmadıklarından, orasını Nisâbur eyâletine bağladı. 395 senesinde Hindistan şehirlerinden (Moltan)dan daha ortada (Hatiye) adındaki kaleyi almak istedi. Şehrin hakimi (Bahira) karşı gelip, üç gün harb ettiler. Dördüncü gün Bahira bozulunca, kaleye girmek istedi. İslâm askerleri daha evvel davranıp, kaleyi ele geçirince, dağlara kaçtı. Sonra bir bölük asker ansızın üzerle-

rine varıp, etrafındakilerini öldürünce, Bahîra da bir hançer ile intihar etti.

Sultan Mahmud, 396 senesinde Moltan hakimi üzerine yürüdü. Seyhun nehri taşıdığı için, o taraftan geçmek mümkün değildi. (Entbâl) in eyâletinden geçmek için kendisinden izin istediye de, Entbâl müsaade etmedi. Mahmud, onun eyâletine gelip, geçtiği yerleri yağma edince, Entbâl kaçtı. Mahmud onu (Semkir) e kadar takip etti. Bunu haber alan (Moltan) hakimi de çoluğunu, çocuğunu ve mallarını alıp, (Serendib) e kaçtı. Mahmud, Moltan'ı sararak aldı. Ahalisinden yirmi milyon dirhem haraç aldı. Sonra (Kevâkir) adındaki kaleyi fethetti. Kale hakimi (Beydâ), (Kâlinçar) kalesine kaçtı. Mahmud, onu kovaladı, yoldaki bataklıkları, toprakla doldurulmuş hayvan derileri ile kapatıp geçti. (Kâlinçar) kalesini sardı. Kale hakimi amân istedi. Mahmud, önce kabul etmemek istediye de, Horasan vilâyetine İyilik Han'ın hücumunu işitince, 500 fil ve 3000 batman gümüş alarak sulh oldu.

Sultan Mahmud, Gazne'ye gelince, askerlerine bahşış dağıttı. Haliç Türklerinden dahi büyük bir ordu toplayarak, İyilik Han'ın zaptettiği memleketleri geri aldı, düşmanın askerlerini de bozguna uğrattı.

398 de Sultan Mahmud tekrar Hindistan'a sefer etti. (Entbâl'in oğlu Ebrehmenpâl), Hind askeri ile karşı çıktı. Az kaldı Hindliler galip geliyorlardı, fakat yine Sultan Mahmud, galebe çalarak düşmanı bozdu. Sultan Mahmud, bozulan Hind ordu-

sunu takip ederek, (Nehimnadr) denilen kaleye vardı. Bu, dağ üzerinde kuvvetli bir kale olup, hepsinden büyük saydıkları putlarını o kalede saklarıydı. Uzun zamandan beri her taraftan o putlara birçok kıymetli cevherler asılmıştı. Kalede pek çok mal ve zahire de bulunuyordu. Kale sarılınca, içindékiler amana gelip, hisarı teslim ettiler. O kaleden, sayılamayacak kadar çok mücevherat, altın ve gümüş ganimet alındı. O ganimetleri Gazne'ye getiren Sultan Mahmud, sarayının önüne yere yayarak, etraftaki hükümdarlardan gelen elçilere gösterdi. Hepsi bütün ömürlerinde görmedikleri şeyi görüp hayran kaldılar. Sultan Mahmud'un Hindistan'da fethettiği (Mardiye) şehrinde Hindliler'in bir putu bulundu ki, Hindliler onu ziyarete gelirlerdi. Üzerindeki yazı, o putun oraya konmasından kırkbin sene geçtiğini gösteriyormuş.

407 senesinde Sultan Mahmud, Harzem ülkesini fethederek, başteşrifatçı (Altıntaş) ı vali tayin etti. Ondan sonra Keşmir'in fethine gitti. Üç ay yol yürüdü. Şiddetli akan nehirler geçti. Geçtiği yerlerdeki hükümdarlar, kendisine tâbi oluyorlardı. Keşmir'e gittiğinde oranın hakimi onu karşıladı ve Müslümanlığı kabul etti. Sonra (Gülçent) kalesinin üzerine yürüdü. Büyük bir muharebe oldu, Sultan Mahmud galip gelince, Gülçent, önce karısını sonra kendini öldürdü. Kalenin malları alındı, pek çok put vardı. Altından yapılmış ve mücevherle süslü beş put, 670.300 miskâl geldi. Daha birçok kaleler alınarak, pek çok ganimet malları ile memleketine döndü. Ondan sonra Sultan Mahmud, 409 senesine kadar istirahat etti. Sonra yine Hindistan'a sefer

etti. (Künk) suyunu geçti. O vakite kadar gitmemiş olduğu yerlere kadar uzandı. Hindistan hükümdarlarından (Beydâ) ile muharebe etti. Beydâ'nın etrafına toplanmış olan Hindliler pek çok ve ordunun hazırlıkları pek mükemmel olduğu halde, Sultan Mahmud'un ordusu galip geldi. Sultan Mahmud, kazandığı bu zaferden de pek çok ganimetlerle döndü. 416 senesine kadar servet içinde yaşadıkdan sonra, (Sumenat) ın fethine gitti. Sumenat, Hindlilerin çok önem verdikleri bir putun adıydı. Sultan Mahmud, muharebe ile orasını aldı. Sumenat mâbedinden pek çok ganimetler elde edildi. Altından bir zincir ile asılmış olan çan, 200 batman gelmişti. Altından, gümüşten mücevherli pek çok putlar bulundu. Orada ele geçen eşyanın kıymeti 20 milyon dinara ulaşmıştır. Sumenat denilen bu put, taştan yapılmış olup, uzunluğu 5 arşındı. Sultan Mammud, her zaman olduğu gibi, birçok ganimetlerle döndü.

Sonra (Mansûre) hâkimi üzerine yürüdü, onu da bozguna uğratarak, askerini dağıttı. (Mehâtiye) halkını da kendisine bağladı.

Rey hakimi (Mecdüddeve) nin annesi (Seyyide), hükümetin işlerini senelerce iyi idare etmişti. Vefatında hükümetin idaresi bozuldu. Mecdüddeve kadınlarla ve kitap okumakla vakit geçiren, keyfine düşkün bir adam olduğundan, askeri isyan etti. Sultan Mahmud'a şikâyet ettiler. Sultan Mahmud, biraz asker ile teşrifatçısını gönderip, Mecdüddeve'nin tutulmasını da emretmişti. Mecdüddeve ile oğlu (Ebû Delef) yakalandı ve Sultan Mahmud da asker ile yürüyüp, Rey şehrini ve Cebel vilâyetini zaptetti. Bir milyon altın ve o kadar kıymetli mü-

cevher ve altıbin elbise ve daha birçok süslü eşya alındı. Mecdüddeve, Horasan'a gönderilerek hapsedildi. Sonra (Kazvin), (Sadre), (Dâbe), (Oveyh), (Taft) şehirlerinin hakimi olan (Verdi'nin oğlu Dilgin)i tutup, Horasan'a gönderdi. Sultan Mahmud'un oğlu (Mesud) da İsfahan'ı zaptetti. 421 senesinde Sultan Mahmud'un Hindistan'da valisi bulunan Ahmed, yüzbin asker ile Hindistan'ın en büyük şehirlerinden biri olan (Nersî) şehrine sefer edip, şehrin çok zengin olan çarşısını yağma ettiler. O ganimette altın ve gümüş kile ile taksim edildi.

DOĞAN HAN, KADIR HAN

Yukarıda geçen İyilik Han, evvelce Sultan Mahmud ile akrabalığı dolayısı ile iyi geçinmekteydiler. Fakat sonra bazı kimselerin nifak karıştırmaları ile araları bozuldu. Sultan Mahmud'un Moltan seferine çıktığı zaman başkumandanı (Subaşı Tekin) ile, kendi kardeşi (Câfer Tekin) i 396 senesinde Horasana göndererek, şehirlerinin çoğunu almışlardı. Sonra Sultan Mahmud, Hindistan'dan dönünce bütün Horasan'ı geri alarak kurtarmıştır.

Bunun üzerine İyilik Han, (Huten) padişah'ı (Buğra Han)dan yardım istediğinden, Türkistan'dan toplanan birçok asker ile ikisi birden Ceyhun'u geçerek Horasan üzerine hücum ettiler. İki gün devam eden şiddetli harpten sonra Sultan Mahmud, galip gelerek, onları bozdu. Ve Ceyhun nehrini geçinceye kadar onları 'takip etti. İyilik Han tekrar Mahmud'dan intikam almak için hazırlık yaparken

408 de ölünce, yerine kardeşi (Doğan) geçti. Doğan Han, tahta çıkınca Sultan Mahmud'a elçi gönderip: "Elhamdüllâh ikimiz de Müslümanız. Birbirimizle anlaşıp, sen Hind kâfirleri ile, ben de Türk kâfirleri ile çarpışıp cihad etmeliyiz." diye bildirdi, Mahmud da bu teklifi kabul etti.

O sırada (Hatâ) memleketlerinden sayısız kâfir ordusu çıkıp, geçtikleri yerleri harap ederek ilerliyorlardı. Balasagon şehrine üç konaklık mesafeye kadar yaklaştılar. Doğan Han hasta idi. O kâfirleri defedinceye kadar kendisine sağlık vermesini Cenâb-ı Allah'dan istedi. Yüzbin kadar asker topladı. Karşıdaki düşman üçyüzbin çadır halkı idi. İslâm askerlerinin toplandığını haber alınca çekildiler.

Doğan Han, üç ay onların peşini bırakmadı. Sonunda birdenbire bir baskın yaparak, yüzbin kişi kadar öldürdü, bir o kadar da esir aldı. Ondan sonra Balasagon'a dönüşünde hastalığı tekrarladı, 409 senesinde vefat etti. Adâletli, insafli, âlimleri seven bir padişahdı. Yerine kardeşi (Şerefüddeve Ebu'l Muzaffer Aslan Han) geçti. Aslan Han, Hutun padişahı (Kadir Han) ile harbe tutuşmuştu. Sonra onlar birbiriyle sulh ederek, Sultan Mahmud'un üzerine yürüdüler. Mahmud yine galib geldi. O vak'a dan sonra Aslan Han, hükümeti terkederek bir köşeye çekildi. Yerine (Kadir Han) geçti. Sultan Mahmud, Türkistan'a sefer etmek istiyordu. Ordusunda bulunan birçok fillerle düşmanlarına galip geliyordu. İki defa da o fillerle Türkistan harbini kazanmıştı. Kadir Han, Mahmud'un arzusundan haberdar olunca; "İnşâallah, Mahmud, üzerime gelirse, binlerce arabaya odun doldurayım ve gayet cüs-

seli ve gösterişle öküzler koşup, askerimin önünde yürüteyim. Fil alayı yaklaştığında odunlara ateş verdireyim, ateşin şiddetinden ve korkudan öküzler ileri doğru koşup, ateşi fillerin arasına sokarlar, filler de ürküp, geriye Horasanlılar üzerine dönerler, bu suretle onları korkutup kaçırirım.” demiş ve bu sözünü halk içine yaymış olduğundan, ağızdan ağıza dolaşıp Mahmud’a kadar gidince, bu düşünce şayet yapılacak olursa şüphesiz tesir edecektir, düşüncesi ile Sultan Mahmud sulha meyletmış ve anlaşma yapılp, her ikisi buluşup görüşmüşlerdir. Bir sofrada yemek yerlerken birbirlerine söz vermişler. Mahmud Horasan’a döndü, Kadir Han da Mâverâünnehir’de kaldı ve muharebelerle meşgul olmaya başladılar.

SELÇUKLULARIN İLK ZAMANLARI

Selçuk’un babası (Oğuz) kabilesi içinde sözü geçen yüksek bir mevkide bulunuyordu. Selçuk ise, cesur, tedbirli, kabiliyetli ve kuvvetli bir gençti. Aşiretleri, kendisine çok sevdirmişti. Ve Oğuz Han’ı (Peyko) da ona çok itibar ediyordu. Kendisini serasker yapmıştı. Fakat aşiretlerin Selçuk’a olan bağlılığı kendisini düşündürüyordu. Peyko Han’ın zevcesi ise; “Ben Selçuk’un tutumunu beğenmiyorum. Bu herif öldür de gâilesinden kurtulalım” dermiş.

Selçuk, bunu haber alınca, kendisine bağlı olan ikiyüzbin çadır halkı ile, 349 senesinde henüz Müslüman olmamış Türkler’in arasından ayrılarak, İslâm yurduna geçmiş ve Müslüman olarak Buha-

ra'nın (Cend) adındaki şehrinde yerleşmişti. Huddaki Müslümanlar'dan vergi alan Türk hanının memurlarını Selçuk uzaklaştırarak, o tarafları korumakta ve yer yer muharebe ve gazalarla Sâ mânî devletine yardım etmekteydi.

Türkistan hanlarından yukarıda adı geçen (Buğra Han), bazı Sâ mânî şehirlerini istilâya kalkınca Buhara Emiri, Selçuk'dan yardım istedi. O da bir fırka Oğuz askeri ile oğlu (Aslan) ı gönderdi. Sâ mânîlilerin askerleri onunla kuvvet bularak, Buğra'nın zaptettiği yerleri geri aldılar. Selçuk, 107 yaşındayken (Cend) de vefat etti. (Aslan, Mikâil ve Musa) adında üç oğlu kaldı. Onlar da babalarının yolundan giderek, cihad ve gaza ile meşgul oldular. Bir muharebede Mikâil şehid oldu. Onun da (Peyko ve Tuğrul Mehmed Bey ve Çağrı Bey Davud) adında oğulları kaldı. Aşiretler, onlara bağlanıp boyun eğdiler. Cend'den kalkıp Buhara'ya 20 saatlik mesafeye kadar yaklaştılar. Fakat Buhara emiri onların kalabalığından korkup, haklarında kötü muamele etti. Üzerlerine asker gönderdi, onlar da Buğra'nın memleketine girerek, onun himayesini istidiler.

Buğra Han, onlara önce iyi davrandıysa da, bir aralık Tuğrul Bey'i hapsedtiğinden, Davud, aşiretini toplayarak kardeşini kurtarmak için harekete geçti ve Buğra Han'ın çıkardığı askere galebe çalarak onları bozdu. Tuğrul Bey'i hapisten kurtardı, sonra yine Cend'e dönerek, orada yerleştiler. Hâsıl Selçukoğulları'na tâbi olan Oğuzlar, Türkistan ile Sâ mânî şehirleri arasında dolaşmaktaydılar.

Yukarıda geçtiği gibi Sâmaniye devleti çöktükten sonra, İyilik Han, Mâverâünnehir'e sahip oldu. (Selçuk)un oğlu (Aslan), onun yanında büyük itibar kazandı. Sonra İyilik Han, Buhara'dan kardeşinin hareketini işittiği gibi, o da askerini topladı ve yeni hizmetine girmiş olan Oğuzlar'ı da berabere alarak Horasan'a gitti.

Kardeşi (Mehmed), büyük ordusu ile beri tarafa gelirken, öteki kardeşi (Ali Tekin) i valilik ile Buhara'da bıraktı, (Aslan) da onun yanında kaldı.

Ali Tekin, Sultan Mahmud'un memleketlerine tecavüz edip duruyordu. Sultan Mahmud, Ceyhun nehrini geçerek, Buhara üzerine yürüdü. Ali Tekin kaçtı. Aslan da aşireti ile ulaşılması zor yerlere çekildi. Fakat Mahmud, onu türlü teşvik ve vaadlerle getirerek, bir kalede hapsedti. Ve ansızın obalarını bastırıp, mallarını yağma ettirdikten sonra, Aslan'ın aşiretini Horasan tarafına geçirdi ve onlardan ayırdı, uygun yerlerde yerleştirdi, kendilerine de bir vergi bağladı.

Sonra tahsil memurları onlara zulmettiği için, bu aşiretin bir fırkası ayrılıp, 420 senesinde İsfahan'a gittiler. Ve (Kâkûye'nin oğlu Alaaddin) ile aralarında bir vuruşma yapıldıktan sonra İsfahan'dan çıkarak kasaba ve köyleri yağma ederek, Azarbeycan'a geldiler. Selçuk'un oğlu Aslan aşiretinin bir kısmı bu suretle Azarbeycan'a geldikten sonra, Horasan'da kalanları onlardan daha çok olduğu için, onlar da yola çıkarak, eski Harezm tarafında bulunan (Bülcan) dağına gelip, etrafı yağma ile meşgul olduklarından, Sultan Mahmud, onların üzerine (Tûs) valisi ile külliyetli asker gönderdi. Lâkin

Oğuzlar, aileleri ile birlikte at sırtında ve bir ordu gibi yürüyüş yapıyorlardı. Üzerlerine kalabalık bir asker geldiği zaman, yerlerini değiştirirlerdi. Bundan dolayı Tûs valisi uzun zaman onları takip ile meşgul olmuştu.

Sultan Mahmud, bir zamandan beri rahatsızdı. Bu Türkmenler, Oğuzlar işine ehemmiyet veriyordu. Yukarıda geçtiği gibi Rey ve ona bağlı olan yerleri aldıktan sonra oğlu Mesud'u Rey'de bırakıp, kendisi Horasan'a dönmüştü. Oğuzları (Dihistan) ile (Nisâbur) arasında kovalayıp sıkıştırdıysa da, Oğuzlar, Cürcân tarafına savuşmuşlardı. Sonra Mahmud'un oğlu Mesud, onlardan bazılarını yanında kullanarak, gaileyi ortadan kaldırmıştır. Bunlar Selçuk'un oğlu Aslan'ın aşireti idi. Kardeşlerinin aşiretlerine gelince, Buhara Hanı (Ali Tekin), (Musa oğlu Yusuf) u yanına çağırdı, birçok yerler vererek ve pek çok ikram ederek onu o taraflardaki Türkler üzerine hakim tayin etti. Bundan maksadı onu Tuğrul Bey ve Davud üstüne musallat ederek, Selçuk aşiretleri arasına ayrılık düşürmektir. Yusuf bu inceliği anladığı için, onun istediği gibi hareket etmediğinden, 20 senesinde Ali Tekin, kumandanlardan birinin vasıtasıyla Yusuf'u idam ettirdi. Tuğrul Bey ile Davud, bunu işitince çok üzüldüler, Buhara üzerine yürüdüler. Ve Ali Tekin tarafından gönderilen askeri yenerek, kaatil olan kumandanı tutup kısas ettiler. Bunun üzerine Ali Tekin de büyük bir ordu ile ve halkı da beraber alarak Selçuklular'ın üzerine hücum etti, birçok adamlarını öldürdü ve onlara çok zarar verdi. Hâsılı Selçuk'a bağlı olan aşiretler, onun vefatında üç'e ayrılmışlar

ve her biri birer oğluna bağlanmışlardı. Sonra Aslan'ın aşiretini Sultan Mahmud, Horasan tarafına geçirerek, dağıtmak istediye de, bunların bir kısmı Azarbeycan'a gitti. Daha kalabalık kısmı da Horasan tarafında dolaşıyorlardı. Musa ve Mikâil'in aşiretleri de Mâverâünnehir'de kalmışlardı.

Musa'nın aşireti de Mikâil oğulları'na tâbi olarak Selçuklular'ın bu iki kısmı Mâverâünnehir'de Ali Tekin ile çarpışıyorlardı.

SULTAN MAHMUD'UN VEFATI VE MES'UD'UN TAHTA ÇIKMASI

421 senesi Rebülevvel'inde Sebüktekin'in oğlu (Sultan Mahmud Gaznevi), vefat etti. Akıllı, hayırsever, dindar ve hanefi mezhebindeydi. Âlimlere ve şâirlere çok ikram ve iltifat ettiği için, her taraftan bilginler ve hüner sahipleri onun sarayına giderlerdi. (Firdevsi)'nin "Şehnâme" si ve (Utbi)'nin "Tarih" i gibi pek çok kitaplar onun adına yazılmıştı. Ceyhun nehri üzerine emsali görülmemiş bir köprü yaptırdı. Bunun için iki milyon altın sarfettiği söylenir. Ordusunda dört yüzden fazla harbe alışık fil vardı. Ondandır dolayı başka devletlerle olan muharebelerde galib gelmiştir.

Küçük oğlu Mehmed'i çok sevdiğinden, tahtına onu vasiyet etmişti. Büyük oğlu Mesud o vakit İsfahan'da idi. Ondandır dolayı Mehmed, babasının vefatında Gazne'de tahta oturdu.

Mesud bunu haber alınca, kardeşi Mehmed'e mektup yazdı ve babasının ona vasiyet ettiği memleketlerden hisse istemedi, ancak kendisinin aldığı

(Taberistan, Cebel, İsfahan) gibi ülkelerle yetineceğini beyan, fakat ağabey olduğu için hutbede kendi isminin öne alınmasını istedi.

Mehmed ise, Mesud ile muharebe etmek için ordusu ile Gazne'den çıktı. Fakat şehirden çıkarken başından kavuğu düştü. Halk bunu şom saydı. Esasen kendisi orduda oyun ile, içki ile meşgul olup, ne askerin işine, ne de idareye bakardı. Mesud ise, yaşca ondan büyük olduğu halde, birkaç defa başkumandanlık etmiş, memleketler almış olduğundan. kumandanların çoğu ona taraftar idiler.

Şevval'in üçüncü günü asker isyan ederek, onu tutup hapsedtiler. Ve büyük kardeşi Mesud'a biat ettiklerini kendisine bildirdiler. Mesud, hareket ile Herat'ta orduya ulaştı. Ve Zilkade içinde herkesin biati yapıldı.

Sonra da Sultan Mesud, kardeşi Mehmed'i haptisten çıkararak ikramda bulundu. Ve onun aleyhine yürüyen ve kendisini tahta çıkarmak için yaptıkları hizmet ile övünen kumandanları tutup birer birer idam etti. Ve zulmün neticesinin ne olduğunu herkese anlattı.

Sultan Mesud, Herat'ta bu suretle işleri yoluna koyduktan sonra, 422 senesi içinde Gazne'ye geldi. Ve her taraftan cülûs tebrikleri için elçiler geldi. Bu suretle Sultan Mesud büyük bir saltanata nail oldu. Çünkü (Horasan, Gazne, Hint ülkesi, Sind, Siciistan, Rey, İsfahan ve Bilâd-ı Cebel), hep onun emri altına girdi. Ve sonra (Mekren ve Kırman)a asker göndererek, oralarını da zaptetti.

RUMLAR İLE YAPILAN MUHAREBELER

(Konstantaniye) Kayseri 421 senesinde büyük bir ordu ile Suriye tarafına yürüdü. Ordusunda disiplin yoktu. Haleb'e yaklaşınca, (Merdasoğulları) ndan Haleb Emîri olan (Şiblüddevle), küçük bir kuvvet ile çıkıp bu orduyu dağıttı ve birçok ganimetler elde etti.

Fakat El-Cezîre Beyleri, aralarındaki geçimsizlikten dolayı birbirinin aleyhindeydiler. (İbn-i Atîr) adındaki emir, elinde bulunan (Ruhâ) kalesinin bir burcu ile, bir miktar araziyi yirmibin altın karşılığında Kayser'e satmış olduğundan, bunu vesile bilen Rumlar, 422 senesinde Ruhâ şehrini zaptetmişlerdir. (Urfa'nın bir adı da Ruhâ'dır.)

B Ü Y Ü K L E R İ N Ö L Ü M Ü

385 senesinde (Dârekutnî) diye tanınan (İmâm Ebu'l Hasan Ali), Bağdat'da vefat etti. Hadis âlimlerinden ve Şâfîî imâmlarından ve zamanının edîb ve şâirlerinden bir zâttı.

Yine o sene (Hasan-ı Sirâfî'nin oğlu Yusuf) vefat etti. Babası da, kendisi de âlim, kıymeti yüksek bir adamdı. Babası (Hasan Sirâfî), (Sîbeveyh) in kitabını şerhettikten sonra, "Kitâb-ı İkna" yı yazdı. Fakat tamamlamadan vefat edince, oğlu Yusuf onu tamamladı, sonra da "Kitâb-ı Sîbeveyh" in beyitlerini açıkladı ve daha birçok faydalı kitablar vücuda getirdi.

388 senesinde de riyaî ilimlerde şöhret kazanan (Ebu'l Urefâ) vefat etti. Yine bu sene "Kitâb-ı Hu-

tut-u Mısır" yani, Mısır yazılarını bildiren kitab ve "Kitâb-ı Kudât-ı Mısır" yani, Mısır kadılarını ve hakimlerini anlatan kitab gibi birtakım eserlerin yazarı olan (İbrahim Mısri'nin oğlu Hasan), hayat dersini hatmetti.

Yine bu sene "Kitâb-ı Zevâcır" ve "Kitâb-ül Muhtelif ve'l Mü'telif" sahibi (İbrahim oğlu Ebû Ahmed Hasan) vefat etti. Mantıktan bir kitabı, lügati ve darb-ı mesellere ait eserleri vardır.

Yine bu sene (Dâvud-u Zâhiri) mezhebinde bulunan (Kâadi Ebu'l Hasan El-Cezri) bakâ âlemine göçtü. Evvelce Adududdevle ile bulunmuştu.

393 de eski Hâlife (Tâyi'lillâh), ahirete göçtü. Onun namazında bulunmak üzere eşrâf ve kaadiler ve birçok zevât "Dâr-ül Hilâfe" ye gittiler. Namazını, yerine geçen (Kaadirbillâh) kıldırdı. (Allah rahmet eylesin).

Yine bu sene nahiv âlimlerinden "Kitâb-ül Lem" sahibi ve başka bitablar müellifi (Cinnî'nin oğlu Osman) vefat etti. (İns ve cinnî yaratan Allah ona rahmet etsin).

398 senesinde ediplerin ve şâirlerin öncüsü "Ma-kaamat" sahibi (Bedi-i Hemedâni) ve lûgat ilminde meşhur olan "Sıhha-ı Cevheri" sahibi (Ebû Nasr İsmail Cevheri) ve 399 senesinde (Yûnus'un oğlu Zeyc) diye tanınan "Zeyc-i Hâkimi" sahibi (Yûnus-u Mısri'nin torunlarından Abdurrahman'ın oğlu Ali) vefat ettiler.

Kelâm ilminin büyük âlimlerinden eş'arî mezhebinde bulunan meşhur (Kadi Ebûbekr Bâkilâni) Bağdat'da 403 senesinde vefat etti. Zamanında (Eşâ-

ire) dedikleri eş'arî mezhebi âlimlerinin reisi idi. (Allah rahmet eylesin).

404 senesinde Mu'tezile'nin büyüklerinden ve şeyhlerinden (Said'in oğlu Kadî Ebu'l Hasan Ali İstahri), 80 yaşını geçtiği halde vefat etti. Batinilerin fikirlerini red için eserler yazmıştır. (Allah taksiratını affetsin).

406 senesinde Bağdat alevilerinin ileri geleni ve meşhur divan sahibi (Şerif Radi) ve nahiv imâmlarından "İzah" kitabını açıklamış olan (Ebû Talib Ahmed) ve Şâfii imâmlarından birçok eser yazan (İmâm Ebû Hâmiş İsfereyini) vefat ettiler. (Hepsine Allah rahmet etsin). Bu İmâm Ebû Hâmid, uzun müddet Bağdat medreselerinde ders okuttu, dersinde 300 den fazla fakih âlimler bulunurdu.

Yine o sene Kuzey Afrika Emîri (Bâdis) vefat ederek, yerine oğlu (Muiz) geçti. Ahaliyi, mâlikî mezhebine sevkeken bu Muiz'dir.

413 senesinde (Şâir-üs Sünne) diye tanınan (İyşes Sekri)'nin oğlu (Ali), vefat etti. Eshab hakkında pek çok methiyeleri ve Şii şâirlere karşı reddiyeleri olduğundan, (Şâir-üs Sünne) diye tanınmıştır.

Yine o sene imâmiyenin müctehid ve fakihî olan (Mu'lim'in oğlu Abdullah) vefat etti. (Şerif Radi)'nin kardeşi olan (Şerif Murtaza), onun hakkında mersiye söylemiştir. (Allah taksiratını affetsin).

414 senesinde Mu'tezile imâmlarından İlm-i kelâmında meşhur eserleri olan (Kadî Adulcebbâr) 90 yaşını geçtiği halde sesizler mahallesine göçtü. (Allah taksiratını affetsin).

418 senesinde şafii fakihlerinden ve kelâm ilminin büyük üstadlarından (Ebû İshak İsfereyânî) vefat etti Nisâbur'un bütün meşâyihî ondan ilm-i kelâm okumuşlardır. Ve bütün Horasanlılar onun ilmini, fazlını dillere destan etmişlerdir. Usul'de ve dinsizleri red hakkında muhtelif kitapları vardır. İctihad derecesine yükselmiş âlimlerden biridir. (Allah bol bol rahmet etsin).

KADİR'İN VEFATI VE KAIM'IN HİLÂFETE GEÇMESİ

422 senesi Zilhiccesinde Abbasi halifesi (Kadir-billâh) vefat etti. 86 sene on ay yaşadı. Hilâfet müddeti ise 41 sene bir aydır. Âlim ve salih, hayır sever, kadri yüksek bir zattı. Mu'tezileyi red için bir kitab yazmıştır. Mehdi camiinde her cuma günü hadis okunan halkada, bu eser de okunurdu. (Allah rahmet eylesin) vefatında oğlu ve veliahdı (Kaimbiemrillâh) hilâfet tahtına oturdu.

(Zehebi) der ki: "O asırda Eş'ariye'nin reisi (Ebû İshak İsfereyânî) ve Mu'tezile'nin reisi (Kâdi Abdülcebbar), Râfiziler'in reisi (Şeyh Muktedir), Kirâmîye'nin reisi (Heysam'ın oğlu Mehmed) ve Kurr'a'nın reisi (Ebu'l Hasan-il Hamâmî), hadis âlimlerinin reisi (Said'in oğlu Hafız Abdülgani), Sofiye'nin reisi (Ebû Abdurrahman Süleymî), şâirlerin reisi (Derrâc'ın oğlu Ebû Amr), tecvit âlimlerinin reisi (İbn-ül Bevvâb), hükümdarların reisi (Sultan Mahmud Gaznevî) idi."

(İmâm Suyûtî), Zehebi'nin bu sözünü naklettikten sonra, ona ekliyerek der ki: "(Zenâbika)nın

reisi (Hâkimbiemrillâh), kûgatçilerin reisi (Cevherî), nahivcilerin reisi (İbn-i Cinni), (bulegâ)nın reisi (Bedî Hemedânî), hatiplerin reisi (İbn-i Nubâte), müfessirlerin reisi Habîb-i Nisâburi'nin oğlu Ebu'l Kaasım), hülefânın reisi (Kadirbillâh) idi ki, halifelerin en önde gelenlerindendir. Fakihdir, kitab da yazmıştır, hatta (Salâh'ın oğlu Nakiyüddin) onu şâfiî fakihlerinin sırasında saymıştır. Hilâfet müddeti öteki halifelerden en uzundur."

KADIR HAN'IN VEFATI

Türkistan Emiri (Kadir Han), 423 senesinde vefat etti. Adaletli, iyi huylu, mücahid bir zât idi. (Huten) memleketlerini alan odur. Vefatında oğlu (Kaşgar ve Hoten) vilâyetlerinin hükümdarı olan (Ebû Şücâ' Aslan Han), onun yerine tahta çıktı.

Fakat kardeşi (Tınaz ve İspicab) hükümdarı olan (Kadir'in oğlu ikinci Buğra Han) onun üzerine asker gönderdi ve muharebe sonunda galebe çalarak Aslan Han'ı tutup hapsetti ve Türkistan'a sahip oldu.

KAIMBİEMRİLLÂH'IN HALİFELİK ZAMANI

Kaimbiemrillâh, 422 senesi sonlarında tahta çıktığı zaman, Büveyhoğulları'ndan Irak emiri olan (Celâlüddevle), paraca çok sıkıntıya düştüğünden, devletin işlerini idarede âciz kalmıştı. Bundan dolayı 423 senesinde askerler isyan ederek, onu Bağdat'dan çıkardıkları halde, tekrar getirip yerine oturtular.

O aralarda Sultan Mahmud'un oğlu Sultan Mesud'un Bağdat'a geleceği işitildi. Gerçekten de Sultan Mesud, Gazne'de tahta çıkıp, devlet işini yoluna koymuştu. Babasının zamanında Hindistan seraskeri olan (Niyâltekîn'in oğlu Ahmed)i yerinde bıraktıktan sonra Irak'a gitmek için Nisâbur'a gelmişti. Irak'a giderken, kendisinin yolunu kapayacak bir kuvvet yoktu. Sünniler de onun gelmesini istiyorlardı. Fakat kendisi Nisâbur'da iken Niyâltekîn'in oğlu isyan etti. Sultan Mesud, (Kâkeveyh'in oğlu Alâaddin)i, İsfahan valiliğinde (Kaabus'un oğlu Minûçehr)in oğlu (Dârâ)yi Cürcân ve Taberistan valiliğinde, senede bir miktar kesin vergi vermek üzere yerlerinde bıraktı. Ve Bilâd-ı Cebel'in işlerine bakmak için. (Ebû Sehl-i Hamdûni)yi (Rey) şehrine gönderdikten sonra, kendisi 424 senesinde Hindistan'a gitti. Bundan dolayı Irak'a geleceği sözleri ortadan kalktı, halkın fikrine de sükûn geldi.

Fakat Bağdat askeri yine isyan ederek, Sultan'ın sarayını yağma ettiler. O sırada aşağı tabaka da Bağdat'da açıktan açığa halkın mallarını ellerinden almaya başladılar. Celâlüddevle, bu rezillerin hakkından gelemedi. Halife ise ondan daha âcizdi. Bu yüzden hilâfet ve saltanat işleri bozuldu.

Hatta 426 senesinde bazı askerler, Bağdat'a yakın bir köye geldiklerinde, Kürtler gelip, onların hayvanlarını ellerinden aldılar. Askerler de dönüp, Halife Kaim'in çiftliğini yağma ettiler. Celâlüddevle, aczinden dolayı ne Kürtler'i tutabildi, ne de o askerleri Halife'ye teslim edebildi.

Halife bundan çok müteessir olarak kadılar, mahkemeleri; şahidler, şahidliği, fakihler de fetva vermeyi bıraksınlar diye emretti.

Dolandırıcılar ve alçak gürûhu, gece gündüz şehir içinde halkı soyuyorlardı. Buna mâni olan yoktu. Çünkü asker ancak Sultanı ve onun memurlarını koruyabiliyorlardı. Bedevî araplar ise, yol kesiyor, köyleri yağma ediyor ve yolculara zarar veriyorlardı.

O sırada Rumlar da büyük bir kalabalıkla Halep üzerine hücum etmişlerdi. Halep valisi (Şiblüdevle), onlara karşı çıkıp, bozguna uğrattı. Ve (İzâz) iline kadar takip ederek, pek çok ganimet malı aldı.

427 senesinde asker, yine isyan etti. Celâlüdevle Bağdat'dan çıkıp Tekrit'e gitti, asker de onun sarayını yağma etti. Sonra Halife araya girerek, Sultan'ı Bağdat'a tekrar getirdi.

Celâlüdevle ile, kardeşinin oğlu ve Fâris Emiri olan (Ebû Kâlicâr), birbirlerine yardımcı olmaları lâzım gelirken, biri ötekinin aleyhinde uğraşıp durduğu için, ikisi de zayıf düşmüşlerdi. Bunun üzerine 428 senesinde Şâfil fakihlerinden (Kâdi Ebû'l-Hasan-il Mâverdi) ile başka âlimler, ikisinin arasına girip, barıştırmak istediler, onlar da yemin ile birbirine söz verdiler. Ve Halife Kaim tarafından Ebû Kâlicâr'a güzel hil'atler gönderildi. Ve Celâlüdevle'nin kızı, ellibin altın mehr ile Ebû Kâlicâr'ın oğlu (Ebû Mansûr) ile evlendirildi.

Hakiki kuvvetten düşenler, ünvan ve lâkabla teselli buldukları için, Celâlüdevle de bu sırada Halife Kaim'den (Melik-ül Mülûk) yani, "Hükümdarlar hükümdarı" ünvanını istedi. O zaman Abbasi Ha-

lifesinin elinde maddi bir kuvvet olmadığı halde, böyle lâkablarla menşûrlar verirlerdi. Fakat Kaim, bunda tereddüt etti ve fakihlere sordu. Onlar da aynı fikirde birleşemediler, bazıları bunda bir beis görmedi, bunun üzerine Kaimbiemrillah, 429 senesinde Celâlüddevle'ye (Melik-ül Mülûk) ünvanını verdi.

(Kâdi Kudât) yani "Baş kadı" olan (Ebû'l Hasan-il Mâverdi), başkalarından daha çok Celâlüddevle ile hususiyeti olduğundan, hergün hükümete gider gelirdi. Ancak bu ünvana muhalif bulunduğu için, Celâlüddevleye gidip gelmekten kesildi ve bir köşeye çekildi. Fakat Celâlüddevle, onu dâvet ederek, tek başına huzuruna kabul ile: "Herkes bilir ki sen, âlimlerin içinde bana en çok yakın olanısın. Benim istediğim bir hususta onlara muhalif oldun. Ve bunu ancak Hak için yaptın. Benim yanımda da senin din ve ilim bakımından mertebenin ne kadar olduğu anlaşıldı. Ben de bu meziyetini takdir ettiğim için, seni yanıma yalnız olarak kabul ettim." dedi. İmâm Mâverdi'de memnun ve rahat bir kalb ile onun huzurundan ayrıldı.

Celâlüddevle, sırf bir gösteriş olsun için (Melik-ül Mülûk) ünvanına heves etti. Halbuki yalnız bir Irak vilâyetine sözü geçiyordu. Onun işlerini bile çevirmekte güçlük çekiyordu. Hatta bir sene sonra Bağdat'da askeri isyan edince, Celâlüddevle, Bağdat'dan çıkıp savaşılmaya karar vermişken Musul Emiri (Kırvaş) gibi bazı kumandanlar araya girip, birtakım usul ve kayıdlarla yine sarayında kalması kararlaştırılmıştır. Asker ise, halka ezâ ediyor, zorla herkesin malını almaya velteniyor ve devletin iş-

leri artık düzelemeyecek bir hale gelmiş bulunuyordu.

Yine 429 senesinde Hanbelî mezhebinin şiddetli taraftarlarından (Yâğlânın oğlu Ali) nin ilm-i kelâmdan yazdığı kitabı, Allah'ın sıfatları hakkında (Mücessime) ye benzer hüküm ve kanaatleri hâvi olduğundan, Bağdat âlimleri onu reddederek, inkâr yoluna gittikleri sırada, meşhur âlim sôfi (Ebû'l Hasan El-Kazvini), (Mansûre Camii) ne gelip, bu hususda (Allah-ü Teâlâ, kendini bilmez zâlimlerin söylediklerinden kat kat yüksektir) demiştir.

433 senesinde Bulgar kavminden bir cemaat, hac için Mekke-i Mükەرreme'ye gitmek için Bağdat'a gelmişlerdi. Bunlar hakkında toplantılar yapıldı. "Bulgarlar kimdir, ne millettir?" diye soruşturuldu. Cevab olarak "Bulgar kavmi, Türklerle, Sakaalibe arasında bir millettir. Şehirleri, Türk eyâletinin hududundadır. Bunlar kâfirdiler, yakında Müslüman oldular, Hanefî mezhebindedirler" dendi.

Müslüman memleketlerine gelip, giden ve henüz İslâm olmayan Türk ve Tatarlar. Bulgar köylerinde yaylaya çıkarlar, kışlamak üzere de Balasagon Kaşgar taraflarına gelirler ve yağmacılık yaparak, geçtikleri yerlere zarar verirlerdi. 435 senesinde bunlardan onbin çadır oba halkı, İslâm dinî ile şeref buldular ve kurban bayramında yirmi bin koyun kurban ettiler. Evvelce kendilerini Müslümanlar'dan korumak için topluca bulunurlarken, Müslüman olduktan sonra etrafa dağılarak, her köyle aşağı yukarı bin'er çadır olarak yerleşmiştiler. Türkler'den Müslüman olmayan ancak (Hatâiler) ile (Tatarlar) kaldı.

MAGRİB, MISIR VE ŞAM'IN DURUMU

Kuzey Afrika'da Şiler 423 senesinde başkaldırarak, bir şehri aldılar. Kuzey Afrika Emiri olan (Bâdis'in oğlu Muiz) tarafından gönderilen asker, o Şileri toptan öldürmüştü.

Mağrib'de hutbe, Mısır'ın ve Şam'ın sahibi olan (Zâhir-i Alevi) adına okunmaktaydı. Mezhebdaşlarının böyle katliâm edilmesinden çok üzülmüştü. Fakat Muiz, Sünnî olduğu halde, (Zâhir) memleketinde müstakil olduğundan ona bir şey yapamazdı.

427 senesi Zilhiccesinde (Muizz-i Alevi) ölünce, yerine oğlu (Mustansir billâh) hilâfet tahtına geçti.

Bu sene Kuzey Afrika'da (Zenâte) kabilesi isyan etmişlerdi. (Cefne) denen yerde (Bâdis'in oğlu Muiz)'in askeri ile çarpışarak fena halde bozuldular. Ondan sonra Muiz, birçok fetihler kazandı. Daha sonra (Hammâdoğulları) isyan etti, bir hayli zaman da Muiz onlarla meşgul oldu.

429 senesinde Halife Mustansir ile Konstantiniye Kayseri arasında yapılan sulhda 5000 İslâm esirini salıvermek ve (Kamâme) kilisesini tamir etmek şartları vardı. Kayser, 5000 Müslüman esirini salıverdi ve birçok para sarfederek Kamâme kilisesini tamir etti.

Yine o sene Mustansir'in (Düzberi) adındaki seraskeri, bir ordu ile Halep üzerine yürüdü. Ve muharebe sonunda Halep Emiri (Şiblüddevle)'yi öldürüp, Haleb'i aldı.

(Mervanoğulları)'ndan Diyarbekir Emiri (Nasruddevle), bu vakadan ürkererek, Musul Emiri (Kır-

vaş) ile mektuplaştı. Ve ordan asker istedi. (Süruç, Harran, Rika) Emîri (Vessâb-ı Nemîri'nin oğlu Şebîbî)yi (Düzberî) aleyhine birleşmeye çağırdı. O da kabul ederek, 430 senesinde Müstansir'in adını hutbeden kaldırarak, Abbasi Halifesi (Kaaimbiemrillâh) adına hutbe okuttu. Fakat Düzberî onu korkuttuğu için yine Müstansir'in adını hutbede bıraktı. Ve bir sene sonra vefat etti.

431 senesinde Rumlar ile Düzberî'nin askeri Hama ile Fâmiye arasında çarpışarak, Rumlar'ı kaçırdılar, Mısır askeri ganimetle döndü. Düzberî'nin heybeti devlet erkânının dikkatini çekti, Müstansir'in veziri ise, zaten onun aleyhinde idi. Gizli elerle Düzberî'nin askeri içine fesat soktular ve orduda fitne çıktı. Veziri, (Kefertab)a kaçtı. Bir müddet orada kaldıktan sonra öldü. Ondan sonra Şam tarafları çok karışmıştır.

434 senesi Receb'inde (Sikkîn) adındaki şahıs, Mısır'da çıkıp, Hâkimbiemrillâh olduğunu söyledi ve öldükten sonra da tekrar dirildiğini iddia etti. Zaten Hâkim'e pek benziyordu. Hâkim'in öldükten sonra dönüp geleceğine inananlar da ona tâbi oldular. Ve kendisini alıp, Halife'nin sarayına götürdüler. Sarayın dehlizine gelince, bekçiler mâni olmak istedi. Sikkîn'i getirenler: "Ne yapıyorsunuz? Hâkimdir." dediler, Bekçiler önce korktu, sonra şüpheye düştüler ve Sikkîn'i tuttular, gürültü büyüdü. Çatışma oldu, dışarıdan gelen asker Sikkîn ile onu getirenler üzerine hücum ettiler, kimini öldürdüler, kimini de astılar.

435 senesinde Kuzey Afrika Emîri (Bâdis'in oğlu Muiz), Abbasi Halifelerine bağlanarak, (Emîr-

ül Mü'minin Kaimbiemrillâh) adına hutbe okuttu. Ve Kaim tarafından kendisine Mağrib ülkesinin ve-rildiğine dair menşûr ile hil'at, kılıç, at ve bayrak gönderildi. Bunlar denizden gönderilmişti. Afrika'ya ulaştıkları zaman, Cuma günü hatib minberde ikinci hutbeyi okurken, bayraklar camie getirilince, hatib efendi, cemaate karşı: "İşte sizi bir kelime üstünde toplayacak livâ-ül hamd budur. İşte Muizzüddin de burada bunu dinliyor. Allah'dan kendime ve size mağfiret dilerim." dedi. Ondan sonra Alevîler'in hutbesi kalktı ve bayrakları yakıldı, hutbeler, Abbasi Halifesi adına okunmaya başlandı.

Bu suretle Mağrib'de Şiilerin hükümeti ortadan kalktı. Gazneliler Devleti'nin zuhuru ve Mâverâünnehir ahalisinin Sünnî olmaları dolayısıyla doğuda da Şiilerin nüfûz ve tesirleri azalıyordu. Bu sırada Selçuklular devleti'nin de Sünnî olarak meydana çıkması, Şiileri bütün bütün itibardan düşürmüştür.

İsmailiye mezhebinde bulunan Şiiler'den birçok kimseler, Mâverâünnehir'e gidip, halkı Mısır'a sahip olan (Mustansir-i Alevî)ye bağlanmaya dâvet ettiler. Ve Sünnîler'in kabul edemeyeceği Şii fikirleri meydana çıkardılar. Ve Türkistan'ın sahibi olan İkinci Buğra Han, işi araştırarak, 436 senesinde onları toptan öldürmüştür.

Muiz'in Alevî hutbesini kaldırarak, Abbasi Halifesi adına hutbe okuması, Müstansir Alevî'ye pek güç gelmişti. Fakat Muizz'in Afrika'daki kuvveti çok olduğundan, o tarafta bir şey yapamıyordu. Fakat bu iş, içine işlemişti. Birçok zaman bunun için bir tedbir düşündü. Sonunda birbiriyle harb eden (Rağbe) ve (Riyah) adında iki Arap kabile-

sinî barıştırıp ve pek çok mal sarfederek, ordu hazırlatıp 442 senesinde onları Kuzey Afrika'ya göndermiştir.

Bu iki Arap kabilesi, Mısır'dan hareket ettikten sonra, (Berta)yı aldılar. Ve Muiz tarafından üstüste gönderilen askerlere galebe çalarak, (Kayrevân)a kadar gitmişlerdir.

SELÇUKLULAR DEVLETİ'NİN DOĞUŞU

Selçuklular, çok çenkci bir millettir. Binicilikte ve okçulukta hiç bir millet onlarla boy ölçüşemezdi. Selçuk'un vefatında ona bağlı olan aşiretler, üç'e ayrıldı ve her biri bir oğluna tâbi oldu. Sâmânî devletinin çöküşünde bütün Mâverâünnehir ülkesi Türkistan hanlarının elinde kalmıştı.

Sultan Mahmud, Buhara Hanı (Ali Tekin) üzerine asker gönderip, Ali Tekin'in kaçması sırasında (Aslan) da kendi aşireti ile bir tarafa çekilmişti. Sultan Mahmud, birtakım vaadlerle ve hilelerle onu yanına getirdikten sonra hapsetmiş ve ansızın aşiretini vurarak, mallarını ellerinden almış ve hepsini Horasan tarafına göndermiş ve ayrı ayrı yerlerde yerleştirmiş olduğunu yukarıda görmüştük.

Selçuk'un oğlu (Mikâil) ölünce, aşireti Mikâil'in oğullarına bağlandı. Selçuk'un oğlu (Musa)'nın aşireti de sonradan onlara katıldı. Mikâil'in oğlu (Tuğrul) Bey hepsinin başı ve âmiri idi. Selçuk'a bağlı olan Oğuzlar'ın iki kısmı Tuğrul Bey'in emri altında olarak Mâverâünnehir'de kalmışlardı.

Aslan'ın aşiretinin vergi memurları halka zulmettiği için, içlerinden bir bölüğü ayrılıp, Isfahan'a,

oradan da Azerbeycan'a geldiler. Geri kalanı da yerleştikleri yerleri bırakarak, etrafı yağmaya koyuldular.

Sultan Mahmud, onların üzerine asker gönderdiyse de fayda vermedi. Kendisi ordusu ile hareket edince, onlar da Cürcân'a kaçtılar. Sonra Mahmud'un oğlu Sultan Mesud, onlardan bazılarını kendi hizmetine aldı. Babası Mahmud'un vefatında kardeşi Mehmed ile harbetmek için yola çıktığı zaman, bu Oğuz askerleri de beraberindeydi.

Sultan Mesud, Gazne'de babasının tahtına oturduktan sonra hükümetini kuvvetlendirdi. Irak'a gitmek üzere Horasan'a gelince, babası zamanından kalına Hindistan seraskeri (Niyâltekîn'in oğlu Ahmed) isyan etti. Sultan Mesud, Horasan, Rey, Cürcân ve Taberistan işlerini yoluna koyduktan sonra, Hindistan'a gitti. Kendisine karşı gelenleri bastırdı. Ve Hindistan işlerini de düzelttikten sonra babasının alamadığı (Seresti) kalesini 425 senesinde zapta muvaffak oldu.

Fakat Aslan'ın aşiretinden Cürcân tarafına gitmiş olan fırka, Horasan'a dönerek, yağmaya koyuldu. Halktan birçok serseriler de onlardan örnek alarak, bir araya geldi, şehir ve kasaba basarak etrafa saldırdılar. İsfahan Emîri (Kâkveyh'in oğlu Alâaddin) ve Cürcân ve Taberistan Emîri (Dârâ) ise, kendilerine kesilen vergileri vermek istemediler ve Sultan Mesud ile harb etmek için aralarında anlaşma yaptılar. Harzem'de de karışıklıklar ve isyanlar çıkmıştı.

Sultan Mesud, bir müddet daha Hindistan'da kalmak niyetindeyken, Gazneli Türkler'in Hora-

san'da başkaldırdıklarını işitince, hemen dönüp Horasan'a gitti.

İşte o sırada Horasan seraskeri (Ebû Sehl Hamdûni), Isfahan üzerine yürüyüp, Alâüddevle ile şiddetli bir muharebe yaptı. Alâüddevle, sonunda bozularak, dağlara kaçtı, Ebû Sehl de Isfahan'a girip, onun hazinelerini elde etti. (Sinâ'nın oğlu Ebû Ali) yani meşhur (İbni Sinâ) o zaman Alâüddevle'nin hizmetinde bulunuyordu. O sırada onun kitapları da alınarak Gazne'ye gönderildi ve hepsi Gazne kütüphanesine kondu. Sultan Mesud'un teşrifatçısı (Taşfıraş) da, birçok asker ile Nisâbur'a gitti. Gazne Türkleri'nin kötü hallerini gördü, bunun üzerine ileri gelenlerinden 50 kadarını astırdı ve bununla başkalarına ibret göstermek istedi. Fakat Türkmenler, yâni Oğuzlar, boyun kesmediler. Evvelce Azerbaycan'a giden arkadaşları ile buluşmak üzere Beyler ve ağaların kumandaları altından Horasan'dan Rey tarafına gittiler.

Sultan Mesud, bu gailelerle uğraşırken, Hindistan valisi Niyâltekin, gene isyan etti. Sultan Mesud, 426 senesinde onun üzerine büyük bir ordu gönderdi, yapılan muharebenin sonunda Niyâltekin, kaçmışsa da, sonunda tutularak öldürüldü.

Sultan Mesud, Gazneli Türkler'i Horasan'dan çıkardıktan sonra ordusu ile Cürcân ve Taberistan'a gidip, o tarafları zaptetti. Dârâ, kendisine kesilen vergiyi vermeyi kabul edip, Sultan Mesud'dan amân istedi, o da kabul edince, birçok mal alıp Horasan'a döndü.

Horasan'dan Rey tarafına giden Gazneli Türkler ise, (Damegan ve Sümnan) şehirlerini ve Rey

köylerini basıp, yağma ettiklerinden 427 senesinde (Ebû Sehl Hamdûnî) ve (Taşfıraş), hemen işi Mesud'a bildirdiler. Ve Cürcân emirinden yardım isteyerek, Gazneli Türkler üzerine yürüdüler. Fakat muharebe sonunda Taşfıraş, birçok zabıt ve ileri gelenlerle beraber öldürüldü ve ordusu dağıldı. Ebû Sehl de, (Taberek) kalesine kapandı. Onun üzerine Türkmenler Rey şehrine girip, birçok mahallelerini yağma ettiler. O sırada Cürcân'dan yardıma gelen asker üzerine hücum edip, ikibin kadarını esir ettiler, gerisi de bozgun olarak kaçtı.

Bunlar, Selçuk'un oğlu Aslan'ın aşîretinin bir kısmı idi. Evvelce Azerbeycan emîri, onların şerrinden korunmak için kendilerine iyi muamele ve ikram etmişse de, yine adam öldürmekten ve yağmaya girişmekten geri durmuyorlardı. Hatta 429 senesinde (Meraga) şehrini basıp, yağma ettikten sonra, yaktılar. Azerbeycan emîri etraftaki kumandanlarla sulh yapıp anlaşarak, bu Türkmenler üzerine halkı ayağa kaldırdı. Bunun üzerine Türkmenler dağıldılar, bir kısmı (Boğa) adındaki reisin kumandası altında olarak Rey'de bulunan arkadaşlarının yanına gittiler. Bir kısmı da (Mansûr) ve (Göktaş) adındaki reislerin kumandasında (Hemedan)ı sardılar. Deylemlilerden birçok halk da onlara katıldı. Rey üzerine giden Türkmenler'in kuvveti arttığından, şehre girerek, yağma ettiler. Sonra içlerinden bir fırka ayrılıp, Hemedan'daki bölüğün yanına gittiler. Ve ikisi birleşip, 430 senesinde zorla Hemedan'a girerek, yapmadıkları vahşet kalmadı. Bunlardan bir kısmı ayrılıp, Kazvin'i almışlardı. (Urmiye) de bulunan bir fırkaları da Ermenistan'a

gşrip. birçok ganimet aldılar, sonra Kürdistan'a döndüklerinde Kürtler'le çarpışıp, pek çok adamlar öldü, nice bakımlı şehirler harap oldu.

İşte bunlar hep Selçuk'un oğlu Aslan'ın dağılmış olan aşiretidir ki, Selçuklular aşiretlerinin üçte biri demektir. Fakat geri kalan üçte iki aşiretler, Mâverâünnehir'de yerleşmişlerdi. Sonradan onlar da Ceyhun nehrini geçmişlerdi. Şimdi onların durumunu etraflıca anlatalım:

Yukarıda yazıldığı gibi, Selçuk aşiretlerinin iki kısmı ki, Mikâiloğulları'na tâbi olarak Mâverâünnehir'de kalmışlardı. Buhara Emiri (Alitekin) ile harbediyorlardı. Alitekin, onların aleyhine halkı ayaklandırdı ve onları büyük zararlara soktu. Onlar da bu suretle Ceyhun nehrini geçip, Hârezm tarafına ulaşmışlardı.

Bunlar, Selçuk'un oğlu (Mikâil) (Tuğrul Bey), (Davud) ve (Peyko) adındaki Selçukoğulları'na bağlıydılar. Tuğrul Bey ile Davud'un, (İbrahim Niyâl) adında anne bir kardeşleri vardı. O da onların yanında bir başbuğdu. Ve hepsinin reisi ve kumandanı Tuğrul Bey'di.

Hârezm yakasına geçtiklerinde, Hârezm Emiri (Harun), onlara çok ikram etti, ve yabancılara karşı onlarla bir andlaşma yapmayı teklif etti. Tuğrul Bey, Davud ve Peyko, üçü de gelip, 426 senesinde Hârezm'in dışında çadırlarını kurdular. Harun ise, onlara vefasızlıkla zülmederek, üzerlerine (Şah Melik) adındaki Bey'in kumandasında Hârezm askeri ile onları bastırdı ve pek çok adamlarını öldürerek, birçok mallarını aldı. Bundan dolayı Tuğrul Bey ile kardeşleri Merv'e gitmek üzere (Nisa)

Mefaz'e gitmişler ve o zaman Sultan Mesud, Taberistan'da bulunduğu için kendisine tâbi ve yardımcı olmak için himâyesini istemek üzere hususi adamlar gönderdiler.

Sultan Mesud ise, giden adamları tutup hapsedti. Teşrifatçısı ve diğer büyük kumandanlar ile onların üzerine asker gönderdi. (Nisa) yanında yapılan muharebede Gazneli Türkler bozulmuşlarsa da, Sultan'ın askerleri ganimet malının taksiminde kendi aralarında kavga ederlerken, Türkmenler, ansızın onların üzerine hücum edince, Sultan'ın askerleri fena halde bozuldu ve bütün mallarını, eşyalarını bırakarak firar ettiler. O zaman Sultan Mesud, Nisâbur'da bulunuyordu. Bozgun asker oraya gelince, Sultan Mesud, yaptığına pişman oldu, kendi askerinin Türkmenler'den gözleri yılmış olduğunu gördü, işin sonunu düşünerek üzüldü ve çaresiz Mikâiloğluna adamlar ve hilatler göndererek gönüllerini almak istedi ve Ceyhun kenarındaki (Âmilüş-şat) adındaki şehre gitmeleri ve kötülük ve karışıklıktan sakınmalarını emretti. (Nisa) şehrini Tuğrul Bey'e, (Tihistan)'ı Davud'a, (Ferâre)'yi de vergi karşılığı (Peyko)'ya verdi ve üçüne de (Dihkan) ünvanının bağışladı.

Mikâiloğulları, bunlara ehemmiyet vermediler. Fakat kendisine itaat ederek amcaları (Aslan)'ın hapisten çıkarılmasını istediler. Sultan Mesud, o zaman Belh'de bulunuyordu. Aslan'ı getirtti ve gelip almaları için onları Belhe çağırdı. Onlar ise, Mesud'dan emin olmadıkları için, yanına gidemediler. Sultan Mesud da, Aslan'ı mahpus bulunduğu yere geri gönderdi. O yüzden aralarında harb çıktı. Fakat bu

muharebede Sultan Mesud'un askerleri bozuldu, Selçuklulâr Horasan'ın birçok yerlerini aldılar ve köylere memurlar tayin ettiler.

Sultan Mesud tarafından gönderilen otuzbin kişilik bir ordu, 429 senesinde (Serhas)a gelince, Mikâiloğulları da Merv'de idiler. Muharebe sonunda ordu seraskeri kaçtı, ordusu bozuldu ve ordunun bütün malları ve eşyası Tuğrul Bey'e kaldı.

Sonra Tuğrul Bey, kardeşi Davud Bey'i Horasan'ın merkezi olan Nisâbur'a gönderdi. Horasan seraskeri (Ebû Sehl Hamdûni), bunu işitince kaçtı. Davud Bey, muharebesiz Nisâbur'a girdi. Kardeşi Tuğrul Bey adına memleketi zaptetti. Arkasından Tuğrul Bey de Nisâbur'a gitti.

O sırada Halife Kaim'in gönderdiği adamlar Nisâbur'a geldiler. Halife, gerek onlara, gerekse Rey, Hemedan ve Bilâd-ı Cebel'de bulunan Oğuzlara nasihat yollu mektuplar gönderip, adam öldürmek, mal çalmak ve memleket harap etmekten onları sakındırıyordu. Tuğrul Bey ile kardeşleri Halife'nin gönderdiği adamlara hürmet gösterip, ikram ettiler.

Tuğrul Bey, hükümet merkezinde kalarak, Sultan Mesud'un tahtına oturdu. (Sultân-ı Muazzam) diye adına hutbe okuttu. Horasan valilerinin adeti olduğu gibi, haftada iki defa yapılan kötülükleri, zulümleri men için divan kurulurdu. O da onu yaptı. Kardeşi Davud Bey'i de Serhas'a gönderdi. Davud'da gidip orasını aldı.

Mikâiloğulları, Belh'den başka bütün Horasan şehirlerini aldıkları halde, Sultan Mesud taraftarlarının zihnini karıştırmamak için, yine hutbelerde onun ismini söylüyorlardı.

Sultan Mesud ise, ovalara sığmayacak kadar büyük bir ordu ile Belh'e gelmişti. Davud Bey de, Belh'e yakın bir yere gelerek cesur bir bölük atlı ile ansızın şehre girdi. Herkes bu kahramanlığına hayret etti. Halk arasında kadri büyüdü, Sultan askerlerinin gözleri yıldı, Sultan Mesud ne yapacağını şaşırdı. Ve Ramazan'ın başında yüzbin seçkin suvari ve pek çok cenk filleri ile Belh'den hareket ederek, (Mervşahcan)a vardı. Davud Bey de Serahs'a gidip, kardeşleri Tuğrul Bey ve Peyko ile birleşti.

Sultan Mesud, elçiler göndererek, onlarla sulh etmek istedi. Onlar da kendisinden emin olmadıklarını söyleyerek özür dilediler. Sultan Mesud, Merv'den Herat'a gitti. Davud Bey ise, Merv'e gidip, şehri almak istediye de, ahalisi karşı koydular. Davud Bey onları yedi ay sararak, sıkıştırdı ve Merv'i aldı.

Bu hadise, Sultan Mesud'a çok dokundu. Hemen Herat'tan Nisâbur'a, oradan da Serahs'a geldi. Selçukluların üzerine vardıkça onlar yer değiştiriyorlar, ondan dolayı bir yerde karşılaşamıyorlardı. Kış geldi, bahara beklemek için Nisâbur'a gitti.

Bahar geldi. Sultan Mesud, yaz gelince eğlence ve içki ile meşgul olurdu. Vezirleri ve yakınları memleket işiyle bu ilgisizliğinden dolayı ona çıkıştılar. Bunun üzerine Sultan Mesud, büyük bir ordu ile Selçuklular üzerine gitmek üzere Merv'e geldi. Selçuklular köylere girdiler, o da onların peşi sıra gittiği için bir hayli mesafe çöle girmiş oldu.

Halbuki Selçuklular, az şeyle geçinir, kanaatkâr kimselerdi. Fakat Sultan Mesud'un büyük ordusu-

nu çöllerde idare etmek çok zor olduğu gibi, o kadar kalabalığa su bulmak da müşküldü. Askerler üç senedenberi Selçuklular'la uğraşmaktan bezmiş, usanmışlardı. Bu sefer çölde suyu kıt bir yere kondukları için, su yüzünden aralarında fitne çıktı. Birbirini öldürüp, mallarını yağma etmeğe başladılar. Kumandanlardan bazıları artık Sultan Mesud'dan ayrılmak için aralarında görüşmeye başladılar. Davud Bey, Oğuzlular'ın büyük bir kısmı ile Sultan ordusunun hizasında, diğer bir kısmıyla da yan tarafında bulunarak ordudan geri kalanları yakalamaktaydı. Bu sefer, ordunun su yüzünden karıştığını görünce, üzerlerine çok şiddetli bir hücum yaptı. Ordu bozuldu. Oğuzlar onları gereği gibi kırıp, tam bir bozguna uğrattıktan sonra, Sultan Mesud, yüz kadar süvari ile kaçtı. Güç hal ile selâmet semtine ulaştı ve bir yerde durmayarak Gazne'ye kadar gitti. Selçuklular ise sayısız ganimet malı elde ettiler ve 431 senesi içinde bütün Horasan'ı aldılar.

Sonra Peyko, Herat'a girdi. Davud da Belh'e gitti ve şehri sardı. Sultan Mesud'un oğlu (Mevdud), büyük bir ordu ile Belh'in yardımına koştu. Davud'un ona karşı gönderdiği fırka ise, ansızın Mevdud'un öncülerini vurup, bozguna uğrattı. Onlara bakarak, arkadaki asker de bozuldu, Mevdud'da geri çekilmeye mecbur oldu. Bunun üzerine Belh'in muhafızı şehri teslim etti, o sırada aşağıda geleceği gibi Sultan Mesud'un öldüğü haberi geldi.

SULTAN MEVDUD'UN TAHTA ÇIKIŞI

Sultan Mesud, Horasan bozgunundan sonra 431 senesi Şevval'inde Gazne'ye geldi. Bazı kumandanlarını tutarak hapsetti. Oğlu Mevdud'u 432 senesi Rebülevvelinde seraskerlikle Horasan'a gönderip, kendisi de bir hafta sonra kardeşi Mehmed'i ve bütün hazinelerini beraberine alarak Hindistan'a gitmişti.

Selçuklular ile harbetmek için Hindistan'dan yardım istemeyi dahi zihninde kararlaştırmıştı.

Ceyhun nehrini geçerken hazinelerinin bir kısmı da beraberinde geçmişti. Kumandanlardan ve kölemenlerden bazıları bir araya gelerek, nehrin beri tarafında kalan hazineleri yağma ettiler ve Sultanlığı ister istemez onun kardeşi Mehmed'e teslim ettiler ve Sultan Mesud'un tarafında kalan asker ile muharebeye başladılar. Sultan Mesud, çaresiz kalarak kendisini biraderine teslim etti. O da vaktiyle ondan gördüğü iyiliğe karşı Mesud'un evlâd-ü ayâli ile istediği yerde oturabileceğini söyledi. Mesud da (Keyki) kalesini seçtiği için oraya gönderildi.

Mehmed'in oğlu (Ahmed) ise, babasının rızası olmaksızın bazı alçaklarla birleşerek, Sultan Mesud'u öldürmüş fakat babası Mehmed, bundan dolayı çok üzülmüştür.

Bu dehşetli haberi Mevdud işitince, ordusu ile Horasan'dan kalkıp Gazne'ye geldi. Mehmed'in askeri ile muharebe ederek, galebe, çaldı. Amcası Mehmed'i ve oğlu Ahmed'i yakalattı ve bu işte ilgili olanların hepsi ile beraber onları da öldürdü.

Bu suretle intikanını aldı ve Şaban içinde Gazne'de saltanat tahtına oturdu.

Mevdud'un bu zaferi üzerine, Herat ahalisi ayaklanarak, orada bulunan Oğuzları çıkardılar ve Mevdud adına memleketi korudular.

B Ü Y Ü K L E R İ N Ö L Ü M Ü

428 senesinde meşhur "Kudûri" kitabının sahibi (Ebu'l Hüseyin Ahmed Kudûri) hayat dersini hatmetti. Zamanında Hanefi fakihlerinin başı idi. (Allah rahmet eylesin).

Yine o sene İslâm filozoflarının başı sayılan (Ebû Ali İbn-i Sina) vefat etti. Babası Belh'li idi. Emir Nuh Sâmânî zamanında Buhara'ya nakletmişlerdi. Orada İbn-i Sina ile kardeşi doğdu. İbn-i Sina 10 yaşındayken Kur'an-ı Kerim'i hatmetti ve 18 yaşındayken (Oklidis)'in kitabını ve "Mecazti"yi çözdü ve tıp ilmi ile meşgul oldu.

Sonra Hârezm'in eski merkezi olan (Gürgenç-Cürcaniye) şehrine ve oradan da birçok yerlere gitti. Sonra Rey şehrine uğrayıp, Fahrüddevle'nin oğlu (Mecdüddevle)'nin misafiri oldu. Daha sonra Cürcân ve Taberistan emiri (Şems-ül Meâlî), (Kaabus)'un hizmetinde bulunduktan sonra, İsfahan'a gidip, (Kâkveyh'in oğlu Alâüddin)'in dairesine yerleşti. Ondan çok hürmet ve itibar gördü. Sonra hastalanarak Hemedan'a gitti, orada 58 yaşındayken vefat etti. Pek çok eseri vardır. Şöhreti, kendisi hakkında fazla malûmat vermeğe hacet bırakmaz.

Efendisi olan Alâüddevle de, 433 senesi başında vefat etti.

SELÇUKLULAR'IN SONRAKI DURUMLARI

433 senesi başında Tuğrul Bey, Horasan'ın hükümet merkezi olan Nisâbur'u almış ve her tarafta onun adına hutbe okunmuştu.

Yukarıda geçtiği gibi, Alâüddevele vefat edince, büyük oğlu (Zahirüddin Ebû Mansûr), İsfahan'da babasının tahtına oturdu. Ve öteki kardeşi (Ebû Kâlicâr Gerşasef) ona uymayarak, Cibâl-i Beled'in bazı şehirleri ile Nihavend'i aldı ve en küçük kardeşleri (Ebu'l Harb) de Selçuk'un oğlu Aslan'ın aşiretinde Rey'de bulunan Oğuzlar'a baş vurdu, sonra da kardeşine isyan etti.

O sırada Tuğrul Bey'in ana bir kardeşi olan (İbrahim Niyâl Bey), bir fırka ile Rey tarafına gelmek üzereydi. O zaman Cürcân ve Taberistan kumandanları arasında anlaşmazlık vardı. 434 senesinde Tuğrul Bey', kardeşi Davud'u Horasan tarafında bırakıp, kendisi o tarafa hareket ederek, Cürcân ve Taberistan'ı aldı ve hutbe kendi adına okunmak üzere bir vergiye bağladı.

Bir vakitten beri Hârezm hükümeti de karışıklık içinde bulunuyordu. Etraftaki emirlerden (Şah Melik) veya (Şahmülk) adındaki Bey, Hârezm'i zaptetmiş olduğundan Tuğrul Bey, yine o sene o tarafa yürüyünce, Şahmülk, ona karşı çıktı fakat bozularak kaçtı. Ve çölden (Dihistan) ve (Kirman) taraflarını dolaşarak, (Mekran)a geldi. Fakat İbrahim Niyâl'in kardeşi ve Tuğrul Bey'in amcazâdesi olup, o taraflarda dolaşan (Ertaş), 400 süvari ile onu bastırıp, yakaladı ve Davud Bev'e teslim etti, sonra da gidip Herat'ı muhasara etti.

Tuğrul Bey, böylece Hârezm'i aldıktan sonra Rey şehrine geldi. İbrahim Niyâl ise, daha evvel Rey şehrini almış ve etraftaki şehirlerin de bazısını muharebe ile, bazısını da sulh yolu ile aldıktan sonra, Hemedan'a girip, şehri yağma etmişti. Tuğrul Bey'in Rey'e geldiğini işitince, Rey'e dönüp, fetrettiği yerleri Tuğrul Bey'e teslim etti ve kalkıp Sicistan tarafına gitti. Sonra Tuğrul Bey Taberek kalesini aldı ve hükümet merkezinde pek çok mücevherler ve kıymetli eşya buldu. Sonra gidip, Hemedan'ı zaptetti.

Yukarıda yazıldığı gibi, Selçuk'un oğlu Aslan'ın aşiretinden olan Oğuzlar, Rey ve Hemedan şehirlerini almışlar ve İbrahim Niyâl'in Rey üzerine geldiğini işitince, korkarak, Bilâd-ı Cebel'i terkedip, Diyarbekir ve Musul tarafına gitmişlerdi.

Tuğrul Bey, Rey şehrine gelince (Köktaş ve Boğa) gibi reislerine adam gönderip, kendilerini yanında hizmete çağırdı. Onlar da: "Senin maksadın bizleri toplayarak öldürmektir. Biz senin yanına gelmeyiz, sen bizim üzerimize gelersen Horasan'a yahut Rum memleketlerine, gideriz" diye cevap verdiler. Kürtler'den kılavuzlar alıp, sarp dağlardan ve sapa yollardan geçerek, (İbn-i Ömer) adasına çıktılar. Ve içlerinden bir fırkası ayrılarak, Diyarbekir taraflarını ve diğer bir fırkası da Nüsaybin ve Sencar taraflarını basıp yağma ettiler. Bir fırkası da 435 senesinde Musul'u alarak, şehri yağma etti.

Fakat bu Oğuzlar'ın da halk ile ve bedevilerle yaptıkları muharebelerde pek çoğu ölmüştü.

Bunlar, hutbelerinde önce Halife'nin sonra da Tuğrul Bey'in adını söylerlerdi. O taraflarda kalmaları uzun süren ve tecavüz, ile saldırıları artan Büveyhoğulları'ndan Irak emiri olan (Celâlüddeve), Tuğrul Bey'e mektup gönredip onların kötü hallerini anlatmış ve Mervanoğullarından Diyarbekir emiri (Nasrüddevle) de, Tuğrul Bey'e onlardan şikâyet etmişti. Tuğrul Bey, Nasrüddevle'ye mektup göndererek: "Bizim kölelerimiz sizin şehirlerinize girmiş, sen de onlara mal vermişsin. Sen bir serhad Be-siyin. Malını kâfirlerle cihada sarfetmelisin. Senin memleketinden çıkmaları için ben onlara emir gönderirim." diye yazmış. Bu Oğuzlar ise, Ermeni memleketlerini yağma etmekteydiler. Hatta bir güzel câriye beş altına satılıyordu. Kölelere müşteri yoktu. Tuğrul Bey, Celâlüddeve'ye de öyle özür dilercesine bir cevap yazdı: "Bu Türkmenler, bizim kölelerimiz adamlarımız ve tebaamız olup, emrimize uyarlar ve kapımızda hizmet ederlerdi. Biz, Sultan Mahmud sülâlesi ile meşgul iken, onlar Rey tarafına gidip, fesat çıkardılar. Biz de onları itaate sokmak için askerimizle üzerine gittik. Onlar, bundan dolayı korktular ve çekindiler. Er geç onları emrimiz altına alırsız, baş kaldıranların da cezalarını veririz" diye cevap vermişti.

Yine bu 435 senesinde Gazneli Sultan Me-sud'un oğlu (Mevdud) kendisinin teşrifatçısı ile Horasan taraflarına bir ordu gönderdi. Tuğrul Bey, kardeşi ve Horasan valisi olan Davud Bey, onlara karşı oğlu (Alpaslan)ı gönderdi. Muharebe sonunda Alpaslan, muzaffer oldu, Sultan Mevdud'un askeri de bozularak Gazne'ye döndü.

Yine o sene Büveyhoğulları'ndan Irak emiri olan Celâlüddeve ve Fâris emiri olan (Ebû Kâlicâr), Tuğrul Bey'in aralarını bulmak için (Kaimbiemrilâh)ın "kadıların kadısı" Ebu'l Hasan El-Mâverdi'yi elçilikle Tuğrul Bey'in yanına gönderdi.

Tuğrul Bey o zaman Cürcân'da bulunuyordu. Mâverdi de o tarafa gitti. Yüksek memuriyetine hürmet ederek, Tuğrul Bey, onu dört saatlik bir yoldan karşıladı. Ve ona pek çok ikram etti.

O sırada Celâlüddeve vefat etti. Bağdat'da Ebû Kâlicâr adına hutbe okundu ve 436 senesinde Ebû Kâlicâr, Bağdat'a gelince, bir büyük donanma yapıldı.

Mâverdi, Bağdat'a dönünce, Tuğrul Bey'in Halifeye itaat ettiğini ve emirlerine hürmet gösterdiğini söyledi. Irak ve Fâris emirlikleri birleşince, Ebû Kâlicâr oldukça kuvvetlendi. Musul ve Diyarbekir emirleri ile etrafta bulunan beylerin hepsi ona biat ettiler.

Alâaddin'in oğlu Gersasef, (Kengür) kalesinden çıkıp, Hemedan'ı aldı ve Sultan Tuğrul Bey'in oradaki memurlarını çıkartıp, Ebû Kâlicâr adına hutbe okuttu.

Sultan Tuğrul da, kardeşi İbrahim Niyâl Bey'i Bilâd-ı Cebel'i almaya memur etti. Niyâl Bey, 437 senesinde Kirman'dan hareket ile Hemedan üzerine yürüdü. Gersasef, ondan korkup, Kürtler'in içine kaçtı. Niyâl de gelip, Hemedan'a girdi. Etraftaki beyler de onun önünden çekildiler Niyâl, (Deynur)u aldıktan sonra, (Hulvan)a kadar geldi ve o tarafları çiğneyip geçti. Oğuzlar'dan bir taife (Hankın)a kadar geldiler ve Irak taraflarına yayıldılar.

Ebû Kâlicâr, Hozistan'da iken, bu kederli haberleri işitince, çok müteessir oldu. Hemen Niyâl'i o taraflardan çıkarmak için askerine hazır olmalarını emretti. Fakat o sırada atlara gelen vebâdan dolayı çok hayvan telef olduğu için, ordunun hareket edemeyeceği anlaşıldı. Ebû Kâlicâr, Fâris tarafına yürüdü, asker de eşyalarını ve ağırlıkları merkeplere yükletip gittiler.

Isfahan Emiri Alâüddevle'nin oğlu (Ebû Mansûr), Tuğrul Bey'e bağlanmışken, Tuğrul Bey'in Horasan'a dönüşünde Ebû Kâlicâr'dan korkarak, onun tabiyetine dönmüş olduğundan, 438 senesinde Tuğrul Bey, Isfahan'ı kuşatarak, sıkıştırdı. Isfahan'da ve etrafında Tuğrul Bey adına hutbe okunmak şartı ile Ebû Mansûr'dan birçok mal alarak döndü.

Sonra Ebû Kâlicâr, sulh yapmak için Tuğrul Bey'e baş vurdu. O da kabul etti. 439 senesinde anlaşma yaptılar, Tuğrul Bey, kardeşi Niyâl'e elindeki memleketlerin dışındakilere tecavüz etmemesi için emir gönderdi.

440 senesinde Ebû Kâlicâr ölünce, oğlu (Melik Rahim), Bağdat'da tahta oturdu.

Oğuz kabilesinden Mâverâünnehir'de bulunanlardan birçoğu toplanarak, İbrahim Niyâl Bey'in yanına geldiler. Niyâl Bey onlara; "Benim memleketlerim sizi idare edemez. Siz Rum diyarına gazâ edin ve Allah yolunda cihad ile meşgul olun. Ganimet malları ile geçinin, ben de arkanızdan geliyorum." diyerek 440 tarihinde onları Rum diyarına gönderdi. Kendisi de arkalarından gitti, Oğuzlar, önlerine gelen yerleri çiğneyip, geçerek, Trabzon'a kadar geldiler.

50.000 kadar Rum askeri onlara karşı çıktıysa da, defalarca yapılan şiddetli muharebelerde bozulup, perişan oldular. Asilzâdelerden olan generallerinin bir çoğu esir oldu. Onlardan biri (Aphar emiri) olan (Karbit) dı. Kendisinin salıverilmesi için 300.000 altın para ve 100.000 altınlık hediye vermeyi teklif ettiği halde, Niyâl Bey kabul etmedi. Bu suretle Oğuzlar, Anadolu'nun birçok yerlerini basıp yağma ettiler ve yüz bin kadar esir ve sayıya gelmeyecek kadar hayvan, silâh ve ganimet malları alarak geri döndüler.

İbrahim Niyâl Bey, böylece kazandığı şan ve şöhrete aldanarak, 441 senesinde isyan etti. Tuğrul Bey de, ordusu ile onun üzerine yürüdü, aralarında çok şiddetli bir muharebe oldu, Niyâl Bey bozguna uğradı. Tuğrul Bey'de peşi sıra giderek, elindeki kalcileri ve memleketleri aldı. Niyâl Bey, (Maç) kalesine kapandı. Tuğrul Bey onu sıkıştırıp tuttu ve kaleden çıkardı.

Tuğrul Bey, bu suretle kardeşinin gailisini ortadan kaldırdıktan sonra, Diyarbekir hükümdarı olan (Mervan'ın oğlu Nasrüddevle)ye haber gönderip, memleketinde hutbelerin kendi adına okunmasını teklif etti. O da bunu kabul ederek, Diyarbekir ve ona bağlı olan yerlerde Tuğrul Bey'in adına hutbe okunmaya başlandı.

Konstantaniye Kayseri, Ertuğrul Bey'e büyük hediyeler göndererek, anlaşılmak istedi. O da kabul etti. Yukarıda İbrahim Niyâl'in esir etmiş olduğu Karbit'in bir para karşılığında serbest bırakılması için aracılığını Nasrüddevle'den istedi. Nasrüddevle, Şeyhülislâm Mervân'ın oğlu Ebû Abdullah'ı Tuğrul

Bey'e gönderdi. Tuğrul Bey, hiç bir karşılık almadan Karbit'i salıverdi. Nasrüddevle için bu hal, çok büyük bir şân oldu. Kayser de bundan çok memnun olduğu için, Tuğrul Bey'e pek çok hediye gönderdi. Ayrıca (Mesleme)nin Konstantaniye'yi sardığı zaman (Galata) da yapmış olduğu (Arap Camii)ni tamir ettirerek, Sultan Tuğrul adına hutbe okuttu.

Gazneli Sultan Mevdud, Gazneli Türkler'i Horasan'dan çıkarmak için o civardaki hükümdar ve beyleri çağırıp, onlara pek çok mal vermiş, derecelerine göre Horasan ve civarından memleketler vermiş, onlar da bu çağrıyı kabul etmişlerdi. Onlardan biri Türkistan hükümdarı olan (Türk Hakanı) idi. Bir ordu ile (Tirmiz)e gelerek, o tarafları ele geçirmişti. Mâverâünnehir'den başka birtakım da Hârezm tarafına gitmişti. İsfahan emiri, (Mefâze) den yürüdü. Sultan Mevdud da Gazne'den çıkmıştı. Fakat İsfahan emirinin çölde birçok hayvanları telef oldu. Kendisi de hastalandığından dönmeye mecbur kaldı. Sultan Mevdud da, kulunç hastalığına tutulduğu için Gazne'ye döndü, Sicistan'dan Oğuzlar'ı çıkarmak için de vezirini o tarafa gönderdi.

Halbuki 441 senesi Receb'inde Sultan Mevdud vefat etmişti. Yerine geçecek olanın seçilmesi hakkında birçok karışıklıklar çıktı, nihayet amcası (Sultan Mahmud'un oğlu Abdürreşid) tahta çıkarılarak, karışıklığa son verilmiştir Tuğrul Bey'de bu suretle büyük bir belâdan kurtulmuş ve şansının yardımı dolayısıyla muharebe etmeden büyük bir zafere kavuşmuştur. Tuğrul Bey'in kardeşi ve Horasan emiri olan Davud Bey'in oğlu Alpaslan, 442 senesi içinde kimsenin haberi olmadan çöl yolu ile Merv'den kalka-

rak, Fâris eyâleti üzerine yürümüş, Nisâ şehrini basıp, pek çok ganimet malı almıştır.

İsfahan emiri Alâüddeve'nin oğlu Ebû Mansûr, sebatsız ve renksiz bir adam olup, kâh Tuğrul Bey ve kâh Melik Rahim ile anlaşmalar yaptığından, Tuğrul Bey onun hakkında kin besliyordu. O sene gidip İsfahan şehrini zorlayarak ve İsfahan kalesini bir seneye yakın bir zaman sarıp sıkıştırarak, 443 senesi başında kaleyi zaptedip, İsfahan'a girdi. Ve Rey'deki silâhlarını ve eşyasını getirerek İsfahan'ı kendisine başkent yaptı.

Halife Kaim tarafından Sultan Tuğrul Bey'e hil'at gönderilmişti. O sene Tuğrul Bey'in Bağdat'a elçileri geldi ve Halifeye onbin altın para ile pek çok mücevherat, kumaşlar, güzel kokular ve daire-sinin adamlarına da beşbin altın, vezirine de ikibin altın getirip takdim ettiler.

444 senesinde Gazne'de isyan çıkararak, Sultan Abdürreşid öldürüldü ve yerine (Mesud'un oğlu Fer-ruhsad) tahta çıkarıldı.

Yine o sene (Müseyyeboğulları)ndan Musul emiri olan (Kırvaş) öldü. Yerine kardeşinin oğlu (Bed-râ'nın oğlu Kırış) geçti.

O sene Mısır ve Şam halkından olup, soylarının Hazret-i Ali'ye vardığı iddiasında bulunan Ubeydi Halifeleri'nin soylarını küçükseyerek, onların Mecusiler'den (Deysânî)ye ve Yahudilerden (Kaddahi)ye fırkalarına mensub olduklarına dair Bağdat'da bir mazbata yaptılar. Aleviler, Abbasiler, fakihler, kadiler ve şahidler tarafından imza edildi. Birçok suretleri çıkarılıp, etrafa dağıtıldı.

Bağdat'ın Sünnileri ve Alevileri bu hususda birleşmişlerse de, aralarındaki mezheb kavgası devam ediyordu. O sene Bağdat'da fitne çıkardılar, Aleviler ezanlarında (Hayyalâ hayrül amel) yani "Haydi hayırlı işlere" sözünü tekrar koydular ve (Muhammed ve Ali Hayrül beşer) yani "Muhammed ile Ali, insanların en hayırlısıdır." cümlesini camilerin üzerine yazdılar. Sünnilerle aralarında çatışmalar oldu ve pek çok fenalıklar çıktı. 445 senesi başında fitne büyüdü ve Türk askerlerinden bir gü-rûh işe karıştı. Bu sırada Şîilerin mahallesi olan (Kerh) mahallesi yandı.

Aynı sene bedevî Araplar'dan ve Kürtler'den bir gü-rûh toplanarak, yol kesmek ve mal yağma etmek gibi hallerde bulundular. Aslında Sultan Bahaüdevle'nin Türk kölelerinden olan ve Türk askerlerinin reisi bulunan (Besâsîrî) çıkıp, eşkiyayı dağıttı, şerlerini ve fesadlarını ortadan kaldırdı.

446 senesinde Musul emîri olan (Bedrân oğlu Kırış), (Ambar) şehrini ele geçirdi ve Tuğrul Bey adına hutbe okuttu. (Besâsîrî) nin oradaki mallarını elinden aldı, Besâsîrî de birçok asker ile gide-rek Ambar şehrini geri aldı.

Besâsîrî, bu suretle nüfûzunu arttırıp tek başına kaldığından, Halife'nin darphaneden aldığı maaşını ve veziri ile dairesi halkının maaşlarını kesti. Bundan dolayı Halife kendisine çok gücendi.

Tuğrul Bey ise, o sene Azerbeycan'a geldi, memleketin kumandanları ona itaat ettiler ve her yerde onun adına hutbe okundu. Sonra Tuğrul Bey Ermenistan'a gazâ etti, Malazgirt ve Erzên-i Rum'a ka-

dar gitti. Kış bastırıldığı için aldığı ganimetlerle geri döndü.

O sene Selçuk beylerinden (İshak'ın oğlu İbrahim), Hulvan'dan kalkarak, (Dezkere) ye geldi. Ve o tarafları yağma etti. Oğuzlar'dan da bir kısmı Ehvaz taraflarına gitti, o tarafı yağma etti. Gerek Deylemlilerin, gerek onlarla beraber olan Türk askerlerinin Oğuz Türklerinden gözleri yıldı, cesaretleri kırıldı.

TUĞRUL BEY'İN BAĞDAT'A GELİŞİ VE BÜVEYHOĞULLARI DEVLETİNİN ÇÖKÜŞÜ

447 senesinde bir fitne çıkarak, ehl-i sünnet'den bir topluluk "doğruyu emir ve kötülüğü men etmek" vazifesini yapmağa kalkıp, bunun için divandan izin istediler. Kendilerine izin verildi, bu ise birçok sakıncaları doğurdu.

Besâsiri için bir gemi 600 testi şarap getiriyordu. O cemaatten bazıları bu testileri kırdılar. Ve hükümet merkezine gidip, Besâsiri'nin evini aramak için izin istediler. Halife de izin verdi. O sırada Halife'nin veziri tarafından Türk askerlerinin bazıları da Besâsiri aleyhine döndürülmüştü. O kalabalık gidip, Besâsiri'nin dairesini bastılar, mallarını eşyasını yağma ettiler. Bundan dolayı Halife ile Besâsiri'nin arası açıldı.

Sultan Tuğrul Bey ise, o sene Muharrem'inde "Hacca gideceğim Mekke yolunu emniyet altına alacağım, Mısır ve Şam'a gidip, Mustansir Alevi'yi oradan çıkaracağım. Konak mahallelerinde yiyecek ve atlara ot hazırlayınız" diye (Deynur, Tırmısın, Hul-

van) şehirlerinde ve diğer yerlerdeki memurlarına emir verdi. Ve Irak tarafına gitti. Bağdat'da dedi-kodu çoğaldı. Deylemliler düşünceye vardı. Türk askerleri heyecanlandı. Hilâfet divanına baş vurdular. O sırada Tuğrul Bey, Hulvan'a geldi, adamları Horasan yolu üzerinde dağıldılar, halk Bağdat'ın batısına doğru gittiler. Türk askerleri de Bağdat'ın dışında çadırlarını kurup, harb hazırlığına başladı. Bu ise ümitsiz bir hareketti. Çünkü Bağdat askeri-nin toplamı, Tuğrul Bey'in bir fırka askerine karşı duramazdı.

Melik Rahim o zaman Desâsîrî ile beraber Vâsıt'ta bulunuyordu. Tuğrul Bey'in Bağdat'a yaklaştığını işitince Bağdat'a gitti. Besâsîrî'nin Halife ile arası bozuktur. Yolda Melik Rahim'den ayrılarak, El-Cezire kumandanı bulunan ve merkezleri (Hille) kasabası olan (Mezîdoğulları)ndan (Nurüddevele Debîs) ile akraba olduğu için, onun yanına gitti. Melik Rahim de Bağdat'a geldi ve Halife'ye adam gönderip, itaatini arzetti ve her işini ona bıraktı.

Bu sırada Tuğrul Bey'in Halife'ye gönderdiği adam da Tuğrul Bey'in tam bir itaatle kendisine bağlı olduğunu arzetti. Türk askerlerine de güzel güzel vaadlerde bulundu. Fakat asker, heyecana gelip, Tuğrul Bey'in uzaklaştırılmasını ve geri gönderilmesini Halife'den istediler.

Halifenin veziri ise, Tuğrul Bey'i seviyordu. Ve Deylemliler'in mahvolması emeli idi. Bundan dolayı askere karışık cevaplar verildi. Ve görüşmeler yapıldıktan sonra asker çadırları Bağdat'ın dışından içeriye geçirilerek, Sultan Tuğrul Bey'e itaat edildi ve hutbe okunması için mebuslar gönderildi.

Tuğrul Bey de onlara uygun cevap verdi ve ih-sanlar vadetti. Halife Hazretleri hemen Bağdat camilerinde Tuğrul Bey adına hutbe okunması için hatiplere emirler gönderdi. O sene Ramazan'ının 22. Cuma günü Bağdat camii minberlerinde Sultan Tuğrul Bey namına hutbe okundu.

Tuğrul Bey, Bağdat'a girmek için Halifeden izin istedi, Halifece uygun görülerek Ramazanın 25. Pazartesi günü pek büyük bir alayla Bağdat'a girdi ve (Şemmâsiye Kapısı)na indi.

Sultan Tuğrul'un askeri alış-veriş için şehire girdiklerinde ahaliye iyi muamele ediyorlardı. Fakat ertesi Salı günü askerlerden biri incir bulmak için halktan birini yanına aldı. O adam da ne dediğini anlamayıp, bedava çalıştırmak için yanına adam istiyor zannederek bağırmaya başladı. Komşuları da onun yardımına koştular, gürültüyü işiten halk da Melik Rahim askeri Tuğrul Bey ile muharebe edecek zannettiler. Kavga büyüdü. Memleket baştan başa heyecanlandı.

Halk her taraftan üşüşüp, Oğuzlar üzerine hücum edip, yakaladıklarını öldürdüler. Şehirden çıkardıkları ile kanaat etmeyip, Tuğrul Bey'in şehir dışında çadırda oturan ordusuna hücum ettiler. Oğuzlar da onların üzerine saldırarak, rastgeldiklerini öldürüp, şehire girdiler ve birçok mahalleleri yağma ederek, yiyecek aldılar.

Tuğrul Bey, bu işte Melik Rahim ile devletin büyüklerini suçlandırdı. Onları tutup hapsetti, Melik Rahim'i (Sirvan) kalesine ve oradan da (Rey) kalesine göndererek hapsetti.

İşte bu suretle Büveyhoğulları çökmüş, üç sene sonra da Melik Rahim, Rey kalesinde hapiste iken ölmüştür. Büveyhoğulları'nın son hükümdarı da budur.

Bu karışıklıklar arasında Şafiiler'le, Hanbeli mezhebi mutaassıpları mezhep kavgası ile Bağdatlılar'ı rahatsız ediyorlardı.

Tuğrul Bey Bağdat'da yerleşince, Melik Rahim'in askerine ait yerleri zapt etti. Onların da çoğu Besâsîri'nin yanına gittiler. Ve bu suretle Besâri'nin başında birçok kalabalık toplandı. Tuğrul Bey'in emri ile (Nurüddevle), çaresiz Besâsîri'yi yanından uzaklaştırdı.

O dahi Şam tarafında bulunan (Rahbe-yi Mâlik)e giderek, Mısır ve Şam'ın sahibi olan (Mustansir Alevî) nin tabiyetine girmek için onunla haberleşmeye başladı.

O sene Yemen'de (Salihi oğlu Ebû Kâmil) adında bir adam çıkarak, Batıniyye mezhebinde bulunduğu için ahaliyi Mustansir Alevî aleyhine dâvet etti, bu suretle topluluğunu çoğaltarak Yemen'i aldı.

448 senesi içinde Tuğrul Bey'in kardeşi (Davud) Bey'in kızı (Aslan Hatun), Halife Kaim ile evlendirildi.

Bu sene Şiilerin mahallesi olan (Kerh), (Meşhed) ve sâir yerlerde Şiiler'in ezanlarındaki (Hayyalâ hayril amel) sözünü bırakarak, (Esselâtü hayrun minennevm) yani "Namaz uykudan hayırlıdır" demelerini Halife emretti. Onlar da Sultan'dan korkarak Halife'nin emrine uydular.

Yine o sene (Vâsıt)ın muhafızı (Ebu'l Ganâim), (Betâyih) ahalisi ile kuvvetlenerek işyan etti. Mı-

sır'ın sahibi Alevî Halife namına hutbe okudu. Lâkin Bağdat'dan gönderilen yeteri kadar asker, Ebu'l Ganâim'e galebe çalarak, Vâsıt'ı zaptetti.

TUĞRUL BEY'İN MUSUL TARAFINA GİDİŞİ

Sultan Tuğrul Bey, Bağdat'a gireli 13 ay birkaç gün olmuştu. Bu zaman içinde Halife ile görüşmedi. Yanındaki askeri ise, pek çok olduğundan, (Haccâcî Zâlim)in âdeti gibi, şehirdeki evlere giriyor ve halka cefa ediyordu. Tuğrul Bey bundan rahatsız olunca, 448 senesi Zilkadesi'nin 10. günü ordusu ile Bağdat'dan çıkarak, Musul tarafına gitti. Her taraftan askerinin toplanması için 449 senesine kadar (Tekrit) taraflarında bekledi. Sonra Musul'u alınca, Nusaybin tarafına gitti. El-Cezîre'de Arap emîrlerinin topluluğu bulunduğundan, onların üzerine bir bölük göndererek, topluluklarını dağıttı. Sonra Diyarbekir tarafına hareket etti. Fakat Diyarbekir emîri (Mervân-ı Kürdî'nin oğlu Nasrüddevle), hediyeler göndererek bağlılığını bildirdiğinden ona dokunmadı. Fakat (Sencar)ı zorla alarak, emîrlerini ve halkının çoğunu idam etti ve memleketlerini yıktı.

Musul civarını da zaptederek, kardeşi (İbrahim Niyâl Bey)e verdikten sonra Bağdat'a döndü. Musul'un sahibi olan (Bedrâ'nın oğlu Kırış) de gidip, Besâsirî ile birleşti.

Sultan Tuğrul Bey, Bağdat'a dönünce, askerinin evlere girmelerini yasak etti. Sonra Halife ile görüşmek istedi. Halife de o senenin Zilkadesi sonunda

divanı topladı. Bağdat'ın büyükleri hazır bulundukları halde, Tuğrul Bey, tanınmış kumandanları ile geldi. Halife hazretleri sırtında Hazret-i Peygamber'in hırkası ve elinde asâsı olduğu halde, 7 arşın kadar yüksek bir sedirin üzerinde oturmuştu.

Tuğrul, Bey, Halifenin huzuruna girdi, yer öptükten sonra Halife'nin elini öperek, hazırlanan koltuğun üzerine oturdu.

Halife, vezirine dönerek: "Ona de ki, Emîr-ül Mü'minin senin çalışmalarına teşekkür ediyor, senin gelişinden de memnundur. Cenâb-ı Hakk'ın ih-san ettiği memleketleri senin idarene verdi. Sen de Allah'dan korkup, kullarını gözet ve nimetin kadri-ni bil, adaleti yay, zulmu kaldır ve halkın işlerini düzelt" deyince, Sultan Tuğrul Bey, yer öptü ve Halife tarafından kendisine hil'at giydirildi. Sonra Tuğrul Bey, Halife'nin elini öptü ve yüzüne gözüne sürdü. O vakit Halife ona "doğunun ve batının hükümları" diye hitab etti ve bir de ferman verdi.

Tuğrul Bey çıkıp, gitti, sonda da Halife'ye elibin altın para, birtakım eşya ve güzel atlara binmiş, iyi silâhlar ile silâhlanmış 50 Türk kölesi gönderdi.

NIYÂL BEY'İN İSYANI ÜZERİNE TUĞRUL BEY'İN HEMEDAN TARAFINA GİDİP GELMESİ SİRASINDA ÇIKAN VAK'ALAR

Sultan Tuğrul Bey'in ana bir kardeşi ve Musul emiri olan İbrahim Niyâl Bey, 450 senesi içinde isyan ederek Hemedan'a gitti. Tuğrul Bey de arkasından koştu. Bağdat'daki Türkler de ona uydular.

Bağdat böyle boş kalınca, Besâsiri, Kırış ile birleşerek o sene Zilkadesinin 6. günü Bağdat'a geldiler. Bir hafta kadar çarpıştılar, nihayet Besâsiri kendi adamlarını toplayarak, hilâfet merkezini yağma etti. Bağdat'da Mısır sancaklarını diktiler. Mısır ve Şam'ın sahibi olan Müstansir-i Alevî adına hutbe okuttu. Ezanlar'da (Hayyalâ hayril amel) denmesini emretti.

Halife Kaimbiemrillâh çaresiz kalıp, Kırış'e sığındı. O da Arap âdetince onu korumak için amcazâdesi (Muhâriş'e) teslim etti. Muhâriş, Halife'yi (Hadise-yi Âne)ye götürdü. Halife'nin adamları kaçıp, Tuğrul Bey'in yanına gittiler.

Besâsiri, Bağdat'da yerleştikten sonra, Vâsıt ve Basra'yı da aldı.

Sultan Tuğrul Bey'e gelince: Evvelce nevrûz dolayısıyla askerini dağıttığından, yanındaki asker azalmıştı. Niyâl Bey'in isyanı üzerine yanında bulunan süvarilerle onun arkasından koştu. Niyâl Bey ise, başına çok kalabalık toplamıştı. Sultan, onun üzerine varmaya cesaret edemeyip, Rey şehrine gitti. Ve kardeşinin çocuklarını yardıma çağırdı. Sultan Tuğrul Bey'in kardeşi ve Horasan emiri olan (Çağrı Bey Davud, 451 senesi içinde vefat ettiği)nden, yerine oğlu (Alpaslan), Horasan emiri olmuştur. Davud Bey'in, Alpaslan'dan başka (Yakûti Bey), (Süleyman Bey), (Kaadut Bey) adında üç oğlu daha kalmıştı. Tuğrul Bey bu sefer onları çağırdı, onlar da birçok asker ile gelip, Rey civarında İbrahim Niyâl Bey ile muharebe ederek, onu bozguna uğrattılar ve tutup Tuğrul Bey'e getirdiler. Niyâl Bey, ara-

sıra isyan eder, Tuğrul Bey de onu affederdi. Fakat bu sefer affetmeyip, boğdurdu.

Sultan Tuğrul Bey, Niyâl Bey gailisini ortadan kaldırdıktan sonra, Bağdat'a doğru yürüdü. Bağdat'a yaklaşıncı, Besâsiri'nin ailesi ve ona bağlı adamları kayıklara binerek, aşağıya doğru kaçtılar. Bağdat'a girişleri 450 senesi Zilkade'sinin 6 sındaydı. Çıkışları da 451 senesi Zilkade'sinin 6 sına tesâdüf etti. Bu suretle Bağdat'da kaldıkları zaman, tam bir senedir.

Sonra Tuğrul Bey Bağdat'a geldi. Hemen Halife'nin getirilmesi için (Muhâriş)e adam gönderdi. O da Halife'yi alıp getirdi. Halife, (Nehrevân)a gelince, Tuğrul Bey çıkıp onu karşıladı. Büyük bir hürmet göstererek Bağdat'a getirdi. Hatıa Tuğrul Bey, hilâfet merkezinin kapısında bir teşrifatçı gibi durdu. Ve katırının gemini tutup, odasının kapısına kadar götürdü. Halife hazretleri, Zilkade'nin sonunda evine girdi.

Besâsiri, Kûfe tarafına kaçtığından, Tuğrul Bey, (Humartekin Tûğrâî)yi asker ile o tarafa gönderdi. Kendisi de arkalarından gitti. Tûğrâî, ansızın Besâsiri'yi bastırdı. Besâsiri, Şam tarafına kaçamayıp, karşı koymaya mecbur oldu ve muharebe sonunda tutularak öldürüldü ve kesik başı Tuğrul Bey'e götürüldü, o da Bağdat'a gönderip halka gösterdi.

452 senesinde (Merdasoğulları)ndan (Şiblüddevle'nin oğlu Mahmud), Halep üzerine gitti ve Mustantir Alevi'nin askerine galebe çalarak, Haleb'i zaptetti.

V E F A T L A R

Halife Kaim'in oğlu (Zahiretüddin), 447 senesi Zilkade'sinde vefat etti. (Ercuvan) adındaki cariyesi ondan hâmile idi. 448 senesi içinde bir erkek çocuk doğurarak adını (Abdulah) koydu. Dedesi Kaim'den sonra hilâfet tahtına oturan (Muktedî), işte bu çocuktur.

449 senesinde pahalık ve vebâ çıkararak, sayısız adamlar öldü.)

Yine o sene içinde meşhur âmâ şâir (Ebu'l Alâ El-Mu'arri) öldü. İlmî ve bilgisi ile şöhret bulan bu şâiri anlatmak fazla olur. Fakat şiirlerinde ölçüsüz ve dine karşı bazı sözleri vardır.

Büveyhoğulları'nın son hükümdarı olan Melik Rahim, 450 senesinde Rey kalesinde hapiste iken vefat etmiştir.

O sene "Kadıların kadısı" (Ebu'l Hüseyin Ali El-Mâverdi) de 86 yaşında baka âlemine göçtü. "Hâvî", "Ahkâm-ı Sultaniye", "Kanun-u Vezâret" gibi meşhur birçok eserleri vardır. Fıkıh ilminin (Ebû Hâmid Esferayînî) den okumuştur. (Mesud'un oğlu Sultan Ferruhzât), 451 senesi başında öldü. Kardeşi (İbrahim) tahta çıktı ve hemen Horasan valisi (Mikâil'in oğlu Davud) ile sulh yaptı fakat arası çok geçmeden Davud Bey de vefat etti.

452 senesinde Halife Kaim'in annesi (Bedrüdücâ) vefat etti. Aslında bir Ermeni câriyesiydi. 447 senesinden beri kuzey Afrika'da baş başına hükümet süren (Bâdis'in oğlu Muiz), 453 senesinde vefat etti. Yerine oğlu (Temim) geçti. Fakat yukarıda yazıldığı gibi, Mustansir Alevî tarafından gönder-

rilen iki Arap kabilesi, Afrika şehirlerinde idareyi ellerine almışlardı. Bu kere Muiz'in vefatı üzerine düşmanları onun memleketlerini almak istemişti.

Yine o sene Nusaybin ve Musul'un emiri olan (Bedrâ'nın oğlu Kırış) vefat etti. (Akiloğulları) toplanıp, oğlu (Ebu'l Mekârim Müslim)i onun yerine geçirdiler.

Yine o sene Diyarbekir'in sahibi (Mervân-ı Kürdî'nin oğlu Nasrüddevle Ahmed), 80 küsur yaşında iken vefat etti. Emirlik müddeti 52 senedir. Memleketini çok iyi idare etti, hududunu da çok güzel korudu. Hakikaten dünyadan kâim aldı. Zamanında emsâli görülmedik bir tarzda nimetler içinde yaşadı. Aşçılık sanatını tamamlamak için Mısır'a aşçılar göndermişti. Şarkıcı câriyelerinin içinde 500, hatta daha fazla altına satın alınmış kızlar vardı. Meclisindeki süslerin, zinetlerin kıymeti ikiyüzbin altın değerinde tahmin olunuyordu. Sultan Tuğrul Bey'e çok ağır ve görülmemiş hediyelerle beraber yüzbin altın göndermişti. Ölünce yerine oğlu (Nasr) geçmiştir.

TUĞRUL BEY'İN VEFATI VE ALPARSLAN'IN TAHTA ÇIKIŞI

Sultan Tuğrul, bir zamandan beri Halife Kaim'ın kızını istiyordu. Halbuki o zamana kadar hükümdarlardan hiç birine Halife kızı verilmemişti. Bundan dolayı Halife Kaim de vermek istemedi.

Sultan Tuğrul, her istediğini elde etmiş idi. Bu arzusuna da kavuşursa, Peygamber sülâlesine çocuklarını nisbet edecekti. Ve eski hükümdarların el-

de edemedikleri şeref ve iftihara kavuşacaktı. İsrar karşısında Halife, çaresiz kalarak, teklifini kabul etti. 454 senesi içinde Halife'nın kızı ile Sultan Tuğrul'un nikâhları yapıldı. 455 senesi Sefer'inin ortalarına da düğünleri oldu.

Sultan Tuğrul'un Halife'ye ve veliahti olan torununa ve kızı Sultan'a hediye etmiş olduğu mallar ve kıymetli mücevherler, takdirin ve hesabın dışındadır. Hele düğün gecesi yeni gelin olan Sultan, sarayda bir altın taht üzerine oturtulduğu zaman, Sultan Tuğrul, yanına gelip yer öpmüş ve Sultan ayağına kalkmadığı gibi, o da duvağını açmamıştır. Fakat Tuğrul'un o esnada sattığı cevherlere kıymet takdir olunamaz.

Sultan Tuğrul, Sefer ayında bu suretle maksadına nâil olduktan sonra, yeni zevcesi olan Halife kerimesini alıp, Rey şehrine götürmüştü. Fakat orada hastalanarak Ramazan'ın 8. günü vefat etmiştir. (Allah rahmet etsin ve taksiratını affetsin). Yerine kardeşinin oğlu ve Horasan valisi olan (Alparslan) tahta çıktı ve (Adududdevle) lâkabını aldı.

MAĞRİB'İN DURUMU

Yukarıda geçtiği gibi, doğuda Büveyhoğulları devletinin çökmesi ile, Selçuklular devletinin doğuşu sırasında kuzey Afrika'da (Murâbitîn), yani (Mülessimîn) devleti kurulmak üzere idi.

Mülessimîn, erkeklerinin yüzü peçeli olan muhtelif kabilelerdir. En meşhurları (Lumtûne) kabilesidir. Bunlar eskiden beri Berberî şehirleri ile Sudan şehirleri arasındaki sahrada yaşıyorlardı ve

Mecusi dinindeydiler. Üçüncü asırda Müslüman oldular. Sudan halkından da birçok kabileleri Müslüman dinine soktular. Sonra aradan uzun zaman geçince, dinin esaslarını ve İslâm'ın şartlarını unutmışlardı.

Onlardan (Cevher) adında biri 448 senesinde hacca gitmiş ve dönüşünde o kabilelere İslâm dininin ahkâmını öğretmek için (Yâsinoğlu Abdullah) adındaki âlimi alıp, (Lumtûne) kabilesine getirdi.

Yâsinoğlu, onları İslâm şeriatı ile amel etmeğe çağırdı. Bir kısmı kabul etti, bir kısmı da reddetti. Yâsinoğlu, kabul edenlere: "Rededenler ile döğüşmek lâzımdır. Siz içinizden birini kumandan seçiniz" dedi. Aralarında görüşme yaptılar. Lumtûne şeyhi (Ömer'in oğlu Ebûbekir)i Beyliğe seçtiler ve ona biat ettiler. Yâsinoğlu, ona "Emir-ül Müslimîn" lâkabını takdı. İslâma bağlananlar, Ebûbekir'in başına toplandılar. Yâsinoğlu, onlara da (Murâbitin) adını vererek, harbe teşvik etti.

Murâbitlar hemen harbe kalktılar, dinin hükümlerine uymayanlar ile fesad çıkaran âsilerden ikibin kadar adam öldürdüler. Bunun üzerine sahradaki kabileler hep baş eğdi, Murâbitlar'ın kuvvetleri bu suretle artmış oldu ve içlerinden bir kısmı da Yâsinoğlu Abdullah'dan din ilmini öğrendiler.

Emir seçilen Ebûbekir ile Yâsinoğlu Abdullah, böylece mustakil bir duruma gelince Cevher, onlara hased ederek, işi karıştırmaya başladı. Cevher'in topluluğu bölmeğe kalkışması üzerine, verilen karar ile Cevher öldürüldü. Sonra Murâbitlar ile (Sus) ahalisi arasında çıkan muharebede âlim Yâsinoğlu Abdullah öldü.

Sonra Murâbitlar, (Sicilmase) üzerine yürüdüler ve muharebe sonunda galebe çaldılar ve Sicilmase emirini öldürdüler. Emîr Ebûbekir, 353 senesinde o suretle Sicilmase'ye sahip olduktan sonra, amcazâdelerinden (Taşkın'ın oğlu Yusuf)u Sicilmase valisi tayin etti. Yanına asker katarak (Sus) üzerine gönderdi, o da gidip Sus şehrini zaptetti.

Murâbitlar'ın erkekleri yüzleri peçeli gezdiklerinden, onlara (Mülessimîn) dahi denir.

O zaman Kuzey Afrika emîri olan, (Muiz'in oğlu Temîm) ile akrabasından (Hammâdoğlu) arasında devamlı bir düşmanlık vardı. Evvelce geçtiği gibi, Mısır'dan Afrika'ya gönderilen (Riyah) ve (Zağbe) kabileleri bazı Arap kabileleri ile birleşerek, Hammâdoğlu ile şiddetli muharebeler yaptılar. Araplar bütün memlekette idareyi zorbalıkla ele aldıklarından, Afrika şehirleri harap olmuştur.

Tunus valisi, (Muiz'in oğlu Temîm) e isyan ederek, (Hammâd'ın torunu ve Alyas) ın oğlu (Nâsır) a sığıntı. Temîm, (Mehdiye)den büyük bir ordu göndererek, 58 senesinde Tunus'u zaptetmiş, sonra kendisine isyan eden öteki şehirleri de emri altına almıştır.

Ebûbekir, 462 senesinde vefat edince, Murâbitlar, birleşerek (Taşfin'in oğlu Yusuf)u ittifakla emirliğe seçtiler ve "Müslümanlar'ın emîri" diye de lâkaplandırıdılar. Ondan sonra Yusuf, (Merakeş) şehrini yaptı ve orasını hükümet merkezi ilân etti. Sonra da (Septe) ve (Tanca) gibi birçok şehirleri alarak, memleketini genişletti ve askerini çoğalttı.

SULTAN ALPARSLAN

Yukarıda geçtiği gibi, 445 senesi Ramazan'ında Tuğrul Bey'in Rey şehrinde vefatından sonra kardeşinin oğlu ve Horasan valisi olan (Alparslan), tah-ta çıkmıştı. Amcası ve Herat emiri olan (Mikâil'in oğlu Fahrülmelik Peyko), istiklâl dâvasına düşerek, Alparslan'a isyan etti. O sırada (Hatlân) ve (Saganıyan) Beyleri de isyan etmiş olduğundan, Alparslan, 465 senesi içinde önce Hatlân üzerine yürüdü. Hatlân emiri kaleye kapandıysa da, bir burç üzerinde dolaşırken, dışarıdan atılan bir ok ile ölünce, kale teslim oldu. Sonra Alparslan, Herat kalesinde Peyko'yu sarıp sıkıştıınca, o da teslime mecbur oldu. Alparslan ona ikram ederek hürmet gösterdi. Sonra (Saganisyan)a gidip, dağın tepesindeki şehrin kalesini zorlayarak aldı ve kumandanım tutup, idam etti.

O sene Bağdat'ın tertip ve düzene konması için kumandanlarından birini Bağdat'a (Subaşı) tayin etti. Âlimleri de Tuğrul Bey'in zevcesi Halife kızı (Seyyide)yi de onların yanına katarak Bağdat'a gönderdi. Halife, büyük divanı kurdu ve Alparslan'ın elçilerini kabul ederek, ona saltanatı verme merasimini yaptı ve hil'ati de elçilere teslim ederek, gönderdi. Bağdat minberlerinde de (Sultan Alparslan) adına hutbe okunmasını emretti.

Selçuklular'dan (Şahabüddeve Kutulmuş Bey)-ki sonradan Konya'da hükümet süren Selçuklular hükümdarlarının ceddidir - amcazâdesi Tuğrul Bey zamanında serhadlerde dolaşıp, Rumlar'ın diyarına gazâ ederek, birçok servet ve kuvvet kazanmış ve

Malatya taraflarını da ele geçirmiştir. Bu sefer başına büyük bir kalabalık toplayıp, Alparslan'a isyan etti ve Rey şehri üzerine hareket etti. Bunun üzerine Alparslan 457 senesi Muharrem'inde Nisâbur'dan bir ordu gönderdi. Bu ordu (Mefâze) den hareketle Kutulmuş'dan evvel Rey şehrine geldi. Sultan Alparslan da veziri (Nizâmülmülk) ile beraber Nisâbur'dan çıkıp, (Damegan)a geldi. Kutulmuş Bey'e adam gönderip, akrabalık hukukunu gözetmesini isteyecek ona nasihat ettiyse de, Kutulmuş, askerinin çokluğuna güvenerek, ona yüksekten cevap verdi ve Rey köylerini yağmaya başladı.

Alparslan, her ne kadar Kutulmuş'un askerinin çokluğundan korktuysa da, Nizâmülmülk ona cesaret vererek askerini iyice düzenledi, hücum duruma soktu ve harbe başladı. Kutulmuş'un askeri çok olduğu halde ordusu bozuldu ve kalelerinden biri olan (Girtkûh) kalesine doğru kaçtı.

Alparslan'ın askeri tozu dumana katarak harb meydanına girince, Kutulmuşun cenazesini gördüler. Meğer harb sırasında kaza ile attan düşerek, başı bir taşa çarptığı için ölmüştür. Alparslan, amcasını bu halde görünce, çok üzülerək mâtem tuttu. Kutulmuş Bey'den sonra oğlu (Süleyman Bey), onun yerine geçerek Rum diyarının hükümdarı olmuştur. Muharrem'in sonunda Alparslan, Rey şehrine girdi ve Rebiülevvel'in içinde Rey'den çıkıp, Azerbeycan tarafına gitti. Kestirme yollardan geçerek (Nahcevan)a geldi. Yukarıda geçtiği gibi, Halife tarafından gönderilen elçiler ile hil'at, kendisine verildi, o da kumandanları ve Halife'nin elçileri önünde Halife'ye biat etti.

Hükümdarlar ve etraftaki beyler de Sultan Alparslan'a baş eğdiler, askerleri ile gelip, ordusuna katıldılar. O da büyük bir ordu ile (Aras) nehrini geçip, Gürcistan üzerine yürüdü. Birçok kaleler ve pek çok memleketler aldı.

Gürcistan kralı, her sene haraç vermek üzere amân istediğinden, Alparslan onunla sulh yaparak, Isfahan'a döndü. Oradan (Kirman)a gitti, kardeşi (Kavort Bey) onu karşılayarak, emrine girdiğini bildirdi.

Sonra Alparslan Merv'e gitti. Ve oğlu (Melikşah)a Mâverâünnehir hükümdarı olan (Hakan'ın kızı Türkân Hatun)u, öteki oğlu (Aslanşah)a da Gazne sahibinin kızını aldı. Bu suretle hem hakan ile, hem de Gazneli devleti ile akrabalık peydâ etti.

458 senesinde Alparslan, oğlu Melikşah'ı veliaht yaptı. Ve hutbelerde adının söylenmesini emretti. Muayyen bir vergi ile (Mâzenderân)ı Peyko Bey'e ve (Belh)i kardeşi Süleyman Bey'e, (Hârezm)i öteki kardeşi Aslan Ergû'ya, (Merv)i öteki oğlu Aslan Şah'a, (Sarâniyan ve Taharistan)ı kardeşi İlyas'a, (Bahşur) vilâyeti ile etrafını akrabasından Ertaş'ın oğlu Mesud'a, (İsfizâr) vilâyetini de Ertaş'ın oğlu Mevdud'a verdi. 549 senesinde Sultan Alparslan, Fâris ülkesini aldı.

Alparslan'ın büyük veziri (Nizâmülmülk)ün Bağdat'da yaptıрмаğa başladığı (Nizâmiye Medresesi) bu sırada tamamlandı. Müderrisliğine o asrın en büyük âlimi ve takva sahiblerinin reisi olan (Şeyh Ebû İshak Şirâzi) tayin edildi. O sırada medresenin zorla alınmış bir arazi üzerine yapıldığını şeyh işi-

tince, açılış gününe gitmedi. Büyük bir kalabalık toplanmıştı. Şeyh arandı, bulunamadı. Halk sabırsızlıkla bekliyordu. O sırada bazı kimselerin delâleti ile "Kitâb-ı Şâmil" sahibi olan (Ebû Nasrüssabâh) kürsüye gelerek, ilk dersi verdi. Ve 20 gün kadar o medresede ders okuttu. Sonra Şeyh Ebû İshak meydana çıktı. Nizâmülmülk onu işitince, kıyamet kopardı. Sonra Ebû İshak yatırılarak Nizâmiye Medresesinde ders okutmaya başlamıştır.

Müseyyeboğulları'ndan Musul'un sahibi olan (Kırış'in oğlu Şerefüddeve), 460 senesinde (Mustansir Alevi)ye bağlı olan (Külâboğulları) ile muharebe ederek onlara galebe çaldılar, ellerindeki Mısır sancaklarını alıp, Bağdat'a gönderdiler, orada kırılarak halka gösterildi. 461 senesinde Şam'da (doğulular) ile (batılılar) birbiriyle muharebe ederken meşhur (Emevî Camii) yandı. Ve bütün güzellikleri ile yok oldu.

462 senesinde Mâverâünnehir hükümdarı ve Türkistan hakanı olan (Tokgaç) ölünce, yerine oğlu (Şemsülmelik Nasr Han) geçti.

Yine o sene Mekke emiri (Hâşim)in oğlu (Muhammed)in elçisi ile oğlu, Sultan Alparslan'ın yanına gidip, Mekke-i Mükerrreme'de Halife (Kaimbiemrillâh) ile Sultan Alparslan'ın adına hutbe okuyacaklarını ve Mısır'ın sahibi olan Alevî Halifesinin adını kaldıracaklarını ve ezanlarda (Hayyalâ hayril amel) sözünü terketmiş olduklarını haber verdiler. Alparslan, ona 30.000 altın ve çok kıymetli elbise vererek, senede de 10.000 altın tahsis etti.

Mısır sahibi olan Mustansir Alevî'ye bu iş çok ağır geldiyse de, o zaman onun böyle şeyleri dü-

şünmeye vakti yoktu. Çünkü bir iki seneden beri Mısır'da çok büyük bir kıtlık ve pahalılık devam ediyordu. Halk birbirini yiyor ve bir çoğu açlıktan Bağdat'a kadar kaçıp gidiyordu. Halbuki annesi, devlet işini eline alarak her işe karıştığı için, hükümet idaresi bozulmuştu. Türk askerleri ile kölemenler arasında muharebeler oluyordu. Nihayet devletin idaresi zorbaların eline geçti. Asker ise, ulûfe istemekte ısrar ediyordu. Mustansir Alevî, hazine ne var ne yoksa ucuzca satmaya mecbur oldu. Tüccar, bu eşyayı alarak 463 senesinde Bağdat'a götürüp, sattılar.

O sene Halep'de (Halife Kaim) ile (Alparslan) adına hutbe okundu. Halep emiri olan (Merdas'ın torunu ve Salih'in oğlu Mahmud), sultanın kuvvet ve kudretinin arttığını görünce, kendisinin geleceğinden korkmağa başladı. Haleb'in ileri gelenlerini ve şeyhlerini topladı, Selçuklu Devletinin kuvvetinden ve büyüklüğünden bahsederek: "Bu yeni ve kuvvetli bir devlettir. Mezheb ayrılığı dolayısıyla onlar sizin kanlarınızı helâl sayarlar. Zamanında çare düşünülmelidir. Bana kalırsa, Mısır'dan vazgeçerek, hutbeyi, Abbasi Halifesi ve Selçuk Sultanı adına okumak lâzımdır." deyince, Haleb'in eşrafı ve şeyhleri de bu fikri kabul ettiler. Müezzinler, Abbasi-lerin alâmeti olan siyah elbiseleri giydi (Kaimbi-emrillâh) ve (Sultan Alparslan)namına hutbe o'undu.

O sırada Alparslan'ın oğlu Melikşah, kumandanlarından (Atsız) namında biri bir fırka Türk askeri ile Filistin'e gidip, (Remle) şehrini, sonra da

(Kudüs)ü aldı ve Şam'ı şararak, etrafını yağma etti.

(Ermanos) adındaki Kayser de, Rum, Frenk, Rus, Gürcü ve diğer milletlerden 200.000 asker toplayarak İslâm hududuna hücum etti. (Ahlat) taraflarından (Malazgirt)e kadar geldi.

Alparslan, (Huy) şehrindeyken bunu haber aldı. Harb için hazırlık yapmak istediye de ordusu dağınıktı. Bir anda onları toplamaya vakti yoktu. Hemen ailesini, hazinelerini ve eşyasını veziri Nizamülmülk ile Hemedan'a gönderdi. Kendisi de 15.000 kadar atlı ile düşman üzerine yürüdü. Öncüleri, Ahlat yakınında Kayser'in 10.000 kişilik öncüsü ile karşılaştı ve muharebe sonunda galip geldi. Fakat Rum ordusu Sultan'ın askerine karşı kat kat çoktu. Sultan, anlaşmak isteği ile Ermanos'a adam gönderdi. Kayser; "Sulh Rey şehrinde olur" diye cevap verince, Alparslan pek çok müteessir oldu.

O sırada hanefi âlimlerinden (Abdûlmelik Buharî'nin oğlu Muhammed), Sultan'a dönerek; "Sen bir din için çarpışıyorsun ki, Cenâb-ı Hak o dini koruyacağını ve öteki dinlere galip kılacağını vaad buyurmuştur. Umulur ki, Cenâb-ı Hak bu fethi sana kismet etmiştir. Şimdi Cuma günü öğleden sonra hatipler minberlerdeyken, düşmanı karşıla ki, hatipler o zaman askerlere yardım duasında bulunurlar, o saatte yapılan dualar kabul olunur." dedi. Aynı saatte Alparslan askeri ile namaz kıldıktan sonra ağladı, halk da onunla beraber ağlaştı, dua etti, herkes de "Âmin" dedi.

Sonra askere dönerek: "İsteyen geri dönsün. Burada Sultan yoktur. Ben de sizin gibi bir neferrim". dedi, yayını ve tirkeşini attı, yalnız kılıç ile kalkanını aldı ve kendi eli ile atının kuyruğunu bağladı. Askerler de onun yaptığını yaptılar. Alparslan, beyazlar giyip: "Ölürsem kefenim budur." diyerek tütsülendi ve güzel koku süründü. Asker de onun gibi ölüm eri oldular, kendisi bir nefer gibi yürüdü, asker de ona uydu.

Rumlar'ın dağlara, ovalara sığmayan ordusuna yaklaştıkları zaman Alparslan, tekbir getirip, kükremiş aslan gibi düşmana hücum etti. Askeri de kaplanlar gibi onunla beraber düşman ordusunun içine daldılar. O sırada şiddetli bir rüzgâr çıktı. Tozu toprağı düşman askeri üzerine sürünce, göz gözü görmez oldu. Rum ordusu bozuldu. Türkler, kolları yoruluncaya kadar onları kırdılar. Sahralar düşman cesetleri ile doldu.

Çelimsiz bir köle, giyimli kuşamlı birini öldürmek üzere idi. Yanındaki adamlardan biri: "Aman ona dokunma, Kayser'dir" dedi. Onu alıp, Alparslan'ın huzuruna götürdü ve kimliğini haber verdi. Alparslan Kayser'e: "Ben sana sulh için adam gönderdim, sen kabul etmedin, kendini bu felâkete düşürdün" deyince; "Başıma kakma, ne yapacaksan bir ayak evvel yap" dedi. Alparslan: "Eğer sen beni esir edeydin ne yapardın?" deyince; "Fena yapardım" dedi. "Ya benim sana ne yapacağımı zannedersin?" demesi üzerine: "Ya öldürürsün, yahut bütün memlekette teşhir edersin, para karşılığı salıvereceğini düşünemiyorum" dedikte Alparslan "Benim ise niyetim budur" dedi. Ermanos birbuçuk

milyon altın vermek Rum diyarında bulunan esirlerin hepsini azâd etmek şartı ile 50 sene için bir andlaşma yapmağa karar verdiler.

Alparslan, Ermanos'u bir çadıra oturttu ve ona onbin altın yol parası verdi. Kumandanlarından esir olanları da salıverdi, ertesi gün de ona hil'at giydirdiler. Ermanos, bu okşayıcı muameleyi görünce, "Halifeniz hangi taraftadır?" dedi Bağdat tarafını gösterdikleri zaman, o tarafa doğru döndü ve tapındı. Müslümanların çok güzel olan ahlâkını methetti. Sonra Alparslan da onun yanına koruyucu askerler verip, emin bir yere kadar gönderdi.

Rumlar, Ermanos'un esir alınması üzerine, (Mihail)i tahta çıkardılar. Ermanos, Ermenistan'da bir köşeye çekilip oturdu. Fakat Alparslan'a toplayabildiği ikiyüzbin altın ile, mücevherle süslü bir altın tabak gönderdi. Ve sonra Ermenistan'a hükümdar oldu.

O vaktin şâirleri bu zaferden dolayı Alparslan hakkında pek çok şiirler söylediler. Hakikaten de bu zafer bütün cihanda az görülmüş fetihlerdendir.

464 senesinde Bağdat zaptiye nazırından Halife şikâyet ettiği için, Sultan tarafından değiştirildi ve (Sa'düddeve Gevherâyin), Bağdat zaptiye nazırı oldu.

O sene Halife Kaimbiemrillâh, Alparslan'a oğlu veliahdı olan (Melikşah)a hil'atler gönderdi ve kendisinin torunu ve veliahdı olan (Muktedibillâh) için Alparslan'ın kızını istedi, Sultan da uygun bulmakla, Nisâbur'un dışında nikâhları kıyıldı.

ALPASLAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Alpaslan'ın Mâverâünnehir emîri olan (Şemsülmelik Tekin) ile araları bozulmuştu. Alpaslan, 465 senesinde Ceyhun nehri üzerine bir köprü kurup, iki yüzbin asker ile Mâverâünnehir'e geçti. Adamları, Rebîülevvel içinde (Yusuf Hârezmî) diye bilinen bir kale kumandanını tutup, tahtının yanına getirdiler. Dört kazık çatılıp da, ellerinin ayaklarının onlara bağlanmasını emretmesi üzerine Yusuf, Alpaslan'a "Be alçak adam, benim gibi yiğit böyle mi öldürülür? deyince, Sultan hiddetlenip, yayını aldı ve "bırakın şunu" dedi. Sultan ona bir ok attı, fakat vuramadı, hemen hemen o güne kadar attığı okların şaştığı yoktu.

Yusuf, birdenbire Sultan'ın üzerine sıçradı, Sultan tahtından inerken ayağı kayıp, yüz üstüne düştü. Yusuf üzerine çullanıp, yanındaki bıçak ile boş böğrünü yardı. Kumandanlardan birini de yaraladı, mehterler üşüşüp, Yusuf'u öldürdüler.

Alpaslan, yaralı olarak çadırına giderken; "Her ne zaman düşman üzerine hücum ederken Allah'dan yardım isterdim. Dün bir tepe üzerine çıkmıştım. Askerin çokluğundan, ordumun azametinden ayağımın altındaki dağ sallanıyor gibi geldi. Kuvvetime aldandım, kendi kendime (ben dünyanın padişahıyım, beni kim yener) dedim. Bugün Cenâb-ı Hak, en âciz bir kulu ile benim aczimi yüzüme vurdu" deyip, tövbe ve istiğfar etti. Ve Rebîülevvel'in 10. günü vefat etti. Kerim, adaletli, kahraman, emsâlsiz bir kumandandı. Meclisinde daima tarihler ve

hükümdarlara ait kitaplar okunurdu. Saltanat müddeti 9 sene, 6 ay ve bir kaç gündür. Menkıbeleri çoktur. Etraflıca anlatmaya bu kitabın tahammülü yoktur. (Allah gani gani rahmet eylesin)

MELİKŞAH'IN TAHTA ÇIKIŞI VE BAZI VAKALAR

Alpaslan'ın vefatında oğlu ve veliahti olan (Melikşah), beraberinde idi. Orduda asker arasında tahata oturdu. Babasının büyük veziri Nizâmülmülk'ü yerinde bıraktı, (Atabey) ünvanını vererek, âdeta kendisine bir istiklâl kazandırdı. O da, doğrusu iyi idaresi ile bu iltifat ve takdire lâayık olduğunu meydana koymuştur.

Melikşah, Nizamülmülk ile beraber Horasan tarafına geçtiler ve ordu ile Nisâbur'a, oradan da Rey şehrine gittiler.

Kirman'da bulunan (Davud'un oğlu Kavork Bey), Alpaslan'ın vefatını işitince, Rey şehrini almak için hareket etmişti. Melikşah ise, Nizamülmülk ile beraber ondan evvel Rey şehrine gidip, ona karşı çıktılar. Hemedan'a yakın bir yerde muharebe başladı. Kavork Bey'in sol kolu Melikşah'ın sağ kolunu bozmuşken, Melikşah'ın sol cenahında bulunan Arap ve Kürt askerleri Kavork Bey'in sağ cenahını bozguna uğrattı, öteki kollar da bozuldu. Kavork Bey, kaçtıysa da, gizlendiği bir köyde tutulup, iclam edildi.

Sultan Melikşah'ın kardeşi ve Belh valisi olan (Eyaz) dan da böyle bir isyan hareketi bekleniyor-

du. Fakat 466 senesinde vefat ettiği için, Melikşah onun gaillesinden kurtulmuştur.

Melikşah'ın kumandanlarından (Gevherâyin), bu senenin Sefer ayında Bağdat'a gelip, Halife Kaimbiemrillah umum divanı toplayarak, Melikşah'a saltanatı verdi ve saltanat fermanını da kumandan Gevherâyin'e teslim etti.

Mâverâünnehir emiri ve Türk hakanı (Şemsülmelik Tekin Han), Alpaslan'ın vefat haberini alıp, Melikşah'ın döndüğünü öğrenince, Semerkant'ten hareket ederek, (Tirmiz) şehrini istilâ etti. O sene Melikşah, Nizamülmülk ile beraber gidip, Tirmiz'i geri aldıktan sonra, Semerkant'e doğru yürüdü.

Hakan Tekin, Tirmiz'e tecavüz etmiş olduğundan dolayı özür dileyerek ve ayrıca Nizamülmülk'e de baş vurarak sulh istedi. Melikşah da kabul ederek anlaşma yapıldı, sonra Horasan'a ve oradan da Rey şehrine dönüldü. Belh vilâyetini de kesin bir haraca bağlayarak kardeşi (Tekeş) e verdi. (Tekeş, "Habeş" vezninde eski hükümdarlardan bir padişahın adıdır. Üzümlük çekirdeğine de Tekeş derler). (Burhan-ı Katı' tercümesi...)

Mısır'ın idaresi askerî kumandanlardan zorbarların eline geçtiği için, Mustansir Alevî'nin hükmü kalmamıştı. Şam eyâletinin valisi olan (Bedrice-mâlî) ye kendi halinden şikayet edince, Bedricemâlî, 467 senesinde ansızın Mısır'a gidip, zorbalığa kal kan kumandan ve zabıtları tutarak idam etti ve Mısır işini yoluna koydu.

BUYUKLERIN VEFATI

463 senesinde (Muhammed Mervezi'nin oğlu Ahmet)in kızı meşhur muhaddislerden (Kerime Hatun), Mekke'de vefat etti. "Sahih-i Buhâri" yi okuturdu. Ve "Sahih-i Buhâri" yi senetleri ile birlikte en iyi bilenlerin ilkidir. (Allah gani gani rahmet eylesin)

Yine o sene meşhur "Tarih" in sahibi (Sâbit-i Bağdâdi'nin torunu ve Ali'nin oğlu Ebubekir Ahmed), Bağdat'da vefat etti. 60 dan fazla eseri vardır. Zamanında dünyanın önde gelen âlimi idi. Aslında fıkıh âlimi iken, sonradan hadis ve tarih ilimlerine olan meyli daha çoğalmıştır.

Hadis hafızlarından o zaman en meşhur iki zât vardı. Biri şark'ın hafızı idi ki, işte bu (Hatib-i Bağdâdi) dir. Öteki garb'ın hafızı idi ki, "Kitâb-ı İstiab", "Kitâb-ı Temhit" ve "Kitâb-ı Behçet-ül Mecâlis" gibi başkaca eserleri de olan (Abdülberr-i Kurtubî)nin oğlu (Ebu Amr) de o sene Endülü's'de (Şâtıba) şehrinde vefat etti. (Allah her ikisine de rahmet etsin)

465 senesinde (Me'mun)un torunlarından (Şerif Abdüssamed), Bağdat'da vefat etti. Hadis ilminde sözü ve senedi çok yüksek bir zattı.

Yine aynı sene (Rahib Beni Abbas) denilen (MühtedibiHâh)ın torunlarından (Ali'nin oğlu Şerif Muhammed) vefat etti. Meşhur muhaddis, imam (Dârakutni)den rivâyet eden hadis âlimlerinin sonuncusudur.

Tasavvuf ilminde asrının imâmı ve meşhur eserlerin sahibi olan (İmam Ebu Kasım el-Kuşeyri)

o sene vefat etti. Kendisinin bir kısrağı vardı. Yirmi sene kadar ona binmişti. Vefatında kısarak, bir hafta bir şey yemeyip öldü.

466 senesinde (Ebû Câfer-i Semnâni'nin oğlu Kadi Ebu'l Hüseyin) vefat etmiştir. Ne gariptir ki, itikatta Hanefiler, (Mâtüridi); Şafiiler, (Eş'arî) ola-gelmişlerken, gerek Ebu'l Hüseyin, gerek babası Ebû Cafer, Hanefî oldukları halde Eş'arî mezhebinin çok kuvvetli tutuyorlardı. Ebû Câfer'in bu yolda bir çok eseri vardır.

HALİFE KAIM'IN VEFATI VE MUKTEDİBİLLAH'IN YERİNE GEÇİŞİ

Emir-ül Mü'minin Kadirbillâh'ın oğlu (Kaim-biemrillâh), 467 senesi Şabanının 13. Perşembe gününü vefat etti. Torunu ve veliahtı olan (Muktedibi-emrillâh) hilâfet tahtına geçti. Kaim'in ömrü 76 sene 3 ay beş gündür. Hilâfet müddeti de 44 sene 8 ay ve bir kaç gündür.

MUKTEDİ'NİN HİLÂFETİ ZAMANINDA SELÇUKLULAR'IN ŞÖHRETİNİN ARTMASI

Muktedibiemrillâh, hayırperver, himmeti yüksek ve metin bir zât olup, 19 yaşlarında 468 senesinde hilâfet tahtına oturdu.

Zamanında Eş'ariler ve Şafiiler ile Hambeliler'in müteassipları arasında mezhep kavgalarından dolayı dövüşme ve vuruşma eksik olmuyordu.

O zaman Selçuklular'ın en parlak devri idi. İslâm hükümdarlarının en büyüğü olan Alpaslan'ın oğlu (Melikşah), İsfahan'ı payitaht yapmıştır.

Büyük veziri olan Nizâmülmülk, âlim, fâzıl ve siyaset ilminde asrının tek adamı ve eşsiz bir veziri idi.

Güneş, (Hud) burcunun yarısına gelince, o günü Nevruz saymak âdetti. Nizâmülmülk, 467 senesinde meşhur müneccimleri toplayarak, (Hamel) burcunun birinci noktasının Nevruz sayılmasını kabul ettiler. Ondan sonra bu nokta, takvim başlangıcı oldu.

Yine o sene rasathane yapıldı. Ve rasat yapanlar için (Ömer Hayyam), (Ebu'l Muzaffer-ül İsferrâyi), Necib Vâsiti'nin oğlu Meymun) gibi kozmoğrafya âlimleri bu işe memur oldular. Melikşah bu işe çok para sarfetti. Onun vefatına kadar bu rasathane devam etti.

Yukarıda geçtiği gibi, (Emir Atsız), 463 senesinde (Remle) ve (Kudüs)ü aldıktan sonra, Şam'ı muhasara etmişse de, ele geçirememişti. O zamandan beri Şam şehrinin etrafını yağma ve harap ederek, Şam'ı sıkıştırıyordu. Nihayet 463 senesinde Şam'a girdi. (Halife Muktedi) adına hutbe okudu ve ezanlarda (Hayyalâ hayril amel) denilmesini menetti ve Şam şehirlerinin bir çoğunu aldı.

469 senesinde Mısır'a hücum ederek, Kahire'yi sardıysa da, askeri, etrafa dağılıp pek çok tecavüzde bulunduklarından, Mısır'ın köy ve kasabalar ahalisi toplanıp birleşerek, onları dövüp öldürdüklerinden, Atsız, yanındaki vurguncu az bir kalabalık ile Şam'a döndü.

Kudüs ahalisi ise, Atsız'ın memurlarına kötü muamele ediyorlardı. Onları (Hazret-i Davud Mih-râbı)nda sarmışlardı. Atsız, şehire yaklaşıncâ, Kudüslüler, kaleden müdafaaya başladıklarından, Atsız, hucum ederek, Kudüs'ü aldı, (Mescid-i Aksâ)ya sığınanları bile baştan başa öldürdü. Yalnız (Sahrattullah) yanında olanlara ilişmedi.

Alpaslan'ın oğlu (Tâcüddevle Tanış) ki, kardeşi Melikşah, ona Şam'ı ve fethedeceği yerleri vermişti. Tanış, bir çok Türkmen askeri ile Suriye taraflarına giderek, Haleb'i sardı. (Bedri Cemâli) tarafından gönderilen Mısır ordusu gelip, Şam'da Emir Atsız'ı muhasara edince, Atsız, Tanış'tan yardım istedi. Tanış, Şam üzerine yürüdü, Mısırlılar bunu işittince Şam'ı bırakıp geri döndüler. Tanış, Şam'a varınca, Atsız, onu şehrin yanında karşıladı. Tanış ise, daha uzaktan karşılamaya çıkmadığı için kızarak, derhal Atsız'ı idam etti. Ve 471 senesinde Şam'ı alarak, ahalisine iyi muamele etti.

Musul emiri Kırış'ın oğlu (Şerefüddevle Müslim) de 472 senesinde Haleb'i aldı. Ve Sultan tarafından kendisine Haleb eyâleti belli bir haraç ile verildi.

Melikşah'ın başkenti Isfahan'dı. Bağdat'da (Amîd-ül Irak) ünvanında bir kaymakamı bulunuyordu. Amîd-ül Irak, hilâfet işlerine çok karışıyor, nâzırlar da halka zülmediyorlardı. Halife hazretleri bu halden çok üzgündü. 475 senesinde Nizamiye medresesinin müderrisi (Şeyh Ebû İshak Şirâzi)yi elçi olarak Melikşah'a ve Nizâmülmülk'e gönderdi.

Şeyh Ebû İshak Şirâzi, bilgisi ve mânâ âlemi yüksek bir adamdı. Beraberinde (İmam Ebubekr

Şâsi) gibi tanınmış büyükler ve memleketin ileri gelenleri olduğu halde İsfahan'a doğru hareket etti. Yolda ve geçtiği yerlerde halkın ona çok tuhaf ve yakın alâka gösterdikleri görüldü. Nereye gitse ahali kendisini karşılayıp, üzengisini tutarlar ve bereket için katırının ayağı altından toprak alırlardı. Halk, ellerindeki altın gümüş gibi kıymetli nesi varsa, sanat sahipleri de eserlerinden kıymetli olan eşyayı onun bineğinin üzerine saçıyorlardı.

(Sağve) beldesine gelince, şehrin bütün ahalişi kendisini karşıladı. Ekmekçi esnafı tekmil ekmeklerini, yemişçiler, sepetlerindeki yemişlerini, kunduracılar, çocuklar için yapmış oldukları güzel ayakkabılarını hâsılı bütün esnaf, kendi yaptıklarını şeyh'in bineği üzerine atıyorlardı. Şeyh hazretleri, her ne kadar "yapmayınız" diyorsa da, onlar dinlemiyorlardı. (Bistam)a geldiklerinde, orada sofiyenin şeyhi olan meşhur (Sehleki), onu karşılamaya çıktı. Ebû İshak, bineğinden inip, yaya olarak ona karşı koşunca, Sehleki de kendisini hayvanından aşağıya atıp, Ebû İshak'ın elini öpmüş, o da onun elini öperek, her iki taraf birbirine karşı büyük tâzim ve ihtiram göstermişlerdir.

Şeyh Ebû İshak, bu suretle İsfahan'a varınca, gerek Melikşah, gerek Nizâmülmülk tarafından fevkalâde ikram ve iltifat edilmiş ve Nizâmülmülk'ün meclisinde Şeyh Ebû İshak ile (İmâm-ül Haremeyn Ebu'l Maâli el-Cüveynî) adındaki âlim arasında mühim bir ilmi konuşma geçmiştir.

Şeyh Ebû İshak bütün istedikleri yerine getirilmiş olarak Bağdat'a döndü. Amid-ül Irak'ın te-

sir ve nüfuzu kalmadığı için artık halife dairesine tecavüz edemez olmuştu.

Melikşah tarafından (Cehir'in oğlu Fahrüddevele)ye emirlik verilerek, Diyarbekir'e gönderildi. 477 senesinde yapılan muharebe sonunda Fahrüddevele, Diyarbekir'i ve el-Cezire'yi ele geçirdi. Ve bu suretle (Mervânoğlu Devleti) de son buldu. Melikşah tarafından gönderilen diğer bir ordu da Musul'u aldı.

Selçuk torunlarından (Aslan'ın oğlu Kutulmuş), yukarıda geçtiği gibi, Rum diyarında emir iken Alpaslan ile yaptığı muharebede ölmüştü. Onun oğlu ve Melikşah'ın hemşiresinin oğlu olan (Emir Süleyman), Melikşah tarafından Rum eyâleti vâlisi tayin edilmişti. O zaman Rumlar'ın elinde bulunan Antakya'yı Melikşah adına fethedip, geri aldıktan sonra, Haleb'i almak için yöneldi. O sırada Şam emiri ve Melikşah'ın kardeşi olan Tanış da Haleb'i almak için o tarafa gelmişti. Aralarında yapılan muharebede Süleyman öldürülünce, Tanış, 479 senesinde Haleb şehrini ele geçirdi. Melikşah, o sırada ordusu ile Isfahan'dan hareket ederek, Musul ve Harran yolu ile (Ruha)ya geldi. Oradaki Rumları çıkartarak Ruha'yı aldı, sonra (Câber Kale)sini ve (Menbiç)i zaptederek, Haleb'e yaklaştı. Tanış hemen Şam'a döndü. Melikşah da Haleb'i ele geçirdi, kölesi ve dadısının kocası olan (Kasim-üd Devle Aksungur)u Haleb vâliliğine tayin etti. Rum vâliliği de Melikşah tarafından Emir Sultan'ın büyük oğlu (Davud) Bey'e verildi. Emir Davud ise, hemen Rum diyarına gelip, Konya'yı Rumların elinden aldı ve orasını merkez yaptı.

Melikşah, Halep'deki işlerini bitirdikten sonra, Bağdat'a döndü. Halife Muktedî ile görüştüğü zaman, Halife'nin elini öpmek istedi. Halife elini vermedi, "Bâri mührünü öpeyim" deyince, Halife mührünü uzattı, Sultan da onu alıp gözlerine sürdü, sonra halife memleket ve halkın işlerini Sultan'a verdi ve adalet ile hareket etmesini emretti.

Evvelce Sultan Melikşah'ın kızı (Hatun) ile, Halife Muktedî'nin nikâhları yapılmıştı. 480 senesi Muharrem'inde de düğünleri oldu.

Hatun'un çehizi 130 deve ve 74 katır üzerine yüklenmişti. Hayvanların çanları, boyun askıları altın ve gümüşlendi. Deve yüklerinin çoğu altın ve gümüştü. Altı katır üzerine yüklenmiş olan 12 gümüş sandık içindeki mücevherat ve süslü eşyaya kıymet takdir olunamıyordu. Katırların önünde takımları mücevherli 33 cins at gidiyordu. Çehizin önünde (Sa'düddeve Gevherâyin) ve (Emir Porsuk) ve başkaca birçok kumandanlar gidiyorlardı. Başvezir olan Nizamülmülk ile devletin büyükleri de oradaydı. Her birinin yanında şamdanlar ve meş'aleler yanıyordu. Büyük kumandanların ve devlet ileri gelenlerinin aileleri de türlü türlü süslerle orada bulunuyorlardı, onların da önünde şamdanlar ve meş'aleler vardı. Bunları hep süvariler taşıyordu. Arkadan da gelin hanım, altından yapılmış ve mücevherlerle süslü bir mahfe içinde bulunuyor, etrafını ikiyüz kadar Türk çâriyeleri türlü türlü tuhaf bineklere binmiş olarak sarmışlardı. Bu tantanalı yürüyüş ile hilâfet merkezine geldiler. Bütün dükânlar kandillerle donatılmıştı. Bağdat'da emsâli görülmemiş şenlikler yapıldı. Ertesi gün Halife.

Melik Şah'ın kumandanlarına ve ileri gelen zâbitlerine ziyafet verdi. Bu ziyafette kırkbin batman şeker sarfolundu. Sonra Halife, dâvetlilerine hil'atler giydirdi. Sonra Sefer ayı içinde Melikşah ve Nizâmülmülk İsfahan'a döndüler.

Melik Şah İsfahan'a gelince, oğlu (Ebû Şuca' Ahmed)i veliaht yaptı ve onun adına hutbe okunması için Halifeye mektup gönderdi. O da Ebû Şuca' adına Bağdat'da hutbe okuttu. Ve hatipler üzerine altın saçıldı.

O sene Melik Şah'ın, hakan kızı olan (Türkân Hatun)dan bir oğlu dünyaya geldi, adını (Mahmud) koydu.

Yine o senenin Zilkâdesi içinde Melik Şah'ın kızı (Hatun)dan Halife'nin de bir oğlu oldu ve (Câfer Ebu'l Fazl) adı verildi.

Bir sene sonra veliaht olan Şahzâde Ebû Şuca' vefat etti.

Melik Şah kızı Hatun, Halife'nin muamelesinden babasına şikâyet etti. O da kızının kendi tarafına gönderilmesini Halife'ye kat'i surette bildirdi. 482 senesinde Hatun ile oğlu, Câfer Ebu'l Fazl ile birlikte İsfahan'a gönderildiler.

Türkân Hatun'un kardeşinin oğlu ve Mâverâünnehir hükümdarı olup, Semerkand'de oturan (Hızır Han'ın oğlu Ahmed Han), pek zâlim ve kötü ahlâklı bir adamdı. Ahaliye zulmettiği için halk kendisinden nefret etmişti. Gizlice Melik Şah'a şikâyet edildi ve Mâverâünnehir şehirlerini gelip alması için ricada bulunuldu. Şâfii âlimlerinin ileri gelenlerinden (Ebû Tâhir), ticaret ve hac bahanesi ile yola çıkıp, Melik Şah ile görüştü ve ahalinin

şikâyetlerini anlatarak, Mâverâünnehir'i alması için onu teşvik etti.

Bunun üzerine Melik Şah, 482 senesi içinde o tarafa yürümek üzere iken, Rum hükümdarının elçisi senelik haracını getirdi. Melik Şah, onu alıp Ceyhun nehrinin kenarına kadar götürdü. Dağlar ve sahraların almayacağı sayısız askerini Ceyhun nehrinden geçirirken, bu debdebeli hali elçiye seyrettirdi. Ve elçinin getirmiş olduğu parayı kayıkçılara ücret olarak verdi.

Melik Şah, böyle büyük bir ordu ile Mâverâünnehir'e geçip önce Buhara, sonra Semerkant ve çevrelerini ele geçirdikten ve bütün Mâverâünnehir şehirlerini aldıktan sonra dönmüştür.

O sene Mısır askerleri, Şam ülkesi tarafına gidip zorbalar elinde bulunan (Sur) şehrini, sonra da (Sayda), (Akkâ) ve (Cübeyl) şehirlerini aldılar.

İsmailiye mezhebi ileri gelenlerinden meşhur (Hasan Sabbah) da 483 senesinde meydana çıktı. Hasan Sabbah, 479 senesinde tüccar kıyafeti ile Mısır'a gidip, Mısır Halifesi (Mustansir Alevî) ile görüştü. Horasan'da ve başka İran şehirlerinde mezhebini yaymak için izin istedi. O da müsaade verince, Horasan tarafına döndü ve gizlice halkı İsmaili mezhebine çağırmaya başladı. 483 senesinde (Alamut) kalesine çekilerek mezhebini yaymaya devam etmiştir. O zaman bu hadiseye bir sivilce gibi bakılıyordu. Sonra bir büyük çıban olacağı hatırlara gelmiyordu.

Melikşah'ın kuvvet ve kudretinden herkes titriyordu. Âsiler, serseriler, birer köşeye sinmişti. Her tarafta emniyet vardı. Valiler ve ku-

mandanlar yanlarındaki az asker ile etrafı koruyabiliyorlardı.

O sırada (Lâhsâ) taraflarında onbin'i aşkın bedeviler toplanarak, ansızın Basra'ya girip, yağma ve şehri harap ettiler. Bağdat'da Sultan'ın kaymakamı olan (Sa'düddeve Gevherâyin), bu müthiş haberi işitince, Basra'ya gitmişse de Bedeviler, yapacaklarını yapıp gitmiş olduğu için Gevherâyin, Basra şehrinin haraplığına bakıp, üzümekle kalmıştır. Melik Şah'ın sağlam olan devlet binasında ilk açılan gedik budur.

ENDÜLÜS VE MAĞRİB'İN DURUMU

Endülüs şehirlerinin aralarındaki ayrılık dolaşısıyla İslâm kuvveti zayıflamıştı. Hristiyanlar, bunu fırsat bilerek 477 senesinde (Tuleytule) şehrini aldılar. (Kurtuba)nın ileri gelenleri ve şeyhleri Hristiyanlar'ın kuvvetini ve Müslümanlar'ın zayıflığını görüp, (Mağrib-i Aksâ) emiri olan (Taş - Fin'in oğlu Yusuf)dan yardım istediler. Yusuf o zaman (Septe)de bulunuyordu. Hemen yanındaki askerini Endülüs yakasına geçirdi. (Merakeş)deki askerini de yanına getirerek, kendisi de geçti. Endülüs'ün hükümdarları ve kumandanları onun başına toplanarak, Tuleytule tarafına yürüdüler. Ve 479 senesi Ramazan'ında büyük bir Hristiyan orası ile karşılaşınca, İslâm ordusu zafer kazanarak düşman ordusunu bozdular ve ellibin kadar askerini kılıçtan geçirdiler. Kesik başlardan tepeler yaptılar. Leşler koktuğu için yaktılar. Sonra Emir-ül Müslimîn Me-

raķeř'e döndü, Endülüs hükümdarları ve kumandanları dahi yerli yerlerine gittiler.

480 senesinde Emîr-ül Müslimîn, yine endülüs yakasına geçti. Fakat Hıristiyanlar meydana çıkmadı. O da Frenkler'in bir kalesini sardıysa da, alamadığından, uzun zamandan beri (Gırnata)da hükümet süren (Sanhaca) kabilesi beyi olan (Bilgi'nin oğlu Abdullah) elinden Gırnata'yı aldı, onu hükümetinden mahrum bıraktı.

Emîr-ül Müslümîn, Merakeş'e dönünce, Mağrib'de vaktiyle kendisine bağlanmayan halk da ona itaat edince, devleti kuvvet bulmuştur.

Endülüs âlimleri; "Emîr-ül Müslimîn, Halife adına menşûr alıp, hutbe okumadıkca ona itaat etmek lâzım gelmez" demiş oldukları için Emîr-ül Müslimîn, Abbasi Halifesi (Muktedî) adına hutbe okumuş ve Bağdat'a memur göndermişti. Muktedî de ona (Müslümanların emîri) ve (Nasuriddin) diye lâkab vererek, kendisine hil'at ve menşur göndermiştir.

484 senesinde Emîr-ül Müslimîn, birçok İslâm kumandanları elinde bulunan (Kurtuba), (İşbiliye) ve diğerkasabaları zaptederek, hükümdarları ile kumandanlarını Mağrib tarafına geçirmiştir.

Kuzey Afrika hükümdarlığına bağılı olan (Sicilya) adası hükümetinin durumu bir zamandan beri karışıkı. Afrika emirliğı de iç savaşlarla meşgul olduğundan bu sene Hıristiyanlar, Sicilya adasını almışlardır.

485 senesinde Endülüs'te İslâm askerleri ile Hıristiyanlar arasında şiddetli muharebeler olmuş, sonunda zafer Müslümanların elinde kalmıştı.

Selçuklular devletinin doğuda kuvvet kazanması ve genişlemesi, doğu ile batıda, Mekke ile Medine'de Abbasi Halifesi ile Melik Şah adına hutbe okunması, mağrib ve Endülüs'te de Emir-ül Müslimin'in Abbasi Halifesi adına hutbe okuması, Müslümanlar'ın eskiden olduğu gibi, âleme dehşet verecek bir birlik noktasına ulaşacağına delil sayılarak, Avrupa telâşa düşmüştü.

Hakikaten Selçuklular devleti'nin günden güne kuvvet ve kudretinin artması bu yolda kuvvetli ümitler veriyordu.

Fakat doğu ve batıdaki İslâm hükümetlerinin birleşmesine Mısır'daki Şîa devleti mâni idi.

MELİK ŞAH'IN BAĞDAT'A GELİP GİTMESİ

484 senesi Ramazanında Melik Şah, ikinci defa Bağdat'a geldi. Hükümet konağına indi. Nâzırları ve kumandanları da ayrı ayrı konaklara yerleştiler. Melik Şah, kardeşi ve Şam valisi olan (Tâcüddevle Tanış)ı serasker tayin etti. Haleb valisi (Aksungur) ve (Ruha) yani Urfa valisi (Bozan) gibi işe yarar kumandanları onun maiyetine verdi. Şam eyâletinde, Mısır Halifesi, elinde bulunan yerleri aldıktan sonra, gidip, Mısır'ı da alması için kendisine emir verdi. Yemen'e de başka bir ordu gönderdi.

Yemen ordusu, (Aden)e kadar gidip, bütün Yemen diyarını almıştı. Fakat Mısır'a gönderilen Tanış'ın ordusu, bir şey elde edememişti.

Nizâmülmülk ile diğer nâzır ve kumandanlar Bağdat'a gelince, oturmaları için büyük konaklar

yapmağa başladılar. Sonra Melik Şah ile birlikte İsfahan'a döndüler. Fakat sonraları vazifeleri uzun müddet devam etmeyip, aşağıda geleceği gibi, öldürülerek, toplulukları mahvolup gitmiştir.

NEZAMULMÜLK İLE MELİK ŞAH'IN SONLARI

Selçuklu Melik Şah, zamanının en büyük hükümdarı idi. Onun asrında Selçuklular devletinin hududu Çin'den Mısır'a, Hindistan'dan Marmara Denizi'ne kadar uzuyordu.

20 sene kadar devam eden saltanatında her istediğini elde etmiş idi. Rum hükümdarlarından vergi alırdı. Zamanı, adalet ve emniyet yılları sayılır. Mezhebi Hanefi, itikadı Sünnî idi. Pek çok hayır hasenât yapmıştır.

Büyük veziri olan Nizâmülmülk de âlimlerden ve fâzıllardan, kalbi uyanık bir zâttı. Fikri sağlam, tedbiri mükemmel, birçok iyi vasıfları kendisinde toplamıştı. 20 sene Melik Şah'ın zamanında, 10 sene kadar da ondan evvel sadrazamlık makamında bulunarak, Selçuklular devleti'nin yükselmesine, şan ve şeref kazanmasına hizmet etmiştir. Muvaffak olmasına başlıca sebep, yanında çalıştığı hükümdarların tam bir emniyet ve itimadını kazanmış olması idi. Hele Melik Şah, kendisine tam bir istiklâl vermişti.

(Tâciülmelik) gibi bazı kumandanlar ona düşman olmuşlarsa da, aleyhinde kimse ağız açamazdı. Fakat Melik Şah'ın zevcesi olan hakan kızı (Tür-

kân Hatun), iltimas ettiği bazı kimselerin işlerini görmediğinden, hatun, onun alcyhinde bulunurdu.

485 senesinde Melik Şah, devletin büyükleri ile beraber Bağdat'a gitmek üzere Isfahan'dan çıktı. (Nihavend)e yakın bir yerde ordusunu kurdu. Türkân Hatun da oğlu şehzâde Mahmud ile beraber orduda idiler. 471 senesinde doğmuş olan büyük şehzâde (Berkiyârük) ise, Isfahan'da kalmıştı.

Nizâmülmülk'ün torunu ve (Merv) valisi olan (Osman)ın, padişahın istediği bir işi yapmadığı Türkân Hatun'a haber verildi. O da, gece Melik Şah'a onu kızdıracak bir şekilde bu işi anlattı. Melik Şah, hiddetle ateş kesilerek, devlet erkânından Tâcülmülk ile birkaç kişiyi Nizâmülmülk'e gönderip: "Eğer bizim devletimizde bir ortaklığı varsa onu bilelim ve eğer biz padişah isek, o da bizim vekilimiz ise devletimize karşı bu derece zorbalık ne demektir? Kendisinden başka evlâdının her biri bir vilâyete pençe atıp, birçok kötülükler yapıyorlar. Onlardan biri de Merv'deki Osman'dır. Şöyle böyle işler yapmış, bir adam gönderip de vezirlik divitini önünden kaldırmamı ister mi?" diye sitemli haberler gönderdi. Nizâmülmülk de: "Fîlân vakit şöyle oldu, ben böyle yaptım. Fîlân dış gaile meydana çıktığı zaman böyle tedbir kullandım." yollu Selçuklular devletine yaptığı hizmetleri sayarak, sonunda "devlet ve saltanatın işlerine tam bir nizam verdiğim zaman fitnecilerin sözüne uyup, bana böyle haberler gönderiyor. Bilsinler ki, saltanat tâcının devam etmesi bu önümdeki divitledir. Bu divitim kapağı kapardığı gibi, kendisinin tacı da ters döner" diye haber gönderince, araları düzelemeyecek kadar bozuldu.

O sene Ramazanının 10. gecesi Nizâmülmülk, iftardan sonra harem çadırına giderken, Batıniler'den bir Deylemlî delikanlısı halini bildirecekmiş gibi yanına yaklaşıp kendisini bıçaklayarak öldürdü. Ve kaçarken ayağı çadır ipine takılıp, düştü ve tutulup öldürüldü.

Bu hadise, Melik Şah'ın emri ile olduğu rivâyet edildi. Fakat 35 gün sonra kendisi de aşağıda geleceği gibi vefat edince, devletin işleri bozuldu.

Nizâmülmülk'ün öldürülmesinden sonra Melik Şah, onun rakisi olan (Tâcülmülk'e vezirliği verdi. Ve Nihavent'deki ordu karargâhından kalkarak, Ramazanın 24. günü Bağdat'a geldi. Bağdat'ı çok beğendi, orada kalmaya karar verdi. Fakat Halife'ye haber göndererek: "Bağdat'ı bize bıraksın, kendisi istediği yerde otursun" dedi. Halife Muktedî bu haberden çok üzüldü, hazırlanmak için on gün mühlet istedi.

Bu müddet bitmeden evvel Şevvâl ayının ortasında Cuma gecesi Melik Şah, hummâdan vefat etti, Halife de yerinde kaldı ve bu hal, Halifenin kerâmetine verildi.

MELİK ŞAH OĞULLARI'NIN MUHAREBELERİ VE BERKİYARUK'UN SALTANATA GEÇMESİ

Melik Şah öldükten sonra, zevcesi Türkân Hatun onun vefatını saklayarak, gizlice kumandalara birçok para dağıttı. Yaşı henüz beş'e girmiş olan oğlu Mahmud'a biat etmeleri için onları kandırdı. Halife'ye de o yolda haber gönderdi. İsfahan'da bulu-

nan büyük şehzâde Berkiyaruk'un tutulup hapsedilmesi için adam gönderdi. Ve bu suretle Bağdat'da (Sultan Mahmud) adına hutbe okundu. Türkân Hatun, saltanat vasisi olduğu için, sadrazam olan (Tâcülmülk), işleri onun yanında görürdü.

Türkân Hatun'un emri ile Berkiyaruk İsfahan'da hapsedilmiş ise de, Melik Şah'ın ölümü haberi yayılınca, merhum Nizâmülmülk'ün kölemenleri ayaklanarak, Berkiyaruk'u hapisten çıkarıp, ona biat ettiler. İsfahan'da Berkiyaruk adına hutbe okundu. Berkiyaruk'un vâldesi ve Melik Şah'ın amcasının kızı olan (Zübeyde Hatun), oğluna Türkân Hatun'dan bir fenalık gelmesinden korkmaktaydı. İşte nizamiye kölemenleri bu suretle onun imdadına yetişmiş oldular.

Türkân Hatun, oğlu Mahmud'u alıp ordu ile İsfahan'a yaklaşıncâ, Berkiyaruk İsfahan'dan çıkıp Rey tarafına gitti. Fakat Nizâmülmülk'ün kumandanlarından bazıları askerleri ile gelip, yolda Berkiyaruk'a biat ettiler. Onunla birleşerek zorla (Taberek) kalesini aldılar. Türkân Hatun, Berkiyaruk üzerine asker gönderdi, o da karşı çıktı ve (Berucerd) denen yerde çok şiddetli bir muharebe oldu. sonunda Türkân Hatun'un askeri bozuldu. Berkiyaruk da onların peşi sıra giderek, Türkân Hatun ile oğlu Mahmud'u İsfahan'da sardı. O muharebede Mahmud'un veziri Tâcülmülk, kaçtıysa da, tutularak nizamiye kölemenleri tarafından öldürüldü ve bu suretle efendilerinin intikamını almış oldular.

486 -senesinde Berkiyaruk, merhum Nizâmülmülk'ün oğlu (İzzülmülk)ü vezir tayin edip, bütün işlerini ona bıraktı.

Şam valisi Alpaslan'ın oğlu Tanış, kardeşi Melik Şah'ın vefatı üzerine saltanat dâvasına kalkarak, askerini toplayıp, Haleb'e geldi. Haleb vâlisi (Aksungur) ki, sonradan Musul emiri olan (Şehid Zengi) evlâdının en büyük ceddidir. Melik Şah oğullarının küçük yaşta bulundukları için ve birbirleriyle çarpışmakta bulunduklarından dolayı Tanış'a karşı koyamayacaklarını zannederek, Tanış ile beraber oldular ve Antakya vâlisi Alpaslan'ın torunu ve Mehmed'in oğlu (Bâğisan) ve Harran, Urfa vâlisi Bozan'a, Melik Şah oğullarının son durumlarının belli olması üzerine, Tanış'a itaat eylemeleri lâzım geldiğini bildirdi. Onlar da bunu yaparak onun namına hutbe okudular.

Tanış bu suretle kuvvet kazandı. Ve Aksungur ile beraber hareket ederek, önce Nusaybin'i, sonra da Musul ve Diyarbekir'i zaptetti. Daha sonra Azerbeycan üzerine yürüdü. Fakat Berkiyaruk, evvelce Azerbeycan'ın birçok yerlerini zaptetmiş olduğundan, amcası, Tanış'a karşı yürüdü. Aksungur ise: "Bizim Tanış'a itaat etmemiz, Melik Şah oğullarından birini devleti eline alamamasındandır. Şimdi Berkiyaruk hükümdar olduğu için, biz ondan başkası ile olamayız." diyerek Tanış'ın yanından ayrıldı ve Berkiyaruk'un yanına gitti. Bundan dolayı Tanış, zayıf kalarak, Şam'a döndü, 487 senesi Muharrem'inde (Berkiyaruk) adına Bağdat'da hutbe okundu.

Ö L Ü M L E R

Belâgat ilmini meydana koyan (Abdülkahir Cür-cânî) 471 senesinde hayat dersini tamamlamıştır.

Şeyh, üstad (Ebû İshak Şîrâzî), 476 senesi Cemâziyelaahir'inde vefat etmiştir. Gerek ilim, gerek amel bakımından tekdi. Din ilminin asılları ile, kol-larında zamanının imâmı idi. (Mühezzeb, Tenbih, Ruûs-u Mesâil, Nüket, Telhiz, Lem', Tabsir) adındaki kitaplar onun eseridir. Lisânı düzgün olup, şiirleri de vardır.

487 senesi Rebûlahir'ında da (İmam-ül Haremeyn Ebu'l Maâli) hayat tomarını dürdü. Zamanında âlimlerin imâmı idi. Yani önde bulunanı idi. Birçok eserleri vardır. Nizâmülmülk'ün önünde (Ebû İshak Şîrâzî) ile yaptığı ilmi münâzara yukarıda geçmişti. İmâm-ı Gazâlî gibi büyük âlimlerden birçok talebesi vardır. Mekke ve Medine'de dört sene fetvâ vererek, ders okutarak ve kitap yazarak, halka namâz kıldırarak tanındığı için, (İmâm-ül Haremeyn) diye lâkab almıştır. Sonra Nisâbur'a dö-nünce, kendisine hatiplik ve müderrislik verildi. 30 sene kadar bu işte kaldı. Nizâmülmülk'ün yanında kadri ve itibarı yükseldi. İctihat için lâzım gelen bilgiler, kendinde bulunduğundan, önce mutlak mustakil müctehid olmak iddiasında bulunmuşsa da, mutlak ictihad zamanları geçmiş olduğunu düşünerek, İmâm-ı Şâfii'ye uymuştur.

480 senesinde muhaddislerden (Bint-ül Akra') diye bilinen (Ali'nin kızı Fatma) vefat etti. Zamanında meşhur hattat (İbn-ı Bevvâb) yolunda en güzel yazı yazan bu kadındır. Gazne'nin sahibi (Mesud'un oğlu Sultan İbrahim), 481 senesinde vefat edince yerine oğlu (Mansûr) geçti.

Rey kadısı (Abdullah'ın oğlu Muhammed), 481 senesinde vefat etti. Hanefî fakihlerinin ileri gelenlerinden olduğu halde, Mûtezile mezhebine dönüktü.

Türkmen kumandanlarından Kudüs vâlisi olan (Eksek'in oğlu Artık) da bu sene vefat etti. Oğulları (İlgâzi) ve (Sakmam), Kudüs'de yerleşmişlerdi, Sonraları onun torunları Mardin'de beylik ve kumandanlık etmişlerdir.

O asırda Hanefî âlimlerinin şeyhi ve reisi olan (İmân Pezdevî) de Halife Muktedî zamanında vefat etmiştir. Allah cümlesine rahmet etsin.

Halife Muktedî Biemrillâh, 487 Muharrem'inde vefat etti. Hilâfet müddeti 19 sene 8 aydır.

Annesi (Ercüvân) adındaki Ermeni câriye olup, ona (Kurret-ül Ayn) da denilirdi. Oğlunun Halifeliğini gördükten sonra torunu (Müstazhir)'in ve onun oğlu (Müstersîd)'in hilâfetlerini de görmüştür.

(Muktevi) nin vefatında 16 yaşında bulunan oğlu Müstezir'e biat olunmuştur.

Mısır'da beylerbeyi olan (Bedr-i Cemâli) dahi 488 senesi Zilkâdesinde vefat etmiştir. Halife Müstansir'in (Cümlet-ül Mülk) adını taşırdı. Bütün Mısır'ın idaresi onun elindeydi.

O senenin Zilhiccesi içinde de Müstansir, 67 yaşındayken vefat etti. Hilâfet müddeti 60 sene 4 aydır. Hilâfeti zamanında pek çok belâlara uğramıştı. Bütün malları ve eşyasını sarfetmişti. Bir seccadeden başka bir şeyi yoktu. Devlet işleri zorbarların eline geçmişti. Sonra Suriye seraskeri olan (Bedr-i Cemâli)'yi Mısır'a dâvet ederek; bütün işleri onun eline verdi. O da devlet gemisinin dümenini eline alıp, devleti belâ tufanından kurtardı.

Onun vefatından bir ay sonra da Müstansır vefat etti. Müstansır hayatında büyük oğlu (Nizâr)ı veliaht yapmışsa da, Nizâr, evvelce (Efdâl) adındaki kumandanı sövüp, azarlayarak haysiyetine dokunmuş olduğu için, Bedr-i Cemâlî'den sonra Efdâl, kuvvet ve nüfûz kazanarak, Nizâr'ı hal'edip, küçük kardeşi Müstansır'ın oğlu (Müsta'li)ye biât ettiğinden, Nizâr İskenderiye'ye kaçmıştı. İskenderiye kadısı (Celâlüddevle)nin yardımı ile İskenderiye ahalisi Nizâr'a biât ettiklerinden, Efdâl gidip, İskenderiye'yi sardıysa da, ele geçirememiş ve geri dönerek daha birçok asker toplayarak İskenderiye'yi tekrar sarmış, Nizâr'ı yakalamış ve Celâlüddevle ile ona yardım edenleri öldürmüş Nizâr'ı da Müsta'li'ye teslim etmiştir. Müsta'li de, ağabeyisi Nizâr'ı hapsedmiştir. Nizâr hapiste ölmüştür.

MÜSTAZHIR'IN HALİFELİĞİ

Müstazhir Billâh, 487 senesi Muharreminde hilâfet tahtına çıktığı sırada Sultan Berkiyaruk ile Tanış arasında muharebe yenilenmişti.

Tâc-üd Devle Tanış, yukarıda geçtiği gibi, Azerbeycan'da bozularak, Şam'a dönünce, büyük hazırlıklara girişti. Birçok asker toplayarak Haleb üzerine yürüdü. (Kasım-üd Devle Aksungur) ile Urfa ve Harran vâlisi olan Bozan birleştiler. Berkiyaruk da onlara yardım için sonradan Musul emîri olan (Kürboğa)yı gönderdi. Haleb'e altı saat arası olan (Tellüssultan) denen yerde yapılan şiddetli muharebede Aksungur'un askerlerinden bazıları Tanış ta-

rafına döndü, geri kalanı da bozulup dağıldı ve Tanış Haleb'e gitti. Kürboğa ile Bozan ise, Haleb'e girmiş olduklarından, Tanış, Haleb'i sararak şehre girdi, ikisini de esir etti. Bozan'ı öldürüp, Kürboğa'yı hapsedti. Oradan ilerleyip Urfa'yı, Harran'ı ve bütün El-Cezire şehirlerini, Diyarbekir'i, Ahlat'ı, Azerbeycan'ı aldıktan sonra hutbe okunması için Halife Müstazhir'e memur gönderdi. Halife bu hususta tereddüt etmişse de, sonradan Berkiyaruk'un mağlup olduğu haberi geldi.

Berkiyaruk, Nusaybin'de iken Tanış'ın Azerbeycan'a geçtiğini haber alınca, Dicle nehrini geçerek, Erbil'e ve oradan da (Bedr-i Kürdi'nin oğlu Serhab beldesine gitti. Tanış'ın ordusu ise oraya dokuz saat uzak bir yerde idi. Bir müfrezesi gidip Berkiyaruk'u bastı. Onun yanında ise ancak bin kadar siivari bulunduğu için bozguna uğrayıp Isfahan'a kaçtı. İşte bu haber üzerine Halife Müstazhir, (Tanış) adına hutbe okutmaya mecbur oldu.

O sırada Türkân Hatun, ölmüş olduğundan, Berkiyaruk Isfahan'a girdi. Her ne kadar küçük kardeşi Mahmud'un adamları Berkiyaruk'un gözlerine mil çekmeye karar vermişlerse de, Mahmud, çiçek hastalığından öldüğü için onun adamları Berkiyaruk'a biat ettiler.

Berkiyaruk'un veziri, Nizâmülmülk'ün oğlu (İzzülmülk), evvelce vefat ettiğinden onun kardeşi (Müeyyidülmülk) vezir tayin edildi. Müeyyidülmülk, Irak ve Horasan ile haberleşerek, kumandanları Berkiyaruk tarafına çevirmiş olduğundan, Berkiyaruk'un şöhreti arttı, askeri de çoğaldı.

Tanış ise Hemedan'a ve oradan da Rey'e gidip, İsfahan ordusuna da tâbi olmaları için haberler gönderdi. İsfahan ordusu Berkiyaruk'a biat etmiş olduklarından, Berkiyaruk ile birlikte İsfahan'dan çıktılar. Ve yolda her taraftan yardım için asker geldi, ordudaki asker 30.000 kişiye yükseldi. 488 senesi Safer'inde Rey'e yakın bir yerde yapılan muharebe sonunda Tanış'ın askeri bozuldu, kendisi de öldürüldü. Bu suretle Berkiyaruk, Selçuklu saltanatında müstakil kaldı.

Fakat Tanış'ın oğlu (Rıdvan), bu sırada Haleb'i zaptederek, orada namına hutbe okuttu.

Kardeşi Tanış'ın oğlu (Dukak) da o sırada Şam'ı alarak istiklâlini ilân etti.

O senenin Zilkadesinde İmâm Gazâlî, Nizamiye medresesindeki dersini kardeşine bırakarak, Şam'a gitti. Zühd-ü takvâ yoluna girip, abalar giydi. Bu yolculuğunda "İhyâ-ül Ulûm" u yazdı ve Şam'da onu birçok kimselere okuttu. Bir aralık Kudus-ü Şerif'e gidip, mübârek yerleri ziyâret etti. Hicaz'a gelip hac etti. 11 sene sonra Horasan'a döndü.

489 senesinde Nisâbur'da Kirâmiye ile Hanefî ve Şâfiler arasında bir dövüş çıktı, iki taraftan da pek çok adamlar öldü. Hanefî'ye'nin reisi (Ahmed'in oğlu Kadı Muhammed) ve Şâfiî'ye'nin reisi merhum (İmâm Haremeyin'in oğlu Ebu'l Kasım), Kirâmiye'nin reisi ise (Muhammed Şah) idi. Hanefîler'le Şâfiiler birleşmiş oldukları için, Kiramiye'ye galebe çaldılar ve medreselerini yıktılar.

Berkiyaruk'un veziri, Nizâmülmülk'ün oğlu (Müeyyidülmülk) ile kardeşi (Fahrülmülk)ün ara-

ları bozuktı. Berkiyaruk'un annesi (Zübeyde Hatun) da Müeyyidülmülk'e kırgın olduğundan, Fahrülmülk, birçok mal vererek kardeşini azlettirip, kendisi onun yerine vezir olmuştur.

Yukarıda geçtiği gibi, Tanış, Aksungur'a galebe çaldıktan sonra, Kürboğa'yı hapsedmişti. Tanış'ın katlinden sonra onun hapisten çıkarılması için Berkiyaruk tarafından emrolunmakla Tanış'ın oğlu Rıdvan, Kürboğa'yı hapisten çıkardı. Kürboğa ise, meşhur bir adam olduğundan, başına birçok başboşlar toplanarak Haleb'den çıktılar, önce Harram'ı, sonra Nusaybin'i ve Musul'u alarak, 489 da kuvvetli bir beylik kurdular.

O sene Mısır askerleri, (Artıkoğulları İlgazi ile Sakmandan Kudüs"ü aldılar. O sene güneş ve ay ile gezegenlerden Müşteri, Zühre, Mirri ve Utarid, Hud yani (Balık) burcunda toplanmış olduklarından müneccimler. Nuh tufanı gibi bir tufan olacağına hükmetmişlerdi. Halife Müstazhir, (İbn-i Aysun) adındaki müneccimi getirterek, ondan işi sormuş, o da: "Nuh tufanında yedi yıldız Hud burcunda toplanmışlardı. Şimdi ise, yalnız altısı toplandı. Aralarında Zühâl yoktur. Eğer o da bulunsaydı Nuh tufanı gibi bir tufan olurdu. Fakat ben derim ki, birçok şehirlerden gelip bir şehirde yahut bir arazi bölgesinde toplu bulunan halk, batar" deyince, ahali: "Burası sakın Bağdat olmasın?" diye korku ve telâşa düştüler, hemen arklar ile su benderlerini tamir ettiler. Tesâdüfen o sene hacılar (Nahle)den kalkıp, (Menâkib) vâdisine geldikleri zaman, büyük bir sel gelip çoğunu boğmuş, yalnız dağlara çıkanlar kurtulabilmişti. O sırada birçok mal,

hayvan ve erzak mahvolup gitmiştir. Bunun üzerine Halife o müneccime hil'at giydirmiştir.

Tanış'ın oğlu Rıdvan, Haleb'i ve öteki oğlu Şam'ı almışlardı. 490 senesi içinde birbirinin aleyhine ayaklanarak, aralarında muharebe yaptılar. Sonunda Şam minberlerinde (Dükak)dan evvel (Rıdvan)ın adı söylenmek üzere sulh yapıldı. O sene Mısır askerleri (Sur) şehrini aldılar.

O sene Rıdvan, Mısır Halifesi olan (Müsta'li Biemrillâh Alevî) namına dört hafta hutbe okumuş ise de, işin sonundan korkarak, Müsta'li'nin adını çıkarıp, Abbasi Halifesinin adını iade etmiştir. O sene Sultan Berkiyaruk, Horasan'ı zaptetmiştir.

Kendisinin amcası olan (Aslan Ergun), kardeşi Melik Şah'ın vefatında Horasan'ı zaptetmiş olduğundan, bu sefer Berkiyaruk, kardeşi (Sencer)i se-rasker ve (Emir Kamaç)ı ona Atabey, (Hüseyn-i Tuğrâi'nin oğlu Ebu'l Feth Ali'yi de vezir tayin ederek bir ordu ile Horasan'a gönderdi. Aslan Ergun ise, tez canlı ve titiz, zalim bir adam olduğundan, o sırada kölelerinden birinin onu idam ettiği haberi ordu (Damegan) da iken Sencer'e geldi. Orada durup işi Berkiyaruk'a bildirdi. Berkiyaruk, kuvvetli süvarilerle Isfahan'dan çıkıp, orduya kavuştu, Nisâbur'a gidip Horasan şehirlerini aldıktan sonra kardeşi Sencer'i Horasan valisi yaptı.

Biraz Belh'de oturdu, Semerkant ve öteki Mâ-verâünnehir şehirlerinde adına hutbe okunmasını emretti.

Horasan'da Melik Şah'ın amcası olup, (Emir-i Emirân) diye tanınan (Süleyman'ın oğlu Muhammed)

de Belh'e gelip, Berkiyaruk'a isyan ettiğini ilân etti. Ve Gazne padişahından yardım istedi. O da alacağı yerlerde kendi namına hutbe okutmak şartı ile yardım edeceğini bildirdi. Ve bu suretle Emir-i Emirân, kuvvet kazanmışsa da Sencer, asker göndererek onu esir ettikten sonra gözlerine mil çek-tirdi.

Öteki kumandanlardan bazıları da o sırada isyan ettikleri için, Berkiyaruk'un başından gaile ek-sik olmadı.

Yukarıda geçtiği gibi, (Alamut) kalesinde bulunan (Hasan Sabbah)'ın tâbileri olan Batinîler, yani İsmailiye mensubları ise, Melik Şah'ın vefatından sonra etrafa şer kıvılcımlarını saçmaya başladılar. Çünkü mezheblerine göre müridlerinden her biri bir adamı öldürmeye memur olursa asla canını düşünmeyip, hemen o adamı gidip öldürmesi lâzımdı. Hatta o sırada birbiri ardınca büyük kumandanlardan üç kişiyi öldüren üç fedâi tutulup idam edilmişlerse de, devlet büyükleri ve kumandanlar bu Bâtiniye fedâilerinden ürkmektedirler.

Doğu böylece ihtilâller, kargaşalıklar ve isyanlar içinde bulunduğu bir zamanda Avrupa'da toplanan Haçlılar da, aşağıda görüleceği gibi kara bulut halinde İslâm ülkelerini basmaktaydılar.

Haçlı seferleri, dünyanın en mühim vakalarından olduğu için, bunun nasıl çıktığı aşağıda özetlenmiştir.

HAÇLILAR'IN MEYDANA ÇIKIŞI

Kudüs'ün fethinden beri ziyaretçilerine, hususiyile Müslümanlar'a en yakın olan Hıristiyanlar hakkında iyi muamele yapılmaktaydı. Roma İmparatorluğu, evvelce (Doğu ve Batı) diye iki kısma ayrılmıştı. Abbasiler devleti, Şark İmparatorluğu yani (Konstantaniye Kayserliği) ile harbediyordu. (Harun Reşid), Batı imparatoru olan meşhur (Şarلمان) ile iyi geçinerek, ona elçiler ve hediyeler gönderiyor, Şarلمان da ona iyi bir surette karşılık veriyordu. Harun Reşid'in oğulları da babalarının yolunda gittiler. Bundan dolayı Kayser ile yapılan muharebelerde batı Hıristiyan milletleri taraf-sız idiler.

Sonraları Abbasi devletine düşkünlük gelince, kuvvetlenebilmek için Türk kölelerini getirdiler ve kölemen askerinden ordu teşkil ettiler. Mâverâün-nehir'den de birçok Türk ve Tatarlar, askerlik yapmak için Irak'a geldiler, Türkler çoğalınca iş, Halifeler'in elinden çıktı hükümet, her tarafta henüz Müslüman olmuş olan yarı bedevî Türk sergerdele-rinin ellerine geçti. Hakiki din gayreti yerine taas-sub ve âli cenablık yerine zorbalık geçti. Gerek Hıristiyan olan tabaaya, gerek kendilerine amân verilmiş Hıristiyanlar'a kötü muamele edilmeye ve Kudüs ziyaretçilerine de zulmedilmeye başlandı.

Sonra Suriye kıtası, Mısır'da hüküm süren (Ubeydiye devleti)nin eline geçti. Onun askerleri ise, mağribli ve Şii mezhebinden sert ve müteassıb idiler. Hıristiyanlar'a ezâ ve cefâ ediyorlardı.

Hristiyanlar'ca o asırda Kudüs-ü Şerif ziyâreti, her günahın kefâreti idi. Avrupaca bu ziyaret, çok ehemmiyetli bir din meselesi hükmüne girmişti. 385 senesinde (Revan) şehrinin başpiskoposu olan (Jerber), Kudüs'ü ziyarete gelmişti. Avrupa'ya döndükten sonra da papalık makamına geçmişti ve doğudaki Hristiyanlar'ın, zulüm ve tecavüze uğradıklarından bahsederek, batı Hristiyan milletlerini Müslümanlar aleyhine kışkırttı ve Kudüs'ün alınması için teşviklere başladı. Bunun üzerine Avrupa'da Müslümanlar aleyhine düşmanlık peydâ oldu. İtalya ve Fransa kıyılarında bulunan hükümetlerden bazıları Şam taraflarına giderek, Müslümanları korkutmaya başladıklarından, Müslümanlar da bütün Hristiyanları tabii düşman olarak bellemişlerdi.

Fâtimiye Halifeleri yani (Ubeydiler), Mısır ve Şam'ı zaptettikten sonra, Abbasi Halifelerine karşı Hristiyanlar'la birleşip, onların yardımını elde etmek istediler. Avrupa ticaretini ve Kudüs ziyaretini kolaylaştırdılarsa da, nilâfet nöbeti Hâkim Biemrillah'a gelince, yukarıda geçtiği gibi Hristiyanlar'ın tavaf edip, ziyaret ettikleri (Kamâme) kilisesini ve daha başka kiliseleri yıktırdı. Hristiyanlar hakkında çok şiddetli harekette bulundu. Ve Hristiyanlar'ın Müslümanlar'a karşı düşmanlıkları pek çok arttı. Bütün Hristiyan memleketlerini bir heyecan kapladı. Her ne kadar Hâkim'in ölümünden sonra Hristiyanlar hakkında girişilen o şiddet kalkmış, iş sükûn bulmuş ve kiliselerin tamirine izin verilmişse de, Hristiyanların fikirlerinde peydâ olan heyecan geçmemiştir.

Yukarıda geçtiği gibi, Antakya, Rumlar'ın elin-

de; Suriye kıtası da Mısır'da hüküm süren Alevî Halifelerinin elindeydi. Kayser ile Alevî Halifesi arasında bir anlaşma imza edilmişti. Fakat bir aralık Rumlar, Mısır askerleri ile muharebe ederek bozulmuşlardı. Halbuki henüz kurulan Selçuklular devleti, iki tarafı da korkutmaktaydı. Hatta 40 senesinde Selçuklular'ın bir fırkası Rum diyarına gazâ ederek, Trabzon'a kadar çapul etmişti. Selçuklu Sultan'ı olan Tuğrul Bey'in adı, dünyayı titretti. Kayser ona hoş görünmek için Galata'daki (Arap Camii)nde adına hutbe okuttu. Onun yerine geçin Alpaslan ise, bütün cihana dehşet verdi. Diyarbêkir, Haleb gibi nice memleketler onun itaati altına girdi. Kayser (Ermanos)un ikiyüzbinden çok askerini az bir süvari kıtası ile perişan etti, Ermanos'u da esir etti. Emirlerinden Atsız (Ahmed Cevdet Paşa merhum, bu ismi bazı yerde "Etsiz", bazı yerde de "Atsız" suretinde yazmış. Halbuki bu kelimeyi "Kaamus-uül Âlâm"ın, (üstün elif) faslında gösterdiği gibi, Burhan-ı Katı' da öyle yazıp, ayrıca şu bilgiyi veriyor: "Etsiz, te harfinin sukûnu ve sin harfinin esresi ile (Hârezm) şahının adıdır. (Zemahşerî) bununla aynı asırda yaşamıştır. Sultan Sencer ile aralarında büyük muharebeler olmuştur. Bu kelime, Türkçedir ki, Farsçada "Nîkûşt" karşılığıdır. Manası, "Artık ve zayıf" demek olur. Hârezm padişahı çok zayıf ve çelimsiz olduğundan, bu isim ile anılmıştır.) adındaki kumandan ki, önce Kudüs'ü alıp, Şam'ı sarmıştı. Sonra Şam'ı alınca, Mısır üzerine yürüyüp, Kahire'yi muhasara etti. Fakat zaptetmeden geri döndü, o sırada Kudüs ahalisi ona baş kaldırmışlardı, o da zorla Kudüs'e

girip, bulduğu Alevîler ile beraber Hıristiyanlar'ı da kılıçtan geçirdi.

Bu sırada Kudüs ziyaretçileri çok ezâ cefa cektiklerinden dönüşlerinde şikâyet etmeye başladılar. Anadolu Selçukluları emîri ve Melik Şah'ın hemşiresinin oğlu olan (Kutulmuş'un oğlu Süleyman) da İznik'e kadar hükümetini genişletti. Bu suretle Kudüs ziyaretçilerinin geçeceği şehirleri almış oldu ve 479 senesinde de Antakya'yı Rumların elinden kurtardı.

İşte bu sırada Müslümanlar'ın emîri (Taşfin'in oğlu Yusuf)un Mağrib'de ve Endülüs'te Abbasi Halifesi adına hutbe okuması da Avrupa'nın dikkat nazarını çekmişti. Bazı papazlar Kudüs'ün alınması için Avrupa ahalisini kışkırtıyorlardı. Papa ise, Melik Şah tahta çıkabilmesi, Hıristiyanlar'ı Müslümanlarla harbetmek için teşvik edip duruyordu.

Selçuklular'ın İstanbul'a yaklaşmalarından Rum Kayseri (Aleksi Komnen)de çok büyük korku ve telâşa düşmüştü. İstanbul'un Türkler'in eline geçmek üzere olduğundan dem vurarak, Avrupalılar'ı muharebe için teşvik etti. O zaman Doğu Roma imparatorluğunun durumu pek karışık olduğundan, Selçuklular'a karşı koymaya gücü yetmiyordu.

Halbuki Türkmenler, İstanbul'u alırlarsa orasının hareket noktası yaparak Avrupa'ya doğru ilerleyecekleri tabii idi. Bundan dolayı Avrupa hükümdarları da Selçuklular'ın bu azimli selinin önüne geçmek için bir çare bulunmasına inanmışlardı.

Yavaş yavaş yapılan bu kışkırtmalar üzerine Avrupa'da umumi bir heyecan meydana geldi. Ve Kudüs'ü fethetmek için bir din muharebesi açılma-

sına karar verildi. Önce Fransa'dan fedâi bayrakları açıldı, pek çok fedâi yazıldı.

İspanya ahalisi, Araplarla harb etmekte olduklarından, yerlerinden ayrılamamış iseler de, öteki Avrupa memleketlerinde bulunan silâhşor takımları ayaklanıp, harekete geçtiler ve onlara halktan bir çokları da katıldı.

Fedâi bayrakları altına toplananlar göğüslerine haç resmi yaptıklarından, onlara (Haçlılar), (Çelipâyiler), (Ehl-i Salip), (Salibiyûn) denilmiştir.

Harbçi olan kumandanlar-ki, bunlar Avrupa'nın asilzâdeleridir - harb hazırlığına başlamaları üzerine yüzbin kadar Haçlı toplandı.

Her ne kadar Avrupa'yı korkutan Selçuklular devleti, Melik Şah'ın vefatından sonra ayrılığa düşmüş ve birkaç kola ayrılarak, birbirleriyle uğraşmakta idiler. Ondan dolayı Haçlılar'a karşı çıkacak ancak Konya'nın sahibi olan (Süleyman Selçuki'nin oğlu Kılıç Arslan) vardı. Fakat Haçlılar'ın durumları da perişandı. Çünkü başlarında harb usullerini bilen kumandanlar ve zâbitler olmadığından, derlenip kurulan halk ordusundan ibarettir. Bir papazın kumandası altında yola çıktılar. Ve ahalinin adakları ve sadakaları ile geçinerek Macaristan'a geldiler. Macarlar'dan hakaret gördüler. Daha ileri gidince, Bulgarlar'la harbe tutuştular. Bozuldular, kırıldılar, yollarda hastalık ve sefâletten telef oldular. Kalanı da korkmuş ve sinmiş bir halde Edirne'ye, oradan da İstanbul önüne geldiler. Kayser Aleksi, onlara misâfirperverlik gösterdi. Fakat Rumlar, Lâtinler'i sevmezlerdi. Hususiyle Lâtinler, Katolikti. Rumlar ise Ortodokstu. Mezheb

ayrılığı dolayısıyla ruhânî reisleri birbirini afaroz ediyordu. Bundan dolayı Bulgarlar'ın Lâtinleri vurup, perişan etmesinden Rumlar memnundular. Garbın bu cengâverlerini eski püskü elbise içinde ve salkım saçak görmekten memnun oluyorlardı.

O sırada bir papaz da Almanya tarafından birçok Haçlı toplayıp, yola çıktı. Onlar da yollarda ırz ve namusa saldırıp, adam öldürdüler. Macaristan'a gelince Macarlar, onlara hücum ederek, hemen hepsini öldürdüler.

(Ren) ve (Muzel) nehirleri kıyısında da Haçlılar'dan bir gürûh toplanarak, (Haçlı muharebeleri her günahı affettirir.) sözü kulaklarına çalınmış olduğundan, onlar da en büyük cinayetleri çekinmeden yapıyorlardı. Böyle hayâsız toplama bir ordunun kumandanlığını hiç bir zâbit kabul etmediğinden, kendilerine uygun serseriler başa geçti. Ve "Müslümanlar'la savaşımadan evvel Yahudiler'i yok etmek lâzımdır." diyerek, yolda karşılaştıkları Yahudiler'i canavarca toptan öldürdüler. Bu korkunç gürûh nereye gitseler, ahali, yerini yurdunu terkedip kaçıyordu. Böyle başı boş Macaristan'a kadar geldiler. Onlara göre Hazret-i İsa'nın askeri mukaddes bir topluluk olup, onlara karşı duranlar din düşmanı idi. Macarlar'a da öyle baktılar. Yahudiler'e yaptıklarını Macarlar'a yapmak istediler fakat Macarlar'ın şiddetle karşı koyması üzerine dağıldılar. Bu ordunun Bulgaristan'a varmış olan öncüleri de o suretle dağıldı. Bundan dolayı bir kısmı memleketlerine döndü, hemşerilerine maskara oldular, bir kısmı da İstanbul'a gelip, önden gelen kafilenin döküntüleri ile birleştiler. Evvelkilerin

vahşi hareketlerinden canı sıkılan Rumlar, garplıların yeni bir felâkete uğradıklarından dolayı memnun oluyorlardı.

Avrupa'dan çıkan Haçlılar'ın sayısı 300.000 den fazla idi. Fakat çoğu yollarda ölmüştü. İstanbul önünde toplanan döküntüleri ise 100.000 kadardı. Her ne kadar böyle bozuk düzen askerin Türkmenler ile harbedemeyecekleri besbelli idi. Bunlar, ilk geldikleri zaman Kayser'in emirlerine itaat edeceklerini ve misafir oldukları memleket ahalisinin hukukunu gözeceklerini söylemişlerken, sonra yollar da çektikleri sefâleti unutup, evleri, sarayları ve kiliseleri yağmaya koyuldular. Kayser Aleksi, Avrupa'dan yardım istediğine pişman oldu. Fakat ne çare ki, bir suyun geçmesi için ark açılmış ve önüne geçilmesi kabil olmayan bir sel peydâ olmuştu. Bu sele yol vermek, yani İstanbul'u öyle azgın misafirlerden kurtarmak için gemiler hazırlatıp, onları Gemlik sahiline çıkardı. Haçlılar ise, Asya kıtasına ayak bastıktan sonra, karşılarına gelen herkese düşman nazarı ile bakıyorlardı. İmparator Aleksi'nin tabaası, Türkmenler'den daha çok zarar gördüler.

Haçlılar, Müslümanlar'la harbetmek için mağrurca İznik üzerine yürüdüler, ve İznik'in altı saat batı tarafında İznik gölü ile Pazarköyü arasında İznik Bey'i ile kanlı bir muharebeye giriştiler. Çarpışma başlar başlamaz, başları ölünce bozuldular, perişan oldular. Rumlar'ın kurtardıkları üçbin kadar firariden başkası öldü, geri kalanı da esir oldu. Bu korkunç vaka, Avrupa'ya çok telâş ve dehşet verdiyse de, din muharebesi için halkın zihnindeki

heyecan geçmiş olmadığından, daha mükemmel ve düzgün ordular hazırlamaya başladılar.

Dükalar, kontlar, baronlar, çiftliklerini ve başka mülklerini, eşyalarını satarak, harb hazırlığına başladılar. O sırada (Bazloren) dükası (Godfruva) dahi çiftliklerini satıp, sefere hazırlandı. Bu adam, pek çok muharebeler kazanmış ve çok şöhet almış, hakkı ile bir harb adamı idi. Halk da kendisine inanıyordu. Fransa'da ve (Ren) nehri boyunda bulunan büyük zenginler, ona kuracağı ordunun silâhlanması için hazinelerini verdiler. Kadınlar, kocalarının ve çocuklarının harb hazırlığı için mücevherlerini ve başka eşyalarını sattılar. Pintilikten yahut korkudan yer altına gömülmüş olan defineler meydana çıktı. Haçlılar'ın belli başlı kimselerinin çadırlarında türlü türlü paraların küme küme yığılmış olduğu görülüyordu. Godfruva'nın maiyetinde 80.000 piyâde ve 10.000 süvâri toplanmış oldu. Bu ordu muntazam ve muharebelerde tecrübe görmüş askerlerden meydana gelmişti. Godfruva'nın yanında ise Fransız ve Alman kumandanlarından namlı ve şanlı pek çok adamlar vardı.

Ne tuhaftır ki, papazların kışkırtması ile meydana gelen muharebelerde asilzâdeler ucuz fiyatla çiftliklerini sattıkları halde, papazlar, bu satışlardan faydalanıp, çiftlikleri satın alıyor ve zenginleşiyorlardı.

İşte bu suretle asilzâdelerin birçok malikâneleri papazların eline geçerek, kilise vakıfları çoğalıyordu.

Godfruva, mükemmel bir ordu ile yola çıktı. Ve Macar kralı (Kolüman)a mektup yazarak, mem-

leketinden geçmek için izin istedi. O da bu yumuşak davranıştan memnun kalarak izin verdi ve kazanması için dua ederek, onu uğurladı. Bulgarlar da öyle iyi muamele ettiler. Bu suretle hiç bir güçlükle karşılaşmadan Edirne'ye kadar geldi.

Godfruva, İstanbul'a doğru ilerlemekteyken, Fransa, ikinci bir ordu daha hazırladı. Bu orduda tanınmış dükalar ve de kontlar vardı. Hattâ Fransa kralının kardeşi dahi beraberdi. Ve çoğu kadınlarını, çoluk - çocuğunu, adamlarını ve bütün silâhlarını beraberlerine almışlardı. Alp dağlarını aşip, İtalya kıyısına doğru hareket ettiler.

Fransız Haçlılarının bu hareketi, İtalyanlar'ı da şevke getirdi. (Taran) prensi (Bohemond) da onlara katıldı ve onun bayrağı altında birçok cenkçi toplandı. O da bir fırka askeri ile gemilere binip, Yunanistan kıyılarına doğru gitti.

Fransa'nın güney şehirlerinde toplanmış olan 100.000 Haçlı, Kont (Raymond)un kumandası altında Alp dağlarını geçerek, (Lombardiya) ve (Hırvatistan) yolu ile Rum diyarına geldiler.

Rumlar'la arasında soğukluk ve nefret bulunduğundan, bir iki defa Rumlar ile çarpışıp, onlara galebe çaldıktan sonra İstanbul önüne ulaştılar. Bu orduların da yolda birçok kaybı olduysa da, yine İstanbul önünde toplandıkları zaman pek büyük bir topluluk teşkil ediyorlardı.

İmparator Aleksi, Haçlılar'ın çokluğundan ürküttü. Onları aldatıp, avutmak yolunu tuttu, kendilerine ikram ve ilfatta bulundu ve böylece onlardan evvelce Kayserliğe bağlı iken Müslümanlar tarafından zaptedilmiş olan memleketler geri alınınca, kendisi-

ne teslim edilmesi için vaad aldı. Hemen hazırlanan gemilerle Haçlılar'ı Anadolu yakasına geçirdi.

Haçlı ordusu, 491 senesi ilkbaharında Kadıköy tarafında toplanarak, İznik'e gittiler, orasını sardılar. Kılıçaslan da zaman zaman sarılmış olanlara yardım ediyordu.

Kayser Aleksi ise, İznik'in Avrupalılar eline geçmesini istemiyordu. Bundan dolayı onun tarafından gizlice yapılan teklif ve verilen aman üzerine Müslümanlar, İznik kalesini ona bıraktılar ve kalenin duvarlarına onun bayraklarını çektiler. Onun tarafından da sarılmış olanlara iyi muamele edildi. Haçlılar da bundan dolayı biraz daha fazla Rumlar'dan soğudular.

Sonra Haçlılar, fırka fırka Anadolu içerisine doğru yürümeye başladı. Kılıçaslan, Eskişehir civarında onları karşılayarak, Temmuz'un birinci günü üzerlerine hücum ederek, galip geldi. Fakat Haçlı ordusuna gürûh gürûh etraftan imdatlar gelip, İslâm askerlerinin kılıç ve ok kullanmaktan kuvvet ve kudretleri kalmamıştı. Muharebe, sabahtan akşama kadar sürdüğü için, karanlık basınca ara verildi. Fakat Haçlılar deniz gibi dalgalanarak akıp gelmekte oldukları için, Kılıçaslan, ekinleri yakarak geri döndü.

Yukarıda geçtiği gibi, o zaman Selçuklu Sultanı olan Berkiyaruk, Horasan'da çıkan isyanlar ile meşgul idi. Suriye Beyi Alpaslan'ın oğlu Tanış'ın vefatında oğulları birbiriyle harb edip, sonunda biri Şam'da, öteki de Halep'de kalmıştı. Alpaslan'ın torunu ve Mehmed'in oğlu (Bagisyan) da, Antakya kumandanı idi.

Hasılı Konya ve Aksaray Beyi Süleyman'ın oğlu Kılıçaslan, o vakit Haçlılara karşı yalnız kalmıştı. Onlarla bir gün sabahdan akşama kadar çarpışıp, öndeki fırkaları perişan etmişse de, arkadan taze imdad kuvvetleri gelince, harb meydanını bırakıp, kasabaları ve tarlaları yakarak, Haçlılar'ın önünden çekildi.

Haçlılar, meydanı boş bulunca ilerlediler ve önerilerine gelen Müslümanları toptan öldürmeye başladılar. Bir kısmı Karaman Dağları'ndan aşip, Çukurova'ya indi, bir kısmı da Gürün Dağları'ndan doluşarak Elbistan'a, oradan da Maraş'a gitti.

O sırada Godfruva'nın kardeşi (Budon), ordu-dan ayrılp, yerli Hristiyanlardan da adamlar bularak ileri yürüyüp, Urfa'yı aldı, orada bir kontluk teşkil etti.

Öteki Haçlı, fırkaları Kilis'te birleştiler ve 300.000 kişi ile gidip, Antakya'yı sardılar.

Mısır Halifesi olan (Müsta'li Biemrillâh) tarafından Haçlı ordusuna elçiler geldi. Müsta'li, mezheb ayrılığı dolayısıyla devamlı düşmanı olan Türkler'e, Haçlılar'ın galebe çalmasının Allah tarafından alınan bir intikam olduğuna inanıyor ve kendisinde Hristiyanlar'a karşı bir sevgi hâsıl oluyordu. Haçlılar'ın maksadı Kudüs'ü ziyaretten ibaret olduğunu öğrenmiş olduğundan, orada kiliseler yaptırmayı ve Hristiyanlar'ın dinini korumayı, silâhsız olarak gelip, bir aydan fazla kalmamak şartı ile bütün ziyaretçilere şehrin kapısının açık olduğunu söyledi. Haçlılar bu şartlara uyarlarsa onlara yardımçı olacağını, uymadıkları takdirde Septe boğazından Bağdat Kapısına kadar bütün Müslümanlar'ın

Peygamber vekili olan Halife Müsta'li'nin emri ile ayaklanarak, garp yiğitlerine hilâfetin kudretini göstereceklerini söyledi.

Mısır elçisinin bu korkutucu sözleri Haçlılar'ı kızdırdı: "Biz dinimizin merkezini çıktığı yerde kurmak için ilham alıp geldik. Padişahların yardımına muhtaç değiliz. Asya'ya Müslümanlar'dan emir almaya, lûtf ve âtifet görmeye gelmedik. Mısırlıların Avrupa ziyaretçilerine yaptığı hakaretler henüz unutulmamıştır. Hâkim Biemrillâh zamanında Hristiyanlar'a cellâdların yaptıklarını ve kiliselerin, hususiyle (Kamâme) kilisesinin yıkıldığını kimse unutmamıştır." diye şiddetli bir red cevabı verdiler. Mısır elçileri döner dönmez Halep ve Şam tarafından Antakya'nın imdadına bir süvâri fırkası gelmişse de, Haçlılar'ın çokluğundan dolayı birşey yapamadan dönmeye mecbur kalmışlardır.

Bu sırada İtalya gemilerinden kurulu bir donanmanın (Süveydiye) iskelesine gelmesi, Haçlılar'ın gayretini arttırmıştır.

Antakya'nın muhasarası dokuz ay sürdü. Antakya emiri (Bağisyan)ın pek büyük kahramanlığı görüldü. Aslında bir Ermeni demircinin oğlu iken, sırf mal, mevki elde etmek için Müslüman olmuş bulunan ve (Rûzbe) denen, bukalemun gibi renkten renge giren (Firûz) adındaki bir kalles, Bağisyan'ın emniyet ve itimadını kazanarak, Antakya kalesinin üç mühim kulesinin muhafızı olmuştur. Haçlılar'ın çokluğunu görüp, onlardan daha çok faydalanabilmek için Haçlılar'ın ileri gelenlerinden (Prens Bohemond) ile gizlice haberleşerek, Cemaziyelevvel içinde geceleyin üç kuleyi Haçlılar'a teslim etti. Ka-

le kapılarından birini de kırdırdı. Haçlılar, şehrin içine girince, yerli Hıristiyanlar da onlara katıldı ve buldukları Müslümanlar'ı öldürdüler. Sabahleyin Prens Bohemond'un bandıraları kalenin burçları üzerinde görüldü.

Bağisyan Bey, uyku arasında velveleyi işitince, aklı başından gitti. Uyku sersemliği ile ne yapacağını bilemedi. Hemen atına binerek, 30 kadar kölesi ile şehrin kapısından dışarı çıktı. Bir müddet sonra aklı başına gelince, kederinden bayılarak, atından düştü. Köleleri tekrar bindirmeye çalışmışlarsa da, kendisinde ayakta duracak takat kalmadığını ve ölmek üzere olduğunu anlayınca, onu olduğu yerde bırakarak kaçtılar. Orada odun kesmekle meşgul olan bir Ermeni de Bağisyan'ın son nefeste olduğunu görünce, başını kesip Haçlılar'a götürmüştür.

İşte bu suretle Antakya Haçlılar eline geçti. Orada bir dükalık kuruldu, Bohemond da (Antakya Dükası oldu.

Firûz'a gelince; o da Haçlılar'dan pek çok mal aldı, zenginleşti ve dinden çıkarak onlara katıldı. Fakat bunun maksadı mal ve mevkiden ibaret olduğu için, tekrar Müslüman oldu ve her iki millet de kendisinden nefret etti.

Musul Emiri (Kürboğa), askerini toplayarak (Mercidâbık)a geldi. Halep askerinden başka Şam'ın da Türk ve Arap askerleri hep onun başına toplandılar. Ve Melik Şah'ın kardeşinin oğlu (Dükak) ve Humus Beyi (Cenâhüddevle), Sancar Beyi (Aslantaş), (Artıkoğlu Sakman) gibi meşhur kumandanlar onun yanında toplandılar.

Kürboğa, mükemmel bir ordu ile Antakya'ya gidip, Haçlılar'ı sardı. Onları da büyük bir korku ve dehşet kapladı. Antakya'da yiyecek olmadığından sıkıntıya düştüler. Bundan dolayı Antakya'yı bırakıp gitmek için Kürboğa'dan aman istediler. Kürboğa kabul etmedi. Kendisine gurur gelip, büyüklük tasladığından kumandanlarına yaptığı kötü muamele ile onları gücendirmişti. Haçlılar, yiyeceksiz kaldığı için, ne olursa olsun diyecek dışarıya hücum ettikleri zaman Kürboğa'nın kibrinden ve hakaretinden kırılmış olan kumandanlar, muharebe etmeden kaçıp gittiler. Kürboğa da kaçtı, gönüllü olarak cihad etmeye gelen birkaç bin Müslüman dayandığı için şehit oldular.

Bu suretle Haçlılar yeniden kuvvet kazanıp, Antakya'da yerleştiler. Onları yenebilecek olan İslâm kumandanlarının büyükleri ise, birbiriyle uğraşıyordu.

Abbasi Halifesi Müstazhir Billâh, Frenkler'in bu galebesinden telâşa düşerek Bağdat'dan Berki-yârûk'a memur gönderdi.

Haçlılar ise, asıl maksadı olan Kudüs'e yürüdüler, bir müddet şehri sardıktan sonra 492 senesi Şabanında zorlayarak şehre girdiler ve içeridekileri kılıçtan geçirdiler.

Kudüs'de 70.000 den çok adam öldürdüler. İçlerinde ulemâdan ve orada yerleşmiş olan âbit ve zâhit kimselerden pek çokları bulunuyordu. İslâmlar'dan bir cemaat, (Davud Mihrabı)na sığınıp, üç gün çarpıştılar. Sonra da aman dileyip çıktılar ve (Askalan)a gittiler.

Frenkler, (Sahratullah) denilen "Allah Taşı" yanındaki altın ve gümüş kandilleri ve başka eşyayı aldılar. Haçlılar aleyhine Mısır'dan bir ordu çıktı ve onlara karşı gitti. Askalan'da karşılaştılar, muharebe sonunda Mısır askeri bozguna uğrayıp, dağıldı. Abbasi devleti ile Mısır devletinin paylaşamadıkları Suriye şehirlerinin bir çoğu Haçlılar eline geçmiş ve Kudüs krallığı kurulmuştur.

IRAK, HORASAN VE AZERBEYCAN'IN DURUMU

Melik Şah'ın ölümünden sonra yerine geçenler arasında birçok çarpışmalar ve muharebeler olmuştur. Sonunda büyük şehzâde Berkiyaruk, saltanat tahtında yerleşti. Baba bir kardeşi Sancar'ı Horasan'a ve öteki baba bir kardeşi Mehmed'i Azerbeycan'a vali tayin etti. Avrupa'da toplanmış olan Haçlılar ise, bu sırada Anadolu kıtasını yarıp geçerek, Antakya'yı ve Kudüs'ü zaptedip, bir krallık kurmuşlardı. Onların zararlarını ortadan kaldırmak Berkiyaruk'un vazifesi idi. Halbuki kardeşleri Mehmet ve Sanmar ile aralarında şiddetli muharebeler oluyordu. Irak, Horasan ve Azerbeycan şehirleri karışıklık içinde idi. Batiniye'den İsmailiye taifesi ise, bozuk kan gibi devletin damarlarına yayılmaktaydı.

Yukarıda geçen (Sabbah'ın oğlu Hasan), hesab, cebir ve hendese ilimlerinde yani matematik, cebir, geometride ve diğer felsefe ilimlerinde mâhir bir ilim adamı ve kuvvetli bir kahramandı. Birçok

memleketleri dolaşır Mısır'a gitti. Orada Alevî Halifesi olan Müstansır'den İsmailiye mezhebini doğuda yaymak için izin aldı. Horasan'a, Kâşgar'a gidip, oradan da Azerbeycan'a döndü. Kazvin tarafında birçok kimseleri yoldan çıkardı. Müridlerini ve mezhebine inanların sayısını çoğaltarak, çok sarp bir yerde olan Alamut kalesini ele geçirdi. (Alamut, "Ceberut" vezninde Kazvin ve Geylân arasında meşhur bir kalenin adıdır. Çok yüksek bir yerde olduğu için, kendisine bu ad verildi. Bu keliine aslında "Elüvamut" dur, ve "Kartal Yuvası" manasınadır. Kartal, daima yüksek yerlerde yuva kurduğu için, teşbih yolu ile bu kaleye o ad verilmiştir.) (Burhan-ı Katı' tercümesi...)

Her tarafta müridler peydâ ederek (Tabes) ve (Kûhistan) kaleleri ile Isfahan civarında bulunan (Şahdiz) kalesi gibi birçok sağlam kalelere sahip oldu. Her tarafa fedâiler gönderip, düşmanı olan büyükleri ve kumandanları öldürtüyordu. Müridleri yer yer dağılıp, yol keserler, üzerlerine asker gince savuşup o kalelere sığınırldı. Bazı şehirlerde de şunu bunu aldatarak evlerine götürüp, soyduktan sonra öldürürler ve cesetlerini kuyulara atarlardı.

Melik Şah'ın oğlu Mehmed, Azerbeycan'da kuvvetini artırarak 492 senesi sonlarında kardeşi Berkiyaruk'a isyan ederek, hükümetin merkezi olan Rey üzerine yürüdü. Berkiyaruk kaçmaya mecbur olunca, Bağdat'da (Sultan Mehmet) adına hutbe okundu. Fakat 493 senesi Safer'inde Berkiyaruk Bağdat'a geri gelince, tekrar adına hutbe okuttu.

Haçlılar ise, o sırada büyük bir kalabalık ile Malatya üzerine yürüdüler. Sivas ve etrafının Beyi olan (Danışmentoğlu Gümüştekin) de askerini toplayarak müdafaaya koştu ve Malatya civarında Haçlılar'ı karşılayıp, pusuya düşürdü ve onları büyük bir bozguna uğratıp kumandanlarını esir aldı. İşte bu vaka, (Danışmentoğulları) hanedanının şöhretini arttırmıştır.

Yine bu sırada (Ahlat)da da yeni bir hükümet kuruldu.

Selçuklu Beylerinden Azerbeycan'da (Belet) şehrinin Beyi olan (Emir Kutbüddin İsmail)in bir Türk kölesi vardı ki, (Sekman Kutbî) diye anılırdı. Cesur, idareli, akıllı, adaletli bir adam olup, o meziyetleri ile şöhret bulmuştu. Ahlat'da hükümet eden (Mervanoğulları) ise, ahaliye zulmediyorlardı. Halk, Sekman ile gizli haberleşerek, onu çağırdılar. O da Ahlat'a gelince, ahali kapıları açtılar ve Mervanoğlu kaçtı. Sekman Kutbî ise, beklemediği bir nimet elde ederek, Ahlat hükümetini ele geçirdi ve yeni bir devlet kurdu. Ondandır oğulları ve torunları da birçok vakit Ahlat'da hüküm sürmüşlerdir.

Yine 493 senesinde Berkiyaruk ile Sultan Mehmed, askerlerini toplayarak tekrar Hemedan civarında muharebe ettiler. Berkiyaruk bozulduğu için Bağdat'da hutbe yine (Sultan Mehmed) namına okundu. Berkiyaruk ise Rey'e gidip, tekrar asker toplayarak, Horasan tarafına gitti. Bu askerin içinde beşbin kadar Batini de vardı. Sencer ile Sultan

Mehmed, anababa bir kardeş olup, Berkiyaruk'un annesi başka olduğundan Sencer, Mehmed ile birleşmişti. Berkiyaruk, Sencer üzerine yürüdü ve muharebe sonunda galebe çaldıysa da, askeri, yağmaya koyulduğu için harbi Sencer kazandı. Berkiyaruk'un ordusundaki Batiniler'in hepsi öldürüldü, kendisi de (Hozistan)a kaçtı.

Bundan dolayı Sultan Mehmed'in adamları Berkiyaruk tarafını Batinilikle suçlarlar. Berkiyaruk da üstünden bu lekeyi silmek için Batiniler'den pek çok adam öldürmüştür.

494 senesinde Isfahan'da Batiniler'in bir batakhaneşi basılıp, öldürdükleri adamların elbiseleri ve silâhları meydana çıkınca, ahali ayaklanarak, takım takım Batinileri tutup, kazdıkları hendekler içine ateş yaktılar. Bu hendeklerin üzerine bir me-mur tayin ederek ona (Mâlik) adını verdiler. Tutulan Batinileri takım takım getirip, bu hendekler içine attılar ve ateşle yaktılar.

(Râmihremiz) ile (Errican) arasındaki şehirlerin Beyi olan (Cavlı) da 300 kadar Batini'yi tuzağa düşürüp öldürdü. Fakat içlerinden üç kişi kaçıp dağa çıktılar. İşte bu sıradaydı ki, Berkiyaruk da Batiniye'den eline geçenleri öldürüyordu.

O sene Berkiyaruk, Huzistan'da ordusunu hazırlayarak, Hemedan'a gitti. Kardeşi Sultan Mehmed, onun üzerine yürümüşse de Berkiyaruk, ona galebe çalarak gidip, Rey şehrini aldı. Fakat yanında yüzbinden fazla süvâri vardı. Memleket bu kadar askeri besleyemediğinden Berkiyaruk, yanın-

daki kumandanların çoğunu yerlerine gönderdi, askerlerini de münasip yerlere dağıttı.

Sultan Mehmed ise, Sencer ile birleşip Rey üzerine yürüdüler. Berkiyaruk bunu haber alınca, askerini toplamaya vakit olmadığından Rey'den çıkıp Bağdat'a geldi. Paraca sıkışmış olduğu için Halife'ye ısrarla baş vurdu, o da çaresiz kalarak elli bin altın toplayıp verdi. Bu para yarasına merhem olmadığından Berkiyaruk, halkın malına el uzattı. Bundan dolayı hem Halife, hem halk ondan soğudu.

Sonra Sultan Mehmed ile Sencer, beraberce Bağdat üzerine yürüdüler. Berkiyaruk, (Vâsıt) tarafına savuştu, onlar da gelip Bağdat'a girdiler. Halife memnun kalarak, hutbeyi (Sultan Mehmed) adına okuttu.

495 senesi başında Sultan Mehmed, Kazvin'e, oradan da Rey'e geçti. Sencer de Horasan'a gitti. Berkiyaruk ise, kendisine çeki düzen verdikten sonra yine Sultan Mehmed üzerine yürüdü ve Rey civarında karşılaştılar. Sultan Mehmet'in ordusu bozulunca, Berkiyaruk, hazinelerini ele geçirdi.

Sencer, Bağdat'dan dönüşünde ağırca hasta idi. Bazı fesatçılar ise, Horasan'ı almak için Semerkant'in emiri olan (Kadir Han)'ı kışkırttıklarından, o da yüzbin kişilik bir ordu ile Horasan tarafına geçti. Sencer'in ona karşı koyacak kuvveti yoktu. Fakat Kadir Han'ın ordusunda onun çok casusları vardı. Her şeyden haber alıyorlardı. Kadir Han, ordusu ile Belh'e yaklaşınca, Sencer, Kadir Han'ın üçyüz atlı ile ava çıktığı haberini aldı. O tarafa doğru yeteri kadar asker göndererek, av yerinden

Kadir Han'ı bastırdı. Kendisini tutup Sencer'in önüne getirdiler. Sencer de hemen onu öldürdü. Bundan dolayı Mâverâünnehir askeri dağıldı ve Horasan diyarı kurtuldu.

Mâverâünnehir hanzâdelerinden (Buğra Han)ın torunlarından (Mehmed Aslan Han) ki, annesi Melik Şah'ın kızı idi. Dedelerinin mülkünden uzaklaştırıldığı için Merv şehrinde oturuyordu. Bu sefer Sencer, onu Semerkant hanlığına tayin ederek, yanına asker verip, Semerkant'e gönderdi. O tarafın asker ve ahalisi de ona biat edince, Hanlık tahtına oturdu. Ve Sencer'in nasihatlerini dinleyerek, adalet ile hareket etmeye başladı. Ahali de onun idaresinden hoşnut kaldılar.

496 senesinde Berkiyaruk, Sultan Mehmed üzerine hareket etti. (Hoy) kapısında muharebe sonunda Sultan Mehmed'in askeri bozuldu. Onun üzerine Bağdat'da hutbe yalnız Halife adına okunarak, iki kardeşin adları söylenmedi.

Bu kardeşlerin devamlı muharebelerinden memleketler harap oldu, ahali bitkin hale geldi, akıllı başında adamlar araya girip, 497 senesinde sulhe karar verdiler. Azerbeycan, Diyarbekir, Musul ve El-Cezire, Şam ile Irak'dan da hükümet merkezleri olan Hire ve Sultan Mehmed'e tâbi olan Mezidoğulları'nın ellerindeki yerler Sultan Mehmed'e ait olacak ve Sencer şehirlerinde Sultan Mehmed'in namı o güne kadar olduğu gibi, yine okunmakta devam edecek ve her ikisinin şehirlerinde de Berkiyaruk'un adı söylenmek üzere andlaşma yapıldı.

498 senesinde Berkiyaruk vefat edince, 4 yaşında bulunan oğlu (Melik Şah) adına Bağdat'da

hutbe okunmuşsa da, İbni Melik Şah kabul etmediği için Bağdat'a gelmiş ve hutbeyi kendi namına okutmuştur. Selçuklular saltanatını kendi eline almış, bir müddet Bağdat'da kaldıktan sonra İsfahan'a gitmiştir.

O sene Hind, Mâverâünnehir, Horasan ve başka yerlerden hacılar toplanıp, Rey civarına gelmişlerdi. Batiniye'den bir kalabalık, sabahın erken saatlerinde onları basıp hepsini öldürdüler. Hayvanlarını ve mallarını yağma ettiler.

Merhum Nizâmülmülk'ün en büyük oğlu ve Melik Sancar'ın veziri olan (Fahrüddeve), 500 senesi Muharreminde Âşûrâ günü Nisâbur'daki konağından çıkıp harem dairesine giderken, Batiniye fedâilerinden biri atılıp, Fahrüddeve'yi bıçakla vurup öldürdü. Batini tutulup Melik Sencer'in huzuruna getirilince, cinayetini saklamadı, birçok kimseler hakkında da iftiralarda bulundu, kendisi de, iftira ettiği adamlar da öldürülmüşlerdir.

HAÇLILAR'IN BAZI MUHAREBELERİ

Melik Şah oğulları, yukarıda geçtiği, gibi, biriyle döğüşüyor, her biri vâli ve kumandanları kendi tarafına çekmek için onların yüzlerine gülüyorlardı. Bu hal onları kuvvetten düşürdü. Etraftaki Beyler hep istiklâl davasına düştüler, onlar da birbiriyle çarpışmaya başladılar. Maksatları ayrı ayrı olduğu için, birleşmeleri mümkün değildi ve o suretle hudutların korunması da unutulmuştu. O zaman Humus, Haleb ve Şam tarafları Selçuklu dev-

letine yarı bağlı kumandanların elinde idi. Şam sahillerinin Akkâ gibi bazı yerleri ve Mısır'daki Ale-vi Halifesinin elinde bulunuyordu. Kudüs, Antakya, Maraş, Urfa ve onlara bağlı olan birçok memleketler Haçlılar'ın elindeydi.

Konya, Aksaray ve civarı Selçukoğullarından Kılıçaslan'ın elinde bulunuyordu. Sivas'da da Dâniş-mentoğulları hüküm sürüyordu. Ahlat'da ise, (Sek-man Kutbi), yeni bir devlet kurmuştu. Geri kalan Anadolu şehirleri Konstantaniye Kayserliği'ne bağlı idi. Fakat Akdeniz'in bazı kıyıları Haçlılar'ın elinde bulunuyordu. Ara sıra da deniz yolundan kendilerine yardım gelmekteydi.

Bundan dolayı Haçlılar Maraş'dan Mısır hududuna kadar uzanan kuvvetli bir hükümet kurarak, İslâm şehirlerine tecavüzden geri durmuyorlardı. Hatta 495 senesinde (Antarsus) 'şehrini aldılar ve ele geçirdikleri Müslümanlar'ı toptan öldürdükten sonra, (Kürtler Kalesi)ni sardılar. Humus sahibi (Cenâhüddeve) onlara karşı koymak için askerini toplamıştı. Cami içinde Batiniye fedâilerinden biri atlayıp onu öldürdü. Haçlılar bunu işitince hemen Humus taraflarına yürüyüp aldılar. Sonra Akkâ'yı sardılar ve Mısır askerlerini yenerek, 497 senesinde zorla Akkâ'yı elde ettiler. Ve insanlığa yakışmayacak kötü işler işlediler. O sırada da Haçlılar'ın büyük bir ordusu da (Harran) üzerine yürüdü.

O zaman (Hasnikeyfa) ve (Mardin) Beyi olan (Eksik'in oğlu Artık), (Muinüddeve Sakman) ile Musul Beyi (Şemsüddeve Çökürmüş), birbiriyle muharebe etmek üzere hazırlanmışlarken, Haçlı-

lar'ın Harran üzerine yürüdüklerini işitince birbirlerini Allah uğruna cihada çağırdılar. Ve birleşip (Habbur) da toplandılar. Sakman'ın 7000 Türkmen süvârisi ve Çökürmüş'ün Türk, Arap ve Kürtler'den meydana gelen 3000 süvarisi vardı. Haçlılar'ın topluluğu ise çoktu. (Belih) nehri üzerinde buluşarak, şiddetli bir muharebe yapıldı. Haçlılar ordusu fena halde bozuldu. 12.000 kadar askeri öldü, İslâm askeri pek çok ganimet aldı.

Şam Beyi olan (Alpaslan'ın torunu ve Tanış'ın oğlu Dukak) o sene öldü. Atabey olan (Tuğtekin), hutbeyi Dukak'ın bir yaşında olan oğlu adına okuyup kendisi başlı başına devlet işlerini idareye başladı. Fakat hasta olduğu için (Keyfa) kalesi kumandanı olan Sakman'ı Haçlılar'a karşı koymak üzere Şam'a çağırdı. Fakat 98 senesinde Şam'a giderken (Karyeteyn) denen yerde öldü.

O sene Haleb kumandanı (Tanış'ın oğlu Ridvan), (Şizer) civarında Haçlılar'la bir muharebe yapmışsa da, askeri bozuldu ve bir çoğu da şehit oldu.

Haçlılar, çok fazla şımardılar. İstanbul Kayserliğine bağlı olan şehirlere de saldırdılar. Kayser, onların üzerine bir fırka Rum askeri gönderdi. Konya Beyi Kılıçaslan'dan da yardım istemişti, o da bir miktar asker gönderdi. Rum askerleri ile Kılıçaslan'ın askeri birleşerek, galebe çaldılar. Haçlılar'ın bir kısmı öldü, bir kısmı da esir oldu. Geri kalanı da Şam tarafındaki memleketlerine kaçtılar. Kılıçaslan ise, o zaman El-Cezîre tarafından muharebe etmekteydi.

Yukarıda geçtiği gibi, Berkiyaruk ile kardeşi Sultan Mehmed, yaptıkları anlaşma ile Musul ve El-Cezîre tarafları Sultan Mehmed'e bırakılmış iken, Musul Beyi (Çökürmüş), Sultan Mehmed'e isyan etti. Sultan Mehmed, (Cavlı) adındaki başkumandan ile Musul üzerine asker gönderdi, muharebe sonunda Çökürmüş esir düştü, sonra da öldü. Fakat Musul halkı Çökürmüş'ün yerine 11 yaşındaki oğlu (Zengi)'yi geçirip, onun adına hükümet etmek istediler. Ve Cavlı'ya karşı koydular. Fakat kahramanlığı ve adaleti ile şöhret bulmuş olan Kılıçaslan'ı Musul'a dâvet ettiler, o da gitti. Cavlı, onun hareketini işitince, Habur tarafına kaçtı. Kılıçaslan, Musul'a gidip, hiç bir zorlukla karşılaşmadan kaleye girdi ve memleketi zaptetti, sonra Cavlı üzerine yürüdü. Cavlı'ya yardım için Haleb Beyi (Tanış'ın oğlu Rıdvan) gibi tanınmış kumandanlar geldiler, bu suretle Cavlı'nın topluluğu bir hayli kuvvetlendi. Bunu haber alan Kılıçaslan, Rumlar'dan istediği askerin gelmesini beklediği için, ağır davranıyordu. Fakat düşmanı ona meydan vermedi, iki ordu karşılaşınca Kılıçaslan'ın askeri bozuldu, kaçmaya mecbur oldu. Habur nehrine doğru yürüdü fakat nehri geçemeyip, boğularak öldü.

Rumlar ile beraber Haçlılar'a galebe etmiş olan askeri de El-Cezîre tarafına gitmek üzere iken, Kılıçaslan'ın ölüm haberini alarak şaşırıldılar ve durmaya mecbur oldular.

Bunun üzerine Cavlı, Musul üzerine gidip aman alarak Musul'u zaptetti. Konya tahtına da Kılıçaslan'ın oğlu (Rüknüddin Mesud Şah), devlet büyüklerinin birleşerek verdikleri karar ile oturtuldu.

501 senesinde Haçlılar (Sayda) şehrini sardılar. Bir Frenk donanması da gelip, denizden abluka etti. Fakat Mısır donanması Frenk donanmasına galebe çaldı. Şam'dan da asker geliyor diye bir haber yayılınca, Haçlılar, Sayda'yı bırakıp gittiler. O zaman Selçuklu Sultanı Mehmed, Batiniler'le uğraşıyordu. İsfahan civarında Batiniler'in elinde bulunan (Şahdiz) kalesi üzerine birçok asker göndererek kaleyi yıktı ve ele geçen Batiniler'i toptan öldürdü. O sene bazı sebeplerden dolayı Arab'ın emiri ve (Hille)'nin hükümdarı olan (Mezid'in oğlu Sadaka) ya gücenmiş olduğundan, Hille üzerine büyük bir ordu gönderdi. Sadaka da Arap askeri ile karşı çıkarak, çok şiddetli bir muharebe oldu, Sadaka ile beraber üçbin kadar Arap süvarisi öldü. Karşı taraftan da birçok Türkmen askeri telef oldu. Sonra Mezidoğullarından biri Sadaka'nın yerine iş başına geçti.

Fakat üçbin Arap süvarisi ile birçok Türkmenler birleşerek, Haçlılar'a karşı gönderilmiş olsaydılar, Müslümanlara iyi bir hizmet edilmiş olurdu.

502 senesinde Şam Atabeyi Tuğtekin ile Haçlılar arasında bir muharebe oldu. İslâm askerleri galebe çalarak, ganimetler elde ettiler. Eğer Hille'de kırılan İslâm askerleri Şam askerlerine yardım etmiş olsaydılar, çok iş görülürdü.

İslâm kumandanları post kavgası ile birbirinin aleyhinde idiler. Hilâfet merkezi olan Bağdat ahalisi de mezheb kavgası ile fitne içindeydiler. Hele Sünniler ile Şiiler, birbirine can düşmanı gibi hareket ediyorlardı. Din kavgası ile İslâm memleketlerine hücum eden Haçlılar'a karşı Sünnî ve Şiiler'in

mezheb kavgaları, hiç bir zaman uygun bir şey değildi. Ancak o sene Bağdat'daki Sünniler ile Şiiler barışmışlar ve birbirlerine iyi davranıyorlardı.

Haçlılar ise; öteden beri birlik halinde idiler. Ve günden güne kuvvetleri artıyordu. 503 senesinde Trablusşam'ı, sonra (Cübeyir) ve (Banyas)ı ve 504 senesinde de Sayda'yı aldılar. Yine o sene Haleb taraflarında bulunan (Etârib) kalesini de zorla alıp, ikibin'i aşkın Müslüman'ı toptan öldürdüler.

Bunun üzerine Halep ahalisinden Bağdat'a şikâyetçiler geldi. Bağdat ahalisinden birçok halk onlarla birleşerek, Sultan camii'ne gidip, minberi kırdılar. İkinci cuma günü de hilâfet sarayına hücum ettilerse de, kapıcılar engel oldular. Fakat ayaklanan büyük kalabalık galebe çalarak, sarayın camii'ne girip, pencerelerini ve minberini kırdılar. Bundan dolayı cuma namazı kılınmadı. Evvelce İstanbul Kayseri'nin elçisi gelip Sultan Mehmed'i Haçlılar'la cenk etmek ve onları Suriye şehirlerinden çıkarmak üzere teşvik etmiş idi. Yukarıda geçtiği gibi, Halepliler gelip de Sultan'a: "Sen Allah'dan korkmaz mısın? Müslümanları Kayser kadar korumuyor musun?" diye bağırmışlardı. Onun üzerine Sultan Mehmed, oğlu (Melik Mesud)u Musul vâlisi, (Altıntaş'ın oğlu Mevdud) ile beraber Haçlılar üzerine cihada memur etti. Ve onlarla beraber gitmeleri için de kumandanlara emirler gönderdi. O kumandanlar, Ahlat ve Tebriz Beyi Sekman Kutbî, (Bersakoğulları), Hemedan ve etrafının Beyi olan Zengi, Meraga emiri (Ahmedil), Erbil emiri (Ebu'lheycâ), Mardin Beyi (İlgazi) ve diğer ser-

had Beyleri idi. Kumandanlar Musul'da toplandılar. Fakat İlgazi, kendi yerine oğlu (Ayaz)ı göndermişti.

505 senesi başında bu kumandanlar Musul'da toplanarak, Sencer üzerine yürüdüler. Haçlılar'ın bazı kalelerini aldılar, kaledeki askerleri öldürdüler. Sonra Urfa kalesini sardılarsa da, zaptedemediler. Şam yakasına geçip, Haleb'in etrafını yağma ettiler. 45 gün (Telbâşir)i sardılarsa da, alamadıkları için Haleb'e gittiler. Melik Rıdvan ise, onlardan emin olamadığından, kale kapılarını kapadı, çıkıp onlarla da görüşmedi. O sırada Sekman Kutbî ağır hasta olduğundan, dönerken yolda öldü. Onu tabuta koyup Kürdistan'a götürdüler. Fakat aç gözlü İlgazi, onun ordusundaki malları almak istiyordu. Onlar, Sekman'ın tabudunu askerin ortasına alıp harbe başladılar. İlgazi, bozularak, Sekman'ın askeri onun malları ve eşyasını alıp memleketlerine gittiler. Yerine oğlu (Zahirüddin İbrahim) geçti. Ondan sonra bu hanedan yıllarca Ahlat tarafında başlı başına hükümet sürmüştür.

Kumandanlar ise, Haleb'de iyi karşılanmadıkları için (Maarre)ye gittiler. Şam Atabeyi (Tuğtekin), gelip onlarla görüştü ve Emir Mevdud'a misafir oldu. Fakat kendi hakkında Sultan'ın kötü niyetini anlamıştı. Şam'ı elinden alırlar diye çekiniyordu. Bundan dolayı gizlice Haçlılar'la mütareke yapmaya teşebbüs etti.

Kumandanların en büyüğü olan (Bersak oğlu Bersak), nikrîz hastalığına tutulduğu için, binek üzerinde gezdiriliyordu. Yukarıda geçtiği gibi, Sekman da ölmüştü. Meraga Beyi, onun memleketlerini senelik haraç vererek kendisine vermesi için Sul-

tan Mehmed'in yanına gitmek istedi. Halbuki Tuğtekin kumandanların muvaffak olmasını istemezdi. Bunun üzerine kumandanlar birer tarafa dağıldılar. Orduda Mevdud ile Tuğtekin kaldı. Onlar da mecburen döndüler.

(Sis) tekfuru (Basil) adındaki Ermeni 506 senesinde ölünce, Antakya dükası, onun memleketini almak üzere hareket etmişti. Yolda hastalanarak döndü, sonra da öldü. Ve yerine kızkardeşinin oğlu (Serhala) geçti ve Haçlılarla arası bozuldu. Fakat piskopos ve papazlar araya girip barışı sağladılar.

Haçlılar o sırada Şam'ın etrafını yağma edip, şehri sıkıştırıyorlardı. Tuğtekin Musul kumandanı Mevdud'dan yardım istedi. Emir Mevdud ve Sencer Beyi (Temirek) ve İlgazinin oğlu (Ayaz), 506 senesi sonlarında bir araya gelerek, Fırat nehrini geçip, Şam'a gittiler. Tuğtekin'de gidip, (Selemiye) de onlarla görüştü. Beraberce Ürdün üzerine yürüdüler. Haçlılar da birçok asker ile geldi, 507 senesi başlarında iki taraf karşılaştı. Birçok haçlı kılıçtan geçirildi, bir çoğu da Taberiye gölünde ve Ürdün nehrinde boğuldu, bir kısmı da esir oldu. İslâm askerleri pek çok ganimet aldılar. Sonra İslâm ordusu (Bisan)a gitti. Haçlılar'ın, Kudüs ile Antakya arasındaki şehirlerini yaktılar, yıktılar ve yağma ettiler, buldukları Haçlı'yı da öldürdüler. Sonra Emir Mevdud, dinlenmeleri ve gelecek bahar mevsiminde yine işlerinin başına gelmeleri için döndü. Şam camii'ne girdi, Namaz kıldı, sonra cami avlusuna çıkıp, Tuğtekin ile elele giderlerken, bir Batini, Mevdud'u vurup dört yerinden yaraladı. Batini hemen tutulup idam edildi. Mevdud'da yara-

ların tesiri ile öldü. (Allah rahmet eylesin) Hayırlı ve 'adalet ile iş gören bir zât idi... Şam tarafındaki Batiniler ondan korktuklarından onu bir fedâiye idam ettirdiler denildi. Bazıları da Tuğtekin ondan korktuğu için öldürttü fikrine kapıldılar. O zaman din duygusu olmayan bazı kumandanlar, Batiniler'i böyle kötü işlerde kullanıyorlardı. Halep Beyi (Tanış'ın oğlu Rıdvan), birçok işlerde Batiniler'den yardım isterdi. Bundan dolayı Haleb'de Batiniler çoğalmıştı. Memleketin eşrafı ve büyükleri onlardan korkarlardı.

O sene Rıdvan vefat etti. Yerine 16 yaşında bulunan oğlu (Alpaslan Ahres) geçti. Halep ileri gelenlerinin tavsiyesi üzerine Batiniler'in reisi ve bâzı arkadaşları öldürüldüğü için, geri kalanları Halep'den çıktılar. Kimi etrafa dağıldı, kimisi de Haçlıların içine karıştı. (Lü'lü) adındaki hadım, devlet veziri olup, işin başına geçti. Sonra Alpaslan, Ahres'i idam ettirdi ve yerine kardeşi (Sultan Şah)'ı geçirdi. Devletin işlerini tek başına eline aldı, Şam gibi Halep de bir Atabey'in eline geçti.

Sultan Mehmed, Emir Mevdud'un öldüğünü işitince (Aksungur Bersakî)'yi Musul valisi tayin etti. Ve onu Haçlılar'la muharebeye memur etti. Diğer kumandanlara da emirler göndererek, ona itaat etmelerini bildirdi. Oğlu Melik Mesud'u da birçok asker ile Musul'a yolladı. Cihad için vazifelendirilen kumandanlar, Bersakî Aksungur'un yanında toplandılar. Meşhur Aksungur'un oğlu (İmadeddin-i Zengi) de onlarla beraberdi. Fakat Mardin emiri (Artık'ın oğlu İlgazi), yine yerinden ayrılmayıp, oğlu Eyaz'ı gönderdi.

Bersakî Aksungur, 15.000 süvari ile hareket ederek, Urfa kalesini sardı. O sırada Haçlılar tarafından Maraş mutasarrıfı olan (Kevasil) ölünce, karısı devlet işlerini cline aldı. Maraş'ı almak üzere bir memur göndermesini Aksungur'a yazdı. Ve Aksungur tarafından gönderilen bir bölükbaşıya Maraş'ı teslim etti. O tarafta bulunan Haçlılar fırkası da savuşup, Antakya tarafına gitmişlerdir. Urfa taraflarında yapılan muharebede de Haçlılar bozguna uğradılar. Aksungur, iki aydan fazla Urfa'yı sarmışsa da, ordusunda yiyecek kalmadığından muhasara işini bıraktı. ve (Samsat)a çekildi. Ve ılgazi orduya gelmek istemediğinden, Aksungur, ona gücendi. Oğlu Ayaz'ı hapsetti, Mardin civarını da yağma ettirdi. Bunun üzerine ılgazi, etrafta bulunan Türkmenler'i yanına toplayarak, Aksungur üzerine hücum etti. Muharebe sonunda Aksungur'un askeri bozuldu. Fakat ılgazi, Sultan'ın kuvvetinden korkup, oralarda duramadı, Şam'a gitti, Tuğtekin ile birleşti. Tuğtekin ise, Sultan'dan emin olmadığı için ılgazi ile beraber Haçlılar'la birleşmek üzere karar verdiler. Ve Antakya dükası ile bir anlaşma yaptılar.

Sultan Mehmed bunu işitince, birçok asker hazırladı ve Hemedan beyi (Bersak oğlu Bersak)ı başkumandan yaparak, birçok tanınmış kumandanları da onun emrine verdi. Ve önce ılgazi ile Tuğtekin'i dövüp idam ettikten sonra, Haçlılar üzerine yürümesi için emir verdi. Bersak oğlu Bersak, büyük bir ordu ile (Rakka)dan Fırat'ı geçerek Halep'e gitti. Haleb'in teslimini Hadım Lü'lü'e teklif etti. Bunu bildiren Sultan'ın emrini gösterdi. Lü'lü ise,

bunu anlamamaya gelerek, Şam'dan yardım istedi. Tuğtekin ile İlgazi biraz süvari ile gelip Haleb'e girdiler. Halepliler'le birleşerek, Sultanın askerine isyan ettiler.

Onun üzerine Bersak, ordu ile Hama üzerine yürüdü ve zorlayarak Hama'ya girdi. Tuğtekin'in ağırlıkları orada idi. Onları alarak, Humus beyi olan (Kırhan)a teslim etti. Tuğtekin ve İlgazi, Antakya generali ile haberleştiler, Haçlılar'ın ileri gelenleri ise, kış gelince İslâm ordusu dağılacığından o vakite kadar müdafaa durumunda kalmaya karar vermişlerdi. Eylülün ortalarında havalar soğumay başladı. Sultan askerlerinin memleketlerine dönüş zamanı geldi. Tuğtekin, Şam'a döndü, İlgazi de Mar-din'e gitti. Sultan'ın ordusu dahi (Kefertab) üzerine yürüdü zorlayarak şehre girip, Haçlılar'ı toptan öldürdüler.

Sonra Sultan'ın askerleri Maarre'ye, oradan da Haleb'e doğru dönerken, âdet olduğu üzere ağırlıklarını ve hayvanlarını önden göndererek, kendileri arkadan gidiyorlardı. Düşmanın kendilerine karşı çıkmayacaklarından emindiler. Antakya dükası ise, bir Haçlı fırkası ile ileride giden yük kafilesini vurup, seyisleri, çadırcıları ve hizmetkârları öldürdüler. Geriden dağınık gelen askeri de vurup, takım takım perişan ettiler. Ve bu suretle asker bozuldu, her biri bir tarafa gitti.

Bu vaka, 509 senesinde oldu. Bersak, bundan çok kederlendi. Dönüp, kayıplarını kurtarmak için harb hazırlığına başladı. Fakat ömrü yetmediğinden 510 senesinde öldü.

Daha evvel Sultan Mehmed, İsfahan'dan Bağdat'a gelmişti. Atabey Tuğtekin de sultan askerlerinin bozgunundan sonra işin sonunu düşünerek, Bağdat'a gidip Sultan Mehmet'den af diledi. O da onu affetti.

510 senesi Muharremi'nin birinci günü kumandanlar, Sultan Mehmed'in sarayına gelmişlerdi. Meraga emiri (Ahmedilkürdi), Tuğtekin'in yanında oturuyordu. Bir Batini elinde bir arzuhâl ile gelip ve ağlayarak: "Aman benim bu arzuhalimi Sultan'a arzet" diye yalvardı. Ahmedil de arzuhali alırken ona bir bıçak sapladı. Ahmedil, onu tutup ayağı altına alınca, başka bir Batini sıçrayarak ona bir bıçak daha attı. Oradakiler hemen bu Batiniler üzerine hücum ettiler. Bu sefer üçüncü bir Batini çıkıp Ahmedilkürdi'ye bir bıçak daha sapladı. İki evvelki arkadaşı kılıç ile parça parça edilirken bu üçüncü fedâinin gösterdiği cür'et, orada bulunanları hayrete düşürdü.

Bu sırada Hadım Lü'lü'ü yanındaki Türkler idam edince, Haleb'in ileri gelenleri Halep valisi olan Rıdvan'ın oğlu Sultan Şah'ın Atabeyliğine Halep başkumandanı olan (Şemsülhavâs)ı seçtilerse de, çok geçmeden onu azlederek yerine başkasını seçtiler. Onu da azlederek ve eşyasını alarak uzaklaştırdılar. Fakat Haçlılar'dan korkuyorlardı. Ondan dolayı İlgazi'yi memleketlerine alması için dâvet ettiler. O da gelip Haleb'i zaptetti ve yerine oğlu (Hüsâmeddin Demirtaş)ı vekil bırakıp, askere çekil düzen vermek için 511 senesinde Mardin'e gitti. Bu suretle Selçuk sülâlesinin Halep'de bulunan şubesi sona ermiştir.

B Ü Y Ü K L E R İ N V E F A T I

Tıp ilminden “Minhâç” adındaki kitabın yazarı olan meşhur doktor (İsa’nın oğlu Ebû Ali Yahya), 493 senesinde vefat etti. Aslında Hristiyan iken Müslüman olmuştu. Dinî taassubla İslâm memleketlerine tecavüz eden Haçlılar’a karşı Yahudi ve Hristiyanlar hakkında güzel bir kitap yazmıştı. “Takvîm-ül Büldân” gibi birçok kıymetli eserleri vardır. Ölmeden evvel kitaplarını vakfederek (İmâm-ı Âzâm Ebû Hanife) Rahmetullah-ü aleyhin türbesine koymuştu.

495 senesinde Mısır Halifesi olan (Müsta’lî Ale-vî) öldü. Beş yaşında bulunan oğlu (Mansûr)a (Âmir Biahkâmillâh) adıyla biat olundu. Ve babasının başveziri olan (Efdâl Atabey) de devlet işlerini idare ediyordu.

Endülüs ve Kuzey Afrika’nın sahibi olup, (Emîr-ül Mü’minin) denilen (Taşfin’in oğlu Yusuf), 500 senesinde vefat etti. Güzel ahlâk sahibi, kıymetli bir Sultandı. Yerine oğlu (Ali) geçirildi. Ona da (Emîr-ül Mü’minin) dendi.

501 senesinde de Kuzey Afrika hükümdarı (Muizz’in oğlu Temîm), 79 yaşında öldü. 40 ı erkek ve 60 ı kız olarak 100 evlâdı kaldı. Yerine 43 yaşında bulunan oğlu (Yahya) geçirildi.

505 senesinde (Huccet-ül İslâm Ebû Hâmid Muhammed-ül Gazâlî) Hazretleri hayat tomarını dürdü. Aslında (Tûs) lu idi. 450 senesinde doğmuş ve Tûs’da ilim tahsil etmişti. Sonra Nisâbur’a gelerek, (İmâm-ül Haremeyn)den tahsilini tamamlamıştı. Meşhur vezir Nizâmülmülk, ona çok iltifat eder-

di. Bağdat'daki (Nizâmiye Medresesi) müderrisliğini ona vermişti. Orada dört sene ders okuttu. Sonra her şeyi bırakarak, bir köşeye çekilip, kendisini ibâdete verdi. 588 senesinde hacca niyet ederek Şam'a gitti. Orada da ibâdet ile meşgul oldu. Oradan kalkıp İskenderiye'ye geldi, daha sonra memleketi olan Tûs'a döndü ve Nisâbur'da yine ders okutmaya başladı. Pek çok eserleri vardır ve hepsi pek makbul ve muteberdir. Doğrusu zamanının tek adamı idi. Şöhreti, onun hakkında fazla söz söylemeye hâcet bırakmaz.

508 senesinde Gazne'nin sahibi olan (Sultan Alâüddevle) vefat etti. Yerine oğlu (Aslanşah) çıktı, kardeşlerini hapse attı. Fakat onlardan (Behram Şah), Horasan'a kaçarak, Melik Sencer'e sığındı. Sencer, onun affedilmesini Aslanşah'dan istediysede, Aslanşah, kulak vermedi. Sencer de ordusunu toplayıp hazırlayarak ve Behram Şah'ı yanına alarak Gazne üzerine yürüdü. Yolda hususi adamlarından birini elçilikle Gazne'ye gönderdiği zaman Alâüddevle, Milletler hukukuna aykırı olarak elçiyi bir kalede hapsedti.

Bunun üzerine Sencer, hızlı yürüyüşle Gazne'ye gitti, Gazne'ye bir saat mesâfede Alâüddevle ile şiddetli bir muharebeye tutuştu. Alâüddevle'nin kuvveti çoktu. Fakat Sencer'in aslanca hücumlarına dayanamayarak bozuldu.

510 senesi Şevvâlinde Sencer ile Behram Şah Gazne'ye girdiler. Aralarında yaptıkları mukavele ile Behram Şah, büyük ceddi Gazneli Mahmud'un tahtına tek başına oturmak ve Gazne minberlerinde önce Halife'nin, sonra da Sultan Mehmed ile Melik

Sencer'in ve daha sonra Sultan Behramşah'ın isimleri okunacaktı. Gazne'ye girdiklerinde Sencer at üzerinde ve Behram Şah, yaya olarak onun önünde bulunuyordu. Gazneli Mahmud'un tahtı getirildi, Behram Şah da onun üzerine oturdu. Hutbeler de yukarıda yazıldığı gibi okunmaya başlandı. Sultan, (Melik-ül Mülûk) yani "Hükümdarların hükümdarı" demek olup, Gazne hükmdarlarına da ötedenberi (Sultan) denirdi. Sencer'in de ünvanı böyle idi. Hutbelerde Gazne Sultanının üstüne geçirilmesine herkes tarafından şaşılmıştı. Melik Şah, kendi adının minberlerde söylenmesini çok isterdi. Fakat bundan dolayı bir vaka çıkar diye de çekinirdi. Bu fikri ona Nizâmülmülk vermişti. Asıl mâni olan da oydu. Melik Şah, her istediğini elde ettiği halde, bu arzusu oğlu Sencer'e nasib olmuştur. Sultan Mehmed'de bu suretle umulmadık bir nimete nâil olarak, bunu övünç vesilesi yapmıştır.

Melik Sencer ve askeri bu muharebe de birçok mal'a sahip oldular. Hele Sencer'in eline beş taç geçti ki, yalnız birinin kıymeti iki milyon altından fazla idi. Bundan başka üzerinde 1300 tane elmas ve mücevherle süslü altın ve gümüşten yapılmış 17 taht eline geçmişti, Sencer, 40 gün Gazne'de kaldıktan sonra Horasan'a döndü.

Aslanşah ise, Hindistan'a giderek, dağılmış olan askerini yeniden topladı ve Gazne'ye geldi. Behrâmşah, gizlenerek işi Sencer'e bildirdi. Sencer de onun imdâdına yeteri kadar asker gönderdi. Aslanşah, bir ay kadar Gazne'de kaldıktan sonra Behramşah'ı aramak üzere Gazne'den çıktı. Sonra Sencer tarafından gönderilen askerin yola çıktığını işitince,

dağlara kaçıp gizlendi. Behramşah meydana çıkıp, Sencer'in askeri ile beraber aramaya koyuldu ve Aslan Şah'ın gizlendiği köylerin halkını sıkıştırarak, Aslanşah'ı ele geçirdi ve 512 senesi ortalarında boğdurup öldürdü.

O sıralarda Sultan Mehmed'in ölümü dolayısıyla Melik Sencer, çok üzgündü. Gazne işlerini düşünemiyordu. 511 senesi Zilhicce'sinin ortalarında Sultan Mehmed tutulduğu hastalıktan kurtulamayacağı anladığı için yanında bulunan ve 14 yaşında olan oğlu Mahmud'u veliaht yaptı. Zilhicce'nin 24. perşembe günü vefat edince, oğlu Mahmud'a merasimle biat olundu. Ertesi cuma günü İsfahan'da onun namına hutbe okundu.

512 senesi Muharrem'inin 13. cuma günü Halife Müstazhir de (Sultan Mahmud) adına hutbe okudu. Sultan Mehmed, güzel ahlâklı, âdil bir padişahdı. (Allah rahmet etsin). Üç ay sonra yani o senenin Rebiülahir'inin 16. günü Halife Müstazhir Billâh da öldü. Ve veliahdı olan (Ebû Mansûr) (Müsterşid Billâh) diye lâkablanarak Halife oldu ve ona biat edildi.

Melik Sencer, Mâverâünnehir ve Gazne minberlerinde adı okunan muzaffer ve heybetli bir hükümdar olduğu halde, kardeşini çok severdi. Vefatını işitince o kadar çok kederlendi ki, misli görülmemiş bir şekilde feryad ederek ağladı. Tozlara, topraklara oturarak mâtem etti. Bir hafta şehrin kapılarını kapattı. Her yerden feryâdlar işitiliyordu. Hatipler, Sultan Mehmed'in Batinîleri ezip mahvettiğini ve birçok zulümleri ortadan kaldırdığını ve güzel işlerini hutbelerde söylüyorlardı.

Sultan Mahmud'un ve kardeşlerinin kumandanları ise, onun ile kardeşleri arasına nifak sokup aralarında yerde takke kapmak istiyorlardı. Hille'nin kumandanı olup, yukarıda geçtiği gibi Sultan Mehmed'in askeri ile yaptığı muharebede öldürülen (Sadaka'nın oğlu Debis), Sultan Mehmed'in yanında hapisteydi. Sultan Mahmud onu hapisten çıkararak Hille'ye gönderdi. Debis oraya gidince, başına Araplar'dan, Kürtler'den ve başka milletlerden pek çok serseriler topladı. Hille'de oldukça bir kuvvet peydâ oldu. Bu suretle Debis de babası gibi o taraflarda bir sivilce oldu.

Sultan Mahmud'un 10 yaşında bulunan kardeşi (Tuğrul Bey), küçükken babası kendisine (Zencan) ve (Sâve) şehirlerini belli bir vergi ile vermiş ve ona (Şirgîr) adında meşhur bir kumandanı (Atabey) yapmıştı. Şirgîr, Batinîler'in pek çok kalelerini aldı. Tuğrul'un memleketleri büyüdü. Şirgîr onun adına hükümdar gibi hüküm sürüyordu. Diğer kardeşi Melik Mesud da yukarıda geçtiği gibi babası tarafından Haçlılar üzerine sevkolunan ordularda bulunmuştu. Bu esnada Azerbeycan valisi idi. Fakat Musul'da bulunuyordu. Ve yanında birçok meşhur kumandanlar vardı.

Evvelce Berkiyaruk ile Sultan Mehmed'in araları bozularak birbirleriyle uğraştıkları sırada, etraftaki kumandanlar serbest kalarak istedikleri gibi atıp tutuyorlardı. Bu sefer de vezirler ve kumandanlar bu şehzâdeleri birbiri aleyhine düşürüp, şahsi menfaatlerini elde etmek için onları âlet etmek istiyorlardı.

Kumandanların büyüklerinden bir çoğu, Melik

Mesud'un yanında toplanarak, onu Irak'ın zaptına teşvik ediyorlardı. Sadaka'nın oğlu Debis de ona yardım için asker göndereceğini vadetmişti. Melik Mesud, yanındaki kumandanlarla Bağdat'a doğru yürüdü. Fakat o sırada Sultan Mahmud tarafından Bağdat zaptıye nazırlığına tayin edilmiş olan (Bersak'lı Aksungur)un kahramanca hareketi üzerine Melik Mesud ve arkadaşları Bağdat'a kadar gitmişlerken hiç bir şey elde etmeden geri dönmüşlerdir.

Sultan Mahmud'un tahta çıkmasından sonra (Gündoğdu) adındaki kumandanı, kardeşi Tuğrul'a, Atabey tayin ederek yanına göndermiş ve Tuğrul'u alıp kendisine getirmesi için ona lâzım gelen emri vermişti. Gündoğdu ise, Tuğrul'a kardeşi Sultan Mahmud'un yanına gitmemesini ve ona karşı gelmesini söyledi. İkisi buna karar verdiler. Sultan Mahmud bunu işitince 513 senesi içinde 10.000 süvari ile onları basmak için hareket etmişse de, her nasılsa bu iş duyuldu. Tuğrul Bey ile Atabeyi kaçarak (Sercihan) kalesinde saklandılar. Oradan da (Gence)ye gittiler, o sırada askerleri de yanlarına gelmesiyle Tuğrul Bey'in kuvveti arttı ve kardeşi Sultan Mahmud ile aralarındaki soğukluk ve gerginlik arttı. Fakat iki sene sonra Tuğrul Bey, Sultan Mahmud'a itaat ederek barışmışlardır.

SULTAN MAHMUD'UN, AMCASI SULTAN SENCER İLE MUHAREBESİ

513 senesi içinde Sultan Mahmud ile amcası Melik Sencer arasında şiddetli bir muharebe olmuştur.

Sultan Mahmud, o sırada amcası Sencer'e (Mâ-zenderân) vilâyeti gelirinin senede 200.000 altın olarak verilmesi için hususi adamlar gönderdi.

Memurlar gidip Sultan'ın emrini bildirdiler. Melik Sencer "Kardeşimin oğlu çocuktur. Ebû Mansûr ile başmâbeyincisi (Ömer) ile (Ali), onu ele geçirmişler" diyerek, hemen Bilâd-ı Cebel'i almak üzere hareket etti. Sultan Mahmud da ona karşı çıktı ve askeri ondan çoktu. Fakat Sencer'in şöhreti büyüktü. Yanında Sicistan emiri (Ebu'l Fazl) ve (Hârezmşah Mehmed) gibi büyük kumandanlar vardı. (Sâve) civarında buluşup, harb ettiler. Sencer, galip gelince Sultan Mahmud Isfahan'a kaçtı, Sencer de Hemedan'a gitti.

İşte bu suretle Selçuklular saltanatı Sultan Sencer'e geçti. Ve mektuplaşarak Sultan Mahmud ona bağlandı. Ancak Sencer'in veliahtı olmak üzere sulhe karar verildi. Ve onun üzerine minberlerde Sencer'den sonra Sultan Mahmud'un adı söylenmeye başladı. Sultan Sencer de her tarafa emirler gönderdi. Sultan Sencer, Mahmud'un memleketlerini ona bıraktı. Fakat Rey şehrini vermeyip, onu kendi memleketlerine ekledi. Sultan Mahmud da geri kalan kendi memleketinde başlı başına hüküm sürmeye başladı.

O sırada Haçlılar muharebesi de devam ediyordu. Bu 513 senesi başlarında Haçlılar, Halep tarafına tecâvüz ettiklerinden, onlarla İlgazi arasında bir vaka çıkmıştı. Haçlılar bozulmuş ve pek çoğu ölmüş, bir çoğu da esir olmuşlardı. Antakya dükası bu ölenlerin içindeydi. Bu zafer üzerine İlgazi, (Etârib)i almıştır.

Yine o sene Haçlılar'ın bir fırkası (Rebîa oğlu) aşiretini basmak üzere Şam tarafına gitti ve muharebe sonunda bozuldular. Araplar onların çoğunu öldürmüş, bir çoğunu da esir etmiştir.

O zaman Musul ve Azerbeycan, Melik Mesud'un elindeydi. Hille sahibi (Debis) ise, Melik Mesud'un Atabeyine mektup yazıp, saltanatı Mesud adına istemesini tavsiye etti. Kendisinin de asker ile imdadı geleceğini hatırlattı. Melik Mesud, bir teşvike kapılarak kendi adına hutbe okuttu. 514 senesi Rebûlevvel ayının ortalarında kardeşi Sultan Mahmud üzerine asker gönderdi. (Esterâbâd) geçidinde yapılan muharebede Mesud'un ordusu dağılarak bozuldu. Mesud da kaçıp bir dağa sığındı. Fakat veziri olan (Müeyyidüddin Tuğrâî) esir oldu. Tuğrâî, "Lâmiyat-ül Acem" kasidesinin sahibi olan şâir ve meşhur kâtiptir ki, Melik Şah'ın nişancısı yani ferman yazarı olduğundan, (Tuğrâî) diye bilinir. Melik Mesud, kaçtıktan sonra kardeşinden aman istedi. O da aman vererek affetti. Fakat sonra Tuğrâî'yi öldürmüştür. Urfa'daki Haçlılar'ın kumandanı (Joslin), (Sıffin)e gidip oradaki aşiretlerin birçok hayvanlarını ele geçirmişti. Fakat 515 senesinde İlgazi'nin kardeşinin oğlu olan (Artık'ın torunu ve Behram'ın oğlu Belek) arasında bir vaka çıktı. Belek kazandı, Joslin ile birçok meşhur adamları esir oldu. Joslin, kurtuluş fidyesi olarak çok para vermek istediye de Belek kabul etmedi, onu arkadaşları ile beraber (Harbert) kalesinde hapsedti. Yine o sene Şam Atabeyi olan Tuğtekin Haçlılar ile muharebe edip, aldıkları esirleri Bağdat'a gönderdi.

O sene Sultan Mahmud, Bağdat'daki Hristi-

yan tabaanın, Müslümanlar'dan ayrılınmaları için üzerlerine bir âlâmet dikmelerini emretti. Bunun üzerine birçok müracaatlar yapıldı, sonunda Sultan'a 20.000 ve Halife'ye de 4000 altın vermeleri kararlaştırıldı.

516 senesinde İlgazi ölünce, elindeki memleketler parçalandı. Oğlu (Timurtaş) Mardin kalesini, öteki oğlu (Süleyman) Meyyâfârikin'i aldılar. Kardeşinin oğlu Artık'ın torunu ve (Abdülcabbar)'ın oğlu Süleyman Halep'de bulunuyordu. O da orada hükümdar olarak kaldı. O sırada Hille sahibi Debis ile Halife Müstersid'in araları bozuldu. Ve Halife'nin Sultan Mahmud'a müracaatı üzerine Musul valisi, Halife'nin maiyetine memur oldu. Halife, bütün Bağdat ahalisini toplu olarak harbe gönderdi. Kendisi de ordu ile beraber gitti. Ve muharebe sonunda Debis bozulup, (Müntefik)e gitti. Ve Müntefik aşireti ile birleşerek Basra'ya girip yağma ettiler. Sonra Haçlılar'la birleşip Haleb'i almak için onları kıştırttılar. Abdülcabbar'ın oğlu Süleyman da Haleb'i korumaya kuvveti olmadığından 517 senesinde Etârib'i Haçlılar'a teslim ederek onlarla uyuştu.

Belek ise, bu sırada Harran'ı zaptettikten sonra amcazâdesinin aczini işitip Haleb'e giderek orasını aldı. Haçlılar da o sırada Harbert'i aldılar. Ve orada hapiste olan Joslin ile arkadaşlarını kurtardılar. Fakat sonradan Belek oraya gidip, Harbert'i kurtardı.

Sultan Mahmud ile Melik Mesud'un muharebeleri sırasında Gürcüler, İslâm memleketlerine tecavüz ettiler. Tiflis şehrini muharebe ile ele geçir-

diler ve buldukları Müslümanlar'ı idam ettiler. Kıpçak aşiretleri ile birlik olarak o taraflarda bulunan Müslümanlar'ı çok sıkıştırdıklarından, Şirvan eşrafından bazı kimseler gelip Sultan Mahmud'a şikâyet ettiler.

Sultan Mahmud da ordusu ile o tarafa giderek bir bostanda konukladılar. Gürcüler, Kıpçak aşireti ile beraber karşlarına çıkınca, Müslüman askerleri ürktü. O korku içinde gecelediler. Fakat Gürcüler'le, Kıpçaklar arasında gece bir kavga çıktığından, bir-biriyle harbe tutuştular ve Hakk'ın hikmeti ile dağılıp gittiler.

O sene Venedik donanması ile Mısır donanması arasında bir deniz savaşı oldu. Ve Mısır donanması yenildi.

Yine o sene Emîr Belək, Şam tarafında Haçlılar'la çarpıştı ve onları yendi. Haçlılar'ın kimi öldü, kimisi de esir oldu.

518 senesinde Emîr Belek, (Menbiç) tarafında Haçlılar'la harbederek, Menbiç'i sardı. O sırada atıcısının kim olduğu anlaşılmayan bir ok ile Belek şehid oldu.

Amcazâdesi İlgazi'nin oğlu (Hüsâmeddin Demirtaş) beraberinde idi. Cenazesini alıp, Haleb'e götürdü ve Haleb'in idaresini eline aldı. Yerine bir kâymakam bırakarak kendisi Mardin'e geldi.

Haçlılar ise, o sırada (Sur) şehrini Mısırlılar'dan almışlardı. Fakat hırs ve tamahları artmıştı. Debis de bir taraftan onları Haleb'in zaptına teşvik ederek, hırslarını arttırıyordu. Haçlılar, Debis ile beraber Haleb'i sıkıştırdılar. Haleb'in ileri ge-

lenleri, Musul valisi Aksungur'u çağırđılar. O da askeri ile Haleb'e gidince, Haçlılar kaçıp gitti. Halepliler de Haleb'i Aksungur'a teslim ettiler.

519 senesinde Aksungur, Kefertab şehrini Haçlılar'dan geri aldı. Ve oradan (İzaz) üzerine yürüdü. Haçlılar, kalabalık bir ordu ile imdada geldiklerinden, Aksungur bozuldu. Müslümanlar'dan da pek çoğı şehit oldu.

520 senesinde Aksungur, cuma günü Musul camii'nde namaz kılarken Batiniler'den birkaç kişı üzerine saldırarak, şehit ettiler. Melik Şah'ın büyük kumandanlarından aslen Türk olan, çok kıymetli bir zâttı. Oğı (İzzeddin), Haleb'de bulunuyordu. Babasının vefatını işitince gidip Musul'u aldı.

O sene Haçlılar, Şam üzerine yürüdüler. Ve (Mercisaffer) de ordu kurdular. Tuğtekin onlara karşı çıktı, yanında birçok Türk piyâdeleri vardı. Çok şiddetli bir muharebe oldu. Tuğtekin bozuldu, süvârisi ile geri çekildi. Haçlılar onların peşi sıra gittiler. Türkmen piyâdeleri kaçamadıklarından, Haçlılar'ın ordu merkezine hücum ettiler. Buldukları ordu bekçilerini öldürdüler ve ordunun mallarını yağma ettiler. Haçlılar, dönüp de karargâhın yağma edildiğini görünce, onlar da bozulup gitti, Türkmenler birçok ganimetle selâmete çıktılar.

O sene Sencer'in veziri tarafından Batiniler'in üzerine bölük bölük asker gönderilerek, Horasan'da pek çok Batini öldürüldü.

Şam tarafında da o sene (Banyas) kalesi Batiniler'in eline geçti. Batini ileri gelenlerinden (Behram), Tuğtekin'den sığınacak bir kale istedi. O da Banyas kalesini vermişti. Behram oraya varınca,

etraftan birçok Batiniler onun yanında topladıkları için, kale Batiniler'in eline geçti.

521 senesinde Aksungur'un oğlu İzzeddin ölünce, Sultan Mahmud, Musul'u Aksungur'un oğlu (İmâdeddin Zengi)ye verdi.

İmâdeddin Zengi Bağdat'dan çıkıp, işini yoluna koyduktan sonra Nusaybin, Sencer ve (İbn-i Ömer) adasını aldı.

Haleb'in idaresi karıştı. Haçlılar, bunu öğrenince, Haleb'e saldırdılar. İmâdeddin, kumandanlarından (Karakuş) adındaki zâtı asker ile Haleb'e gönderdi. Sonra İmâdeddin de ordusu ile Haleb'e gitti ve yolu üzerinde bulunan (Menbiç), (Buzaga) şehirlerini alarak, Haleb'e vardı. Haleb ahalisi onun geldiğini görünce, sevinçle karşıladılar. İmâdeddin, 522 senesi Muharreminde Haleb'e girdi ve memleketin işlerini yoluna koydu.

O senenin Safer'inde Şam'ın sahibi Tuğtekin öldü. Vasiyeti üzerine büyük oğlu olan (Tâc-ül Mülûk Tûri) onun yerine geçti.

Şam'da bulunan Batiniler ise, çoğalarak hükümetin kuvvetini ellerine almaya başladılar. Şam Bey'i olan Tâc-ül Mülûk, 525 senesinde Batiniler'den 6000 kişiyi öldürerek, bu gaileyi ortadan kaldırdı. Banyas'daki Batiniler korkuya düştü, Banyas kalesini Haçlılar'a teslim ettiler, kendileri de onların arasında hor ve hakir kaldılar.

Bu senenin sonunda Haçlılar, büyük bir kalabalık ile gelip Şam'ı sardılar. Zahire getirmek ve etrafı da yağma etmek için Havran'a bir fırka gönderdiler. Tâc-ül Mülûk bunu işitince, o tarafa bir fırka asker gönderdi. Her iki taraf karşılaşıncı

şiddetli bir muharebe oldu. Haçlılar bozuldu. İçlerinden 40 kadarı kaçarak kurtuldu. Geri kalanın çoğu öldürüldü. 330 kadarı da esir oldu. Silâhları, malları ve onbin kadar hayvanları ganimet alındı. Bu halden Şam'ı sarmış olan ordu haberdar olunca, onlar da bozulup kaçtılar.

O sırada İmâdeddin Zengi, Hama şehrini Tâc-ül Mülûk'un adamları elinden aldı.

524 senesinde İmâdeddin Haleb'e üç saat arası olan ve Haçlılar'ın elinde bulunan (Etârib)e yürüdü. Haçlılar da büyük bir kalabalık ile Etârib'in yardımına gelmişlerdi. İmâdeddin, kaleyi bırakıp onların üzerine hücum etti. Çok şiddetli bir muharebe oldu. Allah Müslümanlar'a yardım etti. Haçlılar, büyük bir bozguna uğradılar. Hesapsız ölü bıraktılar. Sonra İmâdeddin Etârib kalesini harb ederek aldı, içinde bulunan Haçlılar'ın kimini öldürdü, kimini de esir aldı ve kaleyi yıktı.

Bu sene Sultan Sencer de Semerkant'ı almıştır. Evvelce Sencer'in Semerkant hanlığına tayin etmiş olduğu (Mehmed Han)a kulunç hastalığı gelmişti. Ondan dolayı oğlu (Nasır Han)ı yerine kaymakam tayin etti. O sırada Semerkant'de ders okutan Alevî bir hoca nüfuz kazanarak ve şehrin reisi ile birleşerek Nasır Han'ı idam ettiler. Onun üzerine Sultan Sencer gidip, Semerkant'i aldı. Biraz orada kaldıktan sonra şehri han hanedanının ileri gelenlerinden Sencer'in hemşiresinin oğlu olan (Hasan Tekin Bey)e verdi ve Horasan'a döndü. Fakat çok geçmeden Hasan Tekin öldü. Sultan Sencer Semerkant'i Mehmed Han'ın oğlu (Han Mahmud)a verdi.

O sene (Bedî-i Üstürlâbi), Bağdat'ın doğusunda yıldızları gözetlemeye memur edildiyse de, iş tamamlanamamıştır.

MUVAHHİDİN DEVLETİNİN İLK ZAMANLARI

Kuzey Afrika'da çıkan (Muvaddidin devleti), o sırada (Mülessimin devleti)ni sıkıştırıp duruyordu.

(Sus Dağı) ahalisinden (Alevî Tümers'in torunu ve Abdullah'ın oğlu Mehmed) ilim tahsili için Afrika'dan doğuya gitmiş, fıkıh, hadis, usul, ilm-i kelâm, cifir ve efsûn gibi ilimleri merak ederek öğrenmiş, Gazalî gibi şarkın büyük âlimleri ile buluşmuş, İskenderiye'de (Ebû Bekr-i Tartuşî) ile görüşmüş, hac ettikten sonra memleketine dönerek Hak yolunu halka öğretmeye başlamıştı. (Becâye) şehri yakınında (Melâle) denen köye gelince, (Ali Kûmî'nin oğlu Abdülmü'min) adında bir adam ona bağlanmıştı. Tümers'in oğlu ise onun soyundaki asâleti anlayarak, yanına alıp (Merakeş)e gitmişti. Tümers'in oğlu kendine (Mehdî) diyerek din işlerinde şiddetli davranmakta olduğundan ona bağlananlar çoğalmaya başlamış ve halkın onun hakkındaki güveni çoğalmıştı.

Tümersoğlu'nun şöhreti bu suretle etrafa yayılınca, Emîr-ül Müslimîn (Taşkın'ın torunu ve Yusuf'un oğlu Ali) onu huzuruna dâvet ederek ve âlimleri toplayarak bir münâzara yaptırdı. Tümersoğlu bu mübâhasede onlara galebe çalınca veziri, Emîr-ül Müslimîn'e: "Bu adamı öldür. Onun mak-

sadı dini yaymak değil, zorbalıkla memleketleri ele geçirmektir.” dedi. Emîr-ül Müslimîn bu fikri kabul etmedi. Vezir: “Öyle ise onu hiç çıkarmamak üzere hapsedseydik” dedi, fakat bu fikri de kabul etmedi. Ancak Tümersoğlu’nun Merakeş’den çıkarılmasını emretti. Tümersoğlu ise (Almat)a giderek bir dağda durakladı. Halk onun başına toplandı. O zaman Tümersoğlu, ahir zamanda geleceği Hazret-i Peygamber tarafından bildirilen (Mehdi) olduğunu söyledi ve (Abdülmü’min) 10 arkadaşı ile onu tasdik etti ve “Mehdidir” diyerek biat etti. Öteki kalabalık da ona uyduğu için taraftarları çoğaldı ve kuvveti arttı. Mülessimîn, Kur’ân-ı Kerim’deki (Müteşâbih) olan âyetleri kelime manaları ile kabul edip, tevîl etmediklerinden ve bu itikadın sonu (Müces-sime) denen mezhebe varacağından, Tümersoğlu, onların bu fikrinin sapıklık olduğunu bildirerek, onları tevhide yani Hak dine çağırdı ve kendisine biat edenlere (Muvahhidin) dedi.

Mehdilik dâvasında bulunan Tümersoğlu’nun bu şöhreti 514 senesinden 524 senesine kadar devam etti. O sırada Tümersoğlu, 40.000 askerden kurulu bir ordu ile Merakeş’de Emîr-ül Müslimîn’i sarıy-sa da, ordusu bozularak döndü. Fakat o sırada hastalığı artınca yanındakilere Abdülmü’min’in (Emîr-ül Mü’minîn) diye vasiyet etti ve memleketleri onun fethedeceğini haber verdi. Ve öldü. Abdülmü’min, (Emîr-ül Mü’minîn) ünvânı ile halkın kalbini elde etmeye gayret etti ve yıllar yılı Emîr-ül Müslimîn ile çarpıştı, sonunda (Taşfinoğulları) ortadan kalkarak onların yerine (Muvahhidin devleti) geçti.

Ö L Ü M L E R

Kuzey Afrika emiri (Yahya Temîm'in oğlu Ali), 515 senesinde öldü. 12 yaşındaki oğlu vasiyeti üzerine yerine geçti. Devlet işleri bir Atabey ile idare ediliyordu.

Batinîler'den (İsmailiye)nin başı olan meşhur (Hasan Sabbah), 518 senesinde öldü ve halk onun şerrinden kurtuldu.

521 senesinde (Ahlat) hükümdarı (Sekman'ın oğlu Zahirüddin İbrahim) vefat edince, yerine kardeşi (Ahmed) geçti. Altı ay sonra o da öldü. Bunun üzerine yerine (İbrahim)in altı yaşındaki oğlu (Şahremend) geçti. Fakat İbrahim ve Ahmed'in annesi (Erkman'ın kızı İnanç Hâtun), hükümet işlerini eline aldı. Sanki torununun vasisiymiş gibi harekete başladı. Devlet işlerini dilediği gibi idare ediyordu. Sonraları İnanç Hâtun, bütün bütün devlet işini eline almak istedi. Ve torununu öldürüp, ortadan kaldırmak için hazırlığa başladı. Devletin büyükleri bir araya gelerek, 528 senesinde İnanç Hâtun'u boğdurdular ve torunu Şahremend'i babasının tahtına oturttular.

529 senesinden beri Mısır'da Alevî Halifesi olan (Âmir Biahkâmillâh), 524 senesi içinde bir gezintiye çıkmıştı. Batinîler ansızın bastırarak onu öldürdüler. Oğlu olmadığından yerine amcasının oğlu (Müstansir Billâh)ın torunu ve (Ebu'l Kaasım'ın) oğlu (Hâfız Abdülmecid) tahta çıkarıldı.

525 senesinde Batinîler'in fedâileri Şam'ın bey'i olan Tuğtekin'in oğlu (Tâc-ül Mülûk)u vurup yaradılar. 526 senesi içinde bu yaradan öldü. Vasiyeti

üzerine oğlu (Şems-ül Mülûk İsmail Bey), (Şam beyi) oldu. (Şems-üd Devle Mehmed Bey) de (Baal-bek) mutasarrıflığında kaldı. 527 senesinde, Mekke Emîri (Ebû Felise) vefat edince, yerine oğlu geçti.

SULTAN MAHMUD'UN VEFATI, YERİNE OĞLU DAVUD'UN, SONRA DA MESUD'UN ÇIKMASI

525 senesi Şevvâl'inde Sultan Mahmud vefat etti. Veziri (Ebu'l Kaasım) ve Atabey'i (Aksungur) anlaşılarak, oğlu (Davud)u saltanat tahtına oturttular. Bilâd-ı Cebel ve Azerbeycan'da (Davud) adına hutbe okundu. Ve Zilka'de içinde (Zencan)a gidince, amcası Melik Mesud'un Cürcân'dan çıkarak Tebriz'e girdiği haberi geldi. Davud hemen Azerbeycan üzerine yürüyüp, Tebriz'i sardı ve 526 senesi Muharremi'nin sonuna kadar birbiriyle çarpıştıktan sonra barıştılar.

Bu yüzden Davud bir konak geri çekildi. Mesud ise, Tebriz'den Hemedan'a gitti. Ve adına hutbe okunması için Halife'ye memur gönderdi. Davud'un adamları ise, bu emelle daha evvel Bağdat'a gelmişlerdi. Bunun üzerine (Halife Müstersid bil-lâh): "hutbe için hüküm verecek ancak Sultan Sencer'dir. O kimi emrederse hutbe onun adına okunurdu" diye cevap verdi. Sultan Sencer'e de: "hutbe yalnız kendisi için okunmalıdır, başkasına izin verilmemelidir." diye haber gönderdi. Ve bu sözün Sultan'a çok iyi tesiri oldu.

Sonra Melik Mesud, Musul vâlisi İmâdeddin Zengî ile mektuplaşıp, ondan yardım istedi. O da vâdedince, artık kendisinde saltanatı istemeye kuvvet buldu.

Sultan Mehmed'in oğlu (Selçukşah)ı da, Atabeyi ve (Fâris) ile (Huzistan)ın sahibi olan (Karacasâki)yi birçok asker ile Bağdat'a götürüp, Mesud'un gelmesinden evvel şehre soktu ve Sultan sarayına indirdi. Halife de ona ikrâm etti. Sonra Mesud'un gönderdiği adam geldi. Hutbenin Mesud nâmına okunmasını şiddetli bir lisâh ile teklif ettiyse de, Halife kabul etmedi. Ve Halife'nin, Selçukşah'ın ve Karacasâki'nin askerleri Bağdat üzerine yürümekte olan İmâdeddin-i Zengî'ye karşı çıktılar ve muharebe sonunda Zengî'nin askeri bozularak (Tekrit)e çekildi. Orada kale muhafızı bulunan (Necmeddin Eyyüb), ona köprüler kurarak, Dicle'nin karşı yakasına geçirdi. İşte Eyyüboğulları'nın Zengî sülâlesine bu bağlılıkları ileride devlet ve saltanat kurmalarına sebep olmuştur.

O sırada Selçukşah ile Mesud'un askerleri bir iki gün çarpıştılar. Mesud, İmâdüddin'in bozulduğunu haber alınca geri döndü ve Halifeye: "Sultan Sencer, Rey şehrine girdi. Halife ile adamları hakkında kötü niyeti vardır. Eğer onu harbederek Irak'dan uzaklaştırmak ve Irak Halife vekilinin emrinde olmak hususunu kabul ederseniz ben de beraberim." diye haber gönderdi. Halife de bu fikri uygun bulduğuna dair cevap verdi. Sulh için elçiler gelip gitti. Nihayet Irak, Halife vekilinin; saltanat da Mesud'un oldu. Selçukşah'ın da, Mesud'un veliahdi olması kararlaştırıldı. Mesud, Bağdat'a ge-

lip Sultan sarayına indi, Selçukşah da Bağdat zaptiye nâzırının konağına yerleşti.

SULTAN SENCER'İN MESUD İLE MUHAREBESİ VE MELİK TUĞRUL'UN SALTANATTA KALMASI

Sultan Sencer'in 526 senesinde Hemedan'a geldiği haberi Bağdat'a ulaşınca, Halife Müstersîd, Melik Mesud ve Selçukşah ona karşı yürüdüler. Halife de ordusu ile onları karşıladı. Halbuki İmâdeddin Zengi ile Debis de Sultan Sencer'in emri ile Bağdat üzerine gidiyorlardı. Halife, onlara dönmeğe mecbur oldu ve (Hankın)a gelip, Irak'da Sultan Sencer'in hutbeden adına kaldıracı.

Melik Mesud ile Selçukşah, Halife ordusunun kendilerine katılmasını bekleyerek, ağır davranıyorlardı. Sultan Sencer ise, hızlı hareket ederek, (Deynever) de onlarla karşılaştı.

Sultan Sencer, 10.000 seçkin süvâri ile ordunun ortasında bulunuyordu. Önünde de filler vardı. Sağında kardeşinin oğlu Tuğrul Bey ile kumandanlar, solunda ise, (Mehmed'in oğlu Atsız Hârezmşah) ile öteki kumandanlar bulunuyordu. Melik Mesud da, sağına Karacasâki'yi ve (Kızilemir)i, soluna da öteki meşhur kumandanlarını almıştı.

Karacasâki, Sencer ordusunun kalbine çok şiddetli bir hücum yaptı. Melik Tuğrul ve Hârezmşah, arkasına dolaşp onu ortaya aldılar. Karaca'nın pek çok askeri ve kumandanları öldü. Kendisi de birçok yerinden yaralı olarak tutuldu. Bunun üzerine Mesud'un ordusu baştanbaşa bozuldu. Sencer'in emri

ile divân kuruldu. Karacasâki, huzura getirildi. Sencer ona: “Benim ile muharebeden maksadın ne idi?” deyince; “Maksadım seni öldürüp, yerine bir ‘Sultan geçirerek ona hükmetmek idi” deyince, Sencer onu öldürttü. Sonra Mesud’a haber gönderip, yanına getirtti. Ona ikramda bulunarak kendisine karşı çıktığı için azarladı, onu (Gence)ye geri gönderdi. Ve kardeşi Sultan Mehmed’in oğlu (Melik Tuğrul)u saltanat tahtına oturttu ve adına hutbe okunması için her tarafa emirler gönderdi. Mâverâünnehir sahibi (Ahmed Han)ın kendisine baş kaldırdığı haberi gelince, Sultan Sencer Nisâbur’a döndü.

Halife, Sultan Mesud’un bozgun haberini aldığı sırada, Sencer’in emri üzerine İmâdeddin Zengî ile Debis’in de Bağdat’a gelmiş oldukları haberini aldı ve Bağdat’a dönüp, onlarla harbe başladı. Zengî, Halife’nin sağ kolunu vurup dağıttı ise de, Halife’nin sol cenâhı da Debis’i bozguna uğrattı. Bu bozgun Zengî’nin askerine geçerek onlar da bozuldular.

Mâverâünnehir işinin önem kazanmasından dolayı Sultan Sencer’in Horasan’a dönmüş olduğu haberi (Mahmud’un oğlu Davud)a ulaşınca, Azerbeycan’dan birçok asker toplayarak Hemedan üzerine yürüdü ve Sultan Tuğrul ona karşı çıktı, muharebe sonunda Davud’un askeri bozulduğu için, Zilkâde içinde dönüp Bağdat’a geldi ve Halife kendisine ikrâm etti.

MESUD’UN SALTANATA DÖNÜŞÜ

Davud, Bağdat’a geldikten sonra Mesud da yola çıkarak, 527 Safer ayında Bağdat’a ulaştı. Da-

vud ile birleştiler, Halife ile görüştüler ve hutbenin her ikisi adına okunmasını teklif ettiler. Halife, minberlerde önce Mesud'un, sonra da Davud'un anılmaları hususunu kabul etti. Verilen karar üzerine Mesud ile Davud, Azerbeycan'a gidip kuvvet toplayarak Hemedan üzerine yürüdüler. Sultan Tuğrul, onlara karşı çıktıysa da, askeri bozulduğu için Sultan Mesud, Şaban ayında Hemedan'ı elde etti.

Sultan Mesud, Tuğrul Bey'i yenip saltanatta kalınca, 528 senesi içinde kardeşinin oğlu Sultan Davud'un Azerbeycan'da asker toplayarak kendi aleyhine ayaklandığı haberini aldı, hemen o tarafa koşarak Sultan Davud'u bir kalede sardı.

İşte o zaman Sultan Tuğrul asker toplayarak ve Sultan Mesud'un kumandanlarından bazılarını kendi tarafına çekerek Sultan Mesud'un üzerine yürüdü ve Kazvin yakınında iki ordu karşılaştı. Sultan Mesud'un kumandanlarından bazıları Tuğrul tarafına döndüğü için, muharebeye cesaret edemedi, dönüp Bağdat'a geldi. Selçukşah da Isfahan'dan kalkıp Bağdat'a geliyordu. O sırada Sultan Tuğrul bütün Bilâd-ı Cebel'i ele geçirdi. O sıralarda bazı sebeplerden dolayı Sultan Mesud ile Halife arasına bir soğukluk girmişti. Sultan Tuğrul, Sultan Mesud'un üzerine yürümek için hazırlanırken, 529 senesi Muharrem'inde vefat etti. Sultan Mesud da hemen Hemedan'a gitti ve bütün asker ile ahali ona biat ettiler.

Ç E Ş İ T L İ V A K A L A R

Şam Emîri (Tuğtekin'in oğlu Tûrî), 527 senesi Safer ayında ansızın Banyas kalesi üzerine nücüm edip, kaleyi Haçlılar'ın elinden almıştı.

Yine Safer ayı içinde Kudüs kralı, büyük bir kalabalık ile Halep arazisine tecavüz etti. İmâdeddin Zengi'nin Haleb'de kaymakamı bulunan (Suvar), yanındaki adamları ile hareket etti. Ve ona Türkmenler'den birtakım da katıldı. (Kinesrın) de yapılan şiddetli muharebede iki taraftan pek çok adamlar öldü. İslâm askerleri bozularak, Haleb'e doğru gerilediler. Haçlılar'ın bir fırkasını vurup, bir çoğunu öldürdüler, birçok da esir alarak Haleb'e döndüler. Sonra Urfa'daki Haçlılar'ın bir fırkası ilerleyerek, Haleb'in etrafına saldırdıkları için Suvar, onların üzerine yürüdü, bir çoğunu öldürdü, geri kalanını da esir etti.

528 senesinde İmâdeddin Zengi, Musul'a bağlı yerlerden sayılan Kürdistan dağlarındaki kaleleri ve Hakkâri kalelerini zaptederek, dağlardan inen hırsızlık, zorbalıkla köylere zarar veren Kürt eşkiyalarının elinden halkı kurtardı ve o taraflarda hükümünü genişletti.

Şam emiri Tûrî, zulmünden, pintiliğinden ve ah-lâksızlığından ev halkını, arkadaşlarını ve halkı bezdirmişti. Şam'ı İmâdeddin'e teslim etmek için onunla mektuplaşmaya başladı. İmâdeddin de askeri ile Şam üzerine yürüyordu. Tûrî'nin bu fikri öğrenilince babasının arkadaşları hiddetlenerek, Tûrî'nin annesine şikâyet ettiler ve annesinin izni ile uşakları 529 senesinde Tûrî'yi tutup, öldürdüler. Ertesi gün

yerine kardeşi (Tâc-ül Mülûk'un oğlu Şahâbeddin Mahmud) makama geçirilmiştir. Sonradan İmâdeddin gidip Şam'ı sardıysa da, asker ile ahali memleketin korunmasında birlik oldukları için İmâdeddin onlarla sulh yaparak döndü.

HALİFE'NİN MESUD İLE MUHAREBESİ, ESİR ALINMASI VE RAŞİD'İN HALİFELİĞİ

Tuğrul'un vefatı üzerine Sultan Mesud, Hemedan'a giderek tahta çıktıktan sonra kumandanlardan bazıları ondan yüz çevirip, Halife Müsterşid'e bağlandılar ve onu Sultan Mesud ile harbe kışkırttılar. Halife onların sözüne aldanarak, ordusu ile Bağdat'dan çıktı ve 7000 süvari ile Hemedan üzerine yürüdü. Sultan Mesud da Hemedan'dan hareket ederek (Dâbmerç) denilen yerde 529 senesi Ramazan'ında iki taraf karşılaştı. Halife'nin sol cenahı hemen Sultan Mesud tarafına döndü. Sağ kol da hafif muharebe ederek bozuldu. Her iki taraftan hiç bir kayıp verilmeden Halife ve yanındakiler, veziri, başkadı, hatipler, âlimler ve hâkimler hep esir oldular.

Sultan Mesud, Bağdat'a bir adam göndererek, Halife'nin bütün malını mülkünü zaptettirdi. Halk tabakasından bazıları ayaklanarak, pencereleri, minberi kırdılar ve sokağa çıkıp, bağırıp ağlaşarak başlarına toprak saçtılar. Kadınlar da sokağa dökülüp, feryâd ederek yüzlerini tokatladılar. Mesud'un gönderdiği adamın etrafındakiler halk ile çar-

pıştı. İçlerinden 150 kadar adam öldü, vali ve mâbeyinci kaçtı. O sırada Mahmud'un oğlu Davud, saltanat dâvasına kalktı. Sultan Mesud bunu işitince Şevvâl ayında ordusu ile Meraga'ya gitti. Halife Müstersid'i de beraber götürdü. Halife için Meraga kapısında müstakil bir çadır kurdurdu. Aralarında elçiler gidip gelerek Halife, Sultan Mesud'a dört-yüzbin altın vermek ve Bağdat'a toplu asker ile beraber gitmemek, Bağdat'da da evinden çıkmamak üzere sulh yapıldı. Bunun üzerine Sultan Mesud, Halife'yi atına bindirdi ve önünde giderek cübbesini taşıdı. Zilkadenin 17. Pazar günü idi ki, artık Halife o gün Bağdat'a gidecekti. (Emir Kazan) Han'ın Sultan Sencer tarafından elçi olarak geldiği haberi işitilince, Halife'nin hareketi geri kaldı. Ve Sultan Mesud, onu karşılamaya çıkınca halk da seyre çıktılar. O sırada Halife çadırının etrafındaki bekçiler de seyre gitti. Halife'nin çadırının etrafında kimse kalmayınca, 24 kadar Batini fedâisi hücum ederek Halife Müstersid'i ve yakınlarından birkaç adamı idam etti. Batiniler'den de 10 kişi yakalanarak cezalarını gördüler. Onun üzerine oğlu ve veliahdı olan (Râşidbillâh)a biat olundu.

Hille emiri (Sadaka'nın oğlu Debis) ile Müstersid arasında düşmanlık vardı. Müstersid'in başına gelen bu felâket, onun işine yaradıysa da, sonradan o da böyle bir felâkete uğramıştır. Debis, müfsid bir adam olup, bir aralık Haçlılar'la da birleşmişti. Bu sefer Sultan Mesud (Hoy) şehri dışında Debis'i idam ettirmiştir. Fakat oğlu Sadaka o sırada Hille'de bulunuyordu. Babasının askerleri onun başına

toplandılar, o da babası ve dedesi gibi Hille emirliğini zaptetti.

Sultan Sencer, o sırada Gazne'de bulunduğu için, bu tarafın işlerine bakamıyordu.

529 senesi Zilkadesinde Sultan Sencer Gazne'ye gitmiş ve 530 Şevvalinde ise dönmüştü. Sencer'in Gazne'yi verdiği Behramşah'ın, ona itaatten yüz çevirdiğini ve halka zulüm etmeğe başladığını Sultan Sencer işitince, hemen ordusu ile hareket ederek Gazne'ye yaklaştı. Behramşah, affedilmesi için Sencer'e elçiler gönderdi. O da kendisinin orduya gelerek görüşmesi şartı ile affedeceğini varetmiş ise de, Behramşah, Sultan Sencer ile buluşmaktan korkarak, başka tarafa gitti. Bunun üzerine Sencer de Gazne'ye girdi ve hazine gelirini aldı. Behramşah'a da azarlayıcı bir haber gönderdi. Memleketinde gözü olmadığını anlattı ve yemin ederek, bu sözünü kuvvetlendirdi. Behramşah da ona tamamiyle boyun eğdiğini, ancak korktuğu için doğrudan doğruya gelemediğini ve bundan dolayı mazur görülmesini yalvararak arzetti. Sultan Sencer de memleketini ona bırakıp döndü. Behramşah, Gazne'ye gelip. tahtına oturdu. Sultan Sencer de Şevvâl içinde Belh'e geldi.

İmâdeddin Zengi'nin Haleb'de kaymakamı olan Suvar Bey, ansızın Haçlılar elinde bulunan (Lâzkiye) taraflarına hücum ederek Haçlılar'dan kimini öldürdü kimini de esir etti ve pek çok ganimet malı aldı. Aldığı mallar ve kumaşlar, sayıya hesaba gelmiyordu. Suvar Bey, Lâzkiye'yi ve etrafında bulunan yerleri harap ettikten sonra Recep ayının ortalarında Haleb'e döndü.

RÂŞİD'İN HALİFELİKTE İNDİRİLMESİ VE YERİNE MUKTEFİ'NİN GEÇMESİ

Yukarıda geçtiği gibi, Sultan Mesud ile Halife Müstersid arasında yapılan sözleşmede Müstersid'in Mesud'a dörtyüzbin altın vermesi şart edilmiş olduğu halde, Müstersid'in uğradığı felâket üzerine oğlu (Râşidbillâh) Halife olmuştur. 530 senesinde Mesud, o parayı Râşid'den istedi. Râşid'de bütün mallarının babasının yanında olduğu için, alınmış ve yagma edilmiş olduğundan, kendisinde o maldan bir habbe bile bulunmadığını bildirerek özür diledi. Bunun üzerine Sultan Mesud'un memurları tarafından Halife'nin sarayına girilerek, hazinelerin araştırıldığını Râşid işitince, müdafaa için asker topladı. Sultan Mesud'un memuru da 5000 kadar süvari ile hareket ettiğinden, Râşid'in askeri onlara karşı koyamadı. Mesud'un askerleri şehrin dışına çıkmışlardı. Ahali de Bağdat'daki Sultan sarayını yağma ettiler.

Halife Râşid ise, Sultan Mesud'dan ayrılıp, Mahmud'un oğlu Davud'a bağlanmak üzere etrafta bulunan hükümdarlar ve kumandanlarla muhabere etmişti. Mahmud'un oğlu Davud, Azerbeycan askeri ile hareket ederek, Safer ayının başlarında Bağdat'a girip, Sultan sarayına indi. Sonra İmâdeddin Zengi de Musul'dan geldi. daha sonra Kazvin ve İsfahan valileri ve Hille emiri olan (Debis'in oğlu Sadaka) ve yakında bulunan şehirlerin ileri gelenleri de Bağdat'a gelip hutbeden Sultan Mesud'un adını kaldırarak, (Sultan Davud) namına hutbe okuttular. Bunun üzerine Sultan Mesud ordusu ile gelip 50 gün kadar Bağdat'ı sardı fakat zaptedemedi.

Bağdat'daki kumandanlar arasına ayrılık düştüğü için Melik Davud, Zilkâde ayı içinde Azerbeycan'a dönünce, öteki kumandanlar da dağıldılar. Halife Râşid de batıda bulunan İmâdeddin Zengi'nin yanına gitti. Ve onunla birleşerek, birlikte Musul'a gittiler. Sultan Mesud da hiç bir engel ile karşılaşmadan Bağdat'a girdi, kadıları, âlimleri ve şehrin ileri gelenlerini topladı.

Râşid'in el yazısı ile olan vesikasını onlara gösterdi ve ne diyeceklerini sordu. Râşid, bu vesikada: "Her ne zaman asker toplarsam yahut isyan edersem, yahut Sultan'ın adamlarından birine kılıç çekersenem, kendimi hilâfetten azletmiş olayım" diye yazılı idi. Onlar da Râşid'in hilâfetten ayrılmış olduğuna fetvâ verdiler. Bunun üzerine Râşid, ayrıldı ve Zilkâde içinde hutbeden adı kalktı ve amcası (Muktefi Liemrillâh)a Zilhicce'nin 18. günü biat edildi.

Sonra yapılan ilâm-i şer'i, yani bir zabıtla iş Musul'da bulunan başkadiya gönderildi ve o da tasdik ederek, hükmünü yaptı. O sırada İmâdeddin Zengi'nin gelirleri ve lâkablari arttırıldı. O da aşağıda geleceği gibi birtakım muharebeler kazanmıştır.

İMÂDEDDİN'İN BAZI FETİHLERİ VE KAYSER İLE MUHAREBELERİ

531 senesi Musul ve Halep emîri olan Atabey İmâdeddin Zengi, Hama civarında ve Haçlılar elinde bulunan (Bâreyn) kalesini sardı. Haçlılar da bir büyük topluluk ile bu kaleyi kurtarmaya koştular.

Zengi, kuşatmayı bırakarak, onlara karşı gitti. Çok şiddetli bir harb oldu. Haçlılar bozuldu. Toplulukları dağıldı. Bu bozgunda Haçlılar'ın büyükleri ve zâbitleri Bâreyn kalesine girip saklandılar. İmâdeddin dönüp kaleyi sardı. Kalede ise yiyecek kalmadığından Haçlılar, ellibin altın vermek ve kaleyi teslim etmek üzere aman istediler. İmâdeddin de kabul ederek, öylece yapıldı. Ve bu kuşatma sırasında (Maarre) ve (Kefertab) şehirleri de Haçlılar'dan geri alınmıştı. İşte o sıralarda Rum Kayseri büyük bir ordu ile Şam'a doğru gelmekteydi. İmâdeddin Zengi, 532 senesi başında Şam beyinin elinde bulunan (Mecdel) kalesini zaptetti. Banyas kale muhafızı da, İmâdeddin'e itaat etti. Sonra Hums şehri ve kalesi de kendisine teslim olundu, o sırada Rumlar Halep üzerine yürüyorlardı.

Şam tarafında bulunan Haçlılar, İmâdeddin'in üstüste yaptığı fetihlerden korkarak Avrupa'ya fer-yâdnâmeler gönderiyorlardı. İstanbul Kayseri'ne de işi arz etmişlerdi. Bunun üzerine Rum Kayseri hemen harb hazırlığına başlayarak, birçok asker ve mükemmel bir donanma ile İstanbul'dan hareket etti. 531 senesinde Antakya'ya çıktı. Önce Ermeniler'le harbe tutuştu. Çünkü o zaman Adana ve Misis (Leon oğlu) adındaki Ermeni'nin elinde bulunuyordu. Kayser, bu iki şehri kuşatıp, aldıktan sonra (Anazarba) kalesini de gidip zaptetti.

Sonra denizden İskenderun limanına gitti ve ileri doğru yürüyerek, Zilkade ayında Antakya'yı sardı. Haçlılar'ı sıkıştırıp, Antakya dükası ile Kayser arasında elçiler gidip gelerek, anlaşma yapmışlardır. 532 senesinde Rum Kayseri, Şam üzerine

yürüyerek, Haleb'e altı saat arası olan (Bûzâa) kalesini kuşattı ve mancınık atarak sıkıştırdı. Onlar da aman istediklerinden kaleyi aldı. Sonra verdiği sözü tutmayarak ahalinin kimini öldürdü, kimini de esir etti. Sonra Kayser, askerini Haleb'e doğru götürdü. Halep delikanlıları karşı çıkıp, şiddetli bir muharebe oldu, Rumlar'ın bir büyük kumandanı ile pek çok askerleri öldü. Rumlar Haleb'den ümid kesip döndüler ve (Etârib) üzerine gittiler Etârib ahalisi korkarak şehri bıraktılar. Rumlar, Etârib'e girip, yeteri kadar asker bıraktıktan sonra Bûzâa'da aldıkları esirleri de götürmeyip, Etârib'de bıraktılar. İmâdeddin'in Haleb'de kaymakamı olan Suvar Bey, bunu haber alınca, hemen yanındaki asker ile Etârib'e gitti. Oradaki askerleri öldürdü ve Bûzâa'da alınan esirleri kurtararak, Haleb'e döndü.

Sonra Kayser, (Şizer) kalesini kuşattı ve mancınıklarla zorlamaya başladı. İmâdeddin'in, Kayser ordusuna hücum edecek kadar kuvveti yoktu. Kayser'in de düz ovalara inip, İmâdeddin ile meydan muharebesi yapmaya cesareti yoktu. İmâdeddin, birkaç defa Sultan Mesud'dan yardım istediye de, fayda vermedi. O da çaresiz kalarak ağırlıklarını (Rakka)ya gönderdi ve süvari ile kalıp Âsi nehri yanında ve Şizer ile Hama arasında bir yerde konakladı. Her gün Şizer kuyusuna yakın yere kadar gider, Rumlara görünür ve etrafa çeteler gönderir, Rum ordusunun döküntüleri ve kafilelerini vurur, Kayser'i meydan muharebesine çağırır, ovalara indirmeye uğraşırdı. Şam'daki Haçlılar da Kayser'i meydan muharebesine teşvik ederlerdi. Halbuki Kayser'in Avrupa askerine emniyeti yoktu. Çünkü Kay-

ser ile İmâdeddin'den hangisi mağlûp olursa, Hağ-
lılar her suretle faydalanabilirlerdi. İşte bundan do-
layı Kayser, 24 gün Şizer'i kuşattıktan sonra ordu-
sunu kaldırıp gitmiştir.

Atabey İmâdeddin Zengî'nin, Sultan tarafından
yardım görmeksizin büyük bir Rum ordusunu geri
dönmeye zorlaması, onun şöhretini arttırdı ve Arap
şâirleri, hakkında güzel methiyeler söylemişlerdi.

O sırada Şam Bey'i olan (Şahâbüddin Mah-
mud)un köleleri tarafından öldürülmüş olmasından,
kardeşi ve (Baalbek) mutasarrıfı olan (Cemaleddin
Mehmed) hemen gelip, Şam'ı zaptetmiştir.

İmâdeddin Zengî de bunu fırsat bilerek, Baal-
bek'i almış, sonra da (Zor) şehri ile etrafını ele ge-
çirmiştir.

MESUD İLE DAVUD'UN MUHAREBESİ VE RÂŞİD'İN ÖLDÜRÜLMESİ

Râşid, Halifelikten azledildikten sonra, Musul'-
dan çıkıp Azerbeycan'a gitmişti. Melik Davud ile
bazı kumandanlar Sultan Mesud'dan korktukların-
dan, Râşid'i hilâfet makamına oturtmak için mek-
tuplaşmışlardı. Râşid de buna uygun cevap vermiş-
ti. Sultan Mesud, hemen çıkıp Davud'un üzerine
yürüdü. 532 senesi Şaban'ında muharebe sonunda
Davud'un askeri bozuldu. Mesud'un askeri de yağ-
ma yaparak, etrafa dağıldı. Mesud, az bir maiyetle
bir tepe üzerinde kaldı. Davud'un kumandanlarından
bazıları onu görünce, üzerine hücum ettiler. Sultan
Mesud kaçtı. Fakat kumandanlarından bazıları öl-

dü. Hasılı çok tuhaf hallerdendir ki, iki ordu da birden bozuldular. Sultan Mesud Azerbeycan'a gitti. Melik Davud da Hemedan'a döndü.

Râşid, o sırada Meraga'ya giderek, vakayı haber alınca, o da Hemedan'a gidip Davud ile buluştu.

O sırada Selçukşah da Bağdat'ı almak istedi. Bağdat'ın (Şahnası) yani "Zabtiye Nâzırı", şehri korumak için onunla savaşa tutuştu. Bağdat'ın ayak takımı edepsiz gürûhü ise adam öldürmek, ev basmak, soygunculuk yapmak gibi hareketlere başladılar. Bağdat ahalisi Musul'a ve başka yerlere göç ettiler.

Râşid ve Melik Davud Hemedan'da buluştuktan sonra, Hârezmşah da onlarla anlaştı. Birleşip, Bağdat üzerine geleceklerini düşünen Sultan Mesud, Hemedan'a doğru yürüdü. O sırada Melik Davud Fâris'e, Hârezmşah da memleketine dönünce Râşid yalnız kaldığı için o da İsfahan'a gitti. Ramazanın 25. günü birkaç Horasanlı hücum ederek, Râşid'i öldürdüler. Râşid'in adamları da o Batiniler'i ortadan kaldırdılar.

SENCER İLE HÂREZMŞAH'IN MUHAREBESİ VE BAZI VAKALAR

Hârezmli Melik Şah, evvelce ibrikçisi olan (Enüştekin)e bazı yerler vermişti.

Melik Şah'ın vefatında Enüştekin gidip, kendi çiftliğini 590 senesine kadar elinde tuttu. Aslında Selçuklular kumandanlarından birinin kölesi idi. Fakat güzel ahlâkı, iyi huylu bir adam olduğundan,

bürmet gördü, yükseldi. Ve oğlu (Kutbeddin Mehmed)i iyi terbiye ederek yetiştirdi. Bundan dolayı kendisinin vefatında Berkiyaruk, onun oğlu (Kutbeddin Mehmed)e teveccüh gösterdi ve onu (Hârezmşah) diye lâkablandırdı. Mehmed, değerli ve terbiyeli bir zât olduğundan, şan ve şöhreti günden güne arttı. Sencer tahta çıkınca, onu yerinde bıraktı. İki senede bir Sencer'in yanına gider, hediyeler takdim eder ve bağlılığını arzederdi. Ölünce, (Hârezmşah Atsız) onun yerine geçti ve Sencer ona çok iltifat ettiği için, sefere çıktığı zaman Sencer'le beraber bulunur, ve sözü her yerde geçerdi. Atsız, böylece gücü artınca kuvvetli bir hükümet kurdu. Yaptığı işlerden ve tuttuğu yolda kendisinin başlı başına bir hükümet kurmak istediği anlaşıyordu. Sultan Sencer, 533 senesi içinde ordusu ile Hârezm üzerine yürüdü, Hârezmşah müdafaa için harbe girişmişse de bozularak kaçtı. Sultan Sencer Hârezm'i aldı ve şehrin korunması için oraya bir vali tayin ederek, yeteri kadar asker bıraktı. Merve'ye dönüşünde Hârezmşah, geri dönerek, Hârezm'i tekrar ele geçirdi. Ve o muharebede bir oğlu öldüğünden dolayı çok kederlendi ve Sultan Sencer'e kin bağladı. Bundan dolayı Mâverâünnehir'de bulunan (Hatalı) Türkler'i Sencer aleyhine kışkırttı.

SULTAN SENCER'İN HATALI TÜRKLER İLE MUHAREBESİ VE BOZULMASI VE BAZI VAKALAR

Evvelce Selçuklular ile Türkistan'dan çıkıp, Mâverâünnehir'e, oradan da Horasan tarafına gelen

Oğuzlar, İslâm dinini kabul etmişlerdi. Onlardan geri kalanı (Guz) denilen Türkmenler, Han devletinin ordusunda bulunuyorlardı. Oldukça medenî milletlerin arasına karışmışlar, onlar da yavaş yavaş Müslüman olmuşlardı. O zamanlarda Çin hududundan çıkıp, Mâverâünnehir şehirlerine gelen Hata Türkleri de her ne kadar Hanlılar devletinin askerliğini yapmaktaysalar da, Müslüman olmadıkları için bedevî halinde idiler.

522 senesinde Çin hududundan Müslüman olmayan Türkler çıkıp, İslâm memleketlerine tecavüz ettikleri zaman, Türkistan hanlarından Kaşgar emîri olan (Hasan Han'ın oğlu Ahmed) karşı çıkıp, onların topluluklarını dağıtmıştı. Fakat arkalarından (Kûhân'ı Çini) yetiştirdi. Beraberinde Hatalılar'dan ve öteki Türk kabilelerinden sayılamayacak kadar kalabalık büyük bir topluluk vardı. Bunlar dinsiz ve vahşî bir halk idi. Yukarıda geçtiği gibi kısa bir zaman evvel Mâverâünnehir şehirlerine gelip de Hanlılar devletinin askerlik hizmetinde bulunan Hatalılar da onlara katılmakla, Kûhan'ın kuvveti iki kat oldu. Mâverâünnehir'de bulunan İslâm şehirlerini birer birer almaya başladılar.

Hârezmşah Atsız da, yukarıda söylendiği gibi Sencer'in düşmanı olduğundan, Hatalı Türkler'i kıskırtarak, Mâverâünnehir şehirlerini almak hırsına kapılmıştır. Semerkant ve Buhara ahalisi ise, Hatalılar'ın günden güne ilerlemekte olduklarından dolayı korku ve telâşa düştüler. 524 senesinde Semerkant emîri olan (Hakan Mahmud), Sultan Sencer'e durumu anlatarak, yardım istedi.

Bunun üzerine Sultan Sencer yüzbin'den fazla asker toplayarak, büyük ve mükemmel bir ordu ile Mâverâünnehir'e geçti. Çin'li Kûhan da üçyüzbin süvari ile ona karşı çıktı. (Katvan) denen yerde iki taraf karşılaştı. 536 senesi Safer ayının 5. günü çok şiddetli ve kanlı bir muharebe oldu. Kûhân, İslâm askerlerini dolaştırarak, (Deyrigam) denilen vadiye düşürdü. İslâm ordusu bozuldu. Bir çoğu şehit ve pek çoğu da esir oldu. İki taraftan olan telefâtın sayısını ancak Allah bilir. Yalnız Deyrigam'da şehit düşenlerin içinde başı sarıklı onikibin kadar muhterem adamlar ve dörtbin kadar da kadın olduğu rivâyet edilir.

Düşmanın sayısı, İslâm askerlerinin üç katı idi. Fakat Sencer, o zamana kadar bozulmamıştı. Düşmanın sayısını ne kadar çok olursa olsun, o daima galip ve muzaffer oldu. Bu sefer de galip geleceğinden şüphe etmiyordu. Fakat bu muharebede talih ona yardım etmedi. İslâm'da misli geçmemiş bir bozguna uğradı. Hemen (Tirmiz)e, oradan da (Belh)a döndü. Mâverâünnehir'de bulunan İslâm şehirleri bütün Hatalı Türkler elinde kaldı. Hârezmşâh ise, bu bozgunu fırsat bilerek, Sencer'den intikam almak için Horasan şehirlerine tecavüz ederek, pek çok mal ve eşya aldı.

Mâverâünnehir'de bulunan Türkmenler, yani (Guz) taifesi, Hatalılar'ın devamlı rahatsız vermelerinden dolayı Mâverâünnehir'de duramayıp, Horasan tarafına geçmişler, Belh çevresinde yerleşmişlerdi. Fakat onlar da vahşi ve yağmacı bir topluluk olduğundan, Horasan'ın başına büyük belâ olmuşlardır.

537 senesinde serhad beylerinden Malatya sahibi olan (Danışmentoğlu Mehmed Bey) öldüğü için, o-
lindeki şehirleri Konya beyi (Kılıçaslan'ın oğlu
Melik Mesud) zaptetmiştir.

O sırada İmâdeddin Zengî de bazı kale ve şehirleri ele geçirerek, memleketini genişletmekteydi. Hatta 538 senesinde Diyarbekir vilâyetinde birçok kaleler ve Fırat vâdisindeki (Âne) şehrini aldı. Mardin'de Haçlılar elinde bulunan üç kaleyi de fethetti.

O sene Sultan Sencer de ordusunu toplayarak, Hârezm'de Hârezmşah'ı sardı. Hârezmşah, ona sığınarak af diledi, Sultan Sencer de affederek Merv'e döndü.

Yine o sene Melik Şah'ın torunlarından Sultan Mahmud'un oğlu (Melik Davud) öldürüldü. Fakat öldürenlerin kim oldukları bilinemedi.

KUZEY AFRIKA VE ENDÜLÜS'ÜN DURUMU

Mağrib Sultanı olan (Emir-ül Müslimîn Taşfîn), 539 senesinde vefat etti. Yerine kardeşi (Ali'nin oğlu İshak) geçti.

O sırada Taşfîn oğulları'nın işi karıştı. Mülessimîn devleti de zayıflamıştı. Muvahhidin devletinin beyi olan (Abdûlmü'min)'in kuvveti ise artmıştı. Endülüs tarafında da Frenkler galebe çalarak, bazı İslâm şehirlerini aldılar.

541 senesinde bir Frenk donanması gelip, Trab-lusgarb'ı aldı. O sene Abdûlmü'min, Endülüs yaka-sına asker göndererek, Endülüs'deki İslâm şehirlerini zaptetmişti. Çok geçmeden Tunus'u ve Mağrib'i

de ele geçirdi. (Hammâdoğlu)nun memleketlerini de alarak, Hammâdoğlu devleti ortadan kalktı.

Arası çok geçmeden Mülessimin devleti de çökererek, ortadan kalkmıştır.

Mülessimin kabilelerinin erkekleri yüzü peçeli, kadınlarının ise yüzleri açık olarak gzmeleri eski âdetleri idi. Bazı kabileler, onların kadınları örtünmüyorlar diye itiraz ediyorlardı. Halbuki onlar, hükümet kurdukları halde, bu âdetlerini terketmedikleri gibi, devletleri battıktan sonra da bu âdetleri devam etti. Onlardan kalanlar, halâ Afrika'nın kuzey tarafındaki çöllerde erkeklerinin yüzleri peçeli, kadınları ise yüzleri açık olarak dolaşırlar.

İMÂDEDDİN ZENGİ'NİN BAZI MUHAREBELERİ VE VEFATI

539 senesinde Atabey İmâdeddin Zengî, Urfa kalesini ele geçirdi. Yukarıda geçtiği gibi Haçlılar, Urfa'da bir kontluk kurmuşlardı. Merkezi Urfa kalesi idi. İmâdeddin, onu aldıktan sonra, bu kontluk içinde ve Fırat nehrinin doğusunda bulunan (Süruç) şehrini ve başka şehirleri ele geçirdi. (Biretü'l-Fırat) yani (Birecik) kalesini de sardı. Fakat Musul'daki kaymakamının öldürüldüğünü haber alınca, muhasarayı bırakarak, o tarafa koştu.

Sultan Mahmud'un oğlu Melik Alpaslan, İmâdeddin'in yanında bulunuyordu. İmâdeddin: "Şu elimdeki beldeler, bu hükümdar Alpaslan'ındır. Ben onun Atabeyiyim" derdi. (Atabey Zengî) denilmesinin sebebi de budur.

Zengi, yukarıda geçtiği gibi, cihad ile meşgul idi. Musul'da (Nasirüddin Çakar) adındaki vali, onun kaymakamı idi. Alpaslan da Musul' da bulunuyordu. Çakar, ona ait işleri görmekteydi. Bazı fesatçılar Çakar'ı öldürerek, hükümeti İmâdeddin'in elinden almak için Alpaslan'ı teşvik ettiler ve onu kandırdılar. Bir gün âdet olduğu gibi, Nasirüddin, Alpaslan'ın huzuruna çıkınca, Alpaslan'ın hademeleri atlayıp, Nasirüddin'i öldürdüler. Devlet büyükleri, Alpaslan'a itaat etmeyip, onu tutup hapsettiler. Bu haber İmâdeddin'in kulağına gidince, Birecik'den kalkıp, Musul'a gitti. Haçlılar da İmâdeddin'in kuvvetine dayanamayacaklarını bildiklerinden, Mardin'in emiri olan (Necmeddin) ile haberleşerek, Birecik kalesini ona teslim ettiler. Bu suretle Birecik de Müslümanların eline geçti.

O zaman El-Cezire' ve Suriye'de kendi başlarına müstakil küçük küçük hükümetler vardı. İmâdeddin onları birer birer kendi memleketlerine katarak, İslâm kuvvetlerini birleştirmek üzere idi. Yine bunlardan biri olarak 541 senesi içinde (Müseyyebogulları)ndan (Mâlik-i Akili'nin oğlu Salim)in elinde bulunan (Câber kalesi)ni sardı. (Emir Hüsameddin Kürdi), elinde bulunan ve (İbn-i Ömer Adası)na iki saat arası bulunan (Fenik) kalesi üzerine de asker gönderip, onu da kuşattı. Rebiülâhır'ın beşinde İmâdeddin'in köleleri, geceleyin onu öldürerek, Câber kalesine kaçtılar. Kale koruyucuları bağırarak, İmâdeddin'in öldüğünü ilân ettiler. Adamları yanına gidip öldüğünü görünce, nâşını (Rakka) da gömdüler. Yaşı 60 ı geçmişti. Heybetli, cesur bir hükümdardı. Öldüğü zaman yanında bu-

lunan oğlu (Nurettin Mahmud), babasının mühürünü alıp Haleb'e gitti. Ve orasının idaresine el koydu. İmâdeddin'in büyük oğlu (Seyfettin Gazi), kendine ait olan (Zûr) şehrinde bulunuyordu. Ona haber gönderildi, hemen gelip Musul'da babasının tahına oturdu. Mahmud'un oğlu Alpaslan'ı Musul kalesinde hapsetti.

O sırada Şam emiri (Müciriddin Abak) da Baalbek kalesini, İmâdeddin'in kale muhafızlarından elinden aldı.

52 senesinde Zengi'nin oğlu (Nurettin Mahmud), Haleb'den hareket ederek, Haçlılar elinde bulunan (Ertah)ı aldı ve Haçlıların bazı kalelerini sardı.

HAÇLILAR'IN ŞAM'I KUŞATMASI, DÖNÜŞLERİ VE BAZI MUHAREBELERİ

Merhum İmâdeddin Zengi'nin Urfa taraflarını alıp, oradaki Haçlıları sürüp çıkarması Avrupa'da duyulunca, Avrupalılar, yine heyecana geldiler. O zaman Fransa kralı VII. Lui de bazı hallerinden dolayı Papa tarafından afaroz edilmişti. Tövbesinin kabul edilmesi için doğrudan doğruya kendisi Haçlı ordusunda bulunmak istedi. Yüzbin kadar asker ile Haçlı ordusuna katıldı. Almanya imparatoru da büyük bir ordu hazırlamıştı.

Bu ordular, 542 senesinde İstanbul Boğazı'ndan Anadolu yakasına geçmişlerdi. Alman ordusunun idaresizliği yüzünden Avrupalılara düşman olan Rum klavuzlarına aldanarak, sapa ve sarp yerler-

de Müslümanlar ile yaptıkları muharebeleri kaybedip, bozulmuşlar, geri kalanı da Lui'nin ordusuna katılmışlardı. Lui de, Aydın tarafında İslâm ordusu ile karşılaşp, yaptığı muharebelerde askerinin yarısını kaybetti. İleriye gidecek kudreti kalmadı, harbten vazgeçerek, Anadolu kıyılarından gemilere binerek, Antakya sahiline çıkıp, oradan o da Alman imparatoru gibi ziyaret için Kudüs'e gitmiştir.

Sonra Alman imparatoru ve Fransa kralı, Kudüs kralı ile birleşerek, 543 senesinde Şam'ı sardılar. Şam Bey'i o zaman (Tuğtekinogulları)ndan (Müsrüddin Abak) idi. Fakat elinde bir şey yoktu. Memlekette hüküm, Atabeyi olan (Muinüddin Anaz) m elinde idi. Bu adam Tuğtekin'in kölelerinden olup, yağmur görmüş kurt olup, yani çok görmüş geçirmiş bir adam olup, devletin işlerini o idare ediyordu. Haçlılar ilerlediler. Hatta imparator, (Yegül Meydan)a kadar geldi. Şamlılar büyük korku ve telâşa düştüler. Muinüddin ise, evvelce Musul emiri (Seyfettin Gazi)den yardım istemişti. Seyfettin, ordusu ile Şam'a hareket etti. Haleb'den kardeşi Nurettin Mahmud'u da askeri ile beraber alarak Humus'a geldi. Muinüddeve'ye: "Ben askerim ile beraber geldim. İsterim ki Şam'ın içinde adamlarım bulunsun da, bozulursam asker ile beraber şehre gireyim kazanırsam, memleket sizindir. Ben bir şey istemem" diye haber gönderdi. Haçlılar'a da haber salarak, Şam'ı bırakmazlarsa kılıçtan kurtulamayacaklarını bildirdi. Haçlılar, bu sözlerden dolayı çok korktular ve durakladılar. Muinüddin de, Seyfettin Gazi'nin askeri şehre girerse, çıkmalarının zor ol-

duğunu düşünerek, Banyas kalesini vermek suretiyle Şam'ı bırakmalarına Haçlılar'ı ikna etti. Haçlılar, kuşatmayı kaldırıp, Banyas kalesini teslim aldılar.

Bundan dolayı Seyfettin Gazi'nin Şam'a gitmesine hacet kalmadı. Fakat kardeşi Nurettin, askeri ile giderek, o civarda Avrupa asilzâdelerinden (Alfons)un elinde bulunan (Azime) kalesine alarak, içindeki Haçlıları ve bütün ahalisini esir ederek, kaleyi yıktıktan sonra döndü.

Haçlılar, Halep taraflarına saldırmak için (Bâri) denen yerde toplandılar Nurettin, ordusu ile onların üzerine gitti, muharebe sonunda Haçlılar ordusu bozuldu. Kimi öldü, kimi esir oldu. İçlerinden pek azı kurtulabildi. Nurettin, aldığı esirlerden ve ganimet mallarından kardeşi Seyfettin'e, Halife'ye ve Sultan Mesud'a hediyeler gönderdi.

Nurettin, bundan sonra da Haçlılar'la çarpışmaktan geri kalmamıştır. Alman imparatoru ve Fransa kralı ise, Urfa'yı geri almak sevdasında vazgeçerek, beş on kişi ile Avrupa'ya dönmüşlerdir.

BÜYÜKLERİN ÖLÜMÜ

(Üstürlâbi) diye tanınan (Yusuf'un torunu ve Hüseyin'in oğlu Hibetullah), 534 senesinde öldü. Üstürlâb gibi rasat âletleri yapmakta usta idi. Yukarıda yazıldığı gibi, Bağdat'da bir rasathaneye başlamıştı fakat tamamlayamadı.

"Tefsir-i Keşşâf" sahibi (Ömer-i Zemahşeri'nin oğlu Ebu'l Kaasım Mahmud), 71 yaşındayken 538

senesinde vefat etti. Birçok kıymetli eserleri vardır. Şöhreti, hakkında söz söylenmesine hâcet bırakmaz. Belagat ilmini ortaya koyan (Şeyh Abdülkâhîr Cürcânî)dir. Fakat Belagat ilminin kaidelerine tatbik suretiyle Kur'ân-ı Kerim'in meziyetlerini meydana koyan (Şeyh Zemahşerî)dir. Ondan sonra gelen müfessirler, onun izinde gitmişlerdir. Zamanında edebî ilimlerde emsâlsizdi. Fakat mutezile mezhebindeydi. Ve bu yolda çok mutaassıptı. "Keşâf Tefsiri"nde daima mutezile mezhebini öne sürer. Bu tefsir çok kıymetlidir. Fakat onu gözden geçiren kimse, kelâm ilmini iyi bilmelidir ki, ehl-i sünnet inancını koruyabilsin.

544 senesinde hâdis âlimlerinden, büyük fakihlerden ve ediblerden meşhur (Kadı İyaz), Merakeş'te vefat etti. (Allah rahmet eylesin). Pek çok kıymetli eser bırakmıştır.

ZENGİ'NİN OĞLU GAZİ'NİN VEFATI VE KARDEŞİ NURETTİN'İN BAZI FETİHLERİ

544 senesi Cemâziyelâhîr'in sonunda (Zengi'nin oğlu Seyfettin Gazi), Musul'da vefat etti. Küçük kardeşi (Kutbuddin Mevdud), yanında bulunuyordu. Vezirler ve kumandanlar birleşerek, onu Musul tahtına oturttular.

Bu suretle Kutbuddin Mevdud, babasının tahtına oturmuş oldu. Fakat Halep emiri olan kardeşi (Nurettin Mahmud), yaşça ondan büyüktü. Aynı

zamanda kuvvet ve kudretçe, şan ve şöhetçe de üstündü. Ondan dolayı söz ve nüfuz sahibi oldu.

Nurettin, daima cihad ile meşgul idi. O sene Haçlılar elinde bulunan (Hâzim) kalesini kuşattı. Antakya sahibi olan (Prens), askerini toplayarak, onun üzerine geldi. Nurettin, muhasarayı bırakıp, ona karşı gitti ve muharebe sonunda Haçlılar bezuldular, prens ile birçok askeri de öldü.

Hâsılı İmâdeddin Zengî yerine oğlu Nurettin geçti ve Haçlılar ile muharebeye devam ederek, çok kere böylece muzaffer olmuştur.

SELÇUKLULAR'IN SONU, GÖRİLER, HAREZMŞAHLAR VE EYYÜBİLER

NURETTİN ZENGİNİN ŞAM'I ALMASI

Şam beyi (Mucirüddin)in tedbirli olan veziri (Muinüddin Anaz), 544 senesinde vefat edince, memleketin işleri bozulmuştu. O sene yirmi yıla yakın bir zamandan beri Mısır'da (Ülbeydi) Halifesi olan (Hâfız Lidinillâh Abdülmecid Alevi) vefat edince, yerine oğlu (Zâfirbillâh) geçtiyse de, veziri (Âdil bin Selâr) isyan edip, idareyi eline aldığı için, Zâfir'in hükmü ancak hilâfet ünvânında kalmıştı. 548 senesinde Âdil'in üvey oğlu (Abbas Sinhaci), Âdil'i öldürerek, vezirliği ele geçirdi.

İşte bu sırada Haçlılar fırsat bulup, Mısır hükümeti elinde olan (Askalan)ı aldılar. 549 senesi başında da Abbas Sinhaci, Zâfir'i öldürüp, 5 yaşında bulunan oğlu (Fâiz Binasrillâh İsa'yı) Mısır hilâfet tahtına geçirdi.

Haçlılar ise, Askalan'ı elde ettikten sonra, Mısır'ı sıkıştırmaya başladılar. Bir taraftan da Şam şehrine saldırdılar. Şam'ın istilâsından korkar Nurettin, gizlice Şam'ın ileri gelenleri ile konuşup, o sene içinde ordusu ile gidip, Şam'ı sardı. (Doğu kapısı) açılarak Nurettin şehre girdi ve Müciriddin aman isteyerek, kaleyi Nurettin'e teslim etti, kendisi de Irak'a gitti.

Zâfir'in öldürülmesi ve Mısır hükümetinin "Kim galip gelirse, hüküm onundur" kaidesine uyması üzerine, (Halife Muktefi) Mısır'ı Nurettin'e verdi ve Mısır'ı zaptetmesi için de kendisine bir ferman gönderdi. Nurettin her ne kadar Haçlılar ile harbetmekteyse de, henüz Mısır'ın zaptı zamanı gelmediğine inanıyordu. Fakat Halife'nin bu fermanı üzerine Mısır saltanatı hevesine düştü.

GURİLER DEVLETİNİN DOĞUŞU VE GAZNELİLER DEVLETİNİN ÇÖKÜŞÜ

Gazneliler devletinde çöküntü başlamış olduğundan, onun yerini tutacak olan (Guriler devleti) meydana çıkmıştır.

(Herat) şehri, Horasan'a bağlı olduğu halde, etrafında (Gur) denilen dağlar, Gazneliler devletinin arazisi içindeydi. Gur dağlarının hükümet merkezi (Şirkûh) adındaki şehirdi. Orada hükümet süren beyler, Gazneliler devletinin valileri sayılırken, sonraları Guriye beyleri hanedanı kuvvet kazandığından, Gazne Sultanı (Behremşah, onlardan ürküp, bazılarını öldürdü, onlar da isyan ettiler. O hanedandan Gur Meliki olan (Alaaddin Cihânsuz), 543 senesinde Gazne'yi aldı. Behramşah'ı Hindistan tarafına kaçırdı. Sonra Behramşah gelip, Gazne'yi geri aldıysa da, Alaaddin'in kuvveti de bir taraftan artmaktaydı.

Sultan Sencer'in Hatalılar ile yaptığı muharebede bozulmasından sonra, (Bend) tarafında yerleşen (Guz) topluluğunun galebe çalmasından dolayı

halk arasında Sultan Sencer'in korkusu kalmamıştı. Alaaddin, fırsat bulup Herat şehrini Sencer'in memurları elinden aldı.

548 senesinde Behramşah vefat edip, yerine Gazne Sultanlarının sonu olan oğlu (Hüsrevşah) geçti. Birkaç sene sonra Alâaddin gidip Gazne'yi alınca, Hüsrevşah da (Lâhor) şehrine kaçtı. Hâsılı Guriye devleti, Gazne devletinin yerine geçti ve Alâaddin, (Büyük Sultan) lâkabını aldı.

SULTAN MESUD'UN VEFATI VE SULTAN SENCER'İN ESİRLİĞİ

547 senesi Receb ayının başında Sultan Mesud, Hemedan'da vefat etti. Onun vefatı ile Selçuklu hanedanının ikbâl ve saadet mumu söndü. Ondan sonra Selçuklu soyundan başka şanlı bir Sultan gelmedi.

Vefatında yerine vasiyeti üzerine kardeşinin oğlu (Melik Şah) tahta çıktı. Fakat Sultan Mesud'un kölesi ve kumandanlarının en çok nüfuzlusu olan (Has Bey) zor kullanarak, Melik Şah'ı tahta oturtuktan sonra tutup hapsetti ve Huzistan da bulunan kardeşi (Mahmud'un oğlu Mehmed)i getirterek, tahta çıkardı. Aslında, onu da tutup, hapsederek, kendisi tahta geçmek istiyordu. Sultan Mehmed, bunu sezdiği için, daha evvel davranıp, Has Bey'i öldürdü.

O zaman Selçuklular'ın en büyüğü her ne kadar Horasan emiri ise de, han ve Sultanları azledip, tayin etmek kudreti Sultan Sencer'de idi. Yukarı-

da geçtiği gibi, Mâverâünnehir'de Hatalılar ile yapılan büyük muharebede şiddetli bir bozguna uğradığı için, Sencer'in şöhreti hayli düşmüştü. Hatalılar, Mâverâünnehir'i alınca, Selçuklular kalıntısından Hanlılar devleti hizmetinde bulunan Türkmenler, Horasan tarafına geçerek, Belh etrafında toplanıp, yerleştiler. Etrafta bulunan Türkmenler de onlarla birleşip, çok kuvvet kazandılar. Belh vâlisî olan (Emir Kamaç) ile iyi geçinemediklerinden, Emir Kamaç, onları vilâyet hududundan çıkarmak istedi. Onlar karşı geldiler. Emir Kamaç, asker ile üzerlerine yürüdü, fakat muharebede bozuldu. Guzlar onu takip ederek, birçok beldeleri yağma ettiler, birçoklarını da yakıp yıktılar.

Emir Kamaç, Sultan Sencer'in yanına gidip de işi anlatınca, Sultan Sencer, yüzbin kadar asker toplayıp, 548 senesi başında Guzlar'ın üzerine yürüdü. Fakat muharebe sonunda Sultan'ın askerleri bozuldu ve Sencer, birçok kumandanı ile birlikte esir oldu.

Guzlar, önce Sultan Sencer'e itaatlı göründüler ve çok hürmet gösterdiler. Onunla beraber Horasan ülkesinin mühim şehri olan Merv'e gittiler. Az bir zaman sonra onun adına hüküm sürmeye başlayarak, muamelelerini değiştirdiler. Sencer'i esir hükmünde tuttular, Nisâbur'u ve öteki Horasan şehirlerini yakıp, yıktılar, âlimleri ve salih adamları öldürüp, yok ettiler.

Sencer'in bozulan askeri, kölelerinden (Müeyyedin oğlu Ey) adındaki kumandanın başına toplandılar. O da Nisâbur, Tus, Nisa, Ebiverd, Şehristan, Damegan şehirlerini ele geçirerek, oralara sü-

kûn vermiş, Sencer'in (Hâdil Mülûk İnanc) adındaki kölesi de Rey şehrini zaptetmiştir. Guzlar ise, başka tarafları yakıp, yıkmakta devam ediyorlardı.

SELÇUKLAR DEVLETİNE AİT BAZI HADİSELER VE BAZI HÜKÜMDARLARIN VEFATI

Selçuklu devleti böyle bir tehlikeli duruma düşünce, Selçukoğulları, birleşip devletlerini tehlikeden kurtarmaya çalışacaklarına, birbirleriyle uğraşıyorlardı. Hatta Melik Şah'ın torunu ve Muhammed'in oğlu (Süleyman Şah), debdebesiz sâde bir mayetle Bağdat'a gelip Halife Muktefi ile aralarında yaptıkları anlaşma üzerine Muktefi, 551 senesinde onun adına hutbe okudu. Ve hil'at giydirip, saltanat kılıcını kuşattı. Süleyman Şah, Bilâd-ı Cebel'i zaptetmek için Halife'nin askeri ile Bağdat'dan çıktı. Ve amcazâdesi olan (Mehmed'in oğlu Sultan Mahmud) ile muharebeye girişti. Fakat bozularak, (Zor) şehri yolu ile Bağdat'a giderken, Musul emiri (Kutbuddin Mevdud)un seraskeri (Zeyneddin Küçük Ali), Süleyman Şah'ı yakaladı ve getirip, Musul kalesinde hapsedti.

Bunun üzerine Sultan Mehmed, birçok asker ile Hemedan'dan çıkarak, Bağdat'ı muhasara etti. Halife Muktefi de hilâfet merkezini güçlendirerek, müdafaaya kalktı. Sultan Mehmed, kuşatmayı sıkıştıınca, kardeşi Mahmud'un oğlu Melik Şah ve Melik Tuğrul'un oğlu Melik Aslan ve onun Atabeyi ve (Eran) şehirlerinin sahibi (Emir İldeniz) birleşerek Hemedan üzerine yürüdüklerini haber

alınca, Bağdat muhasarasını bırakıp, hükümet merkezi olan Hemedan'ı korumak için gitti. Fakat Hemedan'a yarınca hastalandı ve hastalığı artarak yatağa düştü.

Anadolu hükümdarı yani Selçuklular'dan Konya ve etrafında hüküm süren Kılıçaslan'ın oğlu Melik Mesud Şah o sene vefat ettiği için yerine oğlu (İzzeddin Kılıçaslan) geçti.

O sene Hârezmsşah Atsız ve (Mehmed Han'ın oğlu Hakan Mahmud) Horasan'ın bir tarafından Guzlar'la harbederek, kâh galip, kâh mağlûp olmaktadır. Atsız ölünce, yerine oğlu (Aslan) geçerek, Hârezmsşah olmuştur.

O sırada Sultan Sencer, yanında bulunan kumandanları ile Türkmenler'in hapishanesinden kaçarak Merv şehrine gitti. Atsız oğlu Aslan da buna itaat etti. Sultan Sencer de ona mensur ve hil'at gönderdi. Bu suretle Sultan Sencer, eski kayıplarını kazanmaya çalışırken, ecel yetiştirdi, 552 senesi başlarında vefat etti. Hastalığının son zamanlarında Horasan tahtını Mâverâünnehir hanlarından hemşiresinin oğlu olan (Buğra Han'ın torunu ve Mehmed'in oğlu Hakan Mahmud)a vasiyet etti. Onun üzerine o da Sultan Sencer'in tahtın oturdu. Fakat Türkmenlerden çekiniyordu. Bir müddet onlarla uğraştı, sonunda uzlaşmaya mecbur oldu.

O sene Suriye'de şiddetli zelzeleler oldu. Hama, Şizer, Humus, Kürt Kalesi, Trablusşam, Antakya ve öteki etrafta bulunan şehirler harap oldu. Kaleler yıkıldı, pek çok adamlar yıkılan binaların altında kaldı. Hatta Şizer kalesi bütün bütün yıkıldığından, nice senelerden beri Şizer'de hükümrân

olan Münkizogulları yıkıntılar altında kalarak, sülâlesi son buldu.

Bundan sonra Sultan Nurettin Şizer şehrini ve Baalbek kalesini aldı. Yıkılan şehirlerin tamirine başladı. Bir taraftan da Haçlılar'ın elinde bulunan şehirleri basıp, yağma ediyordu.

553 senesinde Guzlar, Horasan vilâyetine yayılarak, yer yer yağmaya başlamışlardı. Bunlardan bir kısmı da Kûhistan taraflarında yerleşmişlerdi. Dağlarda yaşayan Batiniler, yani İsmailiye mensuplarından 1700 kadar fedâi inip Guzlar'ın mallarını zaptettiler. Guzlar da toplanarak, Batiniler'e hücum ettiler ve hepsini öldürdüler. Yalnız dokuz kişi kaçabildi.

554 senesinde Sultan Nurettin, Halep kalesinde iken ağırca hastalandı. Ve dışarıda öldüğü haberi duyuldu. Onun üzerine kardeşi (Emîr-i Mirân) Haleb'i zaptetmek için asker topladı. Nurettin'in en büyük kumandanı olan (Esed-üd Din Şirkûh Kürdi) de Humus'da bu felâket haberini alınca, Şam'ı ele geçirmek için o tarafa gitti. Büyük kardeşi (Necmeddin Eyyüb Kürdi) ise, o zamar Şam'da Nurettin'in kaymakamı idi. Esedüddin'i görünce: "Birâder, bizim ocağımızı batırdın. Yapacak şey o dur ki, Haleb'e gidip Nurettin sağ ise ona hizmet etmektir, değilse ben buradayım, Şam elimizdedir, istediğini yaparsın" demesi üzerine, Esedüddin uyanı, geri dönüp Haleb'e doğru gitti. Nureddin de pencereden halka görününce Emir Mirân'ın başındaki halk dağılmış ve işler düzelmmişti. Sonradan Mısır'da zuhur eden Eyyubi Sultanlarının en büyük ceddii işte bu (Necmeddin Eyyüb Kürdi)dir.

SULTAN MEHMED'İN VEFATI VE SÜLEYMAN ŞAH'IN TAHTA ÇIKIŞI

Yukarıda geçtiği gibi, Mahmud'un oğlu Sultan Mehmed, 551 senesinde Bağdat'ı muhasaradan sonra Hemedan'a dönmüş ve yatağa düşmüştü. Kardeşi Mahmud'un oğlu Melik Şah ise, 553 senesinde (Ham ve Kâşân) taraflarını yağma etti. Sultan Mehmed ona haber gönderip, kendisini veliahd yapacağını, yağmadan vazgeçmesini nasihat etti. Melik Şah ona ehemmiyet vermeyip, Huzistan vilâyetini zaptetti.

544 senesinde Sultan Mehmed öldü. 5 yaşında bir oğlu kaldı. Askerin, öyle bir çocuğu Sultan olarak kabul etmeyeceğini bildiği için, son deminde Meraga emiri olan (Aksungur Ahmedî)e: "Bu çocuk sana emânettir. Al onu memleketine götür" dediği için, ölümünden sonra Ahmedî, o şehzâdeyi alıp, Meraga'ya götürmüştür.

Sultan Mehmed'in yerine kimin geçeceği hakkında kumandanlar anlaşamadılar. Bazıları onun kardeşi olan Melik Şah'ı, bazıları da Eran şehirlerinin sahibi (Atabey İldeniz)in yanında olan (Tuğrul Bey'in oğlu Aslan)ı çıkarmak istemişlerse de çoğu Musul'da hapiste bulunan (Melik Şah'ın torunu ve Mehmed'in oğlu Süleyman Şah'ı istedikleri için onun Hemedan'a gönderilmesini Musul emiri (Kutbeddin Zengi)ye yazdılar. Melik Şah ise, kardeşinin vefatını işitince, Huzistan'dan çıkıp geldi ve Isfahan'ı zaptetti. Ve kendisine biât olunması için haber gönderdi. Fakat kumandanlar onu kabul etmedi. Kutbuddin de Süleyman Şah'ı bir miktar asker ile

göndermiş olduğundan, Süleyman Şah, 555 senesinde Hemedan'a geldi ve kendisine biat olundu.

HALİFE MUKTEFİ'NİN VEFATI, HALTERCUMESİ VE MÜSTENCİD'İN HALİFELİĞİ

555 senesinde (Halife Muktefi Liacvillâh), Bağdat'da vefat etti. Âlim, fadıl, cesur, tedbirli büyük bir zât idi. (Allah rahmet eylesin).

489 senesi başında bir Habeş cariyeden doğmuştu. Halife olduğu zaman 40 yaşını geçmişti. Halifelik müddeti 24 sene birkaç aydır.

(Ebû Câfer) adında büyük oğlu varken, ondan küçük olan ve 518 senesinde bir Gürcü câriyeden doğan (Müstencid Billâh Yusuf) adındaki oğlunu veliaht yapmıştı. Vefatında Müstencid'e biat olundu. Evvelâ amcası (Ebû Talib), sonra büyük kardeşi (Ebû Câfer)e biat ettiler.

Halife Muktefi zamanına kadar hüküm ve hükümet, asker ve kuvvet hep hükümdar ve Sultanların elinde olup, Abbasi Halifeleri'nde hilâfet adında başka bir şey yoktu. Sultan Mesud ise, hilâfet merkezindeki eşya ve hayvanları, hilâfetin hususî akarlarından başka tahsisatını zaptetmiş olduğundan, elinde bir şey kalmamıştı. Su taşımak için ahırında 8 katır ile, 4 at vardı.

Sultan Mesud'un son günlerinde kumandanları, hususî ile kölelerinden (Has Bey), zorbalıkla Sultan Mesud'u ellerine aldılar, onda yalnız (Sultan) adı kaldı. Ondan sonra da yukarıda geçtiği gibi,

Selçuklular'ın işleri karışmıştı. Halife'ye hükmedecek halleri yoktu. Ve Selçuklular saltanatına ne kadar zayıflık geldiyse, hilâfete de o kadar kuvvet geldi. Bu suretle Muktefi, hilâfet makamında yerleşti ve (İbn-i Hübeyre) adında tedbirli bir vezire sahip oldu. Ve onun kadrini bildi. Ordusunu düzdü. Bağdat ve Irak'da hüküm sürüyordu. Muhaliflerini kendisi asker ile beraber Bağdat'dan çıkarak terbiye ediyordu. Hasılı hilâfet için gereken şeyleri ihyâ etti. Oğlu Müstencid ise, böyle şanlı bir Halifelîğe vâris oldu.

Müstencid'in Halife oluşu senesinde (Fâiz Binasrillâhi Alevî) 11 yaşında iken Mısır'da vefat etti. Mısır devleti, kendisinin veziri ve Atabeyi olan Melik Salih elindeydi. Eskisi gibi Mısır'da müstakil saltanat sürmek için, Übeydilerden yaşlı birinin Halifelîğine razı olmadı. Henüz pek genç yaşta olduğundan, (Âdıt Lidinillâh Ebû Muhammed Abdillâh) adındaki çocuğu Mısır hilâfet tahtına oturttu, Mısır'da hükümetçe siyasi bir değişiklik olmadı.

SÜLEYMAN ŞAH YERİNE ASLAN ŞAH'IN GEÇMESİ VE ILDENİZ'İN DURUMU

Süleyman Şah Hemedan'da tahta çıktıktan sonra kardeşi Melik Şah da İsfahan'ı almış ve saltanat dâvasında bulunmuştu. Fakat çok geçmeden zehirlenerek öldü. Süleyman Şah da onun gaillesinden kurtuldu. Fakat Süleyman Şah çok celâlli ve içkiye düşküncü. Ramazanda bile gündüz şarap içermiş.

Müstakil olunca daha çok safahata koyuldu. Dai-ma dalkavuklarla ve hokkabazlarla vaktini geçirir-di. Gün görmüş kumandanlardan, kendine nasihat edenleri de tahkir eder ağır sözler söylerdi. Hal-buki Selçuklular devleti, çok karışıklıklar içinde ol-duğundan esaslı ıslahata muhtaçtı.

Bundan dolayı küçük büyük herkes, Süleyman Şah'dan nefret etmişti. Devletin büyükleri ve ku-mandanlar toplandılar; verdikleri karar gereğince 556 senesi Rebiül ahırında onu tutup idâm ettiler. Eran şehirlerinin sahibi Atabey (Şemsettin İldeniz'in) yanında bulunan Melik Şah'ın torunu ve Tuğrul'un oğlu (Aslan Şah'ı) dâvet ettiler. Sonra İldeniz, Aslan Şah'ı alıp, yirmibinden fazla süvari ile Hemedan'a götürdü, tahta oturtarak adına hut-be okuttu. Bağdat'ta da Süleyman Şah adına hutbe okunması ve Sultan Mesud zamanında yapılan me-rasime devam olunması için Bağdat'a adam gönder-di. (Muktefi) ise, yukarıda geçtiği gibi hilâfet ma-kamını iyice yoluna koymuş ve Irak'da başlı başı-na bir hükümet kurmuştu. Bu müstakil hükümete yeni vâris olan Halife (Müstencil)in bu istiklâli bırakıp Selçuk Sultan'ının ve daha doğrusu İldeniz'in boyunduruğu altına girmesi pek zordu. Ha-life devleti büyüklerinin de bunu kabul etmemeleri tabii idi. Bunun üzerine İldeniz'in teklifi şiddetle reddedildi ve memuru da hakaretle Bağdat'dan ko-vuldu.

İldeniz Sultan Mesud'un kölelerindendi. Sultan Mesud Eran tarafları ile Azerbaycan'ın bâzı şehirle-rini, muayyen bir haraç karşılığı ona vermişti. Za-man geçtikçe kuvvetlendi; Aslan Şah'ın Atabey'i

olduğu halde, onun annesi ile evlendi ve ondan (Pehlivan Mehmed) ve (Kızıl Aslan Osman) adlarında iki oğlu oldu. Bunların ikisi de Aslan Şah'ın anabir kardeşleridir.

İldeniz Hemedan'a gidip te Aslan Şah'ı tahta çıkardıktan sonra Meraga şehrinin sahibi olan Aksungur'u devlet hizmetinde bulunmak üzere Hemedan'a çağırdı. Aksungur "Beni bırakınız, çünkü benim yanımda da bir Sultan vardır. O da Mahmud'un oğlu Sultan Mehmet'tir" diye cevap verdi ve Hemedan'a gitmedi. İldeniz de bir ordu hazırlayarak oğlu Pehlivan'la Meraga'ya gönderdi. Aksungur ise, etraftan yardımcı asker toplayarak ordusunu çoğalttı. Hatta Ahlat emiri olan (Şahremen) bile yardım için asker gönderdi. Muharebe sonunda Pehlivan'ın askeri bozulup dağıldı.

O sırada Gürcüler İslâm şehirlerine saldırarak birçok zarar verdiler Atabey İldeniz birçok asker toplayarak bir büyük ordu hazırladı. (Sekman Kutbi) torunlarından Ahlat beyi Şahremen gibi etraftaki Beylikler de, hatta Meraga sahibi adı geçen Aksungur da bu orduya katıldılar. İldeniz böyle büyük bir ordu ile 558 senesinde Gürcistan'a gitti. Bir ay kadar muharebe etti. Sonunda İslâm askerleri galebe çaldılar; Gürcüler'den gereği gibi intikam aldılar.

Sultan Sencer'in kölelerinden olup onun vefatından sonra Rey şehrini ele geçirmiş olan (Emir İnanç) da İldeniz'le birleşmişti. Fakat İnanç'ın İldeniz'e senelik belli bir haraç vermesi aralarında yaptıkları andlaşmada şart kılınmıştı. Sonraları İnanç, dairesinin kalabalık olduğundan bahsederek

bu haracı vermez olmuştı. İldeniz 564 senesinde ordusu ile Rey üzerine yürüdü. İnanç da ona karşı çıktı. Aralarında çok şiddetli bir muharebe oldu. İnanç bozuldu ve (Taberek) kalesine kapandı. İldeniz onu sardı ve İnanç'ın köleleri ile gizlice anlaşarak İnanç'ı öldürttü. Bunun üzerine İldeniz Rey Emirliğini zaptederek, öteki memleketleri arasına geçirmiştir. Fakat "Efendisini öldürenleri işte kullanmak caiz değildir" diyerek onlara vadettiğini yerine getirmediği gibi, hepsini kovdu. Onlar da etrafa dağıldılar. Doğrudan doğruya şahsen İnanç'ı öldüren köle Hârezm'e gitmişti. Hârezm Şah da, Efendisine hıyanetinin cezası olarak onu astırmıştır. Bu suretle İldeniz'in hükümeti bir derece daha genişlemiştir.

Bilâdicebel'in birçok yerleri elinde idi. Bütün Azerbeycan, Rey ve İsfahan'ı almıştı. Hemedan'ı başkent yapmış, Aslan Şah adına hüküm sürmekte idi. Fakat Aslan Şah'ın Sultan ünvanından başka bir kuvveti yoktu. Emir ve hüküm hep İldeniz'de idi ve ellibin seçkin süvarisi vardı.

HAKAN MAHMUD'UN TAHTAN İNDİRİLiŞİ VE MÜEYYED'İN HORASAN EMİRİ OLUŞU

Yukarıda geçtiği gibi Sultan Sencer Horasan tahtını hemşirezâdesi Hakan Mahmud'a vasiyet ettiği için kendisinden sonra Hakan Mahmud Sultan olmuştu. Fakat Sencer'in askeri onun kölelerinden (Müeyyed Eybeh) adındaki emirin başına toplanmışlar ve Horasan'ın mühim yerlerini zapt ederek kuv-

vetlenmişlerdi. Fakat hutbe Sultan Mahmud adına okunuyordu. Guzlar yer yer dolaşıp şehirleri yağma etmekteydiler. Sultan Mahmud bir aralık onlarla düşüp kalkmaya mecbur olmuştu. Müeyyed ise 556 senesinde Hakan Mahmud ile oğlu Celâlettin Mehmed'i yakalatarak gözlerine mil çektirdi ve Mahmud'un adını hutbelerden kaldırdı. Elinde bulunan memleketlerde hutbeyi Halife müstencit ile kendi adına okuttu. Hakan Mahmud'un dedeleri olan Türkistan hanlarının memleketleri Hatalılar elinde kalmıştı. Dayısından kendisine miras kalan Horasan tahtı da bu sefer Müeyyed'in eline geçti. Bir müddet sonra öldü, oğlu da kahrından helâk oldu.

Melik Müeyyed Nisâbur civarında bulunan memleketleri de birer birer alarak ülkesini genişletti. 557 senesinde, Tus şehri ile ona bağlı olan yerleri ve 558 senesinde (Kumes) taraflarını zaptetti. İldeniz'le araları iyi olduğundan, Aslan Şah tarafından Müeyyed'e çok güzel hilâtlar ve sancaklar gönderildi ve bütün Horasan'ı zapt edip, elindeki memleketlerde de Aslan Şah adına hutbe okunmasını emretti. Melik Müeyyed de hilâtları giydi ve mimberlerde kendi adından evvel, Aslan Şah'ın adını okutmaya başladı.

BÜYÜKLERİN ÖLÜMÜ

Mağrip ve Kuzey Afrika ve Endülüs Emîr'i olan (Abdül Mü'min) 558 senesi Cemazielâhır'ının yirmisinde vefat etti. Öküm döşeginde iken Muva-hidîn devletinin ileri gelenlerini toplayarak, "Ben

oğlum Mehmed'i tecrübe ettim, onu bu iş için uygun bulmuyorum. Buna ancak öteki oğlum Yusuf lâayıktır. Onu öne geçiriniz" dediği için Emir-ül Mü'minin ünvanı ile Yusuf'a biat etmişlerdir.

Artıkoğulları'ndan Keyfa kalesi emir'i (Fahreddin Karaaslan) vefat edince yerine oğlu (Nureddin Mahmut Karaaslan) geçti. 565 senesi Musul emiri (Kutbuddin Mevdut) yirmibir yaşında vefat edince devletin büyükleri büyük oğlu (İlmâdüddin Zengi)'yi bırakıp, küçük oğlu (Seyfettin Gâzi)'yi Musul tahtına geçirdiler. İmâdeddin de amcası (Nureddin Mahmud'un) yanına gidip şikâyet etti. Bunun üzerine Nureddin Musul'a gitti. İki kardeşin paylaşamadıkları Musul hükümetini aldı; sonra Musul'u Seyfeddin'e Sencer'i de İmâdeddin'e verdi.

566 senesi Rebiülâhırının dokuzunda Halife Müstencit vefat etti. Otuz yaşında olan oğlu (Müstazıbiemrillâh) Halife oldu. Müstazi adil ve iyi ahlâklı idi. Kötü adamlar hakkında şiddetli muamele ederdi. Hususi adamlar edindi. Olur olmaz kimşeler yanına giremezler, hususi memurlarına müracaat suretiyle işlerini görürlerdi.

MISIR VE ŞAM VAK'ALARI SELÂHADDİN EYYÜBİ

Mısır'da Alevî Halifesi olan (Adıt)'ın veziri (Melik Sâlih), devlet işlerini eline almıştı. Adıt'ın hilâfet adından başka meziyeti yoktu. Adıt'ın halası Salih'in zorbalığından bıkmıştı. 556 senesinde hazırladığı kâtillerle Melik Salih'i öldürmek istedi. Onu tehlikeli surette yaraladılar. Sâlih yaralı bir

halde sarayına götürüldü. Sâlih Adıt'a serzenişli bir haber gönderdi Adıt bu işte kendisinin ne haberi ne de rızası olmadığını yemin ile bildirdi ve hâlâsını Melik Sâlih'e yolladı. Sâlih de o kadını öldürerek intikam aldı. Ölürse oğlu Adil'in yerine tayin edilmesini vasiyet etti. Sonra aldığı yaraların tesiriyle ölarak vefat etti, oğlu Adil de vezir oldu.

Adil vezir olunca, Said valisi olan (Şaver)i azletti. Şaver de askerini toplayarak Mısır üzerine yürüdü. Adil de kaçtı.

Şaver de (Emirül Cüyuş) ünvanı ile vezir oldu. Adil'i tutturup idam ettirdi. Fakat kumandanlardan (Dargam) adında biri çıkıp, Şaver'i ortadan kaldıracak vezâreti ele geçirdi. Rakiplerden kurtulmak içinde Mısır'ın ileri gelen kumandanlarını öldürdü. Bu hâl Mısır hükümetinin zayıflamasına sebep oldu.

Şaver, kaçıp yardım istemek için Şam'a geldi. Nureddin Zengi'den asker istedi ve vezir olunca askerinin masrafı çıktıktan sonra artan gelirin üçte birini Nureddin'e vermeyi taahhüt etti.

Bunun üzerine Nureddin (Esedüddin Şirkuh'u) yeteri kadar askerle memur etti. O da, Şaver'le beraber 559 senesinde Mısır'a gitti. Yaptığı muharebede Dargam'ı öldürdü ve Şaver'i vezirlik makamına oturttu. Fakat Şaver verdiği sözü tutmadı. Esedüddin de Belbis şehrini ve doğu taraflarını eline geçirdi. Şaver, Haçlılardan yardım istedi. Onlar da gelip Şaver'in askeriyle birleşerek Esedüddin'i Belbis'te üç ay sardılar. Nureddin ise, o sırada (Harim)i sarmıştı. Antakya prensi ve Trablus Şam generali askerlerini toplayarak Harim'in yardımına

koştı. Nureddin onlara karşı çıkınca büyük bir müharebe oldu. Sonunda Haçlı ordusu bozuldu. Kimi öldürüldü, kimi de esir edildi. Bu esirler içinde Antakya prensi ile Trablus generali de vardı. Nureddin sonra dönüp Harim'i aldı. Nureddin'in bu zaferi Mısır'a gelince Esedüddin'e sulh teklif ettiler. O da kabul ederek askeri ile beraber, Belbis'ten kalkıp Şam'a geldi. Nureddin daha sonra Banyas ve başka kaleleri de Haçlılar'ın elinden aldı. 622 senesinde Nureddin Esedüddin'i yeteri kadar seçkin askerle Mısır'a gönderdi. O da Cize'yi elde etti. Şaver de Haçlılardan yardım istedi. Birlikte Esedüddin'in üzerine yürüdüler. Esedüddin, Said tarafına doğru yürüdü. Asker peşi sıra giderek (Eyvan) şehrinde karşılaştılar. Yapılan muharebede, Haçlılarla Mısır askeri bozulduğundan Esedüddin Cize'yi sonra da İskenderiye'yi ele geçirdi.

Sonra Esedüddin Şirkuh, kardeşinin oğlu meşhur Eyyüb'ün oğlu Salahaddin'i yani Salahaddin'i Eyyubi'yi İskenderiye muhafızlığında bırakıp, kendisi Said'e gitti. Mısır askerleriyle Haçlı ordusu birleşerek, İskenderiye'yi sardılar. Esedüddin onların üzerine gidince kendisine muayyen bir para vermek ve Şam'a gitmeyi kabul etmek üzere Mısır ordusuyla andlaşma yaptı. Bunun üzerine Esedüddin malı alarak İskenderiye'yi onlara teslim edip Şam'a gitti. Mısırlılar'la Haçlılar kendi aralarında şöyle bir anlaşmaya vardılar. Haçlılar'ın Kahire'de bir temsilcisi bulunacaktı ve kendilerine Mısır hazine-sinden senede yüzbin altın verilecekti. Nureddin gelince, o sene Haçlılar'a galebe çalarak (Safila) yı ve (Garbiye)yi onların elinden geri aldı.

Haçlılar Mısır'da yerleştikten sonra, Belbis şehrine hücum edip, ahalisini öldürüp, bir kısmını da esir ettikten sonra Kahire üzerine yürümüşlerdi. Şaver, eski Mısır'ı yakarak ahalisini Kahire'ye götürmüştü. Halife Adıt, bundan ürktüğü için Nureddin'e bir mektup göndererek, yardım istemiş ve kadınların saçlarını keserek mektubun içine koymuştu. Bunun üzerine Nureddin bir ordu hazırlayarak, kumandasını yine Esedüddin Şirkûh'a verdi. Salâhaddin'i ve daha birçok kumandanları ordu ile beraber gönderdi. Esedüddin bu mükemmel ordu ile 564 senesi başında Şam'dan hareketle, Mısır'a yaklaşıncı, Haçlılar Mısır'ı bırakıp geri döndüler. Esedüddin de hiçbir zorla karşılaşmadan Kahire'ye geldi. Ordusunu kurdu sonra Halife Adıt'ın huzuruna çıktı, hilât giyip çadırına döndü. Şaver, evvelce Nureddin'e belli bir haraç vereceğini vadettiği halde, bunu yerine getirmemişti. Bir aralık Esedüddin'e ve kumandanlarına bir ziyâfet verip, onları o sırada öldürtmek fikrine kapıldı. Bu fikir Salâhaddin ve arkadaşları tarafından anlaşılacak ondan evvel davranmak için aralarında karar verdiler ve bu fikirlerini Esedüddin'e açtılar. Esedüddin bunu kabul etmedi. Fakat Rebiülâhırın yedinci günü Esedüddin, İmâm-ı Şâfii'nin mezarını ziyarete gitmişti. Salâhaddin'le bazı arkadaşları bunu fırsat bilerek, o sırada at üstünde bulunan Şaver'i atından aşağı alıp hapsettiler. Esedüddin gelince bir şey diyemedi. Halife Adıt ise. Esedüddin'e haber gönderip Şaver'in başını istedi. Esedüddin de Şaver'in başını kesip Adıt'a gönderdi. Sonra da Halife'nin köşküne gitti. Halife Adıt ona hilât giydirip kendisine vezir yaptı. Ve (Me-

lik Mansûr, Emirül Cüyüş) ünvanı ile bir de istiklâl fermânı verdi.

Bu suretle (Şazi'nin oğlu Esedüddin Şirkûh) Mısır'a Aziz, belki de hakikatte Sultan oldu. Çok şöhret kazandı. Mısır ve Şam'ın şâirleri onun hakkında methiyeler söylediler. Fakat, onun bu devlet ve saadeti ancak iki ay beş gün sürdü. Cemaziyelâhırın yirmiikinci günü vefat etti.

Meğer onun kazandığı bu devlet kardeşinin oğlu (Salâhaddin Yusuf)un kısmeti imiş. Esedüddin vefat edince Halife Adıt, onun yerine Salâhaddin'i vezirlik makamına getirdi ve (Melik Nâsır) ünvanını verdi. Fakat Salâhaddin'in idaresi altında bulunan kumandanlar ve askerler Nureddin'e aitti. Salâhaddin Mısır'da Nureddin'in kaymakamı gibi bulunuyordu. Nureddin kendine gönderdiği mektuplarda kendisine (Sipehsalar) diye yazardı.

Sonra Salâhaddin, babası Şadi'nin oğlu Eyyûb'u ve ailesini istedi. Nureddin onları da Mısır'a gönderdi. Salâhaddin onlara Mısır'da arazi vererek yerleştirdi. Halife Adıt, bütün devlet işlerini Salâhaddin'e verdiği için hakikatte Mısır'ın Sultan'ı Salâhaddin'di. Kendisinin kumandanlarından ve Akhadım ağalardan (Bahaeddin Karakuş) adındaki kumandanı Hilâfet sarayının muhafız kumandanlığına tayin etmişti. Halifelik dairesinde her iş Salâhaddin'in emriyle yürürdü.

565 senesinde Haçlılar Mısır'a girerek, Dimyat şehrini sarmışlarsa da Nureddin de onların Şam tarafındaki memleketlerine hücum etmesi üzerine, Haçlılar Dimyat'ı bırakıp geri çekildiler. Şam ile

Mısır hududu arasında bulunan Kerek şehrinin bulunduğu yer, sarp bir mevki idi; Haçlılar'ın elinde bulunuyordu; Nureddin, orasını almayı çok istiyordu o sene iyice kuşattı ise de fethedemedi.

566 senesi içinde Salâhaddin Mısır'dan çıkıp, Haçlılar'ın elinde bulunan Azkalan ve Remle taraflarına yürüdü, sonra (Eyle) taraflarına gitti. Deniz kıyısının doğu tarafında ve Haçlılar elinde bulunan Eyle şehrini sararak aldı. Mısır'a dönünce Şii mezhebinde bulunan Kadıları azlederek, yerlerine Şafii Kadılar tayin etti ve memurlardan ileri gelenlerinin içinde Şii mezhebinde olanlarını değiştirdi. Şafiiler için medreseler yaptırdı. Hâsılı Sünni mezhebi ustüllerini yerleştirmeye başladı.

Salâhaddin Mısır'da iyice yerleşince, Nureddin hutbeden Alevi Halifesinin adını kaldırarak, yerine Abbasi Halifesinin geçirilmesi hakkında Salâhaddin'e emirnâme gönderdi. Salâhaddin Aleviler'in fitne çıkarmasından korkup kendisine özür diledi; fakat Nureddin tekrar, katî surette emir verince Salâhaddin ulemayı topladı ve kendilerinden bu hususta fetva istedi. Kalabalık bir âlimler topluluğu, gereken fetvayı verdiler. Bu topluluk içinde bulunan âlimlerden (Necmettin Hişâni) ise, İsmailiye mezhebinde bulunan Mısır Halifeler'inin, kötülüklerinden ve mü'min olmadıklarından uzun uzadıya bahsederek isimlerinin hutbelerden kaldırılması için, kendi el yazısıyla bir fetva verdi. Bunun üzerine 567 senesi Muharreminin ikinci Cuma günü, Salâhaddin'in emriyle hatipler, Halife Adıt'ın adını çıkarıp Abbasi Halifesi (Müstadi)'nin adını okumaya başladılar.

Adıt o zaman ağır hasta idi, hutbeden adının kalktığından haberi olmadan Muharrem'in onuncu aşura gününde vefat etti. Onun vefatı ile de Mısır'daki Aleviye devleti son buldu. Salâhaddin bunun üzerine Halifelik sarayını zaptederek, yüzyıllardan beri toplanmış bulunan sayısız mücevherlerle çok kıymetli eşya ve kitaplar ve değerli hediyeleri ele geçirdi.

Mısır'da Abbasi hutbesinin okunmaya başladığı haberi, Bağdat'a gelince, büyük şenlikler yapıldı ve Halife Mustazi tarafından Nureddin'e, Salâhaddin'e ve yanındaki kumandanlara hilâtlar ve Abbasiler'in alâmeti olan siyah bayraklar gönderildi.

O sene Salâhaddin Haçlılar'ın elinde bulunan (Şöbek) kalesini sardı. Fakat buraları feth olunursa Nureddin'in, Mısır'a gitmesi kolaylaşır diye düşünüp ve kalenin muhasarasını bırakıp geri döndü. Nureddin bu fikrini işitince kimseye bir şey söylememişse de içinden Salâhaddin'e kin bağlamıştı. Çünkü Nureddin, Salâhaddin'i kendisinin bir başkumandanı hükmünde tutuyordu. Mısır hükümeti ise tatlı bir saltanat olduğundan, Salâhaddin kendisini Mısır Sultanlığından ayırmak istemezdi; hiçbir güçlkle karşılaşmadan Mısır kıtasını ele geçirmiş olduğu halde, yine Nureddin'den korkuyor ve onu düşünüyordu. Hatta bir gün, babasını ve akrabasını biraraya toplayarak kurduğu bir meşveret meclisinde dedi ki: "Nureddin'in bizim üzerimize geleceğini işittim siz ne düşünürsünüz" deyince kardeşinin oğlu (Takiyuddin Ömer Şahin Şah) "Harbederek onu karşılırsınız" demesi üzerine babası Ey-

yûp onu reddederek: “Ben sizin babanızım, Nureddin’i görsem önünde yer öperdim” dedikten sonra, Salâhaddin’e dönerek: “Sen Nureddin’e (Senin yanından bir adam gelipte boynuma bir mendil bağlayıpta çekse karşı gelmem) diye yaz” demesi üzerine meclis dağıldı. Eyyûp ile oğlu Salâhaddin baş-başa kalınca “Nureddin eğer üzerimize gelecek olursa, önce ona karşı çıkıp döğüşecek benim, fakat bunu şimdiden meydana korsak, Nureddin her işi bırakıp bizim üzerimize gelir sonu ne olur bilmem, eğer ona itaat edersek vakit kazanılır ve belki Hakkın lûtfuyla sen de, biraz daha kuvvet kazanmış olursun” dedi ve dediği gibi oldu.

Bu sırada, Nureddin’i sevindirecek bir vaka oldu. Siz Cibal ve Kozan sahibi olan (Leon’un oğlu Ermeni Melih) Nureddin’e sadakatla bağlı idi ve onunla Haçlılar’la yapılan muharebelerde bulunurdu, Nureddin ona bâzı yerler vermişti, Masisa, Adana ve Tarsus Kostantaniyye Kayseri’nin memleketlerinden iken Leon’un oğlu bu şehirleri zaptetmiş olduğundan 568 senesinde onun üzerine büyük bir ordu göndermişti. Leon oğlunun yanında da Nureddin’in biraz askeri vardı. Leon oğlu kendi Ermeni ordusu ve Nureddin’in askerleriyle beraber Kayseri’nin ordusuna karşı çıktı. Muharebe sonunda Rumlar bozuldu; kimi öldürüldü kimi de esir oldu. Leon oğlu aldığı ganimet mallarının bir kısmını ve esirlerin ileri gelenlerinden otuz kadarını da Nureddin’e gönderdi, o da bunların bir miktarını Halife Mustazi’ye takdim etti. Salâhaddin ile akrabası, Nureddin’den korkup çekindikleri için, şâyet Nureddin gelip onunla çarpışmak icap ederse, yenildikleri tak-

dirde sığınabilmek için, Mısır'dan başka bir memleket daha ele geçirmeyi düşünüyorlardı.

O sene Salâhaddin büyük kardeşi (Eyyûb'un oğlu Şemsüddeve Turanşah'ı) (Nevbe) diyarını zaptetmesi için gönderdi, fakat Turanşah orasını beyenmediğinden birçok ganimetler alarak döndü, sonra Salâhaddin onu yeteri kadar askerle Yemen'e gönderdi.

O sene Salâhaddin'in kumandanlarından Hadım Karakuş, bir kısım Türk askeri ile Kuzey Afrika'ya giderek, Trablusgarp'la bâzı Afrika şehirlerini ele geçirdi. Salâhaddin de Mısır'dan çıkıp, Kerek kalesini muhasara etti ve orada Nureddin ile birleşmek üzere aralarında haberleşmişlerdi; bunun üzerine Nureddin de Şam'dan çıkıp Kerek civarındaki (Rakim) denen yere geldi. Salâhaddin, Nureddin ile karşılaşmak istemediğinden hasta olan babasının ölümünden korktuğunu mazeret olarak öne sürerek Mısır'a döndü; Nureddin, onun bu özürünü dışından kabul etti ise de iç yüzünü anladı. Ancak Salâhaddin'in babası Eyyûb de o sırada vefat etmişti. Yukarda geçtiği gibi Yemen'e gönderilen Turanşah, 569 senesinde Yemen'e gidip Yemen Meliki olan (Abdülnebi) ile muharebe ederek galebe çaldı. Zebid'i aldıktan sonra Aden'e gidip, orasını da ele geçirdi. Zebid'de olsun Aden'de olsun pek çok ganimet malı aldı ve Yemen ülkesine sahip oldu.

Bu sırada Mısır'ın eşrafından ve ileri gelenlerinden bâzıları Alevî devletini tekrar iş başına geçirmek için hazırlıkta bulundukları işitilince Salâhaddin onların hepsini toplayıp astı.

Nureddin o sene Mısır'a gitmek için, askeri hazırlıklarla uğraşırken, Şevvalin onbirinci çarşamba günü vefat etti. (Allah gani gani rahmet eylesin) Kendisi âdil ve takvâlı, emsali az bulunur bir zat idi. Hanefi fıkhnı iyi bilirdi; Hanefi ve Şafiiler için pek çok medreseler yaptırdı, mülkü çok genişlemişti, Mısır mimberlerinde adı söylendiği gibi, Turanşah da Yemen'i aldıktan sonra Nureddin'in adını hutbede okudu.

Nureddin'in vefatında yerine onbir yaşındaki oğlu (Melik Sâlih İsmail) çıkarıldı; Salâhaddin de onu kabul ederek, adını hutbelerde okuttu ve onun adına para bastırdı; fakat (Kutbuddin Mevdud'un oğlu Seyfeddin Gazi) Musul'dan gelip, Elcezire kıtasında Nureddin devletine bağlı olan şehirleri ele geçirdi.

Bâzı kumandanların teşviki ile Melik Sâlih Şam'dan çıkıp, Haleb'e geldi ve orasını başşehir yaptı. Bir kısım kumandanlar da ona hükmetmek istediler. Şam'ın ileri gelenleri ise Salâhaddin'i dâvet ettiler.

570 senesi başında, Salâhaddin yediyüz süvarî ile Mısır'dan çıkıp, kuvvetli bir yürüyüşle Şam'a geldiler. Asker ve ahali onu karşıladı. Salâhaddin'de bu suretle Şam'ı ele geçirdi; Şam'ın işlerini yoluna koyduktan sonra kardeşi (Seyfülislâm Tutekin)i Şam'da kaymakam bırakıp, kendisi oradan çıkarak Humus, Hama ve Selemiye'yi ele geçirdi. Melik Sâlih'in akıl kâhyaları ise onun amcazâdesi ve Musul emîri olan Seyfeddin Gazi'den yardım istediler. O da bir ordu hazırlayarak gönderdi. Musul ve Halep askerleri birleşip, Salâhaddin'in üze-

rine yürüdüler; fakat (Kurunuhama) denen yerde yapılan muharebede bozuldular.

Salâhaddin, onların mallarını ele geçirdi, kendilerini de takip ederek Halep'de sardı ve Melik Sâlih'in hutbelerden adını paralardan da turasını kaldırarak saltanat ve istiklâlini ilân etti. İşte bu suretle Salâhaddin müstakil ve kuvvetli bir devlet kurmuştur ki, bu devlete babasının ismi verilerek (Devlet-i Eyyûbiye, Eyyûbiler devleti) denilmiştir.

Bu zaferden sonra, Salâhaddin'in Şam ülkesinden aldığı yerler kendisinde kalmak ve Melik Sâlih elinde bulunan yerler ise onda kalmak üzere Sâlih tarafından yapılan anlaşma teklifini Salâhaddin de kabul etti; Halep'den muhasarayı kaldırarak Hama'ya gitti ve Halife tarafından gönderilen hususî elçinin getirdiği hilâtları giydi.

571 senesinde Musul emiri Seyfeddin Gazî, Mardin ve Kefa kalesi sahiplerinden ve başkaca kumandanlardan yardımcı askerler toplayarak Salâhaddin'in üzerine yürüdü; o da onlara karşı çıktı (Tell-i Sultan, yani Sultan Tepesi) denen yerde yaptıkları muharebede Seyfeddin bozuldu; Salâhaddin onun ordusundaki malları ve eşyayı alıp takibe koyuldu. Seyfeddin bozulan askerinin bir kısmını, Melik Sâlih'e yardım için Halep'de bırakıp kendisi Musul'a kaçtı. Salâhaddin'de Büzaa ve Membiç şehirlerini aldıktan sonra Mas kalesini sardı ve mancınıklarla döverek sıkıştırdığı için kale içindekiler teslim oldular.

Salâhaddin sonra da Zilhicce ortalarında Halebi Muhasara etti. Nureddin'in oğlu Melik Sâlih de Halep'te bulunuyordu, Halepliler ona sâdık olduk-

ları için büyük gayretle karşı koydular. 572 senesi başında iki taraf da sulh yapmak istedi, anlaşma şartları kararlaştırıldığı sırada, Melik Sâlih, Nureddin'in kızı ve kendisinin kızkardeşi olan bir küçük kızı Salâhaddin'in yanına gönderdi. Sultan Salâhaddin Efendi'sinin çocuğunu görünce çok üzüldü ve ona pek çok şeyler verdi.

Salâhaddin "Daha ne istersin" diye sorunca kız evveke öğretildiği için "İzas kalesini" deyiverdi. Salâhaddin bunca emekler sarfederek elde ettiği o kaleyi, hemen Melik Sâlih'in adamlarına teslim etti ve anlaşmayı da imza ederek Halep üzerinden ayrıldı.

Salâhaddin bundan sonra, Mısır'a gidip Kahire'nin etrafına bir kale çevirdi ve (Cebelimukat-tam) üstündeki kaleyi yapmaya başladı.

BÜYÜKLERİN VEFATI

Tuğrul'un oğlu Sultan Aslan'ın Atabeyi ve üvey babası olup 556 senesi vakaları içinde adı geçen (Şemsettin İldeniz) 568 senesinde vefat etti. Yerine oğlu ve Aslan'ın anabir kardeşi olan (Mehmet Pehlivan) geçti. Sultan Aslan, Pehlivanın da zorbalığı altında kalarak iş göremez oldu. İldeniz'in oğlu Pehlivan 570 senesinde Hemedan'dan kalkıp, Meraga'yı muhasara etti. Bir fırka askerle de kardeşi (Kızılaslan)ı Tebriz üzerine gönderdi. Meraga'nın sahibi Aksungur o sırada vefat etmiş, yerine oğlu (Feleküddin) geçmişti. Bâzılarının yaptığı aracılıkla Tebriz Pehlivan'a bırakılarak sulh ya-

pıldı, Pehlivan da kardeşi Kızılaslan'ı Tebriz vâlisi yaparak kendisi Hemedan'a döndü.

572 senesinde Tuğrul'un oğlu Sultan Aslan, Hemedan'da vefat edince 573 senesi muharreminde oğlu Tuğrul adına hutbe okundu; fakat babası gibi onun da elinde bir şey olmadığından hükümet yine Pehlivan'ın elinde idi.

575 senesinde, Abbasi Halifesi (Müstazibiemrillâh) Bağdat'da vefat etti. Yirmi iki yaşında bulunan oğlu (Nasırlidinillâh) Halife oldu. 576 senesinde Musul sahibi (Mevdud'un oğlu Seyfeddin) vefat etti. Vasiyeti üzerine yerine kardeşi (İzzetin Mesut) geçirildi. Öteki oğlu (Sencar Şah) da İbn-i Ömer adasının vâlisi oldu.

Yemen fâtihi ve Salâhaddin'in kardeşi olup, Yemên'den döndükten sonra İskenderiye vâlisi olan (Eyyûb'un oğlu Turanşah) da o sene vefat etti. Haleb'in sâhibi (Nureddin'in oğlu Melik Sâlih)de 577 senesinde vefat etti. Hükümetini amcazâdesi ve Musul'un sâhibi olan (İzzettin Mesud'a) vasiyet etmiş olduğundan, Mesut gidip Haleb'i zaptetti; fakat kardeşi ve Sencar'ın emîri olan İmâdettin, Sencar'la Haleb'in değiştirilmesini rica etti. Mesud'un veziri de uygun görmekle, İzzettin Mesut, Haleb'i İmâdettin'e verip ona karşılık Sencar'ı aldı ve Musul'a döndü.

578 senesi Cemazielevvel'inin yirmiikinci perşembe günü Tarikat-i Rifaiye piri olan (Ebülabbas Ahmet İbn-i Rifai) hazretleri irtihal etti. Sâlih, takvalı ve fıkıh âlimi idi, şafii mezhebındendi, aslı Arap'tı. Vasıt ile Basra arasındaki Batayih'te (Ümmi-i Ubeyde) adındaki köyde otururdu; çocuğu ol-

madan vefat etti; fakat kardeşinin nesli o köyde postuna oturmuş ve bugüne kadar sürüp gelmişlerdir.

MAĞRİB'DEKİ BAZI HADİSELER

Mağrip ve Endülüs'ün Sultan'ı olan Abdül Mümin'in oğlu olan Yusuf, 580 senesi Reibülevvelinde vefat edince oğlu (Yakup)a biat olunmuştu. Evvelce ortadan kalkmış olan Mülessimin devleti kumandanlarından (İbni Ganiye) diye bilinen ve o zaman Mi-yorka adası sahibi bulunan (İshak'ın oğlu emir Ali), Yusuf'un vefatını haber alınca yirmi parça harb gemisi hazırlayarak, Becaye sahiline gelip, mavnalar ile askerini karaya çıkardı. Bunun sayısı ikiyüz süvari ile, dört bin piyadeden ibaretti. Becaye vâlisi daha evvel Muvahidin devletinin merkezi olan Merakiş'e gitmişti. İbni Ganiye'nin bu tecavüzü düşünülmediği gibi, başka bir düşmanın taa-ruzu da hatırına gelmediğinden memlekette koruyucu asker bırakmamıştı. Mülessimlerden olan bu İbni Ganiye muharebesiz Becayeyi zaptetti. Eski Ham-madoğulları kahntısından bir cemaatte, ona katılmakla topluluğu büyüdü ve kuvvetlendi. Becaye vâlisi daha yolda iken, bu tecavüzü haber alınca geri döndü etrafındaki kabilelerden bir miktar asker toplayarak Becaye'ye doğru hareket ettiyse de, İbni Ganiye karşı çıkıp, harbe başladılar. Becaye vâlisinin yanındaki topluluk Ganiyeoğlunun tarafına geçince Becaye vâlisi bozguna uğrayıp Mera-keş'e doğru kaçtı. İbni ganiye de Becaye'ye döndü, askerini toplayarak mülhakata çıktı. Becaye'nin et-

rafında şehirler de ona itaat etti; fakat Kostantaniye ahalisi karşı durduğu için, o da Kostantaniye'yi sardı. Bunun üzerine Emir Yakup Merakiş'ten kara yoluyla yirmi bin asker denizden de mükemmel bir donanma göndererek 581 senesinde Beçaye'yi geri aldı. Ganiye oğlu da Kostantaniye kuşatmasını bırakarak Kuzey Afrika'ya gitti. O tarafta bulunan (Selim ve Riyah) kabileleri ve başkaca Arap aşiretleri ve evvelce Sultan Salâhaddin tarafından, Karakuş kumandasında gönderilmiş olan Türkler de Ganiyeoğlu'na katıldılar ve ona (Emirül Müslimin) dediler.

Ganiyeoğlu böylece büyük bir topluluk peyda ederek, Afrika'nın doğu ve batıdaki şehirlerini ele geçirdi; fakat Tunus ile Mehdiyye şehirleri Muvahhidin elinde kaldı. Ganiyeoğlu Tunus tarafına baskın yaparak, bazı kasabaları vurdu yağma etti, harap, etti. Muvahhidin'in hutbesini de keserek Abbasi Halifesi İmâm Nasır'ın adını hutbede okuttu, Halifeden de hilâtlar ve siyah sancaklar istedi. 582 senesinde (Kafsa) şehrini aldı ve içine Mülessimin'den ve Türkler'den askerler bıraktı.

Yusuf'un oğlu Yakup ise 583 senesinde, ordusu ile Tunus'a geldi ve Kafsa üzerine bir fırka asker gönderildi; fakat bu asker bozulup, dağıldı. Sonra kendisi ordusu ile Ganiyeoğlu'nun üzerine yürüdü. Kabis şehri yanında yapılan muharebede Ganiyeoğlu bozuldu birçok askeri kırıldı, geri kalanı da kaçıp çöllerde düştüler. Emir Yakup, Kafsa'yı üç ay kuşattı, sarılmış olan Türkler kendileri ve şehrin ahalisi için ondan aman dilediler; Yakup da aman verdi. Türkler'in şecaatlerini ve harpte yararlılık-

larını gördüğü için, onlara hudut koruyuculuğuna gönderdi ve şehrin içinde bulunan Mülessimin'i öldürdü.

KAVURTOĞULLARI'NIN ORTADAN KALKMASI

Kirman Melik'i olan Mehmet Şah, 583 senesinde öldü. Onun vefatı ile Kirman Şahlar'ı yâni Selçuklular'dan Kirman vilâyetinde hüküm süren sülâle son buldu. Bunlar (Çağrı Davud'un oğlu Kavort Bey) soyundandır ki Kavort Bey'i kardeşi Alpaslan Kirman vâlisi yapmıştı. Kavort Bey orada kuvvet ve kudretini arttırarak zengin olmuştu. Sonra da istiklâl dâvasına kalkınca Melik Şah, onu idam ederek Kirman eyaletini onun oğlu Sultan Şah'a vermişti. Böylece Sultan Şah'ın torunları Kirman'da hüküm sürmüşlerdi, bunların en sonu adı geçen Mehmet Şah'tır.

GURİLER'İN DURUMU

Cihansuz diye tanınan (Sultan Alâeddin Gavsi) 556 senesinde vefat edince yerine oğlu Mehmet Seyfeddin geçmişti. Belh'te oturan Guzları vurmak için 558 senesinde, birçok askerle Belh üzerine gitti, Guzlar da ona karşı çıktılar.

Seyfeddin bir miktar süvari ile ordusundan ayrılıp etrafta dolaşmakta idi. Onu gözetmekte olan Guzlar üzerine hücum edince, Seyfeddin yakın adamlarıyla beraber öldü. Geri kalan asker de ka-

çıp, orduya gittilerse de ordunun bozulmuş olduğunu gördüler. Orduda bulunan bütün malları ve eşyayı da Guzlar ellerine geçirmişlerdi. Sonra 559 senesinde Guzlar, Gazne'yi ve 560 senesinde Horasan emiri (Melik Müeyyed) Herat'ı ele geçirdi.

Cihansuz'un kardeşinin oğlu (Giyaseddin) Guriler hükümdarı oldu. Devleti Guriye'yi yeniden kurdu, bir zaman sonra da Gazne'yi geri aldı ve kardeşi (Şahabeddin)i Gazne vâlisi tayin etti. Gur'da olsun, Gazne'de olsun Muinilislâm ve Kasim Emir'i Mü'minin ünvanıyla kendi namına hutbe okuttu. Kardeşi Şahabeddin birkaç kere Hindistan'a sefer ederek yedi sekiz sene içinde nice büyük şehirleri ve sağlam kaleleri fethetmiştir,

Şahabeddin Hindistan'da yerleştikten sonra, Dehli hükümetini (Kutbuddin Aybek) adındaki kölesine kesin bir haraçla verdi. Aybek tarafından da Bahtiyar'ın oğlu Mehmet adındaki kumandanla gönderdiği asker fırkası, içarlere doğru giderek Hint'te Müslümanlar'ın ayak basmadığı yerlere varmış, hatta Çin hududuna yaklaşmıştır.

Şahabeddin bu kadar zaferlere kavuşmuştu. Büyük kardeşi Giyaseddin'e saygı gösterir ve itaat ederdi, o da ondan emin olduğu için iki kardeş birleşip büyük fetihler elde etmişlerdir. Zaman da onlara el vermişti, çünkü Selçuklu devletinin parlak saltanatı sönmeye yüz tutmuştu. Guriler devletinin rakibi olan ve ona karşı duran (Hârezmşah)ın da başından gaileler eksik değildi.

Gurlular hükmdarlarının bir şubesi de (Bamyan) hükümdarlarıdır ki onlara (Heyatile) hükümdarları denir. Onların en büyük cediti Alâaddin

Cihansuz'un kardeşi (Fahreddin Mesut'tur)ki Alâaddin Gazne'yi elde edince, kardeşi Mesud'u Bamyân vâlisine tâyin etti.

Bamyân: Kuzeyinde Kaşgar şehirleri, Güneyinde Gur şehirleri, Doğusunda Keşmir, Batısında Tirmiz ile çevrilmiş bir ülkedir. Burada hüküm süren Fahreddin Mesut vefat edince yerine oğlu Mehmet Şemseddin geçti ve Gıyaseddin onu kızkardeşi ile evlendirdi, ondan (Bahaeddin Sam) adında bir oğlu doğdu.

Şemseddin vefat edince bir cariyeden doğmuş olan (Abbas) adında büyük oğlu varken, Gıyaseddin onu yanına çağırdı; kendisinin kızkardeşinin oğlu ve Abbas'dan küçük olan Bahaeddin Sam'ı yerine geçirdi.

Bahaeddin âlim faziletli ve şanlı bir hükümdardı. Âlimlere çok hürmet ettiği için yanında birçok faziletli kimseler toplanmışlardı, meselâ bunlardan biri (İmâm Fahreddin Râzi) idi. Onun hususî sohbetlerinde bulunurdu. Fahri Râzi'nin oralarda bulunması ehli sünnet ve cemaat için ayrı bir fetih sayılırdı. Çünkü Guriye ahalisi sapık Fırkalardan biri olan (Kiramiye) mezhebinde idiler. İmâm Râzi ise, itikat bakımından Eşari ve amelinde Şafii mezhebinde idi, felsefede ve kelâm ilminde asrının tek adamı idi, akli meselelerde o zaman onunla münakaşa edecek kimse yoktu, nutku da vaazı da çok tesirli olduğu için, o taraf halkını Ehli Sünnet mezhebine sokuyordu. O sırada mezhep kavgasından dolayı 595 senesinde, Gurlular devletinin merkezi olan (Şîrkûh) da büyük bir karışıklık çıktı.

Fahri Râzi Gıyaseddin'in yanına gidince Gıyaseddin ona çok hürmet ve riayet gösterdi ve onun için Herât'da bir medrese yaptırdı. İmâm Râzi'nin şöhreti her tarafa yayılmıştı. Yakın ve uzak yerlerden birçok âlimler müşküllerini çözmek için ona baş vururlardı ve her kim her ne sual sorarsa inandırıcı cevap alırdı. Bu hal Herat'ta çoklukta olan Kiramiye'ye ağır geliyordu o zaman Kiramiyeliler yanında ilmiyle ve takvasıyla tanınan Kiramiye ulemasından (Kıdvê'nin oğlu Kazi Abdülmecit), Fahri Râzi'ye kuvvetle karşı geliyordu. Tesadüfen bir gün Rirüzkûh'da Gıyaseddin'in huzurunda Hanefi ve Şafii âlimleri ile, Kiramiye uleması birbirleriyle bahisleşmek için toplanmış bulunuyorlardı. Fahri Râzi de orada idi. Konuşmaya başlayınca Kâzi Abdülmecit ona itiraz etti; söz uzadığından Gıyaseddin meclisten kalkıp gitti. İmâm Râzi ise, Abdülmecid'e söver bir derecede, ileri geri konuşup sözü uzattı. Bu hâl Gıyaseddin'in damadı ve amcazâdesi olan (Melik Ziyaeddin)e ağır geldi. Fahri Râzi'den Gıyaseddin'e şikâyet etti ve onu zındıklıkla, filozoflukla suçladı. Fakat Ziyaeddin buna kulak asmadı.

Ertesi gün Kadi Abdülmecit, vaaz esnasında (Rabbena amenna bima enzelte vettaba'nerrasul) dedikten sonra "Ey cemaat biz ancak Rasûllullah Aleyhisselam'dan doğruluğu bilinen hadisleri söyleriz, fakat Aristonun ilmini, İbni Sina'nın küfürlerini ve Farabi'nin felsefesini bilmeyiz. Allah'ın dinini ve Peygamber'inin sünnetini anlatan Müslüman âlimlerinden bir âlime dün neden sövüldü" diyerek ağladı; Kiramiye de onunla beraber ağlayıp

birbirlerinden yardım istediler, her tarafta halk ayaklandı ve uykuda olan fitne uyandı.

Bunu haber alan Gıyaseddin ayaklanan kalabalığa bir heyet gönderip, Fahri Râzi'yi yanından uzaklaştıracakım vadederek fitneyi bastırdı. Fahri Râzi'ye de Herat'a gitmesi için haber gönderdi; o da hemen çıkıp gitti, fakat o sene içinde Gıyaseddin Kiramiye mezhebinden çıkıp, Şafii mezhebine girdi. Bu hareket o taraflarda Ehli Sünnet ve Cemaat mezhebinin yayılmasına sebep oldu.

H A R Z E M Ş A H L A R

Harzemşah ılaşlan 568 senesinde öldü. (Tüküş, Sultânşah) adında iki oğlu kaldı. Büyük oğlu Tüküş (Cünt) vilâyetinin vâlisi idi. Küçük oğlu Aslanşah babasının yanında bulunduğu için tahta çıkarıldı, annesi de kendisine vasiy oldu.

Tüküş bunu haber alınca, Maverâünnehir'e giderek Hata Han'ından asker aldı ve Harezm üzerine yürüdü. Sultânşah annesiyle beraber kaçarak Nisabur'a gittiler. Birtakım vaadlerde bulunarak Melik Müeyyed'in hırsını kamçılادılar.

Melik Müeyyed Harezm üzerine büyük bir ordu gönderdi, fakat Tüküş'ün ordusuyla karşılaşınca Müeyyed'in askerleri bozuldu, Sultânşah güç halde kaçabildi. Annesi ile Melik Müeyyed esir oldu Tüküş ikisini de öldürdü.

Bozulanlar Nisabur'a gelince Melik Müeyyed'in yerine oğlu Doğanşah geçirildi. Sultânşah da Nisabur'a gidip Doğanşah ile görüştüktan sonra Gur'a

gitti. Gur Sultanı Gıyaseddin, ona hürmet gösterip ikram etti bundan dolayı da Gıyaseddin ile Harezmsah Tüküş arasında soğukluk ve düşmanlık peydah oldu.

Hatahılar ise, Harezmi'de zorbalık yapmakta idiler. Bu hareket Tüküş'e ağır geliyordu. Hatahılar'a şiddetli muamele yapmaya başladı bundan dolayı Hatahılar Han'ı ile araları bozuldu.

Sultanşah bunu fırsat bilerek Hata Han'ının yanına gitti. O da bir ordu ile Sultanşah'ı Harezmi üzerine yolladı. Ordu gidip Harezmi'yi muhasara etti. Tüküş de Ceyhun sularının bendini açtı. Hata askerleri hemen hemen hep birden boğulacaklardı. Canlarını güç halde kurtarabildiler. Sultanşah'ın sözüne uyupta geldiklerine pişman oldular. Sultanşah tekrâr Hata Han'ından asker alıp, Guzlar ile harbedip onların elinden Merv'i aldı ve sonra 576 senesinde Serahs ve Tus şehirlerini eline geçirdi ve kardeşi Harezmsah'a karşı Horasan'da müstakil olarak hükümet sürmeye başladı.

SELÇUKLU DEVLETİNİN BATIŞI

Selçuklular devletinin başlangıcı 432 senesidir. Onlardan ilk tahta çıkan Büveyhoğulları devletini ortadan kaldırmış olan (Selçuk'un torunu ve Mikâil'in oğlu Tuğrul Bey)dir. Ondan sonra kardeşinin oğlu (Mikâil'in torunu ve Davud'un oğlu Alpaslan) dir. Daha sonra Alpaslan'ın oğlu Melik Şah'ın oğulları ve torunları Selçuklular tahtına çıkmıştır.

555 senesinde (Alpaslan'ın torunlarından Tuğrul'un oğlu Aslanşah) tahta çıkmıştı, fakat kendisinde Sultan'lık adından başka bir kuvvet yoktu. İdare ve hüküm kendisinin Atabeyi ve üvey babası olan (Şemseddin İldeniz) de idi.

568 senesinde İldeniz vefat edince yerine oğlu ve Aslanşah'ın anabir kardeşi olan (Mehmet Pehlivan) geçmişti, o da babası gibi devlet işlerini eline aldı. Aslanşah yine kudretsiz bir halde bulunuyordu. 572 senesinde Aslanşah ölünce yerine oğlu (Tuğrul geçti, fakat hüküm yine Pehlivan'da idi Tuğrul'un elinde yine bir şey yoktu. Bununla beraber Pehlivan'ın emrinin altındaki memleketlerde hutbede Sultan Tuğrul'un adı söyleniyordu.

581 senesinde Kürtler ile Türkmenler arasında bir fitne çıkmıştı. Musul ve Şehrizor, Ahlat, Azerbaycan ve Şam'da Kürtler ile Türkler'in çarpışmaları yıllarca devam etmiş yollar kapanmış mallar gaspolunmuş, yağma edilmiş, kanlar dökülmüş, memleketler harab olmuştu. Salâhaddin ise aşağıda geleceği gibi Haçlılar'la pençe pençeye savaşmakta idi, ondan dolayı böyle işlere bakamıyordu. Bereket versin Musul sahibi Melik İzzeddin'in veziri (Mücahiddin Kaymaz) iki tarafın ileri gelenlerinden bir topluluğu çağırarak hepsine hilâfetler giydirdi, ihsanlar verdi ve fitneyi ortadan kaldırdı. O kargaşalık sırasında 582 senesinde Pehlivan öldü yerine kardeşi Kızılaskan geçti, o da Sultan Tuğrul'u elinin altında tutmak istediye de Tuğrul onun zorbalığından kurtularak bazı şehirlerde başlı başına hükümet sürmeye başladı.

Kızılaslan ise pençesinden avını kaçırmış aslan gibi, kükreyip onun üzerine saldırdı. Aralarında yapılan muharebede Sultan Tuğrul galebe çaldı ve birçok memleketler aldı ve bu suretle kuvvet kazandı. Halife'ye elçi gönderip sultan sarayı'nın tamir ettirilmesini istedi ve Bağdat'a gideceğini bildirdi.

Kızılaslan da Bağdat'a memur göndererek Sultan Tuğrul'un Abbasi Halifeleri aleyhine kötü niyeti olduğundan bahsederek, kendisinin Halifeye sadakatle bağlı kalacağını beyan ederek yardım istedi. Bir zamandan beri Selçuklu saltanatının zayıflamasından dolayı Halifeler rahat nefes almaya başlamışlar ve Arap Irak'ında nüfuzlarını artırarak müstakil olmuşlardı. Bu tamir teklifi Halifeyi düşündürdü.

Bunun üzerine Halife Tuğrul'un elçisine cevap vermeyerek geri gönderdi ve Sultan Sarayı'nı temelinden yıktı. Kızılaslan'ın memuruna ise iltifat etti ve kendisine yardım için 584 senesinde veziri ile Tuğrul aleyhine bir ordu gönderdi, fakat bu ordu Kızılaslan'ın askeriyle birleşmeden Sultan Tuğrul onlara karşı çıktı, Hemedan civarında iki ordu karşılaştınca muharebe başladı ve Halife ordusu bozuldu, vezir de esir edildi. Sultan Tuğrul ordudaki bütün eşyayı, umulmadık bir nimet sayarak aldı.

Sonra Kızılaslan galebe çalarak, Sultan Tuğrul'u hapsedti. 587 senesinde kendi adına Hemedan'da hutbe okuttu, fakat gece yatağında ölü bulundu, katilleri belli olmadı.

588 senesinde Sultan Tuğrul hapisten kurtuldu Hemedan'ı ve bazı şehirleri aldı. Pehlivan'ın oğlu (Muzaffereddin Özbek) ile aralarında muharebe ol-

du Özbek bozulunca Harezmsah Tüküş'ten yardım istedi, o da gelip Rey şehrini aldı, fakat kardeşi Sultansah'ın Harezm üzerine yürüdüğünü işitince Sultan Tuğrul ile andlaşma yaparak Harezm'e döndü.

599 senesinde Sultansah ölünce Tüküş onun hazinelerini eline geçirdi ve hükmü altında bulundurduğu şehirlere sahip oldu ve bir kat daha kuvvetlendi. Bir oğluna Merv'i ötekine de Nisabur'u verdi. 590 senesinde Sultan Tuğrul üzerine yürüdü ve Rey civarında karşılaştılar. Tuğrul doğrudan doğruya Tüküş'ün üzerine yürüdü, fakat öldürüldü onun ölümüyle de Selçuklular devleti son buldu.

Tüküş Hemedan'ı ve etrafını zapt ile bir kısmını Pehlivan'ın oğlu Özbeğ'e bir kısmını da kendi kölelerine malikane olarak verdi. O taraflar da artık Selçuklular'ın soyu kesildi, fakat Konya'da hüküm sürmekte olan bir Selçuklu şubesi kaldı.

GURİLER DEVLETİNİN AHVALI VE HAREZMŞAH

Hozistan sahibi (Şemleoğlu) vefat edince Halife (Nasır Lidinillâh) tarafından gönderilen asker 591 senesinde Hozistan'ı zaptettiği gibi yine Halife tarafından gönderilen bir fırka asker de 592 senesinde Isfahan'ı ele geçirmiştir.

O sırada Pehlivan'ın kölemenleri kendi içlerinden (Gökçe)yi beyliğe seçtiler. Gökçe birçok kuvvet kazanarak Rey şehrini ve Hemedan'ı aldı. Halife Nasır'a itaatini bildirdiği için hilâfet divanından kendisine Menşur gönderildi.

Harezmşah Tüküş ise, Halife'nin oralaradaki askerlerine saldırarak, Selçuklular Sultan'ı gibi Bağdat'ta hüküm sürmek ve adına hutbe okutmak sevdasına düştü. Halife Nasır Gur Sultan'ı olan Gıyaseddin'e şikâyet edip, Harezmşah'ın şehirlerine yürümesini bildirdi. Gıyaseddin Harzemşah'a bir mektup göndererek, Halife'ye karşı yaptığı muameleyi kötüledi ve bundan vaz geçmezse üzerine gideceğini açıkladı. Tüküş bu hareketinden vaz geçti ise de, Gıyaseddin'e de kin bağladı.

O zaman Belh şehri, Hata hükümdarının elinde idi. Müslümanlar ona haraç veriyorlardı. Gur kumandanlarından yukarıda adı geçen Bamiyan emiri (Melik Bahaeddin) 594 senesinde Hatalılar'a galebe ederek, Belh'i aldı, sonra da Tirmiz'i ele geçirdi ve buralarda Dayısı Gıyaseddin adına hutbe okuttu, haracı da ortadan kaldırarak Müslümanlar'ı bu ağır yükten kurtardı.

Harezmşah bunu vesile yaparak Hata Melikin'e haber gönderdi. "Eğer vaktiyle davranmazsan Gıyaseddin senin geri kalan memleketlerini de alacaktır" diyerek onu Gıyaseddin aleyhine kışkırttı. Hatalılar Melik'i, kış olduğu halde hemen bir ordu hazırlatarak, Ceyhun nehrinin karşı tarafına geçirdi. Harezmşah da Herat'ı kuşatmak için Tus'a doğru yürüdü. Hatalı askeri Guriler'in şehirlerine saldırarak, önlerine gelen yerleri vurup yağma ediyorlardı. Ahali feryad ederek Gıyaseddin'den yardım istediler, fakat onun yanında yeteri kadar asker yoktu, ayrıca kulunç hastalığına tutulmuştu, askere kumanda edebilecek olan kardeşi ve Gazne emiri (Şahabeddin) ise Hindistan'da bulunuyordu. O yüz-

den Gıyaseddin'in Hata ordusuna karşı gidebilmesi için kuvvet ve kudreti yoktu.

Fakat Gıyaseddin (Talkan)ı idare eden (Emir Muhammed Guri) ile Gürzüban kalesi muhafızı (Emir Haruş Guri)ye birer mektup göndererek birleşip, askerleriyle Hatalılar üzerine yürümesini yazdı, onlar da gece giderek Hata ordusunu bastılar. Hatalı askerlerin gece çadırlarından çıkmak âdetleri değildi, ne yapacaklarını şaşırdılar, bundan dolayı Gurlular onları istedikleri gibi kırdılar. Hatalılar darmadağın olarak Ceyhun nehrine doğru kaçtılar. Gurlular ise peşlerini bırakmayıp, tuttuklarını öldürdüler. Ortalık ağarınca Hatalılar kendilerini sürüp gelen askerin az bir kuvvetten ibaret olduğunu görünce toplanıp dayanmak istedilerse de arkadan gönüllü gelen askerle Gıyaseddin tarafından gönderilen ordu birleşince, Hatalılar Ceyhun nehrine dökülüp boğuldular.

Hatalılar'ın telefâtı onikibin kişi idi. Hata Melik'i bundan çok üzüldü. Bu kayba Harzemşah sebep olduğundan her ölen için ondan onar bin altın istedi. Harzemşah "Sizin gönderdiğiniz asker bana yardım için değildi, siz Belh'i geri almak istiyordunuz ve yenildiniz, ben ne yapayım" diye cevap verdiyse de fayda etmedi. O da Gıyaseddin'le barışıp, Hata Melik'ine karşı durmaya karar verdi.

Bunun üzerine 595 senesinde Hata Melik'i Harezm üzerine birçok asker gönderdi, gidip Harezm'i kuşattılar. Harezmşah zaman zaman onların üzerine yürüyerek şiddetli savaşlar yapmakta idi. Sonra her taraftan gönüllü asker gelmeye başladı, Harzemşah'ın kuvveti arttı, sonunda Hatalılar bozguna

uğrayıp geri gittiler. Harzemşah da onları Buhara'ya kadar sürdü ve Buhara'yı sararak zaptetti.

Harzemşah Tüküş'ün büyük oğlu ve Horasan başkumandanı ve kendisinin veliahtı olan (Melik Şah) evvelce vefat ettiğinden (Hinduhan) adında bir oğlu kalmıştı. Tüküş ise Melik Şah'ın yerine öteki oğlu (Alâaddin Mehmed) i tâyin etti. Fakat bu iki kardeşin birbirine çok büyük düşmanlığı vardı, Melik Şah'ın ölümünde bu düşmanlık oğlu Hinduhan'a geçmişti.

Bunun üzerine 596 senesi Ramazanının yirminisinde Tüküş ölünce (Alâaddin Mehmed) yerine geçti. Hinduhan Gıyaseddin Guri'nin yanına koşarak ondan yardım istedi. Gıyaseddin de ona hürmet ederek ikram etti. 597 senesinde ordusu ile yürüyüşe geçti ve kardeşi Şahabeddin'i Gazne'den yanına çağırdı. O da gelip beraberce Horasan üzerine yürüdüler ve Harzemşah'ın Horasan'daki bütün memleketlerini aldılar.

Gıyaseddin Merv'e gidince onu Hindu Han'a teslim etti. Sonra da Şerahs'ı Tus'u Nisâbur'u ve öteki Horasan şehirlerini aldı. Sonra dönüp, Şirküh'a gitti. Şehabeddin de Gazneye döndü, oradan da Hind'e gidip büyük ganimetler elde etti ve fetihler yaptı.

598 senesinde (Tüküş'ün oğlu Harzemşah Muhammed) ordusunu hazırlayarak bir sene evvel Gıyaseddin'in Horasan'dan aldığı şehirleri tekrar ele geçirdi. Hindu Han savuşup Şirküh'a gitti. Şehabeddin Hindistan tarafında idi. Gıyaseddin de kulunç hastası olduğu için Harzemşah'a karşı birşey yapamadı.

599 senesi Cemaziyellevvelinde (Hüseyin Gurî'min) torunu ve Sâ'm'ın oğlu Gıyaseddin Ebu'l-Fetih Muhammed) öldü. Âdil hayrî ve ulemâyı seven tedbirli bir adamdı. Allah rahmet eylesin.

Kardeşi Sâ'm'ın oğlu Şehabeddin o sırada ordusu ile Tus'da bulunuyordu. Harezm üzerine yürümek niyetinde iken kardeşinin ölümünü haber alınca, Herat'a gidip kardeşinin cenazesinde bulunmak ve yerine geçerek ordusunu yoluna koymak istedi, Harezm'e gitti. Harezmşah Muhammed ile şiddetli muharebeler yaparak kazandı. Fakat Harezmşah Hata Melik'inden yardım istediği için büyük bir Hata ordusu yardıma geldi, muharebe sonunda Şehabeddin'in askeri bozuldu. Guriler Ceyhun'un öbür yakasına Hatalılar da beri yakasına geçmemek şartı ile bir anlaşma yapıp döndüler.

Yukarıda geçtiği gibi, Pehlivan'ın kölelerinden (Gökçe) isyân ederek Rey, Hemadan ve Bilad-ı Cebel'i ele geçirmişti. Kendi yoldaşlarından yâni Pehlivan'ın kölelerinden (Aydoğmuş), onu öldürüp yerine Pehlivan'ın oğlu Özbek'i geçirdi. Fakat Özbek de ancak bir ad vardı. Bütün iş Aydoğmuş'un elinde idi. Sonra öteki kölelerden biri isyân ederek Aydoğmuş'u öldürdü. Onun yerine geçti. Sonra yine kölelerden biri isyânla onu öldürdü, onu gören başka bir köle de berikini öldürdü. Harezmşah gelipte bu ülkeyi alıncaya kadar Memlûkler birbirini öldürerek hükûmeti ele geçirmişlerdi.

Gürcüler, İslâm hükümdarlarının bu türlü anlaşmazlıklarından istifade ederek o sene Azer vilâyetine saldırdılar ve (Devin) şehrini basıp ahali-sini öldürdüler. Azerbaycan hükümdarı olan (Peh-

livan'ın oğlu olan Ebû Bekir) ise gece gündüz içki ve eğlence ile meşgul olduğundan, bu hâle seyirci bakıyordu. Kumandanları ve yüksek memurları da onu hoş görmediklerini kendisine söylüyorlardı. Bir sene sonra Emîr Ebû Bekir Gürcistan hükümdarının kızı ile evlenerek Gürciler'le barıştı ve kendi memleketini onların saldırısından kurtarmış oldu.

Gurliler hükümdarı (Sâm'ın oğlu Şehabeddin) 620 senesinde (Lâhor'dan Gazne'ye) gitmişti. Konduğu yerde bir akşam otağında otururken, bir kalabalık hücum ederek onu öldürdü. Adamları da kaatilleri tutarak öldürdüler. Şehabeddin, Batıniler'den çok adam öldürmüştü, dağlılardan (Gûgir) denilen taifeyi vurmuş olduğundan, kaatillerin bu tayfadan, yahut Batıniler'in fedâilerinden olduğu şüphesine düşüldü. (Şehabeddin, kardeşi Gıyaseddin'in) zamanında her savaşta kazanan eşsiz bir askerdî. Her çarpışmada kazanmıştı. Kardeşinden sonra tahta çıkınca tâlihi yâr olmadı. Saltanat zamanı birçok gailelerle geçti. Çok cesur adâletli emsâlsiz bir zât idi. Fahreddin Râzi'nin vaazını can kulağı ile dinler ve öyle hareket ederdi. Allah rahmet eylesin.

Gıyaseddin Mehmed'in oğlu (Mehmed Gıyaseddin) (Büs'te) iken amcası Şehabeddin'in öldürüldüğü haberini alınca Firûzkûh'a gidip babasının tahtına oturdu ve onun adâletli ve iyi davranışlı yolundan giderek halkı memnun etti.

Bamyan hükümdarı (Melik Bahâeddin Sâm) da Gazneyi ele geçirmek için o tarafa yürüdü ise de yolda öldü. Yanında bulunan ordu ve Veliahdî (Alâ-

addin Muhammed) ile öteki oğlu (Celâleddin) gidip, Gazneyi aldılar.

Şehabeddin'in kölesi ve en büyük kumandanı olan (Tâceddin Yıldız) idaresi altında olan Kirman'dan kalkıp Gazne'ye gelmişse de Alâaddin ve Celâl'e yaptığı muharebeden bozularak Kirman'a döndü. Alâaddin Gazne'de kaldı, Celâleddin ise Bamyan'a gitti.

Yıldız ise, Alâaddin'in yalnız kaldığını haber alınca Gazne'ye gidip onu sardı. Her ne kadar Celâleddin imdada koşmuşsa da Yıldız onu yolda iken karşıladı ve muharebe sonunda Celâleddin'in askerini bozup kendisini de esir etti ve gidip Alâaddin'i sarmaya devam etti. Alâaddin ise, amân istedi ve Gazne'yi kendisine teslim etti. Yıldız da gerek onu, gerek o zaman Gazne'de bulunan (Teküş'ün torunlarından Melik Şah'ın Hinduhan)ı tutup hapsetti ve Mahmud Gıyaseddin'e birtakım esirlerle müjdecî gönderdi.

Bunun üzerine Mahmud Gıyaseddin 603 senesinde kendisini Gazneye tayin etti. Yıldız ise henüz azatlı olmadığı için, kölelikten azadını istedi. Mahmud Gıyaseddin şahitleri toplayarak onun ve Hindistan Melik'i olan emir (Kutbüddin Aybek)in azat kâğıtlarını yazdırıp birçok hediyelerle beraber kendilerine gönderdi. Onlar da aldılar. Aybek hutbede Mahmud Gıyaseddin'in ismini okutarak ona itaat etti. Fakat Yıldız, hutbede Mahmud'un adının okunmasına muvafakat etmedi. Bundan dolayı askerinin bazıları onun yanından ayrıldılar.

İşte Gazneliler devletinin yerine geçen Gurlular devleti, Şehabeddin'den sonra böyle perişan ol-

dular. O taraflarda İslâm hükümdarlarının içinde kuvvetli olarak ancak (Muhammed Harzemşah) kaldı.

Semerikand ve Buhara gibi bazı Mâverâünnehir hükümdarları, Hatalılar'ın işlerinden Muhammed Harezmsah'a şikâyet ederek, onu Mâverâünnehir'e çağırdılar. O da 604 senesinde ordusunu düzelterek Ceyhun nehrini geçip, Hata ülkesine hücum etti. Yapılan çok şiddetli muharebelerde bazen galip gelip bazen mağlûp oluyordu. Sonunda yaptığı bir hücumda askeri bozuldu kendisi de esir oldu. Fakat bir yolunu bularak kaçıp, Harezme geldi.

Mehmed Hârzemşah'ın bu bozgunu ve meydan-
dan kaybolması sırasında kardeşi ve Horasan valisi olan (Ali Şah) saltanatını ilân etmişti. Kardeşi dö-
nünce korkup Firuzkûh'a gitti. Mahmud Gıyaseddin de, ona ikramda bulundu. Onun üzerine Harzemşah bir ordu hazırlayarak, bir kumandanla Şirkûh üzerine yolladı. Mahmud karşı koyamadığı için, Ali Şah ile beraber teslim mecbur oldular. Başkumandan onları alıp hapsetti ve sonra Mehmed Harzemşah'dan aldığı emir üzerine ikisini de öldürdü. İşte bu Gıyaseddin'in ölümü ile Gurlular devleti dahi ortadan kalkmış oldu.

Horasan tarafında Harzemşah rakipsiz kaldı ve Mâverâünnehir yakasına geçti. O zaman Hatalılar kabilesinin arkasında ve Çin hududunda (Kesli Han) ın büyük bir topluluğu vardı. Bunlar Hatalılar ile devamlı düşmanlık içinde idiler. İki taraf da Harzemşah'ı kendi tarafına çekmek istiyordu. Harzemşah ise iki tarafa da karışık cevaplar vererek hangi tarafın gâlip geleceğine gözünü dikmişti. Kesli

Han ile Hatalılar'ın muharebeleri sonunda Keşli Han gâlip gelince, Harzemşah dahi Hatalılar'ın üzerine hücum etti ve Hatalılar iki büyük kuvvet arasında ezilip gitti. Sarp dağlara kaçanlarla Harzemşah'a askerlik etmek için sığınanlardan başka, Hata Türklerinden hiç kimse kalmadı.

612 senesinde Harzemşah Gazne ve etrafını ele geçirdi. Gazne emiri Yıldız, kaçıp Hint tarafına gitti. Sonra Dehli hükümdarı olan Kutbüddin Aybek'in askeri ile muharebeler etti. Sonunda öldü.

Hâsılı Harzemşah doğu tarafında tek kaldı. Artık eski Selçuklular Sultanları gibi Bağdat'ta adına Sultan diyerek, hutbe okutmak ve Halifeyi istediği gibi kullanmak arzusundan başka bir isteği kalmadı. Fakat Halifelik divanı bu arzusuna karşı geldi.

Bunun üzerine Harzemşah 614 senesinde Bi'âd-ı Cebel tarafına yürüdü. Sa've, Kazvin, Zencân, Eper, Hemedan, Isfahan, Kam ve Kaşan şehirlerini ele geçirdi.

Azerbaycan ve Eran hükümdarı olan Pehlivan'ın oğlu Özbek de kendisine itaat ederek, memleketinde Harzemşah adına hutbe okuttu.

Bağdat'ta adına hutbe okutmak için Arap Irak'ını da ele geçirmek için askerini yola çıkardı. Öncüleri Hulvan'a vardı. Onun arkasından gönderdiği başka bir fırka da, Hemedan'dan iki üç konak ayrılmıştı. Fakat o sırada misli görülmemiş bir kar yağdığından kendileri ve hayvanları helâk oldu. Ordunun geri kalanı da o tarafta bulunan (Perçam-oğulları Türkleri) ve (Hekkâr oğulları Kürtler'i) yandan arkadan saldırarak çalıp çarptılar, bu suretle de bir çokları öldü. Soğuktan açlıktan Türk ve

Kürtler'in elinden kurtulup da Harzemşah'ın yanına gidenler pek azdı. Birçok kimseler bu hâdiseyi Halife Nasır'ın kerâmetine verdiler.

Harzemşah'da bu seferi şom saydı. Tatarlardan da korkup çekiniyordu. Ondan dolayı dönüp Horasan'a gitti. Ve 615 senesinde Abbasi Halifesi Nasır'ın Horasan'da ve Mâverâünnehir'de hutbelerden adını kaldırdı. Fakat Herat Harezmi ve Semerkand'da Nâsır'ın hutbesi kesilmedi. Çünkü bu şehirlerin halkı böyle sözlere kulak asmadıklarından istedikleri kimselerin adına hutbe okurlar ve istemedikleri zaman kaldırırlardı.

Sonra Cengiz Han çıktı. Fakat Cengiz Han vak'alarını anlatmaya başlamadan, o zaman Haçlılar ile çarpışan Eyyûbi devletinin muharebelerini anlatım.

TUHAF BİR VAK'A

İmâm Süyûtî "Tarih-i Hulâfa'da" der ki: 582 senesinde 6 yıldız mizan burcunda toplanmışlardı. O sene Cemaziyelâhırının dokuzuncu gecesi Âd kavmine gelen rüzgâr gibi şiddetli bir rüzgârla dünyanın mahvolacağına müneccimler hükmetmişlerdi. Halk mağaralara taşındılar ve rüzgâr girecek yerleri kapadılar ve içerde işlerine su ve yiyecek taşıdılar ve o geceyi beklemeye başladılar. Halbuki o söylenen gece mumların ışıklarını hareket ettirecek kadar bile hafif bir rüzgâr esmedi. Şâirler, müneccimlerle alay yollu şiirler söylediler. Tuhaf tesadüflerdendir ki 583 senesinde senenin ilk günü hafta günlerinin birincisi ve şemsiyye ve farz senelerinin

başları olup, güneş ve ay da o burçlarda idiler. O sene Selâhaddin'in büyük fetihleri oldu. Yine tuhaf-
tır ki, (Bercan oğlu) "Elif Lâm Mîm. Gulibetirrûm"
âyet-i kerimesinin tefsirinde (Beyt-i Mukaddes 583
senesine kadar Rumlar'ın elinde kalır, sonra onlar
Mağlûp olur ve Kudüs geri alınır ve kıyâmete ka-
dar Müslüman şehri olarak kalır" dedi ve bunu
âyet-i kerime'nin hesabından çıkardı. (Şâme oğlu)
dedi ki: "Bercan oğlunun bu dediği şey tuhaf bir
tesadüften ibarettir. Kendisi bu tarihten çok evvel
vefat etmişti."

Bu Âyet-i Kerime cifr ilmi ile uğraşanlar için
garip bir anahtardır ki, onunla geleceğe dair, bir-
çok şeyler meydana koymuşlardır.

SELÂHADDİN EYYÜBİ'NİN FETİHLERİ VE MUHAREBELERİ

578 senesi Muharrem'inin 5. günü Sultan Yusuf
Selâhaddin büyük bir ordu ile Mısır'dan çıktı ve
Haçlılar'ın elinde bulunan şehirlerden önüne gelen-
leri yağma edip birçok ganimetler aldı ve Safer
ayının onbirinci günü Şam'a geldi.

Onun Şam'a gitmesi üzerine o tarafta bulunan
Haçlılar Kerek tarafında toplanmış ol-
duklarından, Selâhaddin'in kardeşinin oğlu Şam'da
kaymakamı ve Baalbek emiri olan (Eyyûb'un toru-
nu ve Şahinah'ın torunu (Ferruh Şah) fırsattan
faydalanmak isteyerek, Şam askeri ile yürüdü ve
Şakif'i aldı. Etrafını da yağma edip, Sultan Selâhad-
din'e müjdecî gönderdi.

Bu Ferruh Şah çok cesur ve yüksek ahlâklı bir adamdı. Ancak çok geçmeden öldü. Yerine oğlu (Behram Şah) Baalbek emiri tâyin edildi.

Yine o sene Sultan Selâhaddin Yemen taraflarını düzeltmek için kardeşi (Seyfülislâm) Yemen'e gönderdi. Kendisi de Şam'dan çıkıp Banyas, Gur sonra da Beyrut taraflarını vurup, yağma ettikten sonra Şam'a döndü. Bir müddet sonra, yine Şam'dan çıkarak ve Birecik'den Fırat'ı geçip Elcezir'e yakasında Habur diyarını ve Nusaybin'i ve Sencer'i aldı.

Kerek prensi, Süveyş denizinde yaptığı donanmayı bu sene iki kısma ayırdı. Bir fırkası ile (Eyle) kalesini abluka etti, diğer fırkasını da Arap yarımadası sahillerini karıştırmak için Ayzab tarafına gönderdi. Araplar ise bu denizde yabancı donanması görmedikleri için telâşa düştüler. Selâhaddin'in kardeşi ve Mısır'da kaymakamı olan (Melik Âdil) Ayzab denizinde hazırlamış olduğu donanmayı (Hüsameddin Lü'lü') adındaki perdecisi ile Haçlılar'ın o donanmasının üstüne gönderdi. Lü'lü' önce Eyle'yi sardıktan sonra, donanmanın üzerine gitti çarpışıp galip geldi. Haçlılar'ı esir etti. Sonra da öteki fırkanın arkasına düştü. (Rabığ) sularında ona ulaştı. (Havra) kıyılarında harbe girişti, çok şiddetli bir muharebe sonunda gâlip geldi. Haçlılar'ın çoğunu öldürdü. Bir çoğunu da esir etti. Bâzılarını da Mine'de öldürölmek üzere Mekke'ye gönderdi geri kalanını da Mısır'a götürüp orada öldürdü.

579 senesi Muharrem'inde Sultan Selâhaddin Amid kalesini sararak aldı. Sonra (Telli Halit) kalesi ile Anteb'i zaptetti ve Haleb'i sardı. Halep sa-

hibi olan Mevdud'un oğlu İmâdeddin Zengî ile haberleşip anlaşarak Haleb'e karşılık olmak üzere İmâdeddin'e Sencar, Nusaybin, Habur, Reka ve Sü-ruç'u verdi. Haleb'in muhasarası sırasında Selâhaddin'in küçük kardeşi (Tacül Mülûk Bûri) yaralanıp vefat edince Selâhaddin (Halep bize ucuza mal olmadı) demiştir.

Sonra Selâhaddin Harim'i de Haçlılar'ın elinden aldı ve Halep vilâyetini oğlu (Melik Zahir'e) bırakıp, kendisi Şam'a gitti. Muharebeye hazırlanıp Cemaziyelâhir'in başlarında Şam'dan çıkarak Ürdün nehrini geçip Bisan'a gitti. Haçlılar elinde bulunan şehirleri yaktı, yıktı harap etti.

580 senesinde Sultan Selâhaddin Şam'dan çıktı. Mısır askerleri de Halep ve Kerek'i muhasara etti. Ve Kerek'in dış mahallelerini ele geçirdiği halde kaleyi fethedemediler. Ondan dolayı orasını bırakıp Nablüs'e geçtiler. Nablüs'ü yakıp etrafını yağma ettiler ve pek çok esir aldıktan sonra Sabasta'ya gitti. Orada bulunan Müslüman esirlerini de kurtardı.

581 senesinde Sultan Selâhaddin Musul'u sardı. Musul'un sahibi (İzzeddin Mes'ûdi'nin) elçileri geldi. Şehruzzûr'u ve etrafını ve Zap nehrinin arkasındaki şehirleri Selâhaddin'e vermek ve Musul ile etrafında hutbeyi Selâhaddin adına okutmak parayı da onun adına basmak üzere bir anlaşma yaptılar.

Sonra Selâhaddin Harran'a geldi. Çok ağır bir halde hastalandı. İyileştikten sonra 582 senesi başlarında Şam'a gitti.

Selâhaddin ile Kerek Prensi (Ernat) arasında bir uzlaşma vardı. Ernat o sene bir Müslüman kafillesini vurup hepsini esir almıştı. Selâhaddin aradaki

anlaşma gereğince onları bırakmasını istedi. Ernat kulak asmadığından Selâhaddin eğer muvaffak olursa Ernat'ı kendi eli ile öldürmeyi adadı.

Ernat'ın hac kâfilesine saldıracağı düşünüldüğünden Sultan Selâhaddin 583 senesinde ordusu ile Şam'dan çıkıp, Kerek'i kuşatıp sıkıştırmaya başladı. Oğlu (Melik Efdal) ile Akkâ üzerine de bir fırka asker gönderdi. Melik Efdal Akkâ ve etrafını yağma ederek birçok ganimet malı aldı.

Selâhaddin sonradan Haçlılar elinde bulunan Taberiye şehrini ve kalesini sardığı için, Haçlılar kumandanı Süvari ve piyadelerini toplayarak Selâhaddin üzerine yürüdüler. O da Rebiülâhır sonlarında onlara karşı yürüdü. (Hittin) denen yerde çok şiddetli bir muharebeye girildi. İki taraf da dayandı. Selâhaddin, ordunun içinde dolaşarak onları dayanmaya ve sabra teşvik ediyordu. Asker ise onun her emrine boyun eğerek fedâkarca harbediyorlardı. Bundan dolayı Haçlılar bozuldu. Birçokları öldü ve birçoğu da esir oldu. Haçlılar'ın büyük hükümdarı ve Kerek Prensi Ernat ve Cübeyl sahibi ve onun gibiler, esirler arasında idiler. Ehli salıp, 491 senesinde oralara gelmişlerdi. O tarihten o güne kadar böyle bir felâkete uğramamışlardı.

Muharebenin sonunda Sultan Selâhaddin çadırına girdi. Haçlıların hükümdarı getirildi. Selâhaddin onu yanına oturttu. Ernat'ı da huzuruna çağırdı. Pek sıcak bir gün olduğundan Selâhaddin hükümdara ikram olsun diye karlı su içiriyordu. Ernat'ı da sözünü bozduğu için azarladıktan sonra kalkıp kendi eli ile onu öldürdü ve adağını yerine getirdi.

Selâhaddin sonra Taberiye'ye döndü. Aman alarak Taberiye kalesini sonra da Akka'yı elde etti. Askerini fırka fırka ayırıp Nâsır'a Kaysariyye, Hayfa ve Yafa'yı onlara yakın olan şehirlerle beraber alarak pek çok ganimetler elde etti. Akka'yı, Cübeyli, Sayda'yı ve Beyrut'u amanla harbsiz aldı. Amanla kurtulan Haçlılar, Sur şehrinde toplandılar. Ve karşı koymayı düşünmeyip Selâhaddin ile haberleştiler. Sur'u da teslim etmek istiyorlardı. O sırada Avrupa'dan bir Marki hem ziyaret hem ticaret için birçok mal doldurduğu bir gemiye binerek Akkâ limanına gelip demir atmıştı. Akkâ'nın Müslümanlar tarafından alındığını Sur'un da Haçlılar elinde bulunduğunu öğrenince oradan demir alarak Sur'a gitti. Orada toplu bir hâlde bulunan Haçlılar'ı şehrin korunmasına hazırlanmaları için kandırdı ve şehri kuvvetlendirmek için çalışmaya başladı.

Selâhaddin ise Askalân'a gitti. Ondört gün sardıktan sonra aman alarak Askalân'ı elde etti. Sonra askerini yaydı, onlar da Remle, Darum, Gazze ve Natrun ve etrafındaki şehirleri aldılar.

Selâhaddin sonra ordusunu alıp Kudüs üzerine yürüdü. Kudüs'te sayısız Hıristiyan vardı. Selâhaddin kale duvarlarını deldirmeye başladı. Ehli salıp amana geldiler. O da erkekler için on, kadınlar için beş ve her çocuk için ikişer altın verilmek ve veremeyenlerin esir edilmesi şartı ile aman verdi. Bu suretle sarılmış olanlar, kaleden çıkıp Receb'in yirminci cuma günü Kudüs-ü Şerifi teslim ettiler. Merhum Nureddin Halep'de birçok para sarfederek Kudüs için bir minber yaptırmış olduğundan Selâhaddin onu getirterek Mescid-i Akşa'ya koydurdu.

Sonra Selâhaddin Akkâ'ya gitti, ordan hareket edip Sûr'u sardı yukarıda geçtiği gibi Tüccar Mar-ki orayı kuvvetlendirmiş olduğundan zabtedemeyip Şevval'in sonunda Akkâ'ya döndü. Birinci Kânun girmiş olduğu için Akkâ'da kalarak askerine izin verdi. Onlar da memleketlerine gittiler. Selâhaddin dairesinin halkı ve beraberindekiler orada kaldılar.

584 senesinde Selâhaddin Akkâ'da kışladıktan sonra Rebiülevvel'de Şam'a gidip askerinin toplanması için her tarafa fermanlar gönderdi ve beş gün Şam'da kaldıktan sonra oradan çıkarak Humus'un batı tarafına geçti, asker de her taraftan gelip toplandı.

Bunun üzerine toplanan orduya Hısnul Ekrad adını verdi ve Haçlılar'ın elinde bulunan şehirler üzerine göndererek yağma ettirdi. Sonra kendisi de Antartus tarafına gitti, Haçlılar Antartus ile Merkap gibi şehirleri boşaltmışlardı.

Bunun üzerine Selâhaddin Lâzikiye üzerine yürüdü. Lâzikiye'yi amanla fethetti, daha sonra askerini dağlara yaydı, kendisi de Bekâs kalesi üzerine yürüdü ve birçok kaleleri ele geçirdi. Buralarda pek çok Müslüman esiri bulunduğundan hepsini kurtardı. Haçlılar'dan pek çoğunu öldürdü. Bir çoğunu da esir alarak Antakya tarafına indi. Antakya'nın yanında ve Asi nehrinin üzerinde bulunan Yeni Köprü denen yerde ordusunu yerleştirdi.

Antakya Duka'sı (Biment) Antakya'da ve Trablus Şam'da bulunan İslâm esirlerini salıvermek şartı ile anlaşma istedi. Selâhaddin bu şartlarla ve sekiz ay bir müddet için mütarekeye razı oldu. Bir-

çok Müslüman esirleri kurtuldu, sonra Halep'e gitti. (Merdud'un oğlu İmâdeddin)in ve öteki Şark askerlerinin dönüşlerine izin verdi. Kendisi de Şam'a gitti.

Medine-i Münevvere emîri (Mühennel Hüsey-ni)nin oğlu (Ebû Fülejte Kâsım) orduda Selâhaddin ile beraber bulunduğu için onun bu fetihlerini görüyordu. Selâhaddin de onunla beraber bulunmaktan ve onun sohbetinden zevk alıyor ve dediklerini yapıyordu.

Selâhaddin Razaman içinde Şam'a gelince, askerinin dinlenmesi için orduya izin verilmesi, kendisinden istenince "ömür kısadır ecelden de emin değiliz" diye cevap verdi.

Kendisi o taraflarda muharebe ile meşgûl bulunurken kardeşi Melik Âdil'i de bir ordu ile ehemmiyet verdiği Kerek tarafına göndermişti. Melik Âdil, oralarını sarmış sıkıştırıyordu. Askalân alındıktan sonra, o tarafta bulunan Haçlılar'ın manevî kuvvetleri sarsıldı. Ondandır ki Kerek ve Şobek kal'aları ile oraya yakın yerleri teslim mecbur oldular bu suretle Kerek gâilesi de ortadan kalktı. Ramazan ortalarında Selâhaddin Saft'ı sardı ve amanla aldıktan sonra Kerkeb'e gitti. Orasını da Zilkâde ortalarında aman ile elde etti. Halkını da Sûr'a gönderdi.

Böyle yer yer amanla kurtulanlar hep Sûr'a gidiyorlar ve orada bir kalabalık toplanmış oluyordu. Bu suretle denizden gelen Marki'nin kuvveti gündün güne artmakta idi ve hepsi dinî bir muharebeye hazırlanıyorlardı.

Selâhaddin'in Kudüs'ü alması üzerine Kudüs patriği, piskopos ve papazlar ile birlikte matem elbisesi giyip Avrupa'ya gittiler. Şehir şehir dolaşarak ve bağıra bağıra ağlayarak Kudüs-ü Şerifin intikamını almak için Frenkleri Haçlı seferlerine çağırıyorlardı.

Bu suretle Avrupa'da umumi bir heyecan meydana çıktı. Kuvveti olanlar harbe hazırlandılar. Olmayanlar da malca yardıma başladılar. Kadınlar bile elmaslarına varıncaya kadar bütün varlıklarını sattılar, bazıları da asker elbisesi giyip ve silâh bulup Haçlı ordusuna karıştılar.

Bu suretle Avrupa'nın her tarafında sayısız insan ve hesapsız mal toplandı. Haçlılar bayrakları açıp karadan ve denizden güruh güruh Kudüs, Kudüs diyerek Suriye'ye doğru yola çıktılar.

Öteden beri Haçlı muharebelerinde asilzâdeler ihtiyacı olan şehirler ahalisine para dağıtarak onların hürriyetlerini satın almakta idiler. Hükümetler de şehirli'lere daha müsait davranıp asilzâdelerin nüfuzlarını azaltmaya çalışıyorlardı.

Fakat asilzâdelerin nüfuzları azaldığı halde, Papaların nüfuzu artmakta idi.

Hatta Almanya imparatoru (Frederik), birkaç def'a Papa ve İtalya ile harbetmiş iken sonunda imparatorluk tacını giymek için İtalya'da Papa ile buluşunca, Papa'nın atına binerken üzengisini tutacak derecede küçülmeğe mecbur olmuştu. İşte o sırada Kudüs'ün alındığı haberi Avrupa'ya dehşetli bir surette yayılınca Papa kederinden öldü. Bütün Avrupa Asilzâdeleri Haçlılar ordusuna katılmak için yemin ettiler. Almanya imparatoru ile Fransa

kralı Filip ve İngiltere kralı Rişar da Haçlarını ta-kindılar.

Filip ile Rişar denizden gitmişlerdi. Frederik ise büyük bir ordu ile karadan yürüdü. Her ne kadar Konstantaniyye Kayseri memleketinden geçmesi için Sultan Selâhaddin'e müsaade etmeyeceğini bildirmişti. Fakat Almanya imparatoru büyük bir ordu ile gelmekte olduğundan Kayser ona mâni olamadı. Ve imparator Konstantaniyye boğazına kadar geldi, ancak Rumlar yiyecek vermek istemediler. Alman ordusu da o yüzden çok sıkıntıya uğradı ve oradan Anadolu yakasına geçerek ilerlemeye başladı.

Yukarıda geçtiği gibi Marki'nin kumandasındaki surda toplanmış olan halk, bölük bölük denizden gelen Haçlılar'la birleştiklerinden, kalabalık artmış ve birçok mal birikmişti. 585 senesinde Saydayı ele geçirmek için Sûr'dan hareket ettiler. Sultan Selâhaddin ise ordusunu Mercuiyun'da topladı. Sûr karşısına da seçkin bir bölük gönderdi. Bunlar Haçlılar'ın hareketlerini gözetleyip, Selâhaddin'e bildiriyorlardı.

Haçlılar, Sûr köprüsünden geçmeye başlayınca gözetleyen bölük Selâhaddin'e haber uçurdular. Aynı zamanda Haçlılar'ın arkasını bırakmayıp Sayda yolu üzerindeki bir dar boğazda, onların üzerine hücum ettiler. O bölükte çok cesur ve fedakâr yiğitler vardı. Öyle şiddetli bir çarpışma oldu ki, onu gören gençler âdeta ihtiyarlar. O bölükte birçok yiğitler şehid oldu. Haçlılar'ın da pek çoğu öldürüldü. Bir çoğu da esir alındı. Selâhaddin gönderilen haberi alınca cesur ordusu ile Haçlılar'ın üzerine

yürümüş ise de, daha o gelmeden gözetleme bölüğü Haçlılar'ın işini bitirmişti. Yavaş yavaş Avrupa'dan gelmekte olan Haçlılar, Sûr'dakilere ilâve edilince meydana gelen kalabalık Sûr şehrine sığmaz olmuştu. Akkâ'yı almak için süvari ve piyadeleri sahil boyu ile donanmaları da kara kuvvetlerine yardım edebilecek surette, sahile yakın olarak hareket ediyorlardı. Gözetleme bölüğü durumu yine Selâhaddin'e bildirmekle beraber, Haçlılar'ın yanı sıra giderek, yandan ve geriden hücum ediyorlardı. Fakat Haçlılar'ın kuvveti pek çok olduğundan bu küçük çatışmalara ehemmiyet vermeden yollarına devam ediyorlardı.

Selâhaddin onlardan evvel ordusu ile Akkâ'ya doğru koşmuşsa da Haçlılar ondan evvel gidip, Akkâ'yı denizden sardılar ve donanmaları da yine denizden ablukaya almıştı. Selâhaddin de onları sararak (Telli Keysan) da çadırını kurdu. Sağ cenahını (Telli Gıyaziyye)ye, sol kolunu da (Nehri Cariye) kadar uzatıp ağırlığını (Safuriye)ye indirdi. Askerin toplanması için de etrafa emirler gönderdi. Selâhaddin'in askerleri dağınıktı. Antakya prensinin Haleb'e saldırısını önlemek için bir fırka askeri, Antakya karşısında bulunuyordu. Trablus-Şam'daki Haçlılar'a karşı, bir fırkası da Humus'da idi. Diğer bir fırkası da Sûr karşısında idi. Ve Mısır askerlerinin bir miktarı Dimyat ve İskenderiyye'yi korumakta idiler. Sultan karargâhına gelecek olan kısmı da daha gelmemişti.

Musul, Diyarbekir ve Elcezire'nin sair taraflarındaki askerleri gelince, ordu oldukça kuvvetlendi. İslâm askerlerine yardım karadan geliyordu.

Haçlılar ise denizden yardım görmekte idiler. Ara sıra büyük, küçük muharebeler yapılyordu. Selâhaddin Akkâ'ya yaklaşıarak sarılmış olanlara yardım edemiyordu.

Şaban'ın başında Selâhaddin Haçlılar üzerine yürüyerek, muharebeye başladı ise de akşam olunca ara verildi. Asker tabyalı olarak geceledi. Sabah olunca İslâm ordusu, taraf taraf Haçlılar üzerine yürüdüler. Onlar da karşı koydular. Muharebe öğleye kadar devam etti. Her iki taraf da dayandı, öğleden sonra Selâhaddin'in kardeşinin oğlu Takiyüddin sağ cenahtan şiddetli bir hücumda bulundu. Haçlılar'ı yerlerinden kaldırdı. Bozuldular birbirinin üstüne düştüler. Haçlılar'ın pek çok telefâtı olduğundan Akkâ şehrinin yarısını boşalttılar. Tayüyddin onların yerlerini aldı ve o taraftan Akkâ'ya kadar vardı. İslâm askerleri Akkâ'nın içine girip çıkmaya başladılar. Selâhaddin de Akkâ'ya istediği kadar asker, yiyecek ve silâh soktu.

Sonra İslâm askerleri, Haçlılar üzerine cesurca yürüdüler. Haçlılar ise etraflarına hendek kazmak suretiyle istihkâm yaptılar ve müdafaa hareketine karar verdiler. İslâm askerleri her ne kadar üzerlerine gidip çarpışmak istedilerse de, Haçlılar meydana çıkmadılar. Süvariler de üzerlerine gidemediğinden İslâm askerleri dönmeğe mecbur oldu.

Ondan sonra her gün bir fırka çıkıp, Haçlılar üzerine gider harb ederdi. Haçlılar ise artık meydan muharebesinden kaçındıkları için, istihkâm-larından ayrılmıyorlar ve müdafaada bulunuyorlardı. Bu yüzden akşam olunca İslâm askeri geri dö-

nüyorlardı. Fakat bu hal böyle devam ederken, İslâm ordusu artık Haçlılar'ın saldırmaya kalkmayacaklarından emin oldular ve ihtiyatı elden bıraktılar.

Haçlılar'ın ileri gelenleri "daha Mısır askerleri gelmedi, onlar gelirse halimiz yamandır vaktiyle çaremize bakmalıyız" diyerek İslâm ordusu üzerine hep birden hücum etmeye karar verdiler. Ertesi gün ki Şaban'ın yirminci günü idi. Sabahleyin erkenden İslâm askerinin kimi çadırlarında yayılıp keyfetmekte birbirleri ile görüşmek için çadırlar arasında gidip gelmekte idiler. Bir kısmı da harb yerine gitmek üzere hazırlanıyordu. Tam bu sırada Haçlılar toplu bir halde, ordugâhlarından dışarı çıkıp Selâhaddin'in kardeşinin oğlu ve sağ cenah kumandanı olan (Takiyyüddin Ömer) üzerine hücum ettiler. Bu sağ kol geri çekilip, onlara karşı durdu. Kalbde yâni ortada bulunan Selâhaddin yanındaki askerin yeteri kadarını, sağ kolun yardımına gönderdi. Bu suretle ordunun kalbi zayıf kaldı. Haçlılar'ın kumandanı bunu fırsat sayarak, bir büyük süvari fırkası ile ordunun kalbine saldırdı. Ve önlerine gelen askere kılıç ve mızrak sallamaya başladılar. Kalbdeki asker onları püskürtmeye yetmediğinden İslâm ordusu bozularak dağıldı. Dayananların çoğu da şehid oldu. Geri kalanlar Selâhaddin'in çadırının bulunduğu tepeye dayandılar. Haçlılar önlerine gelenleri hatta Selâhaddin'in çadırı yanında bir kalabalığı kılıçtan geçirdikten sonra, o tepenin öbür tarafına inip, önlerine gelen İslâm askerlerini vurup öldürdüler. Fakat arkalarına döndükleri zaman arkadaşlarından çok uzak kaldıkla-

rını gördüler. Arkadakiler ise karşılarında bulunan Takiyyüddin'den çekindikleri için duraklamaya mecbur olmuşlardı. Bundan dolayı bütün bütün arkaları kesilir korkusu ile geri döndüler.

İşte o vakit İslâm ordusunun sol cenahı, bu geri dönen süvari fırkası üzerine hücum ederek çarpışmaya başladılar. Selâhaddin ise dağılmış olan askerinin arkasından tekrar harbe girmeleri için bağırıyordu. Onun sesini işitenler geri döndüler.

Yanında epeyce kuvvet toplandı, onlarla birlikte Haçlılar'ın sol cenahında harbe başladılar. O sırada arkalarından gelen İslâm askerleri ile birlikte Haçlılar'ı çevirdiler. Hemen hiç kurtulan olmadı. On bin kadarını öldürdüler. Geri kalanı da esir oldu. Selâhaddin ölümlerin cesetlerini, Haçlıların su içtikleri nehre attırdı. Esirler arasında da üç kadın vardı ki, esir oldukları zaman silâhlarını çıkarıp kadın olduklarını söylediler. O gün Haçlılar'ın telefâtı pek çok olduğu halde yine sığınaklarına dönüp kapanmışlardır.

Bir ordunun bir yerde çokça kalması neticesi oranın havası bozulur. Bu savaşta dökülen kanların ve kaldırılamayan leşlerin kokusundan hava çok bozuldu ve Selâhaddin hastalandı, kulunç hastalığı arttı, yürüyemez oldu. Kumandanlar ve doktorlar yerin değiştirilmesine lüzum gördüler.

Bunun üzerine Selâhaddin Akkâ'da bulunan orduya dayanmalarını ve kendisinin yer değiştirmek zorunda kaldığını bildirdikten sonra, Ramazan başında Akkâ taraflarında yeteri kadar asker bırakarak ordusu ile Akkâ önünden kalkıp (Harube)ye

gitti. Haçlılar da Akkâ etrafına yayıldılar orasını karadan ve denizden sardılar.

Sarılanlar arasına şehrin dışına çıkıp, Haçlılar ile çarpışıyorlardı. Müfreze de dışardan onlara rahat vermiyordu; bu suretle kış bitti. Selâhaddin'in hastalığı iyileşti ve 585 senesi başında Şam, Hama ve Humus gibi yakın yerlerden asker geldi. Selâhaddin de Akkâ tarafına yürüyerek, eskisi gibi (Tellikeysan) da ordu kurdu. Haçlılar'ı oyalamak için Selâhaddin her gün harbediyordu. Haçlılar ise hiç usanmadan sığınaklarından onun hücumlarını karşılıyorlar ve kendilerini koruyorlar bir taraftan da Akkâ'yı sıkıştırıyorlardı.

Avrupa'dan gelen Frenkler deniz yoluyla sağlam keresteler getirip, ahşaptan altmış arşın boyunda, beşer tabakalı üç büyük burç yaptılar ve her katını askerle döldurdular, Akkâ'nın üç tarafına yerleştirdiler ve burçların her katından kale duvarı üstündeki askerle çarpışıyorlar, kale hendeğini dolduruyorlar, kaleyi sıkıştırmak istiyorlardı. Neftçiler o burçları yakmak için, kaleden neft ateşleri atıyorlarsa da Frenkler kestestenin üstünü deriler ile kaplayıp sirke ve çamur gibi yanmaya engel olan birtakım ecza ile sıvamış olduklarından, uçucu olan neft ateşlerinin o burçlara tesir etmediği görülünce, sarılmış olanlarda ümitsizlik başladı. Selâhaddin Haçlıları oyalamak için her taraftan onların üzerine hücum ederken onlar da iki fırkaya ayrılarak birini yalnız korunmaya, ötekini de sardırıya ayırmışlardı. Bu suretle kendilerine yapılan hücumlar bir derece hafiflemişti. Fakat Rebiülevvel'in yirmisekizinci gününe kadar, sekiz gün arka arkaya mu-

harebe gece gündüz devam etti. İki tarafta bıktı usandı Müslüman ordusu Akkâ'yı kurtarmaktan ümitlerini keser gibi olmuşlardı. O sırada burçların biri tutuşup, içindeki Frenkler'le beraber yandı, öteki burçlardaki askerler de onu görüp kaçtılar ve hemen ardı sıra o iki burçta yandı, Müslüman ordusu geniş bir nefes aldı.

Bu garip hadisenin sebebi şu idi: Şam ahalisinden meraklı bir adam öteden beri neft âletlerini toplar ve yanıp yakmaya elverişli maddeleri elde etmeye çalışmış. Evvelce onun bu halini bilenler, kendisi aleyhinde atıp tutarlarmış. Fakat Allah'ın hikmeti bir tesadüf eseri bu sefer sarılanlar içinde bulunuyormuş. Burçların Akkâ dışına konduğunu görünce hemen işe başlamış, içi birtakım ecza ile dolu birçok kumbara kundakları yapmış ve mancınık ile Burcun birine ikibin kadar ateşli bomba attırınca burç her taraftan alev almış ve içindekilerle beraber yanmış. Sonra geri kalan öteki iki burcu da bu suretle yakmış ise de, içindeki askerler evvelce savuşup kurtulmuşlardı. Bu adam Selâhaddin'in huzuruna getirildi. Kendisine birçok ihsanlarda bulunuldu ve birçok çiftlikler verildi isede, hiç birini kabul etmeyerek "Ben bu işi Allah rızası için yaptım karşılığını da ancak Allah'tan isterim" demıştır.

Sonra Musul, Diyarbekir ve diğer şark memleketlerinden gelen asker Akkâ kalesi önünde toplandıkları sırada, Mısır donanması da imdada gelmişti, fakat donanmanın yolunu kesmek için Avrupa donanması karşı çıktı. Muharebeye tutuştular. O sırada Selâhaddin de karadan Haçlılar üzerine yer

yer hücum ettiği için gerek karada, gerek denizde çok şiddetli muharebeler oldu, sonunda Mısır donanması Akkâ limanına geldi ve Müslüman ordusunun yüzü güldü. Fakat o sırada Alman imparatorunun Suriye'ye yaklaştığı havadisi zihinleri karıştırdı.

Alman imparatoru, Fransa ve İngiltere kralları birer ordu ile Haçlı muharebesine katılmışlardı. Bu iki kral denizden gitmişlerdi. Alman imparatoru ise, büyük bir ordu ile karadan hareket etmişti. Her ne kadar Kostantaniye Kayseri, Alman ordusunun kendi memleketinden geçmesine izin vermeyeceğini Selâhaddin'e bildirmiş ise de, o büyük ordunun Kostantaniye önlerine kadar gelmesine Kayser mâni olamadı. Fakat Rumlar yiyecek ve içecek vermediği için imparator ordusu geçim sıkıntısına düşmüştü. Hernasılca yolunu bulup boğazdan Anadolu yakasına geçtiği evvelce söylenmişti.

Alman ordusu Anadolu yakasına geçip Kılıçaslan'ın elindeki araziye ayak bastığı zaman Rum hududunda kalabalık bir halde olan Üç Türkmenleri bu ordunun yakasına yapışıp arkadan talan etmekte ve tekbaşına buldukları Haçlıyı vurup öldürüyorlardı. Kış mevsimi gelip çatmış ve her tarafı kar kaplamıştı, bundan dolayı Haçlılar'ın çoğu soğuktan, açlıktan ve Türkmenler'in saldırısından öldüler. Geri kalanı da düşe kalka Konya'ya yaklaştı. O zaman Kılıçaslan'ın oğulları birer şehirde başlı başlarına hükümdarmış gibi, istedikleri gibi hüküm sürüyorlardı. Konya'da bulunan Alpaslan'ın oğlu Melik Şah ise, babasının elinden idareyi alarak Konya'yı dilediği gibi idare ediyordu.

İmparator ordusunun Konya'ya yaklaşması üzerine Melik Şah karşı çıkmış ise de o kalabalığı önleyecek kuvveti olmadığından, Konya'ya döndü, imparator da ordusuyla Konya'ya vardı. Kılıçaslan'a hediyeler gönderdi ve "Sizin memleketinize bizden zarar gelmez maksadımız Kudüstür" dediler. Yiyecek içecek ve diğer eksiklerini satın almak için Kılıçaslan'ın izin vermesini istediler, Kılıçaslan da müsaade verince her şeyi bol bol satın alıp yediler. Yol için lâzım olanları da alarak yürüdüler.

O zaman Adana ve Sis tarafları Ermeni (Leon'un torunu İstefa'nın oğlu Lafon)un elinde idi. İmparator ordusu onun topraklarına girince, Lafon gelip imparatorla görüştü ve ona boyun eğdi. İmparator ordusu emniyet içinde Antakya'ya doğru yürüdü, yolda bir nehrin kenarında konakladılar. İmparator yıkanmak için nehre girdi boğularak öldü. Müslüman ordusu da onun şerrinden kurtuldu.

Bu Allah'ın bir lûtfu idi, çünkü imparator'un ölümünden sonra ordusunun bir kısmı geri döndü, geri kalan kırk bin kadarı da Antakya'ya gitmiş ise de, içlerinde veba hastalığı çıktığı için büyük kayıp verdiler.

Geri kalanlar Antakya'ya vardıkları zaman âdeta mezar kaçkını gibi cansız ve ruhsuz bir halde görünüyordular. Antakya Prensi onlara ikram etti, Akkâ'daki Avrupa ordusu ile birleşmek üzere onlara yol verdi. Müslümanlar'ın evvelce zaptettikleri Cebel'e ve Razıkıyye gibi şehirlerden geçmek zorunda olduklarından, Halep tarafında toplu bulunan İslâm askerleri onların üzerine gidip çoğunu esir aldılar, bir çoğu da yolda öldü. Kalanın kalın-

tısı da Trablus Şam'a gidip bir müddet orada kaldırsa da çoğu da orada öldü. Bin kadarıda deniz yolu ile Akkâ kıyısına çıktılar. Fakat onlarda işe yarayacak halde değildi. Deniz yolu ile Avrupa'ya dönmek istemişlerse de gemileri batarak hepsi ölmüşlerdir.

Kılıçarslan, imparator ordusunun ileri gitmesine mâni olacağını Selâhaddin'e vaadetmişti, fakat imparator ordusunun ilerlediği sırada oğulları, kendisine isyan ettiği için, elinde birşey kalmadığını bildirerek acizliğini ortaya koydu. Yukarda geçtiği gibi birer kıtada müstakil olmak sevdasına düştüğü gibi, Konya'da bulunan oğlu Melik Şah da idareyi babasının elinden almıştı.

İmparator'un Konya'dan hareket ederek ilerlemesi Selâhaddin ile kumandanlarına telaş verdiği için, bu ordunun Akkâ'yı saran Haçlılar'la birleşmeden üzerlerine varılmasını kararlaştırmışlardı. Halep tarafının korunması için de Halep, Cebele, Lâzikiye ve Şizer askerleri birleştirilerek, bir ihtiyat ordusu kurulmuştu.

Cemazielâhır'ın yirminci günü Akkâ'yı saran Haçlılar'ın atlısı ve piyadesi sayılamayacak kadar çoktu. Hendeklerinden dışarı çıkıp İslâm ordusunun sağ kanadına ve Mısır'ın emiri, Selâhaddin'in kardeşi olan (Melik Adil)in kumandasındaki Mısır askerlerinin üzerine, çok şiddetli bir hücum yaptılar. Onları yerlerinden kaldırıp, çadırlarını yağmaya koyulmuşlardı. Fakat Mısır askerleri dönüp, çadırları içinde dövüşerek onları geri püskürttüler. Haçlılar onbinden çok ölü vererek bozuldular. O sırada

Mısır askerlerine yakın yerde bulunan, Musul askerleri de muharebeye karışarak çok iş görmüşlerdi.

Ertesi gün Selâhaddin'e Alman imparatorunun ölümü ve ordusundaki perişanlık haberi Halep'ten mektupla bildirilince Müslümanlar çok sevindiler ve Akkâ'yı saran Haçlılar'a bir kat daha korku ve ür-küntü gelir diyorlardı. İki gün sonra Haçlılar'a Fransız kralının baba bir ve İngiltere kralının ana-bir kardeşi olan Kont idaresinde, denizden pek çok yardım ve mal geldi, arkadan da yavaş yavaş yardım geleceğini haber verdi. Bu suretle Haçlılar'a kalp kuvveti geldi. Kont'un kumandasında yerlerini korumaya başladılar.

Ölü cesetlerinin kokusundan ordu karargâhının havası bozuldu Selâhaddin'in sancısı tuttu. Cemazî-lâhır'ın yirmi yedisinde Harube'ye gitti. Kış gelince Frenk donanması Akkâ önünde duramayıp Sûr tara-fına ve adalara dağıldılar. Deniz yolu açıldı. Akkâ da bulunan askere de ümitsizlik geldi 587 senesi başında muhafızların değiştirilmesine başlandı. Selâhaddin'in hastalığı dolayısıyla görevlilerin kayıtsızlığı yüzünden, Akkâ kalesinden çıkanlar kaleye girenlerin üç katı idi. Bundan dolayı Akkâ kale-sinin kuvveti azaldı. O sene Rebiülevvel'inin onikisinde Fransa kralı Filip, asker ve askere gerekli eşya ile dolu, altı büyük harb gemisi ile Akkâ'nın önüne geldi. İngiltere Kralı Rişar gelirken, Rum Kayser'inin elinde bulunan Kıbrıs adasını da ele geçirdi. Akkâ'ya doğru beş büyük harb gemisi de gönderdi.

Selâhaddin Avrupalılar'ın Akkâ'ya çıkmalarına engel olmak için, elde bulunan gemileri hazırlayıp

denize açılması için sahilde bulunan Beyler'e emir verdi. Beyrut Emiri (Üsamen) Beyrut kıyısında bulunan gemileri hazırlayarak göndermişti. Bu gemiler beş İngiliz gemisi ile karşılaşınca muharebe başladı sonunda gâlip geldiler. Frenk gemilerini ele geçirdiler içindeki erzak ve eşyayı da ganimet alıp gemicilerini esir aldılar.

İngiltere kralı, Kıbrıs'tan hareket ederek, içinde asker ve mal yüklü yirmi beş parça büyük gemilerle Cemazielevvel'in önüçüncü günü Akkâ önüne geldi. Akkâ'yı sarmış olan Haçlılar biraz daha kuvvet bularak kuşatma işini artırdılar. Sûr şehrinin sahibi olan Marki de oraya gelip, harb hazırlığına başladı. Yukarıda geçtiği gibi Akkâ'nın kuvveti azalmıştı, şimdi de karadan ve denizden sarılmış bulunuyordu. İçindekilere yardım etmek mümkün değildi. Bundan dolayı kaledekiler ümitsizlenerek Cemazielâhır'ın on yedinci günü aman istediler ve Akkâ kalesini Haçlılar'a teslim ettiler.

Fransa ve İngiltere kralları arasında benlik ve düşmanlık olduğu için uyuşamıyorlardı. Fransa kralı Filip kendi askerini Dukasına bırakıp Avrupa'ya döndü. Akkâ'nın alınmasından sonra Sûr şehrinin sahibi olan Marki de İngiltere kralı Rişar'dan kendisine zarar gelmesini düşünerek Sûr'a döndü ve Haçlılar'ın kumandası tek başına İngiltere kralının elinde kaldı.

Rişar, Akkâ işlerini yoluna koyduktan sonra Haçlı topluluğu ile, Şaban başında karadan Hayfa tarafına gitti. Donanması da ordusu ile aynı hizada yürüyordu. Müfreze kumandanı ve Selâhaddin'in oğlu olan (Melik Eftal) de cesur kumandanlardan

bâzıları ile yan taraftan yağmur gibi ok yağdırıp bu orduyu sıkıştırıyorlardı. Ordunun dümdar, yani ardçı kısmını vurdular; kimini öldürüp, kimini de esir aldılar. Rişar kendisi gelip ordu arkasını koruyarak Hayfa'ya oradan da harbederek Yafa'ya geldi.

Bunun üzerine Selâhaddin Remle'ye gidip, kumandanlarıyla görüştü, verdikleri karar üzerine önce Askalanı sonrada Remle'yi yıkıp harab ettiler. Daha sonra bir ordu ile Melik Adil'i düşmana karşı bırakıp, kendisi Kudüs'e gitti. Yiyecek ve başkaca lâzımlı eşyayı aldıktan sonra Natron'a gidip çadırına girdi.

O sırada Rişar, yanında az bir kuvvetle Yafa'dan çıkmıştı. Müslümanlardan bir bölükle karşılaştı, yapılan muharebe mağlûp oldu, az kaldı esir oluyordu. Yine o sırada Haçlılar'ın bir fırkası ile bir İslâm fırkası arasında bir çatışma oldu İslâm topluluğu galebe çaldı. İngiltere kralı Rişar, sulh istedi ve Melik Adil ile aralarında elçiler gidip geldi. Kralın kızkardeşini, Melik Adil, nikâhla aldı. Kudüs ile Şam'ın deniz kıyısı şehirlerinden Müslümanların elinde bulunan yerler Melik Adil'in Akkâ ile Haçlılar elinde bulunan sahil şehirleri de karısının olmak üzere sulh yapıldı. Selâhaddin'e sorulunca o da bu andlaşmayı kabul etti, fakat iş meydana çıkınca piskoposlar ve papazlar bunu kabul etmediler, Melik Adil, Hristiyan olmadıkça kralın kızkardeşi ona varamaz diyerek kararın yürürlüğe girmesine engel olmuşlardı.

Daha sonra Haçlılar Kudüs üzerine yürümek istediler. Selâhaddin süvarilerle Remle'ye gidip Frenk ordusuna yaklaştı. Yirmi gün kadar onların

hareketlerini bekledi, iki taraf arasında birçok çatışmalar oldu hepsinde Müslümanlar gâlip geldi, sonra Selâhaddin Natrun'a gitti. Kral ordusu da Kudüs'e gitmek için Zilkade'nin üçüncü günü Yafadan Remle'ye yürüdü. İki taraf birbirine yaklaştı, iki ordudan da muharebe sesleri işitiliyordu, artık ordular birbirleriyle karşılaşacakları sırada kış bastırdı, yağmurlar çamurlar iki tarafın yürümesine engel oldu. Bunun üzerine Selâhaddin, yorgun düşen askerinin dinlenmesi için dönmelerine izin verdi, yanında ancak hususî askeriyle biraz da Mısır askeri kaldı.

İşte o sıralarda idi ki, (Şeyh Maktul) diye bilinen (Şahabeddin Sühreverdi) Halep'te öldürülmüştür. Bu Şahabeddin Sühreverdi zamanının en büyük âlimlerindendi. Fahreddin Râzi'nin hocası olan (Mecdeddin Cebeli)den Maraga'da hikmet ve Usul-u Fıkıh okumuş, Felsefe'de Fıkıh usulünde asrının tek adamı olmuştu. Çok zeki bir adamdı. İbni Sina Meşşaiyye Felsefesini yaydığı gibi, Sühreverdi de İsrakiyye Felsefesine dair kitaplar ve risaleler yazmıştır. (Simya) denen bir çeşit falcılık ilmini de bilirdi. Hatta A cem Âlimlerinden onun, sohbetinde bulunan bazı kimseler derler ki: "Biz Şeyh Sühreverdi ile Şam'dan çıkıp (Kabun) köyüne geldiğimizde, bir Türkmen'in bir koyun sürüsünü götüğünü gördük. Şeyh'e "Efendim biz bir koyun alıp yemek istiyoruz", dediğimiz zaman "Yanımda on dirhem var, onunla bir koyun alınız", diyerek bize on dirhemi verdi. Biz bir koyun alıp giderken o Türkmen çobanının arkadaşı geldi. "O koyunu bırakıp daha küçüğünü alın, bu koyunun değeri verdiğiniz

paradan fazladır" deyince aramızda söz çoğaldı Şeyh "Siz koyunu alıp gidin ben onu memnun ederim" dedi ve Türkmen'in hatırını alacak sözlerle onu avuttu. Biz epeyce yol aldıktan sonra o da bizim arkamızdan yürüdü. Türkmen "Nereye gidiyorsun" dedi. Şeyh arkasına bakmadığından Türkmen kızarak koştu Şeyh'in sol kolundan tutunca Şeyh'in kolu Türkmen'in elinde kaldı, kan akmaya başladı. Türkmen bunu görünce kolu yere attı ve kaçıp gitti. Şeyh hemen sağ eliyle o kolu aldı bize yetişince baktık ki sağ elinde yalnız bir mendil var". Sühreverdi'ye bu türlü garip haller isnad olunur. Halep'te de böyle şaşılacak şeyler gösterdiği rivayet olunur. Hâsılı Sühreverdi zamanının Eflâtunu idi. Tasavvuf ehli halinde görünürdü, etrafında birçok talebesi ve müritleri vardı. Halep'te iken âlimler onu, kanı helâldir diye fetva verdiler. Sultan Selâhaddin'in oğlu ve Halep Emiri olan (Melik Zâhir) onu hapsedti ve babasından izin isteyerek 587 senesi sonunda Halep kalesinde onu öldürdükten sonra asarak herkese gösterdi. Sühreverdi o zaman otuz beş yaşında idi. Cenazesi getirilip te asıldığını gören arkadaşları ve ona bağlı olanlar dağıldılar. Halep ahali onun hakkında iki fırka oldu; Biri zındık ve dinsizdir dediler öteki fırkası da sâlih ve ibadetle meşgul, Allah'a içten bağlı, kerameti meydana bir adam olarak inandılar.

588 senesi başlarında adı geçen Marki'yi papaz kıyafetinde iki Batınî fedâisi idam etmişlerdir. Çünkü bu seferki Haçlı hareketinin çıkmasına sebep o olmuştur, Müslümanlar'a çok zararı dokunmuştur. Selâhaddin onu öldürene onbin altın vere-

ceğini vaad etmişti. İngiltere kralı Rişar Akkâ'ya gelince Haçlılar'ın idaresini eline aldığı için Marki'nin tesiri kalmamıştı. Kendisi Rişar'dan emin olmadığından Sûr'a gidip Rişar'ın aleyhinde bulunmaya başlamıştı. Hatta Rişar'a "Sen şöyle hata ettin, böyle tedbirsizlik yaptın, sen İsa ordularının kumandanlığına lâıyk değilsin" diye acı acı haberler göndermiştir.

Batıniler'in reisi olan (Sinan) Selâhaddin'in vaad ettiği onbin altını duyunca iki fedâi göndermiş, bu fedâiler, Papaz kıyafetine girip Sûr'a gitmişler. Altı ay kadar Hıristiyan usulüne göre Kiliselerde ibadet ederek Marki'nin ilgisini çekmişler bu sırada fırsat bulup Marki'yi katletmişler, kendileri de hemen tutularak öldürölmüşlerdir. Lâkin Marki İngiltere kralının karşısında bulunduğı ve Sûr'da bulunduğı zamanlar, serkeşlik ettiği Rişar'ın da ona karşı soğuk davrandığı birçok kimseler tarafından bilindiğinden onu Rişar'ın öldürdüğüne inananlar çok olmuştur.

Her ne hal ise Marki'nin öldürölmesi hem Müslümanları hem de Rişar'ı sevindirmiştir. Marki'nin yerine de Fransız Kontu geçmiştir. Yukarıda geçtiğı gibi Selâhaddin bir tarafa çekilmişti. Yanında hususî askerleriyle biraz da Mısır askeri vardı. Rişar bundan faydalanmak isteyerek Kudüs üzerine yürüdü ve Kudüs'e iki saatlik bir yere kadar geldi. Selâhaddin ise kale burçlarını kumandalara taksim ederek şehrin kumandasını emniyet altına aldıktan sonra takım takım çıkardığı çeteler, arı kovanından boşalan sürüler gibi yer yer saldırarak, Haçlılar'ı şaşırttılar. Daha ileri giderlerse daha bü-

yük belâlara uğrayacaklarını anlayarak geri döndüler İslâm ordusu da arkalarına düşüp, Rişar'ın ordusuna çok zarar vermişlerdir.

O sırada Selâhaddin'in oğlu Melik Efdal ve kardeşi Melik Adil, Elcezire tarafından dönmüşlerdi. Şark askerleri de yavaş yavaş gelerek Şam'da birçok asker toplanmıştı. Rişar artık oralarda dolaşmaktan vaz geçerek Akkâ'ya döndü. Selâhaddin de fırsatı kaçırmayıp hemen Yafa'ya gitti, oradaki Haçlılar'ı kırıp geçirerek Receb ayının yirmisinde Yafa'yı ele geçirdi.

Rişar artık Kudüs'ün, Selâhaddin'in elinden alınamayacağına inandı. Bir mütareke yapmak için Melik Adil'in aracılığını istedi, o da kardeşi Selâhaddin'e işi arzedince Selâhaddin kabul etmek istemedi, fakat kumandanları askerin yorgunluğundan ve harçlıkları kalmadığını öne sürerek mütarekeyi doğru buldukları için, Selâhaddin de istemeyerek onlara uydu. Akkâ'dan Yafa'ya kadar olan kıyılar Hıristiyanların elinde kalmak Kudüs ve başka ziyaret yerlerine gidip gelmeleri için, izin verilmek üzere Şaban'ın yirmibirinci gününe tesadüf eden Eylül'ün başından itibaren üç sene üç ay müddetle denizden ve karadan bir mütareke yapıldı. Selâhaddin tarafından Batıniler'in elinde bulunan Haçlılar tarafından da Antakya ve Trablus Şam gibi yerlerin mütareke şartlarına girmesi istendi.

Bunun üzerine Selâhaddin Nablüs, Bisan, Kevkep ve Taberiye taraflarını gözden geçirmek için Şam'a gitti. (Emîr Bahaeddin Karakuş Esedi'yi) Mısır'a gönderdi sonra Beyrut'a geldi. Antakya Dukası (Biment) de oraya gelince Selâhaddin ona ik-

ram etti, sonra Şam'a gitti, askerin dönüp dinlenmelerine izin verdi, oğlu Melik Zahir'i de Halep'e gönderdi.

BÜYÜKLERİN VEFATI

(Eyyûb'un torunu ve Şahinşah'ın oğlu Melik Muzaffer Takiyyuddin Ömer) kendisine amcası tarafından Fırat'ın beri tarafında kesin bir haraçla verilmiş olan Harran ve başka şehirlerin işlerini yoluna koymak için o tarafa gitmişti. Bazı komşu şehirleri de ele geçirmek için (Beydemir)'in elindeki Malazgirt'e varınca hastalandı. 587 senesi Ramazan'ının sonuna onbir gün kala bir Cuma günü vefat etti. Oğlu (Melik Mansûr) onun cenazesini gizlice götürüp Hama dışında gömmüştür. Takiyyuddin cesaretli, faziletli bir kimse idi. Eyyûbi hanedanının kuvvetli bir kolu idi.

Aynı gün Laci'nin torunu Ömer'in oğlu (Hüsameddin Mehmed) de vefat etti. Annesi (Eyyûb'un kızı Sittüşşam) yani Şam hanımı idi. Bundan dolayı Selâhaddin bir günde erkek ve kızkardeş çocuklarının ölümleriyle kederlendi.

Konya'da Anadolu tahtına oturmuş olan (Selçuklu İzzeddin Kılıçaslan) 580 senesi Şaban'ının ortalarında vefat etti. Hükümet müddeti 37 senedir. Adaletli ve siyaseti güzel kuvvetli bir hükümdardı. Kayseri'yi ve Sivas'ı Danışmendliler'in elinden aldı, hükümetinin çevresini genişletti. İhtiyarlayınca memleketlerini oğulları arasında taksim etti.

Tokat'ı oğlu (Rükneddin Süleyman)a, Konya'yı (Gıyaseddin Keyhüsrev)e, Ankara'yı (Muhiddin)e,

Malatya'yı (İzzeddin Kayserşah)a, İlistin'i (Muhi-süddin)e, Kayseri'yi (Nureddin Mahmud)a, Sivas'la Aksaray'ı da (Kutbuddin Melik Şah)a, Niksar'ı da başka bir oğluna Amasya'yı kardeşinin oğluna ver-mişti.

Fakat oğulları tek başlarına hüküm sürmek istediklerinden, babalarının sözünü dinlemez oldular. Bir oğlu Kutbuddin Melik Şah zorbalıkla Konya'nın idaresini eline geçirdi ve babasının elini işten çekti. O da ziyaretle vakit geçirmek için bir oğlundan öbürüne gidip dolaşıyordu

Bergolu'da bulunan oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev, asker toplayarak babası ile gidip Konya'yı ele geçirdi. Arası çok geçmeden Melik Şah' da öldü. Gıyaseddin Konya'da hükümetin başında kaldı ise de kardeşi ve Tokat'ın sahibi olan Rükneddin Süleyman, Sivas'ı aldıktan sonra Kayseri ve Aksaray'a gitti, sonra da Konya'yı sararak zaptetti. Gıyaseddin Şam'a oradan da Kostantaniyeye kaçtı, Rükneddin de Konya tahtında yerleşti, daha sonraları Rükneddin bütün kardeşlerine galebe çalarak, babasının memleketlerinin hepsini ele geçirmiştir.

SULTAN SELÂHADDİN'İN VEFATI VE MELİK EFTAL'İN TAHTA ÇIKIŞI

Eyyûb'un oğlu Sultan Yusuf Selâhaddin 57 yaşında Şam'da 589 senesi Safer'inin 27. Çarşamba günü sabah namazından sonra vefat etti. (Allah gani gani rahmet eylesin) Saltanat müddeti 24 sene kadardır. Namazı vaktinde ve cemaatle kılardı. Fıkıh

okumuştı. Çok zamanlar Hadis-i Şerif dinlerdi. İnsaniyetli, sabırlı, yumuşakbaşlı ve alçakgönüllü idi. Hâsılı güzel ahlâk sahibi şanlı bir Sultandı. Ölümüne Mısır, Şam ve bütün bilad-ı İslâm ağladı Şam halkı günlerce matem etti.

Büyük oğlu ve veliahtı olan (Melik Efdal Nureddin Ali) Eyyûbiler tahtına çıktı, üç gün üç gece camide kapanıp, matem etti.

Selâhaddin'in ikinci oğlu (Melik Aziz İmâdeddin Osman) Mısır'da, üçüncü oğlu da (Melik Zahir Gıyaseddin Gâzi) Halep'te vali idiler. Basra'da da dördüncü oğlu (Melik Zahir Hızır) bulunuyordu. Kerek ve Şobek tarafları kardeşi Melik Adil'in malikânesi idi. Selâhaddin'in vefatında Melik Adil Kerek'te idi. Elcezire kıtasında da arazisi vardı.

MELİK EFDAL'IN SALTANAT DEVRİ

Eyyûbiler devleti gittikçe büyüyerek Ahlat hükümetini dahi elde etmek üzere idiler. Ahlat hükümdarı olan (Beytimur) Sultan Selâhaddin'den korkup endişe ediyordu. Selâhaddin'in vefatını işitince çok memnun oldu, hükümdarlık şanına yakışmayacak şekilde de şenlikler yaptı. Halbuki kendisi hükümdar sülâlesinden değildi. Sekmanoğulları'ndan, Ahlat hükümdarı olan Şahremen'in kökelerinden biri idi, 579 senesinde Şahremen ölünce Beytimur Miyafark'ın kale muhafızı idi. Efendi'sinin ölümünü işitince Ahlat'a gitti, asker ve ahali de kendisini iyi karşıladıkları için hemen hükümetin idaresini eline almıştı. Kendi yoldaşlarından ve Şahremen'in

'kölelerinden (Hezar Dinari) öteki kumandanlardan hepsinin büyüğü idi. Beytimur ona itibar gösterdi, hatta (Aynâ) adındaki kızını da ona verdi. Hezar Dinari ise hükümdar olmak istiyordu. Selâhaddin'in vefatından iki ay sonra kayınpederini öldürerek Ahlat hükümdarı olmuştur.

(İmâdeddin Zengi) torunlarından Musul emîri (İzzeddin Mesud)da Selâhaddin'in vefatını işitince Eyyûb'un oğlu Melik Adil'in Elcezire'deki memleketlerini elde etmek için kardeşi ve Sencar emîri olan Mevdud'un oğlu İmâdeddin Zengi ile mektuplaşarak ordusu ile (Harran) tarafına gitmişti. Melik Adil de o tarafa geldi. Sultan Efdal de Adil'e yardım için bir ordu hazırlayarak gönderdi, fakat İzzeddin Mesud şiddetli bir isale tutulduğu için ordusunu kardeşi İmâdeddin'e bırakarak Musul'a gitti ve Selâhaddin'in vefatından altı ay sonra da öldü.

Sultan Efdal tahta çıkınca (İbni Esirin oğlu Ziyaeddin'i) kendisine vezir yaptı. Ziyaeddin onun istediği gibi iş gördüğünden sevgisini kazandı, fakat Selâhaddin'in kumandanları böyle, birden bire en büyük mevkîe çıkmış olan veziri küçük görüyorlardı.

Bunu sezen Ziyaeddin, Sultan Efdal'i doldurarak babasının kumandanlarını devlet hizmetinden çıkardı, onların kimi Haleb'e, kimi de Mısır'a gittiler. Bu suretle Selâhaddin'in büyük kumandanları Mısır'da toplandı. Mısır Meliki olan Selâhaddin'in oğlu Aziz onlardan cesaret alarak bağımsız olmak sevdasına düştü, kumandanlar bu suretle iki kardeşin arasını açmış oldular.

Bunun üzerine Melik Aziz, 590 senesinde Mısır'dan çıkıp Şam'a giderek Sultan Efdal'i sardı. Efdal ise amcası Melik Adil ile kardeşi ve Halep emiri olan (Melik Zâhir)den ve Hama Emiri (Takiyyuddin Ömer)in oğlu Melik Nasuriddin Muhammed)den yardım istedi. Onlar da Şam'a gelerek iki kardeşi barıştırdılar. Melik Aziz'e Kudüs ile çevresini Zahir'e de Cebele ile Râzikiyye'yi ve Adil'e Mısır'daki eski yerleri verilmek üzere anlaştılar ve bu karar üzerine hepsi yerli yerlerine döndü.

Melik Efdal, evvelce gizli içer ve eylenirdi, bundan sonra işi açığa vurdu. Devlet işlerini vezirine bırakarak, kendisi gece gündüz sazlı sözlü işrete daldı. Sonra hepsinden tövbe etti ve Mushaf-ı Şerif yazmaya başladı, fakat devlet işlerini yine veziri istediğı gibi idare ediyordu. 591 senesinde Melik Aziz, tekrar gidip Şam'ı sardı, fakat kumandanlarından bazıları Sultan Efdal tarafına döndüler, Aziz de bunun üzerine, kendisine sadık kalan askerle Mısır'a döndü. Efdal ile Adil de onun arkasını takip ederek Belbis'e kadar gittiler. Aziz Belbis'de bir fırka asker bırakmış olduğundan orada durakladılar. Adil ise gizlice Aziz ile mektuplaşıyordu, sonunda bazı âlimlerin aracılığı ile Kudüs ile çevresi Efdal'in olmak Adil de Mısır'daki arazisini kullanmak şartıyla Aziz'in yanında kalmak üzere anlaştılar. Bunun üzerine Melik Adil, Mısır'da kaldı Efdal de Şam'a geldi.

O sene Kuzey Afrika'nın Sultan'ı olan (Abdül-mü'min'in torunu ve Yusuf'un oğlu Emirülmü'minin Yakup) Endülüs'de Avrupalılar'la büyük bir muharebe yaptı, harbî kazandı İslâm askerleri de pek çok

ganimet malı aldılar. Sonra Kurtuba'nın kuzey tarafında yine büyük bir muharebe oldu, yine Frenkler bozulup İslâm ordusu galebe çaldı.

Muvahidin devleti Endülüs'de din düşmanları ile şiddetli muharebeler yaparlarken, Eyyûbî devletinin kumandanlarının böyle birbirleriyle uğraşmaları üzülecek şey idi.

Nihayet Şam alınarak bütün Şam şehirleri Melik Adil'e verilmek, hutbe ile para basmak hakkı Efdal'in olmak üzere Aziz ile Adil arasında bir anlaşma yapıldı.

593 senesinde her ikisi birlikte Şam'ı sardılar içerden peyledikleri adamlarla kale muhafızları kapıları açtılar. Melik Aziz, Ferec kapısından Melik Adil de, Toma kapısından şehre girince Efdal şehri teslim etmek zorunda kaldı ve ona (Sarhad) arazisi verildi, o da gidip orada yerleşti. Sultan Aziz ile Melik Adil aralarında yaptıkları anlaşmaya uyarak Sultan Aziz, Şam ülkesinde de hutbeyi kendi adına okutup, parayı da kendi adına basmak üzere, Şam ülkesini Melik Adil'e verip Mısır'a döndü.

AZİZ'İN SALTANAT DEVRİ

Sencer, Habur, Nuseybin, Vereka emîri olan (Mevdud'un oğlu İmâdeddin Zengi) 594 senesinde vefat edince yerine oğlu (Kutbuddin Mehmed) çıktı, fakat amcazâdesi ve Musul emîri olan Nureddin Aslanşah Nuseybin'i onun elinden aldı. O da Melik Adil'den yardım istedi. Melik Adil o tarafa gidince

Aslanşah Musul'a döndü. Kutbuddin de Nuseybin'i zaptetti.

Yine o sene, Ahlat hükümdarı olan Hezar Dinari öldü. Kendisinin yoldaşlarından ve Ermeni kölelerinden (Kutluğ) yedi gün kadar hükümeti zaptetti, fakat ahali ayaklanarak, devletin büyükleri kalede hapis bulunan Beytimur'un oğlu Mehmed'i Ahlat hükümdarlığına çıkardılar ve (Melik Mansûr) diye de lâkaplandırdılar. Şehremen'in kâtibi olan (Kutluğ) adındaki kumandan ona Atabey oldu.

Bu sırada Haçlılar'ın bir fırkası denizden gelecek Beyrut'u zaptetti. Melik Adil de Yafa'yı ele geçirdi ve kalenin koruyucusu Haçlılar'ı öldürdü. Sonra Haçlılar (Tin'in) üzerine yürüdüler. Aziz de ordusu ile Mısır'dan gelip Melik Adil ile birleşince Haçlılar Tin'in'den çıkıp gittiler.

Sultan Aziz askerinin çoğunu Melik Adil yanında bırakıp işleri de ona havale ederek Mısır'a gitti. Haçlılar mütareke istediler, Melik Adil ile aralarında üç sene mütareke andlaşması yapıldı. Melik Adil Şam'a döndü. 595 senesi Muharreminin 27. gecesi Sultan Aziz vefat etti. Hükümet müddeti altı seneye yakındır. Vefatında 27 yaşını geçmişti. Cömert, adil ve merhametli idi.

Mısır kumandanları içinde sözü geçen (Fahrettin Çiharkes) Sultan Aziz'in 9 yaşında olan oğlu (Melik Mansur Muhammed)i babasının tahtına oturttu. Öteki kumandanlar da ona Atabey olmak üzere Sarhat'da bulunan Efdal'i çağırdılar.

Efdal kıyafet değiştirerek 19 süvari ile Belbis'e geldi. Melik Mansûr bütün kumandanları ile onu karşıladı, fakat Çiharkes ondan ayrılarak ve yanı-

nada bir kısım asker alarak Şam'a doğru yol çıktı ve işi Melik Adil'e yazdı. Melik Adil ise o zaman Mardin'i kuşatmaya çalışıyordu. Halep emiri olan Melik Zâhir Efdal'e haber gönderip Şam'a gitmesini bildirdi, Efdal de Şam üzerine yürüdü. Fakat Melik Adil bunu, işitince ondan iki gün evvel koşup Şam'a vardı. Sonra Efdal gelip Şam'a hücum edince, muharebe başladı, Halep'den de Melik Zâhir gelerek Şam'ı kurattılar, şehirde erzak azaldığı için Melik Adil Şam'ı teslim etmek üzere idi, fakat o sırada tesadüfen Melik Zâhir'in sevdiği (Aybek) adındaki kölesi kayboldu. Zâhir bundan dolayı çok üzüldü. Şehrin içinde olmak ihtimalini düşünerek adam gönderdi. Melik Adil ise işi anlayınca Melik Zâhir'e "Senin köleni Şükrünün oğlu Mahmud ayartıp kardeşin Efdal'e göndermiş" diye gizlice haber gönderdi. Melik Zâhir Mahmud'u tutturdu, köle de onun yanında bulundu. Zâhir kardeşi Efdal'e gücendiği için 596 senesinde kalkıp, Haleb'e gitti. Melik Efdal yalnız kaldığı için Mısır'a döndü.

Melik Adil muhasaradan kurtulduktan sonra, askerini toplayarak Efdal'i takibe başladı ve Belbis'e varınca Efdal ile karşılaştı muharebe sonunda dönüp Kahire'ye kapandı. Melik Adil'de Kahire'yi sarıp sıkıştırınca Efdal çaresiz kalıp Mısır'ı teslim etti, sonra gidip Sarhad'da yerleşti. Melik Adil bir müddet Melik Mansûr'un Atabeyi olarak, Mısır'da kaldı, sonra onun adını hutbeden çıkararak hutbeyi, kendi namına okuttu ve Mısır saltanatında müstakil kaldı. Sonradan Mansûr'u Mısır'dan çıkardı, o da annesi ve kardeşleriyle beraber Haleb'e gidip amcası Melik Zâhir'in yanında yerleşti.

Melik Zâhir de Adil'e boyun kesti, Haleb'de onun adına para bastırıp hutbe okuttu. Melik Adil ne tarafa giderse, Haleb'in 500 süvarisinin yanında bulunmasını teklif etti, Melik Zâhir de kabul etti. Bununla beraber Melik Zâhir, Adil'den tamamiyle emin olamadığından 597 senesinde Halep kalesini kuvvetlendirmekle meşgul oldu .

Melik Adil'in oğlu (Melik Kâmil) Mısır'da, babasının yanında bulunuyordu. Babası bir sefere veya bir tarafa gidince, onun yerinde kaymakam ve Sultan vekili olarak kalıyordu. Öteki oğlu (Melik Muazzam Şerafeddin İsa) Şam'da öteki oğlu (Melik İbrahim) doğu tarafında bir diğer oğlu (Melik Evhad Necmeddin Eyyûb)de Meyyafarkin'de ve bir başka oğlu (Melik Hâfız Nureddin Aslanşah) da Ca'ber kalesinde vâli idiler. Hama emîri ve Melik Adil'in damadı olan (Takuyiddin'in oğlu Melik Mansûr) 598 senesinde Haçlılar'la pek çok muharebeler yaparak muzaffer olmuştur.

Re's-ı Ayn, Süruç, Yıldız Kale, hep Melik Efdal'in elinde iken o sene Melik Adil onları elinden alıp, yalnız Simsat'ı bıraktı. Efdal bunların geri verilmesi için çok yalvardı ise de, fayda vermedi. Efdal de gücenip Simsat'ta hutbeden Adil'in adını kaldırarak, Anadolu ülkesinin hükümdarı olan (Selçuklu Kılıçaslanoğlu Rükneddin Süleyman) adına hutbe okuttu. Sencar emîri (Kutbuddin Zengî) 600 senesinde Adil'in adına hutbe okuttu. Bu hal amcazâdesi ve Musul hükümdarı olan (Nureddin Aslanşah)a ağır geldiği için Nuseybin şehrini Kutbuddin'in elinden aldı. O da Şam vâlisi olan (Adil'in oğlu Melik Eşref)e şikâyet etti. Melik Eşref Elcezire'ye

doğru ilerledi ve Meyyafarkin'in sahibi olan kardeşi Melik Evhad'ı çağırdı birlikte Aslanşah üzerine yürüdüler, muharebede Aslanşah'ın askeri bozuldu, kendisi 4 süvari ile Musul'a can attı. Kutbud-din de gidip Nusaybin'i aldı.

AVRUPALILAR'IN KOSTANTANIYE'Yİ İSTİLÂ ETMELERİ

Yukarıda geçtiği gibi Almanya imparatoru, Fransa ve İngiltere kralları, birçok askerle Haçlı muharebesine katılmışlardı. İmparator bir nehirde boğulduğu için, ordusu bozulmuştu. Fransa kralı orduya döndüğünde İngiltere kralı Haçlılar ordusuna kumanda etmekte idi. Selâhaddin ile hayli çarpışmış-larsa da Kudüs'ü alamamışlardı. Ancak Şam ülkesinde bir miktar yer alarak Selâhaddin ile mütareke yapmışlar ve Hristiyanlar'ın ziyaret yerlerine gidip gelme şartını, mütarekeye bir madde halinde koyarak dönmüştü.

Asıl maksatları ise Kudüs'ü feth etmektir. Papa bu mütarekeden memnun olmadı. Büyük hükümdarları tekrar Haçlılar'la birlikte harb için teşvik ettiysede fayda vermedi, fakat Fransa ve öteki Avrupa memleketlerinin asilzâdelerinden birçoğunu dâvet etti. Onlar da Mısır alınmadıkça Şam ülkesinde lâıykıyla iş görülemeyeceğini anladılar ve önce Mısır'ın zaptını kararlaştırdılar. Venediklilerden gerektiği kadar gemi kiralayarak, bir donanma meydana getirdiler.

O sırada Kostantaniye Kayseri tahtından indirildi. Oğlu Haçlılar'ı Kostantaniye'ye çağırdı ve katolik mezhebiyle Ortodoks mezhebini birleştireceğine dair söz verdi. Frenk donanması Şam ülkesine giderken 599 senesi içinde, Kostantaniye'ye geldi ve şehri sararak aldı. Kayser'in oğlu taahhütlerini yerine getiremedi. Rumlar kendisine kızdıkları için onu öldürdüler, babası da kederinden öldü. Avrupa ordusu şehri yağma etti, yarısını da yakarak yok etti. Rumlarca manevi değeri olan birçok antikalara kırıp parçaladılar. Kendi içlerinden birini de Kostantaniye imparatorluğuna seçtiler. Fransız asilzâdeleri de Kayserliğe bağlı olan şehirlerin çoğunu aralarında taksim ettiler, Venedikliler ise, sahilleri ve adaları ele geçirmişlerdi.

İşte (Kostantaniye'de Lâtin imparatorluğu) dedikleri kayserlik budur.

Bir Marki de Selânîk tarafları ile Yunanistan'ın bir kısım topraklarını birleştirip bu imparatorluğa bağlı olmak üzere müstakil bir hükümet kurmuştur.

Tahttan uzaklaştırılan Kayser hanedanı İznik'te bir kayserlik kurdular. Evvelce Kostantaniye'de tahta oturmuş olan bir hanedan da, Trabzon'da başka bir kayserlik vücuda getirdi.

Bu Lâtin imparatorluğu 57 sene kadar hüküm sürdükten sonra İznik'te kayser bulunan (Mişel Paleolog) Cenevizliler'in yardımı ile Kostantaniye'yi geri aldı ve Lâtin imparatorluğunu yok etti.

Papa'nın teşvikleriyle Haçlılar'ın Şam ülkesine hücum ettikleri sırada, İspanya Hristiyanlar'ı ile Müslümanlar arasında muharebe devam etmekte idi. Mekke-i Mükەرreme emiri (Katadetül Hüseyni)

ve Medine-i Münevvere emîri (Kasımül Hüseyini'nin oğlu Sâlim) birbirleri aleyhine asker göndererek, dövüşüp duruyorlardı. Abbasi Halife'si de etraftaki İslâm Beyler'i ile uğraşarak hükümetini genişletmeye çalışıyordu. Avrupa'da İslâmlar aleyhine açılmış olan bu dehşetli din muharebesi ile uğraşan ancak, batıdaki Muvahhidin devleti ile Mısır ve Şam'daki Eyyûbiler devleti idi. Öteki İslâm hükümdarları birbirleriyle uğraşmakta idiler.

KONYA SALTANATINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER

Yukarıda geçtiği gibi Kılıçaslan'ın ölümüyle oğlu (Melik Gıyaseddin Keyhüsrev) Konya'da babasının tahtına oturmuştu. Tokat valisi olan kardeşi (Rükneddin Süleyman' Şah) Konya'yı alınca Keyhüsrev oradan kaçarak Haleb'e gitmişti.

Fakat (Selâhaddin'in oğlu Melik Zâhir) kendisine iltifatta bulunmadığından, diyar diyar dolaşmaya başlamıştı. Kostantaniyye'ye gelince, kayser kendisine iyi muamelede bulunmuş ve Rum asilzâdelelerinden bir Bey'in kızıyla evlendirmişti ki, o Bey'in Kostantaniyye civarında bir kalesi vardı. Yukarıda geçtiği gibi Avrupalılar Kostantaniyye'yi alınca Keyhüsrev kayınpederinin kalesine sığınmıştı.

Kardeşi Rükneddin ise bütün kardeşlerine galebe ederek, memleketlerini ellerinden almıştı, fakat (Engürü) yani Ankara valisi olan kardeşi (Muhiddin) ona karşı koyunca birçok seneler Ankara'yı muhasara altında bulundurdu. Ankara'da yi-

yecek kalmadığından 599 senesi sonlarında kardeşi aman dileyerek kaleyi teslim etti. Rükneddin amana bağlı kalmayıp kardeşini öldürdü, 5 gün sonra da kulunç hastalığına tutularak 600 senesi içinde öldü. Yerine oğlu Kılıçaslan geçti. Fakat küçük olduğu için, Uç Türkmenler'i onu kabul etmeyip (Gıyasettin Keyhüsrev)e haber gönderdiler. Bunun üzerine Keyhüssev 601 senesi içinde Konya'ya gitti, asker ve ahali ona biat etti, o da Selçuklular tahtına Konya'da oturarak, Anadolu'yu zaptetmiştir.

Gıyaseddin, sonradan Antakya'yı sardıysa da alamadan Konya'ya döndü. Fakat Antakya'nın etrafındaki dağların uygun yerlerine yeteri kadar asker bırakıp dışardan Antakya'ya yiyecek girmesini önledi.

603 senesi içinde Antakya ahalisi olan Rumlar yiyecek sıkıntısına düşünce Haçlılar'a "Hadi çıkın Müslümanları def'edin" dediler. Frenkler ise bu teklifi kendilerini şehirden çıkarmak için Rumlar'ın bir hiylesi olduğunu zannettiler. Aralarında büyük döğüşme ve vuruşmalar oldu. Rumlar İslâm askerlerini dâvet ettiler, Müslüman ordusu da Rumlar'la birleşip Frenkler'e hücum edince bozulup kaleye girdiler. Bunun üzerine Gıyaseddin bir miktar askerle Konya'dan gelip Antakya şehrini aldı ve kaleyi sararak içindeki Haçlılar'ı öldürdü. Sonra asker oradan ayrılıp Antalya şehrini aldı ve halk arasında şöhreti arttı. 605 senesinde Maraş ve çevresini Ermeni Leon - oğlundan aldı sonra daha birçok şehirler ele geçirmeye muvaffak oldu. Nihayet 607 senesinde yaptığı bir muharebede şehit oldu. Yerine

oğlu (İzzeddin Keykavus) geçti. Kardeşi (Alâaddin Keykubat) amcası ve Erzeni-rûm Emîri (Kılıçaslan'ın oğlu Tuğrulşah) ile birleşerek ve birçok asker toplayarak Keykavus üzerine gittilerse de başaramadılar, Tuğrulşah bozgun ve ümitsiz bir halde döndü Keykubat ise Engürü'yü aldı. Keykavus ordusu ile gidip Engürü kalesinde onu sardı ve 559 senesinde Amanla kaleyi aldı. Keykubat'ı da bir kaledede hapsedti, fakat yiyeceğini içeceğini ve rahatını temin etti.

MELİK ADİL'İN SALTANAT DEVRİ

Kudüs'ü almak için Avrupa'dan gönderilen Haçlılar donanması Kostantaniyye'yi alıp Kayser'i memleketlerini taksim ile meşgul oldukları sırada İslâm ülkeleri onların hücumlarından kurtulmuş ise de sonradan karadan yapacakları tecavüzler İslâm hükümdarlarını düşündürüyordu. Hususiyle Eyyûbiler devletini düşündürmekte idi.

602 senesinde Mısır ve Şam'ın Sultan'ı olan Melik Adil, oğlu Melik Kâmil'i Mısır'da kaymakam bırakıp, kendisi Mısır'dan Şam'a giderken Akkâ üzerine geldiğinde, orada bulunan Haçlılar, bazı esirleri salıvermek üzere Melik Adil'le bir uzlaşma yaptılar.

Sonra Melik Adil, Trablus Şam'daki Haçlılar ile sulh yaptıktan sonra Şam'a geldi. Şam'da iken Abbasi Halifesi olan (İmâm Nâsır) tarafından kendisine hilât, kılıç ve at ile Menşur geldi. Bu Menşûrda Melik Adil'e (Şahinşah-ı Melikülmülük Halil-i Emirilmü'minin) diye hitab edilmişti. 604 se-

nesinde Melik Adil'in oğlu (Melik Evhad Necmed-din Eyyüb) Meyyafarkin'den Ahlat üzerine yürüyüp Muş şehrini aldı. Sonra Kölemenlerden Ahlat'ın sahibi olan (Balaban) ile muharebe etti, Balaban'ın askeri bozuldu. Erzenirum sahibi ve Kılıçaslan Selçuklu'nun oğlu olan (Tuğrul Şah)dan yardım istedi. Tuğrul Şah gelip Balaban'ın askeriyle birleşerek Melik Evhad'e galebe çaldılar. Sonra Tuğrul Şah, Ahlat mülkünü almak isteyerek Balaban'ı öldürdü, onun memleketlerini ele geçirmek için Ahlat'a gitti, fakat ahalisi kabul etmediler. Oradan Malazgirt'e gittiyse de oranın halkı da istemedi. Bunun üzerine Tuğrul Şah üzülererek yerine döndü. Ahlat ahalisi Melik Evhad'i dâvet ettiklerinden o da gidip Ahlat'ı teslim aldı.

Evvelce Kıbrıs adasındaki Haçlılar tarafından, Mısır'ın birkaç parça gemisi alınmıştı. Melik Adil tarafından bu iş konta yazıldı. Kont cevabında "Kıbrıs adası, Kostantaniyye'deki Haçlılar'a bağlıdır, onlara benim hükmüm geçmez" dedi. Sonra Kıbrıs'ta kıtlık başladı. Oradaki Haçlılar Kostantaniyye'ye döndüler. Kıbrıs adası, Akkâ kontunun hükmü altına girmiş ise de yine gemiler geri verilmedi.

O sene Haçlılar çoklukla Trablusşam'da ve Kürt kalesinde toplanarak Humus üzerine yürüdüler ve geçtikleri yerleri yağma ettiler. Humus'un sahibi olan (Esedüddin Şirkûh'un torunu ve Mehmed'in oğlu Esedüddin Şirkûh)un onları püskürtmeye yeter kuvveti olmadığından Halep Emiri Melik Zâhir'den yardım istedi, o da yeteri kadar asker göndermek suretiyle Haçlılar'ın saldırısına set çekilmiş oldu.

Bunun üzerine Melik Adil o sene büyük bir ordu ile, Mısır'dan çıkıp Akkâ üzerine yürüdü. Akkâ kumandanı bâzı Müslüman esirlerini salıvermek üzere Melik Adil ile mütarekeyi yeniledi. Melik Adil Trablusşam üzerine yürüyüp etrafını vurdu, yaktı, yıktı. Birçok da ganimet malı ile esir aldı. Sonra Şam'a döndü.

605 senesinde Gürcüler Ahlat vilâyetine saldırarak Erciyeş'i vurup harap ettiler, ahalisini de esir aldılar. Melik Evhad, Ahlat'ta kapanıp kaldı.

İmâdeddin Gâzi torunlarından Cezire-i İbnî Ömer emîri olan (Muizzüddin Sencer Şah) çok zalim ve kötü ahlâklı bir adamdı. Adam öldürmek, burun kulak kesmek, sakal traş etme gibi zulümleri, kendi çoluğu çocuğu arasında da yapıyordu. Hatta (Mahmud ve Mevdud) adındaki oğullarını bir kaleye gönderip hapsedmişti. (Gâzi) adındaki oğlunu da şehrin içinde hapsederek ona eza etmekte idi. Gâzi o sene fırsatını kollayarak hapisten kaçtı ve sarayda babasının yakınlarından bir kadının yanında gizlendi. Cariyeler bunu öğrenmişlerdi, fakat hepsi Sencar Şah'dan nefret ettikleri için haber vermemişlerdi. Sencar Şah ise çok içki içerek sarhoş bir halde hareme girdi. Gâzi fırsatını düşürüp babasını öldürdükten sonra hemen hamama girip cariyeler ile eğlenmeye başlamıştı. Hademeden biri iş saray müdürüne haber verince, halk toplanıp Gâziyi öldürdüler ve kardeşi Mahmud'a biat etmek istediklerinden Mahmud gelip, babasının yerine oturdu ve kardeşi Mevdudu öldürdü.

606 senesinde Melik Adil, Doğu tarafına giderek Nusaybin ve Habur'u aldı, sonra da Şam'a gitti.

607 senesinde Gürcistan Meliki Ahlat'ta Melik Evhad'i sarmıştı. Tesadüfen çok içip sarhoş olmuştu, o halde 20 atlı ile Ahlat üzerine hücum etti. İslâm askerleri çıkıp onu tuttular. Melik Evhad'ın huzuruna getirdiler. Gürcüstan hükümdarı birçok kaleleri vermek ve 5000 esiri salıvermek ve 100 000 altın da vermek suretiyle Melik Evhad ile 30 sene için andlaşma yaptı, ayrıca kızını da Evhad ile evlendirdi ve bütün bu şartları yerine getirdikten sonra çıkıp memleketine gitti.

608 senesinde Alamut kalesi sahibi ve İsmailiye Mezhebinin büyük reisi ve Hasan Sabbah'ın torunu olan (Celâleddin) Horasan'da ve Şam'daki Batini şehirlerinde haramlardan sakınılması ve beş vakit namazın kılınması ve İslâm adetlerinin devamlı olarak yerine getirilmesini emretti. Bunu Halife'ye ve öteki İslâm hükümdarlarına da yazı ile bildirdi. Annesini de hacca gönderdi gerek Bağdat'ta gerek hac yolunda valdesine çok hürmet gösterdiler.

Melik Adil ile kardeşinin oğlu ve Halep emiri Melik Zâhir arasında biraz soğukluk vardı. Melik Zâhir, Melik Adil'in kızı Hanife Hatun'u istemişti o da kabul ederek 609 senesinde 50.000 altın mehir ile nikâhları kıyıldı. Bu suretle ikisi arasındaki soğukluk kalmadı.

YEMEN HADİSELERİ

Eyyûbiler hanedanından, Yemen Meliki olan (Eyyûb'un torunu ve Tuğtekin'in oğlu Seyfülislâm Zahirüddin) 593 senesinde Zebid şehrinde vefat edip,

yerine oğlu (Melik Aziz İsmail) geçmişti. Aziz değersiz ve hafif akıllı bir adamdı. Kureys'ten ve Emeviye soyundan olduğunu iddia eder ve yeşiller giyerdi. Nâmina hutbe okumuştı ve o zaman Halifeler'e mahsus elbiseyi giymişti, yenleri 20 karış uzundu.

Babasının kölelerinden bir topluluk ona isyan etti. Kürt Beyleri'nden bir takımı da onlarla birleşerek Aziz'i öldürdüler ve yerine küçük kardeşini geçirdiler, (Nâsır) diye de lâkaplandırıldılar. Babasının kölelerinden (Seyfeddin Sungur) Atabey olmuştu.

Sungur ölünce Nâsır'ın annesi, devletin büyüklerinden (Cibri'nin oğlu Gâzî) ile evlendi ve Gâzî Nâsır'ın Atabey'i oldu. Sonra da onu zehirleyip, öldürerek başlı başına Yemen ülkesine sahip olduysada Nâsır'ı öldürmüş olduğu için Araplar'dan bir topluluk ayaklanarak Gâzî'yi de öldürdüler. Yemen sahipsiz kalınca, Nâsır'ın annesi Zebîd'de devlet işini eline alarak Eyyûboğulları'ndan biriyle evlenmek ve memleketi ona vermek için Eyyûb hanedanından birinin gelmesini bekledi. Eyyûboğulları'ndan Melik Muzaffer Takuyuddin Ömer'in, (Sadeddin Şahinşah) adındaki oğlundan Süleyman diye bir oğlu vardı. Fakat fakir idi. 599 senesinde alışveriş için Mekke-i Mükerrreme'ye gitmişti. Tesadüfen Nâsır'ın annesi de Mısır ve Şam'a dair havadis getirmeleri için o sene kölelerinden bâzısını Mekke'ye göndermişti. Köleler Süleyman'a rastlayıp onu Yemen'e götürdüler. Nâsır'ın annesi de onunla evlendi ve hükümeti ona teslim etti. Süleyman da yaptığı zulümlerle Yemen'i elemlere boğmuştu. Memleketi kendi-

sine veren karısından yüz çevirip onu sarayından kovmuştu. Bu yersiz hareketlerinin üstüne bir de dedesinin amcası olan Melik Adil'e yazdığı mektubun evveline (Innehu min Süleymane ve innehu bismillahirrahmanirrahim) yazması aklında bir bozukluk olduğuna hükmedilmişti. Fakat Eyyûbiler devleti pek çok gailelerle meşgul olduğundan Yemen tarafına bakamıyorlardı.

612 senesinde Melik Adil'in torunu ve Kâmil'in oğlu askerle Yemen'e gönderildi. Melik Mesud gidip Yemen'i aldı ve Süleyman'ı tutup Mısır'a gönderdi. Melik Kâmil de ona maaş bağlayarak Mısır'da alıkoydu.

BÜYÜKLERİN VEFATI

(İmam Fahreddin Muhammed Râzi) 606 senesinde vefat etmiştir. (Allah gani gani rahmet eylesin). "Tefsir-i Kebir" adıyla meşhur Kur'ân tefsiri vardır, bundan başka birçok eserleri ulema elinde dolaşmaktadır. Bütün İslâm âlemince tanınan büyük bir âlimdir. Arapça ve Farsça çok güzel ve çok tesirli vaaz ederdi. Gurlular Kiramiye Mezhebinde idiler. Onlardan pek çoğunu, bu sapık Mezhepten çıkarmıştır. Firuzkûh'da Kiramiye taraftarları onu istemediklerinden şehirden çıkarılmıştı, sonradan Sultan Gıyaseddin Guri de Kiramiye Mezhebinin bırakıp Sünnî olmuştu. Gıyaseddin'in kardeşi olan Gazne vâlisi Şahabeddin kendisine çok ikram etmişti. Sonra Horasan'a gitti ve (Harzemşah Mehmed) in hususî sohbetlerine girdi.

İmâdeddin Zengî torunlarından Musul sahibî (Nureddin Aslanşah) da bu sene vefat etti. Yerine on yaşında bulunan oğlu (Melik Kahir İzzeddin Mesud) tahta çıkarıldı ve babasının kölelerinden. (Bedreddin Lü'lü') ona Atabey oldu.

Yine o sene Ahlat emiri olan (Melik Adil'in oğlu Melik Evhad Eyyûb) vefat etti. Yerine kardeşi. (Adil'in oğlu Melik Eşref) Ahlat'a Emir oldu, inemleketi genişleyerek şanı büyüdü.

Mağrib Meliki olan (Emirülmü'minin Muhammed Nâsır) 610 senesinde ölünce yerine oğlu (Yusuf Mustansır) geçti. Muvahhiddin devletinde âdet olduğu üzere kendisine (Emirülmü'minin) lâkabı verildi.

Yine o sene (İbn-i Haruf) diye bilinen (İşbiliye'li Muhammed Endülisi'nin oğlu Ali) vefat etti. (Allah rahmet eylesin). (Kitab-ı Siveveyh, Zeccac, ve Cemeli) pek güzel şerh etmiştir.

Yeryüzünün pek çok yerlerini gezen meşhursayyah (Ebûbekri Hirevi'nin oğlu Şeyh Ali) 611 senesinde 44 yaşında vefat etmiştir, türbesi Haleb'in Kuzey tarafındadır. Hokkabazlıkların türlüünü bildirir. Güzel şiirleri vardır. Halep emiri Melik Zâhir'in yanında pek çok itibar kazanmıştır.

MELİK ZAHİR'İN VEFATI VE KEYKAVUS'UN HALEB'E GIDIP DÖNÜŞÜ

Halep emiri (Selâhaddin'in oğlu Melik Zâhir Gâzi) ki Sultan Yusuf Selâhaddin'in bıraktığı güzel bir yadigardı. Babasının emektarlarını başına topladı.

mıştı. Kardeşi Sultan Aziz'in oğlu olan ve Mısır'dan çıkarılmış bulunan Melik Mansûr da onun yanında barınmıştı. 44 yaşında iken 613 senesinde hastalanıp vasiyetnamesini yazdıktan sonra vefat etti. Vasiyetnamesinde kendisinden sonra Melik Adil'in kızı Hanife Hatun'dan doğan iki yaşını doldurmuş küçük oğlu Melik Aziz ve ondan sonra 12 yaşına gelmiş olan büyük oğlu Melik Sâlih ve onlardan sonra amcazâdesi Melik Mansûr'un Halep tahtına geçmeleri ve Şahabeddin Tuğrul Halim'in de Atabey olarak devlet işlerine bakmasını yazmıştı. Vefatında vasiyeti üzerine Melik Aziz tahta çıktı, Tuğrul Hadım'da Atabey oldu.

Küçük oğlunun, büyük kardeşi üzerine geçirilmesi her ne kadar usule aykırı ise de, küçük oğlunun amcası Melik Adil'in torunu olması dolayısıyla devletin işlerine daha dikkatli bakılacağı düşünülerek yapılmıştı.

Anadolu'nun Melik'i olan (Selçuklu Keykavus) ise Halep hükümdarının küçük olduğunu ve Melik Adil'in Haçlılar'a harb etmekte bulunduğunu düşünerek Haleb'i elde etmek sevdasına düşmüştü. Maksadını elde edebilmek için Simsad emiri (Selâhaddin'in oğlu Melik Efdal'i çağırarak 615 senesinde beraberce Halep üzerine yürüdüler. Hatta Halep yakınındaki Membiç şehrini de aldılar.

Halep Atabey'i (Tuğrul Hadım) ise Elcezire ve öteki Şark şehirleri emiri olan (Melik Adil'in oğlu Melik Eşref)den yardım istemişti. Melik Eşref de ordusu ile gelip Haleb'in dışında askerini dizmiş Arap emiri olan (Hadise'nin oğlu Mani') de birçok Arap atlısı ile onun yanına gelmişti.

Melik Eşref, Membic tarafına yürüdü. Kendisinin süvarisi ile Arap atlıları Keykavus'un öncüleri ile karşılaşarak muharebeye tutuştular. Rum atları ise Arap atlarına karşı gereği gibi işe yaramadıklarından Keykavus'un askeri bozuldu. Arap atlısının önünden kaçmak ise zor olduğundan çoğu öldü birazı da esir oldu Keykavus da kaçtı. Melik Efdal de Simsad'a gidip o tarihten sonra ölünceye kadar mülk edinme sevdasından vaz geçti. Melik Eşref Haleb'e dönüşünde babası Melik Adil'in vefatı haberini aldı ve işin sonucu beklemek için Halep ordugâhında durakladı.

O sırada Musul Sultan'ı olan (Melik Kahir) de vefat etti. Elcezire'de çok karışıklıklar oluyorsa, Melik Eşref'i o tarafa çağırmışlardı. Bir kulağı Mısır'da, bir kulağı da Musul'da idi.

HAÇLILAR'IN HÜCUMLARI VE MELİK ADİL'İN VEFATI

Yukarıda geçtiği gibi Papa'nın teşvikiyle Avrupa'dan gelen donanma Kostantaniyye'yi almış ve Kayser'in şehirlerini taksim ederek Kostantaniyye'de bir Lâtin imparatorluğu kurmuştur.

Mezhep ayrılığı dolayısıyla, Rumlar'ın merkezi olan Kostantaniyye'nin bir Katolik devletine merkez oluşu, Papa için çok sevinilecek bir şey idi. Fakat asıl maksat olan Kudüs ele geçirilememişti. Papa tekrar bütün Avrupa'yı Haçlı seferlerine çağırdı.

Fakat o sırada İngiltere ahalisi, fikir bakımından hürriyet kazanarak devleti Meşrutiyet İdaresi

şekline sokmuş, Fransa Kralı Filip'de inemleketinin yükselmesi ilim ve fennin umumileşmesi yolunda hareketlere başlamıştı.

Almanya'da ise, pek çok iç karışıklıklar meydana gelmişti. Aynı zamanda birkaç imparatorluk Almanya'da hüküm sürüyordu. Bazan da imparatorlar ile Papa ve İtalya ahalisi arasında kavgalar oluyor, imparatorlar Papa tarafından afaroz ediliyordu.

Hâsılı Avrupa'nın ahvali değişmişti. Hükümdarlar Papa'nın sözlerine kulak asmaz olmuştu. Her nekad bir aralık birtakım gençler Marsilya'dan deniz yolu ile Kudüs'ü almak için yola çıkmışlarsa da çoğu boğulmuş, kalan 20.000 kadar Alman genci de açlıktan ve kıtlıktan perişan olmuşlardır. Papanın kıskırtmaları da neticesiz kalmıştır.

Fakat Kudüs Müslümanlar'ın elinde olduğu halde, Kudüs krallığı ad olarak Fransa âsilzâdelerinden birinin üzerinde bulunuyordu. Papa'nın yardımıyla büyük bir ordu hazırladı, birçok gemiler de denizden giderek, 614 senesinde Şam sularına geldiler.

Melik Adil Akkâ'da Haçlılar'ın toplandığını haber alınca, yanındaki askerle Mısır'dan çıkıp Akkâ üzerine geldi. Haçlılar büyük toplulukla Adil'in üzerine yürüyünce askeri parçalandı. Yanında onlara karşı durarak yeteri kadar kuvvet olmadığından Nablus'e oradan da Bisan'a çekildi. Sonra Şam'a doğru geriledi ve Merc-i Suffer'de kaldı.

Haçlılar'ın Kudüs üzerine hareketlerini önlemek için Şam emiri oğlu (Melik Muazzam İsa)yı Nablus'e gönderdi.

Haçlılar ise Bisan ile Banyas arasındaki bütün şehirleri ve köyleri yakıp yıktılar ve buldukları Müslümanlar'ı öldürdüler, birçok esir aldılar, bir hayli zahire ve ganimet malları ile Akkâ'ya döndüler. 615 senesi içinde de denizden Mısır'a doğru hareket ederek, Dimyat'a geldiler sıkıştırmaya başladılar.

Adil'in oğlu ve Mısır'da kaymakam'ı olan Melik Kâmil'in onlar ile muharebeye yeteri kadar askeri olmadığından, Melik Adil yanındaki askeri takım takım o tarafa gönderdi ve Kâmil'in yanında yeteri kadar kuvvet toplanınca, Haçlılar'la muharebeye başladı.

Haçlılar bir taraftan Dimyat'ı şiddetle dövecek sıkıştırıyorlardı. Melik Kâmil'in ordusu da müdafada bulunuyordu ve Dimyat'ın her taraftan sarılmasına engel olmak istiyordu.

Melik Adil de Merc-i Suffer'den (Akabeiefik) yanında bulunan (Alikın)e gidip orada hastalandı. 615 senesi Cemazielâhırının 7. günü 75 yaşında vefat etti. Akıllı, uyanık, keskin fikirli, sabırlı, yumuşak huylu ve ihtiyatlı bahtiyar bir padişah'tı. Kızlarından başka 16 erkek evlâdı kaldı. Yaşarken memleketini oğullarına taksim etti. Mısır'ı Melik Kâmil'e, Şam, Kudüs, Taberiyye, Ürdün ve Kerek taraflarını (Melik Muazzam İsa)ya, Elcezir'e şehirlerinden bazıları ile Meyyafarkin ve Ahlat çevrelerini (Melik Eşref)e, Urfa'yı (Şahabeddin Gâzi)ye ve Caber kalesini (Hafız Aslanşah)a vermişti. Ölümünden sonra her biri kendi memleketinde başlıbaşına hükümdar kalmışlardı, fakat bütün işlerinde birleşerek ve tek adamın idaresinde imiş gibi davran-

dıklarından Adil'in vefatında Eyyûbiler devleti parçalanmadı.

Melik Muazzam İsa babasının vefatını haber alınca, çarçabuk Nablüs'ten kalkıp Alkın'e geldi. Babasının ölümünü herkesten gizleyerek cenazesini Şam'a gönderdi. Askerden yemin ile teminat aldıktan sonra babasının vefatını ilân ederek, defnetti ve babasının paralarını mücevherlerini atlarını ve öteki kıymetli eşyasını ele geçirdi.

Melik Kâmil Dimyat ordusunda bulunup, Haçlılar'la çarpışıyordu. Babasının ölümü haberi kendisini şaşırttığı gibi askere ve ahaliye dehşet verdi. Askeri kumandanlar içinde Hekâri Kürtlerinden (Meştub'un oğlu) diye bilinen (İmâdeddin) adında biri vardı. Bütün Kürtler onun elinde idi öteki kumandanlara da sözü geçerdi. Melik Kâmil'i yerinden alıp kardeşi (Faiz)i geçirmek ve onu istediği gibi kullanmak için bazı kumandanlarla anlaşmıştı.

Bunun üzerine asker arasına ihtilâf düştü. Melik Kâmil, askere emniyeti kalmadığı için Mısır'ı bırakarak, Yemen'e gitmeyi kurmuştu. Geceleyin hiç kimseye haber vermeden ordugâhdan ayrılıp (Eşmuntinah) adındaki köye varmıştı. Sabahleyin askeri işten haberdar olunca, onlar da ağırlıkları ordugâhta bırakıp Melik Kâmil'e koşarak yetişmişlerdi. Ortalık böyle karıştığı bir sırada Melik Muazzam İsa, vaktiyle işi öğrenerek Mısır'a doğru yola çıktı. İki gün sonra Hızır gibi ulaştı Halka kalp kuvveti geldi. Meştuboğlu'nu kovdular, o da doğuya gidip Melik Eşref'e kapılandı ve onun kumandanları arasına geçti.

Haçlılar ise ortalığı boş bulup, Zilkade'nin 20. günü ordugâh'a girdiler ve ele geçirdikleri silâh, zahire ve başka eşyayı ganimet olarak aldılar, ordugâhı zaptettikten sonra etrafına hendek kazdılar Dimyat'ı her taraftan sardılar imdat yolları da kestiler.

O sırada Bedevî Araplar da yol kesiyor ve Dimyat civarında Haçlılar'ın yapmadığı fenalıkları yapıyorlardı. Hükümet tarafından da imdat yapılmıyordu bundan dolayı Dimyat Ahalisi her taraftan ümitsiz kaldı. Bununla beraber sabır ile dayanarak Haçlılar'a karşı, şiddetle karşı koymakta devam ettiler.

Melik Muazzem İsa, Haçlılar'ın kalabalıklığını gördü. Kudüs'e hücum ederlerse karşı koymanın güç olduğunu anladı, büyük istihkâmlar ellerine geçecek olursa, onları oradan çıkarmanın mümkün olmadığını düşündü, 616 senesi içinde birçok taşçılar ve deliciler göndererek Kudüs'ün kale duvarlarını yıktırdı.

Dimyat ahalisi aralıksız muharebe edip pek çok ölü ve yaralı vermişlerdi. Kendilerini koruyamayacak hale düştüler. Haçlılar Ramazan'ın 10. günü şiddetle bir yürüyüş yaparak Dimyat'ı aldılar, ahalisini de öldürdüler, bir kısmını da esir aldılar, câmiini de kilise yaptılar. Melik Kâmil de nehrin ikiye ayrıldığı yerde (Mansûre) adıyle bir şehir kurdu ve askeriyle oraya indi ve Haçlılar'a karşı orasını müdafaa merkezi yaptı.

Melik Kâmil daima kardeşlerinden ve amcasının çocuklarından yardım istemekte idi. Melik Eş-

ref de o zaman Halep dışındaki ordugâhında kalıyor ve Elcezire'de çıkan gailelerle uğraşıyordu.

MUSUL VE ELCEZİR'E VAK'ALARI

Musul emiri olan (Aslanşah'ın oğlu Sultan Kahir) 615 senesinde öldü ve onun ölümüyle de Atabeyler saltanatı ortadan kalktı. Çünkü on yaşında ve Aslanşah adında bir ve iki yaşında (Nasıreddin) adında diğer bir oğlu kaldı. Ölmeden evvel yerine Aslanşah'ın geçirilmesini ve en büyük kumandanı olan (Bedreddin Lü'lü.) adındaki kumandanı Atabey olup, devleti idare etmesini vasiyet etmişti. Vefatında Bedreddin Aslanşah'ı tahta çıkardıysa da Aslanşah vücutça sakat olduğu için resmi yerlerde ve günlerde halkın önüne çıkmıyordu. Ammi ve Akrıveşveş kaleleri emiri olan (Aslanşah'ın oğlu İmâdeddin Zengi) taç ve taht tamahına düşerek İmâdiyye'yi ve Zevzen'i ve Hekariye kalelerini aldı. Atabey Bedreddin ordu ile gidip onu bozdu, fakat Zengi'nin karısı Erbil'in sahibi (Muzaffereddin Gökbörü)nün kızı idi. Bu kızın annesi (Rebia Hatun) ise, Eyyûb'un kızı ve Melik Adil'in kızkardeşi idi. Bunun üzerine Gökbörü askerle damadının imdadına koştu ve birbirleriyle ittifak ettiler. Bedreddin ise, o zaman Halep ordugâhında bulunan Elcezir'e Emiri Melik Eşref'ten yardım istedi ve himayesine girdi. Melik Eşref Gökbörü'ye, bir tehdit mektubu göndermiş ise de faydalı olmadı. Çünkü Haçlılar'ın sayısız bir ordu ile Mısır topraklarına girdikleri sırada Sultan Adil'in vefatı herkese hayret ver-

mişti, halk Eyyûbiler devletinin sonunun ne olacağını merakla bekliyorlardı.

Keyf kalesi ile Amid, yani Diyarbekir'in sahibi (Nasıreddin Mahmud) Eşref'in bazı şehirlerine göz dikmiş idi. Mardin'in sahibi de onunla beraber idi. Her ikisi Gökbörü ile Melik Eşref Aleyhinde birleşmişlerdi. Bunu üzerine Melik Eşref bir fırka asker hazırlayarak ihtiyaç halinde Bedreddin'e yardım etmek için (Nuseybin)e gönderdi.

616 senesi Muharrem'inin sonlarında İmâdeddin ile Bedreddin arasında yapılan muharebede İmâdeddin bozularak Erbil'e kaçtı, sonra Gökbörü Bedreddin'in üzerine gidip muharebe sonunda Bedreddin'in askerini bozdu. Sonra Halife Nâsır ile Melik Eşref'in elçileri gelip, iki tarafı sulha çağırdılar ve iki taraf elçileri önünde sulha karar verildi. O zaman Haçlılar yukarıda geçtiği gibi Dimyat'ı çepçevre sarmışlardı. Melik Eşref onların yarı kuvvetlerini Şam tarafına çekerek Mısır üzerindeki ağırlığı hafifletmek istemişti.

Niyeti Haçlılar'ın Suriye tarafındaki şehirleri üzerine hücum etmektir. Kendisine yardım için Bedreddin de Musul askerinin bir kısmını Melik Eşref'e gönderdi.

Sonra Kahir'in oğlu Aslanşah ölünce, Bedreddin onun yerine üç yaşında olan kardeşi Kahir'in oğlu Nasuriddin'i tahta çıkardı, fakat amcası İmâdeddin onu kabul etmediğinden muharebe yenilendi.

Bedreddin Melik Eşreften yardım isteyince Melik Eşref hemen Fırat'ı geçerek Harran'a gitti. Siyasi ahval de çok değişiklik olmuştu. Muzafferiddin Gökbörü efrastaki hükümdarları kendi tarafına çek-

mek için onlarla haberleşiyor ve Melik Eşref aleyhine döndürmeye uğraşıyordu. Anadolu hükümdarı olan (Selçuklu Keykavus) yukarıda geçen Membîç bozgununun intikamını almak için bu çağrışı kabul etti ve askerini hazırlamaya başladı. Amid, Keyf kalesi ve Mardin melikleri de ona uydular ve memleketlerinde Keykavus adına hutbe okutmaya başladılar.

Melik Eşref bunu işitince düşünceye vardı ve Harran'da durmaya mecbur oldu. Bu sırada Keykavus ölünce andlaşma bozuldu. Melik Eşref de onun şerrinden kurtuldu. Keykavus'un yerine kardeşi (Keykubat) geçti, fakat amcası ve Erzenrum Meliki (Tuğrulşah) onu kabul etmeyince, Keykubat Melik Eşref'le birleşti, bu suretle de iş düzeliş Melik Eşref de o taraftan emin oldu.

Yine o sırada Sencar emîri olan (İmâdeddin-i Zengi'nin oğlu Kutbuddin Mehmed) ölünce yerine oğlu (İmâdeddin Şahinşah) geçti. Birkaç ay sonra kardeşi (Kutbuddin'in oğlu Mahmud) kendi uyarlarıyla beraber onun üzerine hücum ederek, zavallıyı boğazladı ve Sencar'ı zaptetti. Yukarıda geçtiği gibi Melik Kâmil'in askeri içine fesat sokupta, Dimyat'ın elden çıkmasına sebep olan (Meştupoğlu) Mısır'dan kovulduktan sonra Melik Eşref'e kapılanmıştı o da kendisine haraç karşılığı (Re'sülayn)ı vermişti. 617 senesinde Meştupoğlu, Melik Eşref aleyhine isyan etti. Yukarıda geçtiği gibi kardeşini öldürdü, Sencar Meliki olan Kutbuddin'in oğlu Mahmud'u da yoldan çıkarmıştı. Musul Atabey'i olan Bedreddin Lü'lü' Meştup'u sararak aman alıp ele geçirmiş ve işi Melik Eşref'e bildirmişti. Bunun üzerine Melik

Eşref Harrandan çıkıp Sencar üzerine yürüdü. Mahmud'un elçileri gelip, Sencar'a karşılık kendisine Rakka'nın verilmesini rica edince, Melik Eşref'de kabul etti, Rakka'yı verip Sencar'ı aldı. Melik Mahmud ecdadının yurdundan ayrıldı, kötü işlerinin cezasını buldu, arası çok geçmeden de öldü. Atabey hanedanından Sencar da hükümet sürenlerin sonuncusu bu Kutbuddin'in oğlu Mahmud'tur.

Sonra Melik Eşref Musul'a gitti. Erbil Meliki olan Muzafferiddin Gökbörü'ye bir yazı gönderip damadı İmâdeddin'in aldığı yerlerin Musul hükûmetine bırakılmasını emretti. İmâdeddin aldığı yerleri geri verdi, yalnız İmâdiyye'yi alıyordu. Bunun üzerine sulh yapıldı.

Ramazan içinde Melik Eşref Sencar'a geldi ve Meştupoğlu'nu alıp Harran'a götürdü. Bir kuyuda hapsedti. Meştupoğlu iki sene kadar hapiste kaldı. Mısır'da iken Dimyat'ın Haçlılar eline geçmesine sebep olduğundan dolayı lâayık olduğu cezayı dünyada görüp öldü.

Üç yaşında Musul Sultan'ı olan Kahir'in oğlu Nasıreddin bir iki sene sonra öldü ve Bedreddin Lü'lü' Musul'da müstakil hükümdar oldu.

İşte Atabey İmâdeddin hanedanından en sonra Musul'da müstakil olarak hükümet eden Kahir olduğu gibi, Sultan ünvanını en son alanda bu Nâsiriddin'dir.

H Ü L Â S A

Haçlılar Dimyat'ı muhasara ettikleri sırada Mısır Sultan'ı olan Melik Adil ölmüş yerine oğlu

Melik Kâmil geçmişti. Kumandanlarından Kürdüstani Meştupoğlu'nun asker içine soktuğu fitne ve fesattan Haçlılar istifade ederek Dimyat'ı almışlardı. Haçlılar ileri doğru hücum ettiklerinden Melik Kâmil, Mansûre'de ordusunu kurup müdafaya geçti. Kardeşlerinden ve akrabasından yardım istedi.

Elinde büyük kuvveti olan kardeşi Melik Eşref ise Elcezir'e tarafında çıkan gailelerle uğraşıyordu.

Dimyat'ın alınması ve Mısır'ın tehlikeye düşmesi Müslümanlar'a çok tesir etti, fakat Haçlılar ile muharebeyi yalnız Eyyûbiler devleti yapıyordu. Öteki İslâm hükümetlerinden yardım görülmüyordu.

O zaman İslâm devletlerinin en kuvvetlisi (Eyyûbiler devleti) ile (Harzemşah devleti) idi. Yalnız Eyyûbiler devleti Haçlılar ile uğraşıyordu. Harzemşah Mehmed ise Selçuklular ve Gurlular devletlerini yok ederek onların yıkıntısına varis oldu. Sonra Maverâünnehir'e gitti. O zaman Maverâünnehir'de ve Türkistan'da zorbalıkla oraları idare eden Hata Han'ı Keşlihan ile muharebe ederek mağlûp ve esir oldu. Bir yolunu bulup esaretten kurtulunca tekrar Hata üzerine hücum etti. Bu sefer gâlip geldi. O sırada Büyük 'Tataristan'dan çıkan Tatarlar, Hatalılar ile harbe giriştiler. Harzemşah'da bir taraftan hücum edince Hatalılar büsbütün ortadan kalktılar.

Harzemşah Semerkant ve Buhara'yı Maverâünnehir'in diğer şehirlerini ele geçirdi. Kaşgar ve Balasagun ve öteki Türkistan şehirleri Tatarlar'ın elinde kaldı. Harzemşah acizleri yok etmek suretiyle, Hata'nın ortadan kalkmasına kadar çalıştığı için hataya düşmüş, yanlış yola sapmış ve daha büyük düşmana çatmış olduğunu sonradan anlamıştır.

Hata Türkleri her ne kadar Müslüman değil iseler de, Müslüman olan Türklerle bir dereceye kadar uyuyorlardı. Aldıkları şehirlerin ahalisinden vergi almakla yetinip Balasagun taraflarında oturuyorlardı. Tatarlar ise hem dinsiz, hem çok kan dö-kücü şirret ve zalimdiler. Hata Türkler'i bunlarla İslâm şehirleri arasında bir perde idiler. O perde aradan kalkınca Tatar kalpakları görüldü.

Harzemşah'ın Maverâünnehir'deki vilâyetinin son şehri (Fârab) dediğimiz (Otrar) şehri olup burada onun bir uç beyi, yâni hudut muhafızı bulunurdu. Otrar Şaş'ın üstünde Balasagun'a yakın bir şehirdir. Balasagun Seyhun nehrinin ötesinde Kâşgar'a yakın Türk sınırı olan bir şehirdir. (Kâşgar) Çin sınırında büyük bir şehirdir. Buraları hep Hanlılar devletinin elinde iken Hatalılar bu şehirleri almıştı. Hatalılar ortadan kalktıktan sonra, buraları Tatarlar ele geçirmiş ve ilerlere saldırmaktan ve Harzemşah'ın askerleriyle muharebe etmekten geri kalmadılar.

Müslüman şehirlerinden tüccarlar, Türkistan şehirlerine giderler, getirdikleri malları pahalı pahalı satarlar. Aldıkları para ile oranın mallarını İslâm memleketlerine getirip satar ve çok kazanırlardı. Bu sefer Tatarların saldırılarından dolayı Harzemşah onların gelip gitmesini önlediğinden o ticaret kapısı kapandı. O esnada (Cengiz) meydana çıktı Moğol diyarını ele geçirdi büyük Tataristan'ın durumu da başkalaştı.

O tarafların ahvalini Harzemşah iyi bilmiyordu. Kuvvetine güvenerek Bilâdıcebел'i aldıktan sonra

Arap Irak'ını ele geçirmeye niyet etmiş iken, bir taraftan kar yağışı öbür taraftan da Tatarlar'dan çekinmesi Horasan'a dönmesine sebep olmuştur. Hutbelerden de Halife Nâsır'ın adını kaldırmıştır.

Halife Nâsır kendi hükümetinin, istiklâlini korumak istiyordu. Haçlılar'a karşı Eyyûbiler devletine maddeten bir yardımda bulunmak şöyle dursun, öteki İslâm hükümetlerini bu din muharebesine teşvik suretiyle manevî yardım bile edemiyordu. Harzemşah Şii Mezhebine dönüktü. Halifelîği Abbasiler'den alıp, Aleviler'den birini Halife yapmak istiyordu. Nâsır onun bu fikrini işitince Cengiz'i Harzemşah aleyhine döndürmek istediği söylenir. Doğrusunu Allah bilir.

Haçlılar'ın Dimyat'ı aldıkları sırada Cengiz Han da sayısız Tatarlar'la Seyhun nehrini geçerek İslâm şehirlerine hücum etti. Müslümanlar'ı Haçlılar'dan kat kat çok zarara uğrattı.

Haçlılar din taassubu ile hareket eden Kitap ehli idi, yani Hristiyan idiler. Tatarlar ise müşrik, yani Allah'a ortak koşan dinsiz bir topluluktu. Kadınları orta malı idi. Onlardan doğan çocukların, babalarını bilmediğini bazı tarih kitapları yazar. Her hayvanın hatta köpeklerin bile etlerini yerlerdi.

Bazı tarihçiler Tatarlar'ın yaptıkları zulmü anlatmak için derler ki: "Hazreti Adem'den bu zamana gelinceye kadar insanlar böyle bir belâyâ uğramamıştır." diyen kimse yalan söylemiş olamaz. Tarihlerin yazdıkları en büyük felâket (Buhtunnasr) ın Yahudileri öldürüp Kudüs'ü harap etmesidir. Hal-

buki Cengiz ordusunun harap ettikleri bunca şehirlerin her biri Kudüs'ten kat kat büyüktür ve her şehrin ahalisinden öldürdükleri halk İsrailoğulları'ndan çoktur.

İnsanlar çığırından çıkıp da, azıttıkları zaman Cenabı Hak Cengiz gibi kan dökenleri gönderir, kullarını kullarıyla terbiye eder. (Zâlim Allah'ın kılıcıdır, onunla intikam alır sonra ondan da intikam alınır) demişlerdir.

III. CİLT I. KISMIN SONU